

พรหมจักร: การศึกษารามเกียรติ์ฉบับล้านนาในฐานะวรรณคดีชาดก

นายวุฒินันท์ ชัยศรี

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาภาษาไทย ภาควิชาภาษาไทย

คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปีการศึกษา 2554

ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทคัดย่อและแฟ้มข้อมูลฉบับเต็มของวิทยานิพนธ์ตั้งแต่ปีการศึกษา 2554 ที่ให้บริการในคลังปัญญาจุฬาฯ (CUIR)

เป็นแฟ้มข้อมูลของนิสิตเจ้าของวิทยานิพนธ์ที่ส่งผ่านทางบัณฑิตวิทยาลัย

The abstract and full text of theses from the academic year 2011 in Chulalongkorn University Intellectual Repository (CUIR) are the thesis authors' files submitted through the Graduate School.

PHROMMACHAK: A STUDY OF LANNA RAMAKIAN AS JATAKA LITERATURE

Mr. Woottinan Chaisri

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements

for the Degree of Master of Arts Program in Thai

Department of Thai

Faculty of Arts

Chulalongkorn University

Academic Year 2011

Copyright of Chulalongkorn University

หัวข้อวิทยานิพนธ์	พหุหมจักร: การศึกษารามเกียรติ์ฉบับล้านนาในฐานะวรรณคดีชาดก
โดย	นายวุฒินันท์ ชัยศรี
สาขาวิชา	ภาษาไทย
อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก	รองศาสตราจารย์ ดร.สุจิตรา จงสถิตย์วัฒนา
อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม	อาจารย์ ดร. อาทิตย์ ชีรวณิชย์กุล

คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญามหาบัณฑิต

..... คณบดีคณะอักษรศาสตร์
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ประพจน์ อัครวิรุฬหการ)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ
(ศาสตราจารย์ ดร. ศีราพร ณ ถลาง)

..... อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก
(รองศาสตราจารย์ ดร.สุจิตรา จงสถิตย์วัฒนา)

..... อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม
(อาจารย์ ดร. อาทิตย์ ชีรวณิชย์กุล)

..... กรรมการ
(อาจารย์ ดร. อนันต์ เหล่าเลิศวรกุล)

..... กรรมการภายนอกมหาวิทยาลัย
(ศาสตราจารย์ ดร. ประคอง นิมมานเหมินท์)

วุฒินันท์ ชัยศรี: พรหมจักร: การศึกษารามเกียรติ์ฉบับล้านนาในฐานะวรรณคดีชาดก.
 (PHROMMACHAK: A STUDY OF LANNA RAMAKIAN AS JATAKA
 LITERATURE) อ. ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก: รศ. ดร.สุจิตรา จงสถิตย์วัฒนา,
 อ.ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม อ. ดร. อาทิตย์ ชีรวณิชย์กุล, 183 หน้า.

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มุ่งศึกษาความเป็นวรรณคดีชาดกที่ปรากฏในรามเกียรติ์
 ฉบับล้านนาเรื่องพรหมจักร ฉบับปริวรรตของสิงหะ วรรณสัย ทั้งในด้านรูปแบบและเนื้อหา
 เพื่อแสดงให้เห็นว่า วรรณกรรมเรื่องพรหมจักรซึ่งมีเค้าโครงเรื่องมาจากเรื่องรามเกียรติ์นั้นมี
 กระบวนการปรับเปลี่ยนเรื่องให้กลายเป็นชาดกอย่างไร ตลอดจนมีลักษณะร่วมหรือแตกต่าง
 จากวรรณกรรมชาดกล้านนา และรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นอื่นอย่างไร

ผลการวิจัยพบว่า รามเกียรติ์ฉบับล้านนาเรื่องพรหมจักรมีรูปแบบการประพันธ์
 คล้ายคลึงกับรูปแบบในอรรถกถาชาดกและปัญญาสาชดก กล่าวคือ มีปัจจุบันวัตถุ อดีตวัตถุ
 และสโมธาน

ลักษณะสำคัญที่ปรากฏในเรื่องพรหมจักรคือ การแทรกความเชื่อเรื่องบุญกรรม ทำให้
 เรื่องราวดำเนินไปภายใต้กฎแห่งกรรม อันถือเป็นแนวคิดสำคัญเพื่อใช้สั่งสอนผู้ฟังหรือผู้อ่าน
 ให้ตั้งมั่นอยู่ในศีลธรรม แนวคิดดังกล่าวแสดงผ่านตัวละครซึ่งได้ก่อกรรมและต้องรับผลกรรมที่
 ตนเองก่อขึ้น ไม่มีใครหลุดพ้นจากกฎแห่งกรรมได้ ความเชื่อเรื่องบุญกรรมที่ปรากฏในเรื่องจึง
 เป็นเครื่องเตือนใจให้ผู้ฟังหรือผู้อ่านตระหนักในการทำความดี

ลักษณะตัวละครพระโพธิสัตว์ในเรื่องพรหมจักรได้มีการปรับเปลี่ยนให้เข้ากับลักษณะ
 ของวรรณกรรมชาดกมากขึ้น จากเดิมที่พระรามเป็นนักรบผู้กล้าหาญก็เปลี่ยนมาเน้นเรื่องการ
 บำเพ็ญบุญบารมีเพื่อบรรลुพระสัมพันธูปัญญา มีการหลีกเลี่ยงบางตอนที่พระโพธิสัตว์ต้อง
 ฆ่าตัวละครหรือต้องก่อกรรม ลักษณะตัวละครที่เป็นอุตมคติ มีจริยาวัตรอันดีงามนี้เป็น
 แบบอย่างให้ผู้ฟังหรือผู้อ่านเกิดความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนา และนำพระจริยาวัตร
 ของพระโพธิสัตว์ไปเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิต

ภาควิชา.....	ภาษาไทย.....	ลายมือชื่อนิสิต
สาขาวิชา.....	ภาษาไทย.....	ลายมือชื่อ อ.ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก
ปีการศึกษา.....	2554.....	ลายมือชื่อ อ.ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม

5280215322 : MAJOR THAI

KEYWORDS : PHROMMACHAK/ LANNA RAMAKIAN/ JATAKA LITERATURE/
BODHISATTVA

WOOTTINAN CHAISRI: PHROMMACHAK: A STUDY OF LANNA RAMAKIAN
AS JATAKA LITERATURE. ADVISOR: ASSOC.PROF.SUCHITRA
CHONGSTITVATANA, Ph.D., CO-ADVISOR: ARTHID SHERAVANICHKUL,
Ph.D., 183 pp.

This research aims to study the characteristics of Jataka Literature, both form and content, in Phrommachak, a Lanna Ramakian transcribed by Singha Wannasai. It also demonstrates how Phrommachak is adapted to Jataka and compares and contrasts Phrommachak to other Lanna Jataka literary texts and other local Ramakians.

The study finds that Phrommachak imitates the structure from the Jataka-atthakatha in which a story comprises the story of the present, the story of the past, and the connection, which is also found in the Pannasa Jataka.

Another significant characteristic of Jataka Literature found in Phrommachak is the influence of the concept of Karma which influences the behavior of each character who commits good and bad deeds and has to deal with the consequences. Nobody is exempt from the law of Karma. This serves as a lesson to teach the audience to adhere to morality.

The character of the Bodhisattva in Phrommachak is clearly adapted to comply with the characteristic of Jataka Literature. Rama is altered from a great heroic warrior in the original story to a Bodhisattva who fulfills perfection to attain Buddhahood. To idealize the Bodhisattva, immoral behaviors such as killing or committing bad deeds are avoided. The idealized Bodhisattva in Phrommachak is created in order to promote faith in Buddhism among its audiences. He is an exemplary figure for Buddhists to emulate.

Department : THAI	Student's Signature
Field of Study : THAI	Advisor's Signature
Academic Year : 2011	Co-advisor's Signature

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ไม่อาจสำเร็จหรือแม้แต่จะเป็นโครงร่างวิทยานิพนธ์ขึ้นมาได้ หากไม่ได้ ได้รับความเมตตาจากครูจากอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ทั้งสองท่านคือ รองศาสตราจารย์ ดร. สุจิตรา จงสถิตย์วัฒนา และอาจารย์ ดร. อาทิตย์ ชีรวณิชย์กุล ผู้เป็นเสมือนพระโพธิสัตว์ ในเรื่อใจของศิษย์ การเปรียบเทียบว่าบุญคุณของอาจารย์ที่ปรึกษาทั้งสองท่านว่าลึกกล้า และกว้างไกลดุจเดียวกับมหาสมุทร สำหรับผู้อื่นอาจเป็นความเปรียบที่เกินจริง แต่สำหรับข้าพเจ้านี้คือความเปรียบที่น้อยกว่าความจริงมากมายหลายหมื่นเท่า ศิษย์ขอกราบขอบพระคุณครูทั้งสอง ด้วยความซาบซึ้งยิ่ง

ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณ ศาสตราจารย์ ดร. ศิราพร ณ ถลาง ประธานกรรมการสอบ วิทยานิพนธ์ ศาสตราจารย์พิเศษ ดร. ประคอง นิมมานเหมินท์ และ อาจารย์ ดร. อนันต์ เหล่าเลิศวรกุล กรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ที่ได้กรุณาให้ความรู้ คำแนะนำ ตลอดจนข้อคิดอันมี ประโยชน์อย่างยิ่งต่อการปรับปรุงแก้ไขวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณคณาจารย์คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และ มหาวิทยาลัยศิลปากร ที่ได้กรุณาประสิทธิ์ประสาทความรู้ ตลอดจนข้อคิดในการดำเนินชีวิตให้แก่ ศิษย์เสมอมา

ขอบคุณอัสนี พูลรักษ์ สหชาติของข้าพเจ้า ภาวินี ตรีเดซี พี่สาวคนโตของรุ่น ธนาคาร จันทิมา นักเขียนหนุ่ม ธีร์วัฒน์ กล่าวเกลี้ยง กวีหนุ่ม อธิพร ประเทืองเศรษฐี สาวหมวย ร่าเริง และเพื่อนร่วมรุ่นทุกคนที่เป็นกำลังใจให้กันมาโดยตลอด แต่ช่วงชีวิตของข้าพเจ้า มีความทรงจำมากมายทั้งที่ดีและไม่ดี แต่สำหรับความทรงจำในช่วงเวลาที่เรียนปริญญาโท คงจะ เป็นความทรงจำที่เรียกรอยยิ้มได้เสมอเมื่อระลึกถึง

ขอบคุณเชษฐภิกษา ชาติวิทยา น้องสาวผู้น่ารักที่คอยให้กำลังใจอยู่เสมอ ในวันที่ข้าพเจ้า ล้มลงและคิดว่าคงจะยืนขึ้นไม่ได้อีกแล้ว เพียงแค่ได้เห็นรอยยิ้มหวาน ๆ และถ้อยคำให้กำลังใจ จากเธอ นั่นก็เพียงพอแล้วที่จะทำให้ข้าพเจ้าลุกขึ้นอีกครั้ง

สุดท้ายนี้ ขอกราบขอบพระคุณพ่อและแม่ ผู้มอบชีวิตและจิตวิญญาณให้แก่ลูก ขอให้ วิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นเสมือนมรดกที่ลูกจะนำกลับไปกราบแทบเท้าพ่อแม่ เพื่อตอบแทนเศษเสี้ยว ของบุญคุณที่มากล้นเกินพรรณนา

หากวิทยานิพนธ์เล่มนี้มีคุณความดีประการใด ข้าพเจ้าขอมอบให้แก่บุคคลที่เอ่ยนามมา ทั้งหมด แต่หากมีข้อผิดพลาดประการใด นั่นคือความผิดของข้าพเจ้าแต่เพียงผู้เดียว

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญตาราง	ญ
สารบัญแผนภูมิ	ฎ
บทที่	
1 บทนำ	1
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย	5
1.3 สมมติฐานของการวิจัย	5
1.4 ขอบเขตของการวิจัย	5
1.5 ข้อตกลงเบื้องต้น	6
1.6 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	7
1.7 วิธีดำเนินการวิจัย	15
1.8 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	15
2 วรรณคดีชาดกและชาดกล้านนา	16
2.1 วรรณคดีชาดก	16
2.1.1 ความหมายของคำว่าชาดก	16
2.1.2 ลักษณะเนื้อหาของนิบาตชาดก	19
2.1.3 รูปแบบของนิบาตชาดก	21
2.1.4 อรรถกถาชาดก	23
2.1.4.1 ลักษณะเนื้อหาของอรรถกถาชาดก	24
2.1.4.1 องค์ประกอบของอรรถกถาชาดก	26
2.2 วรรณกรรมชาดกของล้านนา	33
2.2.1 วรรณกรรมชาดกพื้นบ้านในล้านนา	32

บทที่	หน้า
2.2.2 ปัญญาสชาดก	35
2.2.2.1 รูปแบบของปัญญาสชาดก	36
2.2.2.2 ลักษณะเนื้อหาในปัญญาสชาดก	40
3 วิเคราะห์รามเกียรติ์ฉบับล้านนาเรื่องพรหมจักร	43
3.1 ภูมิหลังรามเกียรติ์ฉบับล้านนาเรื่องพรหมจักร	43
3.2 รูปแบบการประพันธ์	44
3.3 เนื้อเรื่องย่อ	53
3.4 การดำเนินเรื่อง	66
3.4.1 ตอนเริ่มเรื่อง	66
3.4.2 การใช้ความเชื่อเรื่องบุญกรรมดำเนินเรื่อง	67
3.4.3 การสอดแทรกคำสอนเรื่องกรรม	80
3.4.4 ตอนจบเรื่อง	82
3.5 ตัวละคร	84
3.5.1 ตัวละครพระโพธิสัตว์	85
3.5.2 ตัวละครปรีกษ์	97
4 การศึกษาวรรณกรรมเรื่องพรหมจักรเปรียบเทียบกับรามเกียรติ์ฉบับชาดก	
 เรื่องอื่น ๆ	105
4.1 ภูมิหลังเรื่องรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่น	105
4.2 การเปรียบเทียบรูปแบบการประพันธ์	107
4.2.1 ปัจจุบันวัตถุ	108
4.2.2 สโมสราน	111
4.3 การเปรียบเทียบความเชื่อเรื่องบุญกรรมที่ใช้ในการดำเนินเรื่อง	114
4.3.1 ความเชื่อเรื่องกรรมที่นำมาสู่ความขัดแย้งหลักของเรื่อง	115
4.3.2 ความเชื่อเรื่องบุญกรรมที่ส่งผลต่อตัวละครพระโพธิสัตว์	118
4.3.3 ความเชื่อเรื่องกรรมในตอนนางสีดาถูกลอยแพ	121
4.3.4 ความเชื่อเรื่องกรรมในตอนพระรามถูกลักพาตัวไปเมืองบาดาล	123
4.4 การเปรียบเทียบลักษณะตัวละคร	126
4.4.1 ตัวละครพระโพธิสัตว์	127
4.4.2 ตัวละครปรีกษ์	137

บทที่	หน้า
5 ลักษณะร่วมบางประการของพรหมจักรกับปัญญาสชาดก	145
5.1 ลักษณะร่วมบางประการด้านรูปแบบ	145
5.2 ลักษณะร่วมบางประการด้านเนื้อหา	151
5.2.1 ความเชื่อเรื่องบุญกรรม	151
5.2.2 ลักษณะตัวละครเอก	160
6 สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	170
รายการอ้างอิง	176
ภาคผนวก	183
ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์	183

สารบัญตาราง

ตารางที่		หน้า
1	ประชุมชาดกเรื่องพรหมจักร	51
2	เหตุการณ์สำคัญในนิทานเรื่องพระรามและเหตุการณ์ในเรื่องพรหมจักร	65
3	คำเรียกตัวละครในการศึกษาเปรียบเทียบในบทที่ 4	107
4	เปรียบเทียบผลการศึกษาด้านรูปแบบ	108
5	เปรียบเทียบปัจจุบันวัตถุเรื่องพรหมจักรและพระรามชาดก	110

สารบัญแผนภูมิ

แผนภูมิที่		หน้า
1	รูปแบบการประพันธ์ในอรรถกถาชาดก	45
2	รูปแบบการประพันธ์ในปัญญาสาชดก	46
3	กรรมที่ส่งผลต่อการดำเนินเรื่อง 1	76
4	กรรมที่ส่งผลต่อการดำเนินเรื่อง 2	79
5	เปรียบเทียบองค์ประกอบของเรื่องในปาจิตตกุมารชาดกและชาดกเรื่อง พรหมจักร	146

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

วรรณกรรมชาตกเป็นวรรณกรรมประเภทหนึ่งที่ได้รับคามนิยมมากในภาคเหนือ เนื่องจากภูมิภาคนี้มีศรัทธาแน่นแฟ้นในพระพุทธศาสนาแต่โบราณกาล จึงมีวรรณกรรมชาตก และวรรณกรรมประเภทอื่น ๆ ที่เกี่ยวแก่พระพุทธศาสนาปรากฏอยู่มากมาย จากการสำรวจของ สิงหะ วรรณสัย และ ฮาร์ลด์ ฮุนดิอุส พบวรรณกรรมชาตกของล้านนามากถึง 227 เรื่อง (อุดม รุ่งเรืองศรี, 2540: 56-60) อันเป็นเครื่องยืนยันถึงความนิยมได้เป็นอย่างดี วรรณกรรมชาตกดังกล่าวสามารถจำแนกได้ 2 ประเภทคือ ชาตกที่มาจากนิบาตและพาหิรชาตก หรือชาตกนอกนิบาต

ชาตกในนิบาตคือเรื่องราวจำนวน 547 เรื่องที่มีอยู่ในพระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย (สืบพงศ์ ธรรมชาติ, 2542: 4) ซึ่งเรื่องที่ได้รับคามนิยมมากคือเรื่องเวสสันดรชาตก หรือมหาชาติ ก็ได้มีผู้นำไปแต่งเป็นฉบับท้องถิ่นอีกมากมายหลายฉบับ (ประคอง นิมมานเหมินท์, 2526: 40) ส่วนพาหิรชาตกหรือชาตกนอกนิบาตนั้นคือวรรณกรรมที่แต่งเลียนแบบชาตก มีเนื้อเรื่องไม่ตรงกับนิบาตชาตก โดยจะอ้างในเรื่องว่าเป็นชาตก และใช้การดำเนินเรื่องคล้าย *อรรถกถาชาตก* มีการสมมติตัวละครเป็นพระโพธิสัตว์ เป็นต้น ชาตกนอกนิบาตในถิ่นเหนือที่รู้จักกันอย่างแพร่หลายก็เช่น **ปัญญาสชาตก**

วรรณกรรมเรื่อง **พรหมจักร** นับเป็นวรรณกรรมชาตกที่สำคัญอีกเรื่องหนึ่งของล้านนา เป็นเรื่องที่ย้ายเค้าโครงจากเรื่องรามเกียรติ์ คือมีเรื่องการผจญภัยของพระราม ทศกัณฐ์ลักนางสีดา พระรามได้วานรเป็นพันธมิตร พระรามรบกับทศกัณฐ์ แต่ได้ดัดแปลงแก้ไขให้เหมาะแก่สภาพของชาตก คือมุ่งยกย่องพระโพธิสัตว์เป็นสำคัญ จึงมีเนื้อหาบางส่วนผิดแผกไปจากรามเกียรติ์ฉบับอื่น เช่น การเลี้ยงไม่ให้พระโพธิสัตว์ฆ่าสัตว์ตัดชีวิต โดยให้พระลักษมณ์เป็นผู้สังหารทศกัณฐ์แทน

จากการศึกษาวรรณกรรมเรื่อง **พรหมจักร** และศึกษาเปรียบเทียบกับ **ปัญญาสชาตก** เบื้องต้น ผู้วิจัยพบความน่าสนใจของวรรณกรรมเรื่อง **พรหมจักร** ดังนี้

1. **องค์ประกอบในการประพันธ์** ในอรรถกถาชาตกมีองค์ประกอบสำคัญอยู่ 5 ประการคือ ปัจจุบันวัตถุ คือ มูลเหตุที่พระพุทธองค์หยิบยกเรื่องราวในอดีตมาแสดง อดีตวัตถุ คือ เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในอดีต คาถา คือ คำประพันธ์หรือกรองบาลี ไวยากรณ์ หมายถึง การอธิบายศัพท์ในชาตก

โดยแยกศัพท์ออกมาอธิบายต่างหากเพื่อให้ผู้อ่านเข้าใจมากยิ่งขึ้น (สีบพงค์ ธรรมชาติ, 2542: 14) เช่น

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ชคติริหิ** ความว่า ปฐพีเรียกว่า **ชคต** ต้นไม้ เรียกว่า **ชคติริหะ** เพราะต้นไม้เกิดที่ปฐพีนั้น. บทว่า **วิหังคมา** ความว่า อากาศ เรียก **วิหะ** นกทั้งหลายเรียกว่า **วิหังคมะ** เพราะไปในอากาศนั้น

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2525 เล่ม 55: 348)

สุดท้ายคือ สโมธาน หรือประชุมชาดก คือการกล่าวว่าคุณคนในอดีตกลับชาติมาเกิดเป็นใครเพื่อเชื่อมโยงอดีตวัตถุและปัจจุบันวัตถุเข้าด้วยกัน (สีบพงค์ ธรรมชาติ, 2542: 14)

วรรณกรรมเรื่อง**พรหมจักร** ก็ใช้รูปแบบดังกล่าวในการประพันธ์เช่นกัน แต่มีองค์ประกอบสำคัญอยู่เพียง 4 อย่างคือ ปัจจุบันวัตถุ อดีตวัตถุ คาถา และสโมธาน ซึ่งองค์ประกอบดังกล่าวคล้ายคลึงกับองค์ประกอบของเรื่องส่วนมากใน**ปัญญาสชาดก**¹ ซึ่งเป็นวรรณคดีชาดกเรื่องสำคัญ ของท้องถิ่นเหนือ โดยนิยะดา เหล่าสุนทร (2538: 81) กล่าวว่า ใน**ปัญญาสชาดก**ไม่ปรากฏส่วนที่เรียกว่า ไวยากรณ์ มีเพียงปัจจุบันวัตถุ อดีตวัตถุ คาถา และสโมธานเท่านั้น จึงน่าสนใจว่ารูปแบบการประพันธ์ซึ่งมีองค์ประกอบคล้ายคลึงกันเช่นนี้มีความเชื่อมโยงกันอย่างไร

2. การดำเนินเรื่อง วรรณกรรมเรื่อง**พรหมจักร**ใช้ความเชื่อเรื่องบุญกรรมมาอธิบาย เหตุผลในการเกิดเหตุการณ์ต่าง ๆ ในเรื่อง

ความเชื่อเรื่องบุญกรรม ก็คือ กฎแห่งกรรม นั่นเอง แต่เนื่องจากเรื่องกฎแห่งกรรมเป็น หลักธรรมในพระพุทธศาสนาที่ค่อนข้างลึกซึ้ง มีการอธิบายเรื่องกรรมในหลายระดับ ดังนั้นผู้วิจัย จะใช้คำว่า “ความเชื่อเรื่องบุญกรรม” เพื่อแสดงความหมายในระดับธรรมดาที่เข้าใจกันทั่วไป คือ การกระทำที่ประกอบด้วยเจตนา นำมาซึ่งผลอย่างใดอย่างหนึ่ง ดังที่คนไทยนิยมพูดกันว่า “ทำดี ได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว” (พระพรหมคุณาภรณ์, 2531: 81) อันเป็นคำที่มาจากสมุททกสูตร อรรถกถา สังยุตตนิกาย สคาถวรรคว่า (ตัวเน้นสีดำเป็นของผู้วิจัย)

¹ ในจำนวนชาดก 61 เรื่องของปัญญาสชาดก ปรากฏว่ามีชาดกอยู่ 7 เรื่องที่ไม่มีปัจจุบันวัตถุ ได้แก่ วิริยบัณฑิตชาดก (ลำดับที่ 17) ธรรมโสณชกชาดก (ลำดับที่ 18) สุทัสสนชาดก (ลำดับที่ 19) พรหมโฆสราชชาดก (ลำดับที่ 33) วรรวสชาดก (ลำดับที่ 45) และ เทวันธชาดก (ลำดับที่ 56) (นิยะดา เหล่าสุนทร, 2538: 78)

ท่านให้เฉพาะแต่ภัยเท่านั้นแก่พวกเราผู้ช้อภัย พวกเรารับเอาแต่ภัย
 อย่างเดียว ส่วนภัยจะเป็นของท่านเกิด บุคคลหว่านพืชเช่นใดย่อมได้ผลเช่นนั้น
คนทำดีย่อมได้ดี ทำชั่วก็ย่อมได้ชั่ว แน่พื่อ ท่านหว่านพืชลงไปไว้แล้ว ท่านจัก
 ต้องเสวยผลของมัน

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2525 เล่ม 25: 487)

ในวรรณกรรมเรื่อง **พรหมจักร** นำความเชื่อเรื่องบุญกรรมมาใช้ดำเนินเรื่องเป็นหลัก เช่น
 การอธิบายว่าทำไมพระรามต้องพลัดพรากจากนางสีดา เรื่องพรหมจักรอธิบายว่า เป็นเพราะ
 ในอดีตชาติที่พระโพธิสัตว์ได้เสวยชาติเป็นชวานา ได้พรากนกขุ้ม (นกค่อม) ตัวเมียจากนกขุ้มตัวผู้
 เพื่อจะเอาไปทำอาหาร แต่ภรรยาได้ทักท้วงไว้จึงได้นำนกกลับคืนไว้ที่เดิม ผลจากอกุศลกรรมนี้จึง
 ทำให้เกิดอกุศลวิบาก ซึ่งเป็นเหตุการณ์สำคัญในเรื่องคือ พระรามต้องพลัดพรากจากนางสีดา

เถียงามแลง ชายผู้เป็นผัวก็ไปแล้วปาหาไม้และหลัวมาดั่งไฟ ต้มเข้าหุง
 กินเข้าแลง ก็ไปหันรังนกขุ้มอยู่ในประเทศที่หนึ่ง... ชายผู้นั้นก็ค่อยหย่องไปยับ
 เอาแม่่นกขุ้มตัวนั้นได้แล้ว ว่าจักเอามากินกับเข้าแลงว่าอัน...

ยามนั้นหญิงผู้เป็นเมียชายผู้นั้น ก็เข้าไปเอาแม่่นกขุ้มตัวนั้นแล้วก็กล่าว
 ว่า “ดูราเจ้ากูนกตัวนี้มาหารังมันบ่หันเมียมัน ก็บินไปและเต็นไปฉันนั้น เจ้าจุง
 เอาไปส่งไว้ที่เก่าเทอะ คับเอาไปส่งไว้ เจ้าก็จักได้วิบากกายหน้าแล” ว่าอัน

ชายผู้เป็นผัวนั้นก็ฟังคำเมีย มันก็จุงเอาไปส่งที่เก่ามันหันแล ด้วยกัมม
 วิบากเท่านั้นก็บ่หาย ก็มาสยงตอบหื้อเพิ่นได้มาลักเอาเมียหนีกว่า นั้นแล

(พรหมจักร: 60)

นอกจากนี้ อุปสรรคของพระโพธิสัตว์ที่เกิดขึ้นในเรื่อง เช่น ถูกพระยานาคลักพาไปเมือง
 บาดาล ถูกธนูที่พระบาท ล้วนเกิดมาจากบุรพกรรมในชาติก่อนทั้งสิ้น และในเรื่องยังได้อธิบายว่า
 เหตุที่พระยาวิโรหาราช (ทศกัณฐ์) มีเครื่องทิพย์และฤทธิ์เดช ก็เป็นเพราะบุญที่เคยได้ทำมาแต่
 ชาติก่อน การสอดแทรกเรื่องกรรมและผลของกรรมเพื่ออธิบายเหตุผลของเหตุการณ์ต่าง ๆ ในเรื่อง
 เป็นลักษณะสำคัญอย่างหนึ่งของวรรณกรรมชาดกของไทย ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะวิเคราะห์ประเด็นนี้
 ในวรรณกรรมเรื่องพรหมจักรเพื่อแสดงให้เห็นลักษณะความเป็นวรรณคดีชาดกของเรื่องพรหมจักร

3. *ตัวละคร* ตัวละครพระโพธิสัตว์ในเรื่องพรหมจักรเป็นบุคคลผู้มีเมตตากรุณาต่อสรรพสัตว์ และไม่ฆ่าสัตว์ตัดชีวิตซึ่งเป็นการผิดศีล โดยเนื้อเรื่องได้ให้พระลักษณเป็นผู้ลงมือสังหารแทน หรือตัวเอกแสดงธรรมให้ศัตรูกลับใจ ดังเช่นตอนที่พรหมจักร (พระราม) ตามหานางสีดา ได้พบยักษ์ร้ายขวางทางไว้ แม้พรหมจักรจะมีฤทธิ์เดชมากแต่ก็ไม่ฆ่ายักษ์ เพียงแสดงฤทธิ์เดชให้ยักษ์เกรงกลัวเท่านั้น และยังสั่งสอนให้ยักษ์ตั้งมั่นอยู่ในศีลธรรมอีกด้วย

ตั้งจากรูปร่าง โพธิสัตว์เจ้าเกิดมาปางนั้น ก็ประกอบไปด้วยเตชะกำลังได้เท่าช้างพรายสาร 700 ตัวแล ตั้งว่าจักตีหือมันเป็นกระจวนไปก็ได้ แม่นจักตัดหัวมันหือเป็น 7 บั้ง 7 ท่อน ก็ได้ เท่าว่าโพธิสัตว์เจ้ามีมหากรุณา มา บังคับใครฆ่า (ฆ่า) หือมันตาย ก็เท่าคำรามหือมันอ่อนนยอบแล้วกล่าววว่า “ดูรายักษ์ร้าย กูจักยิงมึงหือขาดด้วยปืนธนู กูจักชกกลากดาบแก้วฟันหัวมึงเสีย ตามตั้งฤทธิกูชะแล กูก็บไว้ชีวิตมึงตัวร้ายนักแล” ว่าอัน

ยักษ์ตัวนั้นมันก็กลัวตายนัก เหตุว่าจักท้วงตึงตนกับได้ ก็จึงมีคำไหวขอชีวิตเชิงพระโพธิสัตว์เจ้าว่า “ข้าแต่เจ้าตนมีบุญและเตชะฤทธิอันมาก ขอเจ้ากูจุงไว้ชีวิตแก่ข้าแต่เทอะ ค้นวามหาราชเจ้าแลไว้ชีวิตแก่ข้าตั้งอัน ข้าก็จักบูชาคุณเจ้ากูชะแล” ว่าอัน...

โพธิสัตว์เจ้าก็ฉันเข้าแล้วก็หือคำสอนแก่ยักษ์ผู้นั้นว่า “ดูรามหายักษ์ แต่กาลนี้ไปพายหน้า ท่านอย่าได้กะทำอันหยาบช้ำกล้ำแข็ง และกะทำร้ายแก่ท่านผู้อื่น คือว่า ข้า (ฆ่า) สัตตตัดชีวิตแก่ท่านและสัตตทั้งหลายเทอะ ท่านจุงเลี้ยงชีวิตด้วยอันชอบเทอะ” ว่าอันหันแล

(พรหมจักร: 49-50)

ลักษณะตัวละครดังกล่าวสอดคล้องกับลักษณะของพระโพธิสัตว์ในวรรณกรรมชาดกของท้องถิ่นเหนือที่มีจิตใจเมตตากรุณาต่อสรรพสัตว์ และหลีกเลี่ยงที่จะให้พระโพธิสัตว์ฆ่าสัตว์ตัดชีวิต แตกต่างจากพระรามในรามเกียรติ์ฉบับอื่น ๆ ที่เน้นเรื่องการผจญภัยและอิทธิปาฏิหาริย์ของตัวเอก เช่น **รามเกียรติ์ฉบับพระราชนิพนธ์ของสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก (รัชกาลที่ 1)** หรือ **รามเกียรติ์ฉบับชาดกของอีสาน เช่น พระรามชาดก พระลักพระลาม**

นอกจากนั้น ลักษณะของพระโพธิสัตว์ที่มุ่งเน้นจริยวัตรอันดีงาม การบำเพ็ญบารมีและฝ่าฟันอุปสรรคต่าง ๆ นี้ยังคล้ายคลึงกับลักษณะตัวละครพระโพธิสัตว์หลายเรื่องในท้องถิ่นเดียวกัน

เช่น เรื่องส่วนมากใน**ปัญญาสชาดก** ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาลักษณะของตัวละครพระโพธิสัตว์ ในเรื่อง**พรหมจักร**ว่ามีลักษณะร่วมหรือต่างจากพระโพธิสัตว์ในวรรณกรรมชาดกในท้องถิ่นเดียวกันอย่างไรบ้าง

จะเห็นว่า แม้วรรณกรรมเรื่อง**พรหมจักร**จะนำเค้าโครงเรื่องมาจากเรื่องรามเกียรติ์ แต่ก็ได้ปรับเปลี่ยนลักษณะบางประการให้สอดคล้องกับลักษณะของวรรณคดีชาดก นอกจากนั้นยังมีลักษณะร่วมบางประการกับวรรณกรรมชาดกล้านนาเรื่องอื่น ๆ อีกด้วย ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษารามเกียรติ์ฉบับล้านนาเรื่อง**พรหมจักร**ในฐานะที่เป็นวรรณคดีชาดกที่สำคัญเรื่องหนึ่ง

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1.2.1. เพื่อวิเคราะห์ลักษณะความเป็นวรรณคดีชาดกในด้านเนื้อหาและรูปแบบของวรรณกรรมเรื่อง**พรหมจักร**

1.2.2. เพื่อวิเคราะห์ลักษณะร่วมบางประการของ**พรหมจักร**กับวรรณกรรมชาดกล้านนาเรื่องอื่น ๆ

1.3 สมมติฐานของการวิจัย

1.3.1. รามเกียรติ์ล้านนาเรื่อง**พรหมจักร** ใช้รูปแบบวรรณกรรมชาดกในการประพันธ์ และใช้ความเชื่อเรื่องบุญกรรมดำเนินเรื่อง

1.3.2. ตัวละครพระโพธิสัตว์ใน**พรหมจักร** มีลักษณะเป็นบุคคลในอุดมคติ เพื่อเน้นจริยาและบุญบารมีของพระโพธิสัตว์ให้ผู้อ่านหรือผู้ฟังเกิดความศรัทธาในพระพุทธานุศาสน์

1.4 ขอบเขตการวิจัย

1.4.1 ผู้วิจัยใช้หนังสือเรื่อง **พรหมจักร** ปรึวรรตโดย สิงหะ วรรณสัย ปรึวรรตจากต้นฉบับเรื่องพรหมจักรของวัดซ่งเหล็ก ตำบลบ้านกลาง อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน เป็นหนังสือในโครงการตำราแผนกภาษานาคดีศึกษา ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ฉบับพิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. 2522 จัดพิมพ์โดย สำนักพิมพ์มิตรนารการพิมพ์

1.4.2 การศึกษาเปรียบเทียบ

ผู้วิจัยใช้หนังสือเรื่อง

1.4.2.1 รามเกียรติ์ของท้องถิ่นเหนือ เรื่อง **หอรมาน** ต้นฉบับจากวัดพระธาตุนครวิญญชัย อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน ปรึวรรตโดย สิงหะ วรรณสัย ไม่ปรากฏปีที่ตีพิมพ์ จัดพิมพ์โดย ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

1.4.2.2 รามเกียรติ์ของท้องถิ่นอีสาน เรื่อง **พระลักพระลาม** ชำระโดย พระอริยานุวัตร เขมจารีเถระ ฉบับพิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. 2518 จัดพิมพ์โดย มูลนิธิเสฐียรโกเศศ – นาคะประทีป

1.4.2.3 รามเกียรติ์ของท้องถิ่นอีสาน เรื่อง **พระรามขาดก** ถอดความจากการบรรยายหนังสือเทศน์ โดย พระสารประเสริฐ ฉบับพิมพ์ในปี พ.ศ. 2507 ไม่ปรากฏสถานที่พิมพ์ จัดพิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ รองอำมาตย์โท หลวงศรีอมรญาณ

1.4.2.4 **ปัญญาสขาดก** ฉบับหอสมุดแห่งชาติ ฉบับพิมพ์ครั้งที่ 2 ในปี พ.ศ. 2549 จัดพิมพ์โดยสำนักพิมพ์ศิลปาบรรณาคาร

1.5 ข้อตกลงเบื้องต้น

1.5.1 คำจำกัดความ

- **ขาดก วรรณคดีขาดก วรรณกรรมขาดก และ นิทานขาดก** ในงานวิจัยฉบับนี้ ผู้วิจัยใช้คำทั้งสี่คำในความหมายเดียวกัน หมายถึง เรื่องเล่าซึ่งมีตัวละครเอกคือพระโพธิสัตว์ และมีจุดมุ่งหมายในการแสดงคำสอนทางพระพุทธศาสนา

- **รามเกียรติ์ และ นิทานพระราม** ในงานวิจัยฉบับนี้ ผู้วิจัยใช้คำทั้งสองคำในความหมายเดียวกัน หมายถึง เรื่องเล่าซึ่งมีตัวละครเอกคือพระราม และมีโครงเรื่องสำคัญอันเป็นเอกลักษณ์คือ พระเอกติดตามนางเอกที่ถูกลักพาตัวไป พระเอกได้วานรเป็นพันธมิตรในการรบพระเอกรบกับตัวละครปรปักษ์เพื่อชิงตัวนางเอกกลับคืนมา (ศิราพร ลีตะฐาน, 2522: 168) เว้นแต่เมื่อจะใช้เพื่อหมายถึงรามเกียรติ์สำนวนใดสำนวนหนึ่ง ผู้วิจัยจะใช้คำว่ารามเกียรติ์พร้อมกับระบุชื่อสำนวนต่อท้าย เช่น รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 เป็นต้น

1.5.2 ในการวิเคราะห์ลักษณะร่วมบางประการระหว่างพหุภพจักรกับวรรณกรรมขาดก ล้านนาเรื่องอื่น ๆ นั้น ผู้วิจัยใช้ **ปัญญาสขาดก ฉบับหอสมุดแห่งชาติ ฉบับพิมพ์ครั้งที่ 2 พ.ศ. 2549** จัดพิมพ์โดยสำนักพิมพ์ศิลปาบรรณาคาร เป็นตัวแทนของ **วรรณกรรมขาดกล้านนา**

1.5.3 การอ้างอิง

- คัมภีร์อรรถกถาต่าง ๆ ผู้วิจัยใช้พระสูตรและพระอรรถกถาแปล ฉบับแปลของมหามกุฏราชวิทยาลัย ฉบับพิมพ์ในปี พ.ศ. 2525 จัดพิมพ์โดยโรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย รูปแบบการอ้างอิงใช้ระบบนามปี ซึ่งผู้วิจัยจะระบุลำดับเลขเล่มท้ายปีที่พิมพ์เพื่อความชัดเจน เช่น (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2525 เล่ม 25: 487)

- วรรณกรรมเรื่อง **พรหมจักร** **หอรมาน** **พระลักพระลาม** และ **พระรามชาดก** ผู้วิจัยใช้รูปแบบการอ้างอิงคือ (ชื่อวรรณกรรม: เลขหน้า) เช่น (พรหมจักร: 49)

1.7. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1.7.1. การศึกษาเรื่องรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่น

การศึกษาเรื่องรามเกียรติ์มีมาเป็นระยะเวลายาวนานแล้ว แต่โดยมากจะเป็นการศึกษาฉบับราชสำนัก คือฉบับของสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช (รัชกาลที่ 1) โดยมีการศึกษาหลากหลายรูปแบบ เช่น ศึกษาวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างรามายณะของวาลมิกิและรามเกียรติ์พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 1 (สมพร สิงโต, 2517) หรือการศึกษาโดยใช้มุมมองทางการเมือง เช่น ศึกษาภาพลักษณ์ของผู้ปกครองในบทละครรามเกียรติ์พระบาทสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี (วัฒนชัย หมั่นยิ่ง, 2533) ศึกษาโครงสร้างของสังคมในรามเกียรติ์พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 1 (เสาวณิต จุลวงศ์, 2536) ศึกษาการแปลความหมายทางการเมืองในรามเกียรติ์ ฉบับรัชกาลที่ 1 (สุรพงษ์ โสธนะเสถียร, 2526)

ส่วนการศึกษารามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นนั้น ปรากฏว่ามีการศึกษาด้วยทฤษฎี เช่น การใช้ทฤษฎีการแพร่กระจายของนิทานในการศึกษา หรือการศึกษาการในแง่การเปรียบเทียบฉบับท้องถิ่นต่าง ๆ มีงานวิจัยดังนี้

ศิราพร ฐิตะฐาน. **รามเกียรติ์: ศึกษาในแง่การแพร่กระจายของนิทาน**. วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต, ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2522.

วิทยานิพนธ์เล่มนี้มุ่งศึกษาการแพร่กระจายของนิทานจากเรื่อง**รามเกียรติ์ ฉบับของรัชกาลที่ 1** และฉบับท้องถิ่น โดยอาศัยทฤษฎีการแพร่กระจายของนิทาน ผลการศึกษาปรากฏว่าเมื่อนิทานแพร่จากแหล่งหนึ่งไปสู่อีกแหล่งหนึ่ง ย่อมมีการเปลี่ยนแปลงในลักษณะต่าง ๆ กระบวนการแพร่กระจายของนิทานนั้นมีแนวโน้มที่เนื้อหาของนิทานจะเปลี่ยนไปตามสภาพแวดล้อมและยุคสมัย แต่จะยังคงเอกลักษณ์แสดงความเป็นตัวของตัวเองไว้ได้เสมอ การศึกษางานวิจัยชิ้นนี้ทำให้เห็นลักษณะการเปลี่ยนแปลงของรามเกียรติ์ในฉบับท้องถิ่นของไทย และสาเหตุการเปลี่ยนแปลงนั้นจากทฤษฎีการแพร่กระจายของนิทาน ทำให้เข้าใจเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงเนื้อหาในรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นของไทยมากขึ้น

ฉันทัส ทองช่วย. **ศึกษาเปรียบเทียบวรรณกรรมท้องถิ่นใต้กับภาคกลาง**. วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต, ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2522.

วิทยานิพนธ์เล่มนี้ได้ศึกษาเปรียบเทียบวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้กับฉบับภาคกลาง โดยศึกษารามเกียรติ์ของภาคใต้ที่เกี่ยวข้องกับภาคกลาง เช่น **รามเกียรติ์วัดควนเกย รามเกียรติ์วัดท่าแค** เพื่อหาอนุภาคร่วมของ**รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1** และฉบับท้องถิ่น ตลอดจนศึกษารามเกียรติ์ที่เกี่ยวข้องกับวรรณกรรมภาคใต้เรื่องอื่น ๆ เช่น **สุวรรณหงส์ ตำราพิชัยสงคราม** เป็นต้น การศึกษางานวิจัยฉบับนี้ทำให้เห็นลักษณะร่วมและลักษณะที่แตกต่างของรามเกียรติ์ฉบับราชสำนักและฉบับท้องถิ่นได้มากขึ้น

ชฎารัตน์ สุนทรธรรม. **การศึกษาเรื่องรามเกียรติ์สำนวนท้องถิ่นอีสาน**. วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต, ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2522.

วิทยานิพนธ์เล่มนี้มุ่งศึกษาเรื่องรามเกียรติ์สำนวนท้องถิ่นอีสาน เปรียบเทียบกับฉบับของรัชกาลที่ 1 ในด้านที่มา ผู้แต่ง เนื้อเรื่อง ลักษณะคำประพันธ์ และตัวละคร ผลการศึกษาปรากฏว่า รามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นมีความแตกต่างจากฉบับรัชกาลที่ 1 เนื่องจากฉบับท้องถิ่น

ได้ปรับเปลี่ยนเนื้อหา ลักษณะคำประพันธ์ และตัวละครให้เข้ากับความเชื่อและประเพณีในท้องถิ่น การศึกษางานวิจัยฉบับนี้ทำให้เห็นลักษณะและสาเหตุการเปลี่ยนแปลงเนื้อเรื่องที่ ได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมในท้องถิ่น

ประคอง กระแสชัย. **วรรณกรรมลานนาไทยเรื่องพรหมจักร: การศึกษาเชิงวิเคราะห์.**

วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, สาขาวิชาจารึกภาษาไทย คณะโบราณคดี
มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2524.

วิทยานิพนธ์เล่มนี้มุ่งศึกษาวิเคราะห์เรื่อง **พรหมจักร** ในด้านอักขรวิธี เนื้อหา และสภาพสังคม ผลการศึกษาเฉพาะในส่วนเนื้อหาและสภาพสังคมปรากฏว่า **พรหมจักร** อาศัยเค้าโครงเรื่องรามเกียรติ์ โดยผู้แต่งได้นำมาดัดแปลงแก้ไขเป็นชาดกเพื่อสั่งสอนผู้อ่านให้ ตั้งมั่นในธรรม และวรรณกรรมเรื่องนี้สะท้อนให้เห็นสภาพสังคม ชีวิตความเป็นอยู่ ตลอดจน วัฒนธรรมประเพณีของชาวลานนาไทย อย่างไรก็ตาม ในส่วนของการวิเคราะห์การดัดแปลง แก้ไขเป็นชาดก ผู้เขียนได้วิเคราะห์โครงเรื่องและตัวละครอย่างกว้าง ๆ เท่านั้น มิได้ลงรายละเอียดว่ามีการปรับเปลี่ยนเนื้อเรื่องหรือพฤติกรรมตัวละครตอนใดบ้างเพื่อแสดงให้เห็นลักษณะความเป็นวรรณคดีชาดกในเรื่องพรหมจักรอย่างเด่นชัด

พิชิต อัครนิล. **ศึกษาเปรียบเทียบรามเกียรติ์ฉบับต่าง ๆ ของล้านนา.** วิทยานิพนธ์

ปริญญาโทมหาบัณฑิต, ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัย
เชียงใหม่, 2522.

วิทยานิพนธ์เล่มนี้ได้ศึกษาเปรียบเทียบรามเกียรติ์ฉบับต่าง ๆ ของล้านนา คือเรื่อง **หอรมาน พรหมจักร และรามลักษณะ** ในด้านเนื้อเรื่อง พฤติกรรมของตัวละคร และสำนวนโวหาร ผลการศึกษาพบว่า รามเกียรติ์สำนวนต่าง ๆ ของล้านนามีความแตกต่างกันในด้านรายละเอียดของเรื่อง แต่การดำเนินเรื่องหลักนั้นเหมือนกัน ทั้งนี้รายละเอียดของเรื่องที่แตกต่างกันเป็นเพราะการถ่ายทอดของผู้เล่ามีความแตกต่างกันตามความสนใจและความนิยมของท้องถิ่นนั้น ๆ การศึกษางานวิจัยฉบับนี้ทำให้เห็นการเปลี่ยนแปลงของรายละเอียด

บางประการในสำนวนท้องถิ่นที่ใกล้เคียงกัน อันจะทำให้เข้าใจลักษณะการเปลี่ยนแปลงของสำนวนท้องถิ่นมากขึ้น อย่างไรก็ตาม วิทยานิพนธ์เล่มนี้ก็ไม่ได้วิเคราะห์ถึงลักษณะความเป็นวรรณกรรมชาติของเรื่องพรหมจักรอย่างชัดเจน

พัชลินจ์ จินนูน. การวิเคราะห์หุนุมานในรามเกียรติ์ฉบับต่าง ๆ. วิทยานิพนธ์ปริญญา
มหาบัณฑิต, ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2547.

วิทยานิพนธ์เล่มนี้มุ่งศึกษาวิเคราะห์หุนุมานในรามเกียรติ์ฉบับต่าง ๆ คือ หุนุมานฉบับรัชกาลที่ 1 และฉบับท้องถิ่นต่าง ๆ ผลการศึกษาปรากฏว่า หุนุมานในรามเกียรติ์ฉบับต่าง ๆ มีทั้งลักษณะร่วมและลักษณะที่แตกต่าง ลักษณะร่วมที่ปรากฏในทุกฉบับคือเป็นทหารในอุดมคติ คือมีความจงรักภักดี และมีความสามารถทางการรบ ส่วนลักษณะที่แตกต่างขึ้นอยู่กับความนิยมและอิทธิพลของวัฒนธรรมประเพณีในแต่ละท้องถิ่น

ฉัตรยุพา สวัสดิพิงษ์. การเปรียบเทียบรามเกียรติ์ฉบับล้านนากับภาคใต้. เชียงใหม่:
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2522.

งานวิจัยเล่มนี้มุ่งศึกษาเปรียบเทียบรามเกียรติ์ฉบับล้านนากับภาคใต้ในด้านเนื้อเรื่องตัวละคร และศึกษาถึงสาเหตุการเปลี่ยนแปลงว่าได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมท้องถิ่นอย่างไร การศึกษางานวิจัยฉบับนี้ทำให้เห็นลักษณะและสาเหตุการเปลี่ยนแปลงเนื้อเรื่องที่ได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมในท้องถิ่นที่แตกต่างกัน

บทความวิชาการเรื่อง “รามายณะ รามเกียรติ์ และพระลักพระราม” ของ วิสุทธิ์ บุญยกุล (2538, 8-28) จากวารสารราชบัณฑิตยสถาน ปีที่ 20 ฉบับที่ 3 กล่าวถึงการเดินทางของเรื่องรามายณะที่เข้ามาถึงท้องถิ่นภาคตะวันออกเฉียงเหนือและกลายเป็นเรื่องพระลักพระราม โดยในเนื้อเรื่อง พระรามมีภรรยาตามแบบฉบับของวรรณคดีอีสาน การศึกษาบทความนี้ทำให้เห็นถึงลักษณะปรับเปลี่ยนเนื้อเรื่องจากเรื่องพระรามแต่เดิมเป็นวรรณคดีท้องถิ่นที่มีลักษณะเฉพาะตัว

บทความวิชาการเรื่อง “รามเกียรติ์สำนวนท้องถิ่นของไทย การปรับเปลี่ยนและการดำรงอยู่ในชีวิตวัฒนธรรมท้องถิ่นไทย” ของ ศิริพร ณ ถลาง (2539, 131-154) จากหนังสือ ในท้องถิ่นมีนิทานและการละเล่น การศึกษาคติชนในบริบททางสังคมไทย กล่าวถึงการปรับเรื่องราวในวรรณคดีที่รับมาจากภายนอกอย่างรามเกียรติ์ให้สอดคล้องกับลักษณะของท้องถิ่น จนเรื่องพระรามในท้องถิ่นมีลักษณะเหมือนเป็นนิทานเก่าแก่ของท้องถิ่นนั้น ๆ

จะเห็นว่างานวิจัยรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นที่ผ่านมา ได้ศึกษาโดยใช้ทฤษฎีวิเคราะห์หรือการเปรียบเทียบรามเกียรติ์ฉบับต่าง ๆ แต่ยังไม่มียานวิจัยใดที่แสดงให้เห็นลักษณะวรรณกรรมชาดกจากเรื่องรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นซึ่งมักจะแต่งเป็นชาดก

1.7.2 การศึกษาวรรณกรรมชาดกท้องถิ่น

การศึกษาวรรณกรรมชาดกท้องถิ่นเท่าที่ผ่านมา มีรูปแบบการศึกษาที่หลากหลาย เช่น การศึกษาประเด็นใดประเด็นหนึ่งในวรรณกรรมชาดกท้องถิ่น หรือการศึกษาชาดกท้องถิ่นเฉพาะเรื่อง หรือศึกษาเปรียบเทียบระหว่างวรรณกรรมชาดกท้องถิ่นและวรรณกรรมอื่น ๆ

ประคอง นิมมานเหมินท์. **ลักษณะวรรณกรรมภาคเหนือ**. วิทยานิพนธ์ปริญญา

มหาบัณฑิต, ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
2509.

วิทยานิพนธ์เล่มนี้มุ่งศึกษาลักษณะวรรณกรรมภาคเหนือ ในลักษณะการศึกษาค้นคว้าและรวบรวมวรรณกรรมของภาคเหนือทุกประเภทตั้งแต่สมัยหลังการสังคายนาพระธรรมวินัยครั้งที่ 8 ที่จังหวัดเชียงใหม่ และสามารถจัดกลุ่มวรรณกรรมได้ดังนี้คือ วรรณกรรมที่เกี่ยวกับศาสนาและประวัติศาสตร์ วรรณกรรมที่แต่งขึ้นเป็นโคลงสี่สุภาพ และวรรณกรรมประเภทคำวซอ ลักษณะเด่นของวรรณกรรมในภาคเหนือมีความสัมพันธ์แนบแน่นกับคติความเชื่อทางพระพุทธศาสนา

นิยะดา สาริกภูติ. **ปัญญาสาตก : ประวัติและความสำคัญที่มีต่อวรรณกรรม**

ร้อยกรองของไทย. วิทยานิพนธ์ปริญญาตรีบัณฑิต, ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2524.

วิทยานิพนธ์เล่มนี้มุ่งศึกษา**ปัญญาสาตก** ประวัติและความสำคัญที่มีต่อวรรณกรรมร้อยกรองไทย ผลการศึกษาปรากฏว่า **ปัญญาสาตก**น่าจะแต่งก่อนปี พ.ศ. 1808 ในดินแดนทางภาคเหนือของไทย และได้แพร่กระจายไปในประเทศใกล้เคียง คือ พม่า ลาว เขมร ที่มาของปัญญาสาตกส่วนใหญ่มาจากวรรณคดีบาลีและสันสกฤต และ**อรรถกถาสาตก**คือที่มาที่สำคัญที่สุด ส่วนเรื่องพื้นบ้านซึ่งแต่เดิมเคยเชื่อว่าเป็นที่มาจากสำนวนนั้น ผู้วิจัยพบว่ามีอิทธิพลเพียงส่วนน้อย นอกจากนั้น วรรณกรรมร้อยกรองของไทยหลายเรื่องก็มีต้นเค้ามาจาก**ปัญญาสาตก** และ**ปัญญาสาตก**ก็มีอิทธิพลในด้านโครงเรื่อง วิธีแต่ง และลักษณะการสั่งสอนของวรรณกรรมร้อยกรองเหล่านั้นอีกด้วย

ประคอง นิมมานเหมินท์. **มหาชาติลานนา : การศึกษาในฐานะที่เป็นวรรณคดี**

ท้องถิ่น. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2526.

งานวิจัยเล่มนี้มุ่งศึกษามหาชาติลานนาในฐานะที่เป็นวรรณคดีท้องถิ่น ผลการศึกษาปรากฏว่า **มหาชาติลานนา**ทั้ง 5 ส่วนวนที่เลือกมา ส่วนใหญ่มีความคล้ายคลึงกันมาก ความแตกต่างในลักษณะปลีกย่อยขึ้นอยู่กับความเชื่อและสภาพในท้องถิ่นที่ผู้แต่งพยายามสอดแทรกสิ่งที่ตนประสบพบเห็นลงไป แม้ว่าวรรณคดีเรื่องนี้จะมีต้นกำเนิดมาจากอินเดีย แต่ผู้แต่งก็ได้ดัดแปลงเนื้อเรื่องให้สอดคล้องกับสภาพสังคมลานนา มีการนำเอาความเชื่อทางพุทธปรัชญาและความเชื่อเรื่องผีเข้ามาแทรกอย่างมีศิลปะ

ดารกา วรรณวิษ. **การศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมล้านนาไทยเรื่องกำพร้าหมาดำ.**

วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, สาขาวิชาภาษาไทย คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2526.

วิทยานิพนธ์เล่มนี้มุ่งศึกษาวรรณกรรมล้านนาไทยเรื่อง**กำพำหมาดำ** ในด้านอักขรวิธี คุณค่าในเชิงวรรณศิลป์และสังคม ผลการศึกษาเฉพาะในด้านวรรณศิลป์และสังคมปรากฏว่า **กำพำหมาดำ**เป็นนิทานชาดกที่แต่งขึ้นเพื่อเน้นการสั่งสอนเรื่องกฎแห่งกรรม และแสดงบุญบารมีของพระโพธิสัตว์ โคร่งเรื่องไม่ซับซ้อน ใช้การเล่าเรื่องตรงไปตรงมาเพื่อให้ผู้อ่านเข้าใจง่าย และสะท้อนให้เห็นขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรมของล้านนาในสมัยนั้นได้เป็นอย่างดี

ลยาศรี ทุนชนะเสรี. **การศึกษาเชิงพิจารณานิทานชาดกล้านนาไทยเรื่องกำกาดำ**.
วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, สาขาวิชาจารึกภาษาไทย คณะโบราณคดี
มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2526.

วิทยานิพนธ์เล่มนี้มุ่งศึกษานิทานชาดกล้านนาไทยเรื่อง**กำกาดำ**ในด้านเนื้อหาและคุณค่าในเชิงวรรณศิลป์ ผลการศึกษาปรากฏว่าเรื่อง**กำกาดำ**ใช้รูปแบบการแต่งชาดก มีแก่นเรื่องแสดงถึงปัญญาและบารมีของพระโพธิสัตว์ เน้นความเชื่อเรื่องกฎแห่งกรรม เพื่อสั่งสอนให้ผู้อ่านดำรงตนในศีลธรรมและมีศรัทธาในพระพุทธศาสนา นอกจากนี้ในเรื่องยังปรากฏความเชื่อทางวัฒนธรรมประเพณี และไสยศาสตร์ของสังคมล้านนาในอดีต

อรไท ผลดี. **การศึกษาเชิงพิจารณานิทานชาดกล้านนาเรื่องชุมพุราษแดงเขียว**.
วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์
มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2528.

วิทยานิพนธ์เล่มนี้มุ่งศึกษานิทานชาดกล้านนาเรื่อง**ชุมพุราษแดงเขียว**ในด้านอักขรวิธี การวิเคราะห์วรรณกรรม คุณค่าของเรื่อง และศึกษาเปรียบเทียบกับเรื่อง**สุวรรณสิรสาชาดก**ใน**ปัญญาสชาดก** ผลการศึกษาพบว่าเรื่อง**ชุมพุราษแดงเขียว**น่าจะได้เค้าเรื่องมาจาก**สุวรรณสิรสาชาดก**ใน**ปัญญาสชาดก** เพราะมีความคล้ายคลึงกันในด้านจุดมุ่งหมายการแต่ง โคร่งเรื่อง และเนื้อเรื่อง เนื้อเรื่องเน้นการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์และคำสั่งสอนเรื่องกฎแห่งกรรม

จันทิมา อัมฤทธิ. **การศึกษาเรื่องสุพรมโมกขาสำนวนท้องถิ่นอีสาน**. วิทยานิพนธ์
ปริญญาามหาบัณฑิต, ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัย
ศิลปากร, 2530.

วิทยานิพนธ์เล่มนี้มุ่งศึกษาเรื่อง**สุพรมโมกขาสำนวนท้องถิ่นอีสาน** ผลการศึกษาปรากฏว่า **เรื่องสุพรมโมกขา**เป็นเรื่องที่ได้รับคามนิยมเรื่องหนึ่งในอีสาน แต่งโดยใช้รูปแบบชาดก มีเค้าโครงเรื่องไม่ซับซ้อน เนื้อเรื่องเป็นการผจญภัยของพระเอกในลักษณะจักร ๆ วงศ์ ๆ คือพระเอกมีอาวุธวิเศษและได้ผจญภัยเพื่อแสดงอิทธิปาฏิหาริย์ แก่นเรื่องเน้นการสอนเรื่องกฎแห่งกรรม ในด้านสังคม ผู้แต่งได้สอดแทรกความเชื่อและค่านิยมของอีสานลงไป โดยเฉพาะเรื่องอีตคอง (จารีตประเพณี) และชะล่า (ข้อห้าม) ในเรื่องสุภาพอนามัยและการกินของอีสาน ทำให้วรรณกรรมเรื่องนี้มีอัตลักษณ์ของท้องถิ่นปรากฏอยู่

ศิวาพร วัฒนรัตน์. **การศึกษาเปรียบเทียบวรรณกรรมเรื่อง "นางผมหอม"**

ฉบับล้านนา กับฉบับอีสาน. วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต, สาขาวิชาภาษา
และวรรณกรรมล้านนา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2532.

วิทยานิพนธ์เล่มนี้มุ่งศึกษาเปรียบเทียบวรรณกรรมเรื่อง**นางผมหอมฉบับล้านนา กับฉบับอีสาน**ในด้านลักษณะคำประพันธ์ โครงเรื่อง ตัวละคร และการใช้สำนวนภาษา ตลอดจนวัฒนธรรม ความเชื่อ และค่านิยมที่ปรากฏอยู่ในวรรณกรรมเรื่อง**นางผมหอม** ผลการศึกษาปรากฏว่า ทั้งสองฉบับแต่งเป็นชาดกนอกนิบาต มีโครงเรื่องเดียวกันเนื่องจากมีแหล่งกำเนิดเหมือนกัน แต่ในด้านเนื้อเรื่องมีการเพิ่มความ การตัดความ การสลับความ ตามความเชื่อและวัฒนธรรมประเพณีที่แตกต่างกัน

พรวิภา วัฒนรัชานกุล. **การศึกษาบทบาทของผู้หญิงในอรรถกถาชาดกกับชาดก**

ที่แต่งในประเทศไทย. วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต, ภาควิชาภาษาไทย
คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2534.

วิทยานิพนธ์เล่มนี้มุ่งศึกษาบทบาทของผู้หญิงใน**อรรถกถาชาดก**กับชาดกที่แต่งในประเทศไทย เป็นการศึกษายเปรียบเทียบเฉพาะเรื่องที่มีตัวละครหญิงเป็นสำคัญระหว่าง**อรรถกถาชาดก**และวรรณกรรมชาดกที่แต่งในไทย ผลการศึกษาพบว่า ตัวละครหญิงในวรรณคดีชาดกทั้งสองแบบนี้มีทั้งหญิงดีและหญิงร้ายเป็นศัตรูต่อบรรพชิต

จะเห็นว่าการศึกษาวรรณกรรมชาดกท้องถิ่นที่ส่วนมากจะเป็นการศึกษาในประเด็นใดประเด็นหนึ่ง เรื่องใดเรื่องหนึ่ง หรือการศึกษาเปรียบเทียบเรื่องเดียวกันในท้องถิ่นเดียวกัน เช่น การศึกษาเรื่อง**มหาชาติ**สำนวนท้องถิ่น เรื่อง**ขุมปูราช** เป็นต้น หรือศึกษาเปรียบเทียบเรื่องเดียวกันในท้องถิ่นที่แตกต่างกัน เช่นเรื่อง**นางผมหอม** เป็นต้น แต่ยังไม่มีการศึกษารามเกียรติ์ฉบับล้านนาเรื่อง**พรหมจักร**ว่ามีลักษณะความเป็นชาดกปรากฏให้เห็นอย่างไร และมีลักษณะร่วมบางประการกับชาดกล้านนาเรื่องอื่น ๆ อย่างไรบ้าง ผู้วิจัยจึงเห็นว่า สมควรศึกษารามเกียรติ์ฉบับล้านนาเรื่อง**พรหมจักร**ในฐานะวรรณคดีชาดกเพื่อแสดงให้เห็นถึงความเป็นวรรณคดีชาดกที่ปรากฏในเรื่อง อันจะเป็นประโยชน์ในการศึกษาวรรณกรรมชาดกเรื่องอื่น ๆ ต่อไป

1.7 วิธีการดำเนินการวิจัย

- 1.7.1 ศึกษาค้นคว้าข้อมูลจากหนังสือและเอกสารที่เกี่ยวข้อง
- 1.7.2 ศึกษาและวิเคราะห์รามเกียรติ์ฉบับล้านนาเรื่อง**พรหมจักร**
- 1.7.3 ศึกษาเปรียบเทียบกับรามเกียรติ์ฉบับชาดกและชาดกล้านนาเรื่องอื่น
- 1.7.4 เรียบเรียงผลการวิเคราะห์และนำเสนอผลงานในรูปแบบวิทยานิพนธ์

1.8 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

- 1.8.1 ได้ทราบถึงลักษณะความเป็นวรรณคดีชาดกของวรรณกรรมเรื่อง**พรหมจักร**
- 1.8.2 ได้ทราบถึงลักษณะร่วมบางประการของ**พรหมจักร**กับวรรณกรรมชาดกล้านนาเรื่องอื่น ๆ

บทที่ 2

วรรณคดีชาดกและชาดกของล้านนา

ในบทนี้ผู้วิจัยจะกล่าวถึงวรรณคดีชาดกและชาดกของล้านนาเพื่อให้เห็นถึงภูมิหลังของวรรณคดีชาดกและชาดกล้านนา ลักษณะด้านรูปแบบและเนื้อหาที่ปรากฏในวรรณคดีชาดกและชาดกล้านนา ซึ่งจะเชื่อมโยงไปถึงลักษณะความเป็นชาดกในด้านรูปแบบและเนื้อหาของวรรณกรรมเรื่อง**พรหมจักร**ในบทที่ 3 ต่อไป โดยผู้วิจัยได้แบ่งเนื้อหาในบทออกเป็น 2 ประเด็นคือ

2.1 วรรณคดีชาดก

2.2. วรรณกรรมชาดกของล้านนา

2.1 วรรณคดีชาดก

ในส่วนของวรรณคดีชาดก ผู้วิจัยได้กล่าวถึงความหมายของ**นิบาตชาดก**และ**อรรถกถาชาดก** และการศึกษาด้านรูปแบบและเนื้อหาของวรรณคดีชาดกดังกล่าว โดยได้แบ่งหัวข้อดังนี้

2.1.1 ความหมายของคำว่าชาดก

2.1.2 ที่มาของชาดก

2.1.3 รูปแบบของนิบาตชาดก

2.1.4 อรรถกถาชาดก

2.1.1 ความหมายของคำว่าชาดก

ในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยใช้คำว่า ชาดก หมายถึง เรื่องเล่าซึ่งมีตัวละครเอกคือพระโพธิสัตว์ และมีจุดมุ่งหมายในการแสดงคำสอนทางพระพุทธศาสนา อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาจากลักษณะเนื้อหาใน**นิบาตชาดก** **อรรถกถาชาดก** และ**ปัญญาสาชาดก** ซึ่งเป็นชาดกสำคัญที่จะเชื่อมโยงไปสู่เรื่อง**พรหมจักรชาดก** ชาดกทั้งสามเรื่องมีลักษณะเนื้อหาที่แตกต่างกัน ก็ย่อมทำให้ความหมายคำว่าชาดกมีรายละเอียดแตกต่างกันไป ดังที่ผู้วิจัยจะได้อธิบายตามลำดับ

ความหมายเบื้องต้นของคำว่า “ชาดก” ซึ่งพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานให้ความหมายไว้คือ เรื่องราวในชาติก่อนของพระพุทธเจ้า ดังที่ว่า

ชาตก [ชา-ตก] น. เรื่องพระพุทธเจ้าที่มีมาในชาติก่อน ๆ ตามที่กล่าวไว้ในคัมภีร์ชื่อนี้, ชื่อคัมภีร์ในพระพุทธศาสนาส่วน 1 ใน 9 ส่วนที่เรียกว่า นวสังคัลป์ตฤศาสน์. (ป. ชาตก).

(ราชบัณฑิตยสถาน, 2545: 359)

แต่อันที่จริง หากพิจารณาจากเนื้อหาใน**อรรถกถาชาตก** ซึ่งเป็นการอธิบายความจากข้อความในพระไตรปิฎก จะเห็นว่าหลายเรื่องนั้น พระพุทธเจ้ามิได้มีบทบาทเด่น โดยพระองค์ปรากฏตัวในฐานะผู้ชี้แนะแนวทาง หรือให้คำแนะนำผู้อื่นที่มีบทบาทเด่นกว่าในเรื่อง เช่นเรื่อง **จุลลกเศรษฐี** เนื้อความว่าพระองค์เสวยชาติเป็นจุลลกเศรษฐี ชี้นำเจ้านายเศรษฐีให้ตั้งตัวได้ จากการแนะนำอุปายให้เจ้านายเศรษฐีนำหนุตายไปขาย ได้ทรัพย์ไปซื้อน้ำอ้อย นำน้ำอ้อยไปจ้างเด็กชนม้ นำไม้ไปขายแก่ช่างหม้อหลวง นำทรัพย์จากการขายไม้ไปตั้งตุ่มน้ำดื่มผูกไมตรีกับคนทำงานทางบกและทางน้ำ คนทำงานสำนึกบุญคุณจึงบอกช่องทางหาทรัพย์เพิ่ม จนได้ทรัพย์มากถึงสองแสนภายในสี่เดือนเท่านั้น (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2525 เล่ม 55: 183-196) หรืออย่างเช่นเรื่อง **มตกภตตชาตก** กล่าวถึงพระชาติที่พระพุทธองค์เสวยชาติเป็นรุกขเทวดา ทรงเห็นเหตุการณ์การฆ่าแพะบูชาตัณหาของพราหมณ์ แพะนั้นนั้นหัวเราะและร้องไห้พร้อมกัน พราหมณ์ผู้จะฆ่าจึงถามว่าเพราะเหตุใดถึงหัวเราะและร้องไห้ แพะตอบว่าแต่เดิมตนเองก็เป็นพราหมณ์ที่เคยฆ่าแพะบูชาตัณหา ทำให้ต้องถูกตัดหัวบูชาตัณหา 500 ชาติ นี่เป็นชาติที่ 499 ของตนแล้ว จึงหัวเราะเพราะกำลังจะพ้นกรรม แต่สงสารพราหมณ์ที่กำลังจะฆ่าตน เพราะต้องผจญวิบากกรรมเช่นตนไปอีก 500 ชาติ จึงร้องไห้ พราหมณ์จึงเปลี่ยนใจไม่ฆ่าแพะ สุดท้ายแพะก็ถูกสะกดหินหล่นลงมาตัดคอไปตามกรรม (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2525 เล่ม 55: 268-271)

บางเรื่องกล่าวถึงความประพฤติก่อนชาติก่อนของพระสาวก เช่น พระสารีบุตรว่าเป็นผู้มีจิตตั้งมั่น เช่นเดียวกับชาตินี้ที่ท่านตั้งจิตว่าจะไม่ฉันทของที่ทำจากแป้งเมื่อถูกภิกษุรูปหนึ่งต่อว่าท่านที่ฉันทจนหมด ดังเช่นใน **วิสวันตชาตก** ปัจจุบันวัตถุของเรื่องนี้คือ พระสารีบุตรได้บริโภคของเคี้ยวที่ทำด้วยแป้งส่วนของภิกษุรูปหนึ่งจนหมด จึงถูกภิกษุรูปนั้นต่อว่า พระสารีบุตรจึงตั้งจิตอธิษฐานว่าจะไม่ฉันทของขบเคี้ยวที่ทำด้วยแป้งอีก พระพุทธองค์จึงนำเรื่องราวในอดีตมาสาธกเมื่อครั้งที่พระองค์เสวยชาติเป็นหมอรักษาพิษงู ได้ทรงเรียกงูมาไถถามว่าจะยอมดูพิษที่คายออกไปแล้วหรือจะยอมตาย งูตัวนั้นยอมเสียชีวิตแทนที่จะยอมรับสิ่งที่ตนทิ้งมาแล้วครั้งหนึ่ง (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2525 เล่ม 55: 162-165)

หรืออีกหลายเรื่อง ตัวอย่างเฉพาะในเอกนิบาตชาดก ก็ปรากฏว่าพระพุทธเจ้านั้นไม่ได้เป็นตัวละครสำคัญในหลายเรื่อง อาทิ เป็นอำมาตย์บัณฑิตคอยให้คำแนะนำแก่พระราชาใน *อภิณหชาดก พาทิยชาดก* เป็นพ่อค้าบัณฑิตที่เห็นพฤติกรรมต่าง ๆ ของมนุษย์ใน *มกสชาดก อารามทูลสชาดก* เป็นรุกขเทวดาที่มองเห็นพฤติกรรมของสัตว์โลกใน *พกชาดก ปณณิกชาดก ทูพพลกัฏฐชาดก อุภโตภตถชาดก* เป็นต้น (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2525 เล่ม 55)

จะเห็นว่า คำว่า “เรื่องพระพุทธเจ้า” อาจไม่ถูกต้องเสียทีเดียวเมื่อใช้อธิบายชาดกในนิบาต เพราะหลายเรื่องนั้นพระพุทธองค์ก็ได้มีบทบาทเด่นในเรื่อง เป็นเพียงผู้ชี้แนะแนวทาง ผู้สังเกตการณ์ หรือตัวละครที่มีบทบาทไม่โดดเด่นเท่าตัวละครเอกที่แสดงพฤติกรรมต่าง ๆ ในเรื่องเป็นหลัก ดังนั้นคำว่าชาดกจึงน่าจะมีความหมายสอดคล้องกับที่ทรัพย์ ประกอบสุข กล่าวไว้ว่า

ชาดก หมายถึง เรื่องราวของพระพุทธเจ้าที่เกิดขึ้นแล้วในชาติก่อน ๆ เป็นนิทานอิงธรรม หรือนิทานภาสิต เมื่อพระองค์แสดงธรรมแก่ผู้ใด จะทรงยกหลักธรรมและนิทานนั้น ๆ มาเป็นตัวอย่าง นิทานนั้นเป็นเรื่องในอดีตของพระองค์ก็มี เป็นนิทานชาวบ้านก็มี

(ทรัพย์ ประกอบสุข, 2527: 11)

สาเหตุที่พระพุทธองค์ทรงยกชาดกมาเป็นนิทานเปรียบเทียบเพื่อสั่งสอนพุทธบริษัทนั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระบรมราชาธิบายไว้ดังนี้

การที่จะสั่งสอนสาวกทั้งหลายให้เข้าใจได้นั้น บางครั้งก็ต้องยกนิทานขึ้นเทียบให้เข้าใจชัดเจนได้โดยง่าย พระพุทธเจ้าตรัสเทศนาโดยยกนิทานขึ้นเทียบ ย่อมจะมีได้เป็นแท้ ถึงพระสงฆ์สาวกซึ่งเป็นเจ้าหมู่คณะสืบ ๆ ต่อมานั้นแล้ว ก็คงต้องคิดหาอุบายที่จะสั่งสอนคนหนุ่ม ๆ เด็ก ๆ ให้ถูกกับสันดานคนในเวลานั้น ๆ เพื่อจะให้เข้าใจธรรมโดยชัดเจนโดยง่าย ความเข้าใจของคนย่อมยากง่ายต่าง ๆ กันไป บางคนถ้าจะยกแต่ข้อธรรมมาสอนให้เข้าใจไม่อาจจะเข้าใจได้ง่าย นับว่าเป็นการหลีกเลี่ยงจากทางซึ่งจะต้องใช้วาจาคุกคามเพราะเหตุที่จะทำอย่างไรก็ไม่เข้าใจ

(พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2515: 19)

ความหมายของชาดก กล่าวถึงในเบื้องต้นจึงน่าจะหมายถึงคำสอนประเภทหนึ่งของ พระพุทธเจ้า กล่าวถึงเรื่องที่เคยเกิดขึ้นมาแล้วที่พระพุทธองค์ทรงยกมาเพื่อเป็นสาธกนิทาน ประกอบการสอนพุทธบริษัทให้เข้าใจในหลักธรรม โดยที่พระองค์อาจมีบทบาทเป็นตัวละครเอก ตัวละครรอง หรือเป็นเพียงผู้สังเกตการณ์ก็ได้

อนึ่ง การจำกัดความหมายในหัวข้อนี้เป็นเพียงการกล่าวถึงความหมายในเบื้องต้นเท่านั้น ซึ่งผู้วิจัยจะกล่าวถึงความหมายของชาดกที่จำเพาะเจาะจงถึงเรื่องราวของพระโพธิสัตว์ในลำดับต่อไป

2.1.2 ลักษณะเนื้อหาของนิบาตของชาดก

ผู้วิจัยจะกล่าวถึง **นิบาตชาดก** หรือชาดกที่ปรากฏใน **พระไตรปิฎก** หมวด **พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย** เป็นหลัก นักวิชาการกลุ่มหนึ่งมีความเห็นตรงกันว่า ที่มาของชาดก ส่วนใหญ่มาจากนิทานชาวบ้านที่ถ่ายทอดทางมุขปาฐะสืบต่อกันมาเป็นเวลานาน ทำให้เรื่องราวในชาดกพ้องกับนิทานหลายต่อหลายเรื่องที่นิยมเล่ากัน เช่นในคำอธิบายของ มอริซ วินเตอ์นิตซ์ (Maurice Winternitz) ผู้เชี่ยวชาญทางภารตวิทยาที่กล่าวว่า

ลักษณะเช่นนี้ เป็นไปได้ที่จะแปลงเรื่องเล่าในหมู่ชาวบ้านหรือ

วรรณกรรมทางโลกให้กลายเป็นชาดก เพียงแต่แปลงบทบาทของมนุษย์ สัตว์ หรือเทวดา ให้เป็นของพระโพธิสัตว์ ด้วยเหตุนี้ วรรณกรรมเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ซึ่งในชั้นเดิมห่างไกลจากความคิดทางพระพุทธศาสนา ก็จะกลายเป็นเรื่องราวทางพระพุทธศาสนา

(Maurice Winternitz, 1972: 114 อ้างถึงใน นิยะดา สาริกภูติ, 2524: 3 - 4)

นอกจากนั้น วินเตอ์นิตซ์ยังกล่าวถึงเนื้อหาของชาดกหลายเรื่องว่าคล้ายคลึงกับเรื่องในนิทานอีสป เช่น เรื่องลาที่ห่มคลุมหนังราชสีห์ บางเรื่องคล้ายกับนิทานของลาฟองแตน (Maurice Winternitz, 1972: 117 อ้างถึงใน สุวณีย์ ชวนสนธิ, 2519: 35) สอดคล้องกับคำสันนิษฐานในงานวิจัยของนักวิชาการไทยอีกหลายท่าน เช่น งานวิจัยของนิยะดา (สาริกภูติ) เหล่าสุนทร (นิยะดา สาริกภูติ, 2524) งานวิจัยของสายวรุณ น้อยนิมิตร (สายวรุณ น้อยนิมิตร, 2542) เป็นต้น หลักฐานยืนยันอย่างหนึ่งคือ เนื้อเรื่องในชาดกหลายเรื่องพ้องกับ **นิทานอีสป** **นิทาน**

อาหารับราตรี นิทานกริมม์ นิทานลาฟองแตน ซึ่งเป็นนิทานที่แพร่หลายในเอเชีย ดังที่นิยะดา (สาริกฤติ) เหล่าสุนทร ได้กล่าวไว้ในงานวิจัยว่า

ดังจะเห็นได้จากนิทานอีสปก็มีเรื่องหมาจิ้งจอกกับนกกระสา ซึ่งคล้ายกับ ก้นทกลกชาดก (ลำดับที่ 4) เรื่องห่านที่ไขเป็นทอง คล้ายกับ สุวณฺณหงสชาดก (ลำดับที่ 136) และเรื่องลาที่คลุมหนังราชสีห์ คล้ายกับ สีหจัมมชาดก (ลำดับที่ 189) นิทานอาหารับราตรี เรื่องนกแก้วที่ชื่อสัตย์ คล้ายกับ ราชชาดก (ลำดับที่ 145 และชาดกชื่อเดียวกันในลำดับที่ 198) เรื่องพระราชชาติที่มีมนตร์วิสรรพเสียง คล้ายกับ ขุรูปุตตชาดก (ลำดับที่ 386) นิทานกริมม์ เรื่องโต๊ะวิเศษที่เนรมิตอาหารได้ คล้ายกับ ทริวาหนชาดก (ลำดับที่ 186) นิทานของลาฟองแตน เรื่องกบขมเขยว่ากรรร้องเพลงไพเราะ คล้ายกับ ชัมพูชาทกชาดก (ลำดับที่ 294) เว้นแต่ตัวละครในชาดกเป็นสุนัขจึงจอกกับกา และเรื่องนกยางที่ลวงปลา คล้ายกับ พกชาดก (ลำดับที่ 38)

(นิยะดา สาริกฤติ, 2524: 3)

หรืออย่างเช่น **ทสรถชาดก** ชาดกเรื่องที่ 461 ในเอกาทศนิบาต ก็เป็นเรื่องราวคล้ายกับเรื่องรามายณะ กล่าวถึงเรื่องราวตั้งแต่พระรามบ้นจิต บุตรของท้าวทสรถถูกขับออกจากเมืองเป็นเวลา 12 ปี จึงได้กลับมาเสวยราชสมบัติอีกครั้ง โดยข้อสรุปเบื้องต้นที่ได้รับการยอมรับโดยทั่วไปจากนักวิชาการในปัจจุบันคือ ทั้งเรื่อง**ทสรถชาดก**และ**รามายณะ**น่าจะรับเค้าเรื่องมาจากนิทานเรื่องพระรามที่มีอยู่แต่เดิมของอินเดีย ซึ่งปรากฏในบทเพลงสำหรับขับร้องสรรเสริญวีรบุรุษ เรียกว่า **“คาถานาราศี”** (ศักดิ์ศรี แยมันดดา, 2545: 175) เป็นต้น

ชาดกที่เกิดขึ้นในลักษณะนี้ น่าจะสอดคล้องกับความหมายในแง่ที่ว่าชาดกเป็นสาธกนิทานที่พระพุทธรเจ้ายกมาเพื่อสั่งสอนพระสาวก โดยเฉพาะเรื่องราวที่ปรากฏเป็นคาถาสั้น ๆ ซึ่งคนในยุคหลังอ่านเพียงแต่คาถาย่อมไม่เข้าใจ หากคนในยุคนั้นฟังแล้วเข้าใจก็หมายความว่าเรื่องราวนั้น ๆ เป็นเรื่องที่รู้จักกันดีอยู่แล้วในสังคมยุคนั้น (ทรัพย์ ประกอบสุข, 2527: 17)

2.1.3 รูปแบบของนิบาตชาดก

ชาดกในพระไตรปิฎกนั้นเป็นคาถาภาษาบาลีล้วน ๆ แบ่งเป็นหมวดหมู่ตามจำนวนคาถา เรียกว่า นิบาต เพราะฉะนั้นจึงเรียกชาดกนี้ว่า **นิบาตชาดก** (ทรัพย์ ประกอบสุข, 2527: 14) ซึ่ง ทรัพย์ ประกอบสุข (2527: 17) ได้แบ่ง**นิบาตชาดก**ออกเป็น 2 ประเภทคือ

(1) ชาดกที่มีคาถาสั้น ๆ เป็นคำพูดหรือสรุปใจความสำคัญ ชาดกประเภทนี้มีเพียงตัวคาถาสั้น ๆ ซึ่งบางเรื่องไม่อาจเข้าใจได้หากอ่านเพียงแค่คาถา โดยเฉพาะเรื่องจำนวนมาก ในนิบาตแรก ๆ ซึ่งมีคาถาแต่เพียงหัวข้อธรรมะสรุปใจความสำคัญของเรื่อง หรือบทพรรณนา เช่น ใน *ต้นทุลนาพิชาดก* ชาดกลำดับที่ 5 ในเอกนิบาตชาดก ที่มีคาถาเพียงว่า

ข้าวสารทะนานหนึ่งมีราคาเท่าไร พระนครพาราณสีทั้งภายในภายนอก
มีราคาเท่าไร ข้าวสารทะนานเดียวมีค่าเท่าม้า 500 ตัวเทียวหรือ

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2525 เล่ม 55: 291)

ชาดกที่มีคาถาสั้น ๆ ดังกล่าวเมื่ออ่านแล้วอาจไม่เข้าใจเนื้อเรื่องได้อย่างชัดเจน ซึ่ง ทรัพย์ ประกอบสุข สันนิษฐานว่า การที่มีบันทึกรวบรวมเฉพาะส่วนที่เป็นคาถา คงเพราะต้องการรวบรวมแต่เนื้อหาที่เป็นแก่นข้อคิดหรือหัวใจของเรื่อง อีกประการหนึ่ง เนื่องจากเรื่องเหล่านี้เป็นเรื่องที่รู้จักกันดีอยู่แล้ว จึงไม่ต้องเล่ารายละเอียดทั้งหมดก็ได้ (ทรัพย์ ประกอบสุข, 2527: 17)

(2) ชาดกที่มีรายละเอียดมาก อ่านเพียงแต่คาถาก็อาจเข้าใจได้ในทันที เช่น ชาดกในมหานิบาต หรือที่รู้จักกันว่า*ทศชาติ* คือสิบชาติสุดท้ายของพระพุทธเจ้า เช่น *มหาชนกชาดก* *มโหสถชาดก* *มหาเวสสันดรชาดก* เป็นต้น ชาดกเหล่านี้มีคาถามากกว่า 100 คาถา ซึ่งมีทั้งคาถาที่กล่าวถึงใจความสำคัญของเรื่อง คาถาที่เป็นบทสนทนาของตัวละคร ตลอดจนคาถาพรรณนาธรรมชาติ เมื่ออ่านทั้งหมดอาจจะพอเข้าใจเนื้อเรื่องได้

รูปแบบของชาดกซึ่งเหลือเพียงคาถาร้อยกรองนั้น มีข้อสันนิษฐานที่น่าเชื่อถือข้อหนึ่งคือ ข้อสันนิษฐานของ มอริซ วินเตอ์นิตซ์ (Maurice Winternitz, 1972: 113 – 156 อ้างถึงใน นิยะดา สาริกภูติ, 2524: 6) ที่กล่าวว่า

ชาดกในชั้นแรกคงอยู่ในรูปแบบที่สมบูรณ์ ประกอบด้วยร้อยแก้วและร้อย
กรอง แต่โดยที่ร้อยแก้วไม่มีรูปแบบที่ตายตัวแน่นอนเหมือนดังร้อยกรอง เมื่อเวลา

ผ่านพ้นไป ร้อยแก้วจึงสูญหายไปจากความทรงจำอย่างง่ายดายเหลือเพียงแค่ว่า
 คาถาร้อยกรองดังที่เห็นอยู่ในปัจจุบัน

สิ่งที่น่าสนใจในคาถาในนิบาตชาดกคือ มีการกล่าวถึงคาถาที่บอกถึงการกลับชาติของ
 พระพุทธองค์เพียง 10 ชาติเท่านั้น ที่เหลืออีก 537 ชาดก ไม่มีคาถาที่บอกถึงการกลับชาติของ
 พระพุทธเจ้า (ทรัพย์ ประกอบสุข, 2527: 15-16) ชาดกที่บอกการกลับชาติมีดังนี้

1. ชาดกที่ใช้คำว่า **อหิ** คือ บอกว่าพระพุทธเจ้า (เรา) เป็นผู้ใดในชาตินั้น เช่น *มหาปนาท
 ชาดก* ใน *ติกนิบาต* กล่าวว่า *สกุโก อหิ ตทา อาสี* (เราเป็นท้าวสักกะในชาตินั้น)

ชาดกประเภทนี้มี 6 เรื่อง คือ *มหาปนาทชาดก* (เรื่องที่ 264 ใน *ติกนิบาต*) *สุวรรณภักกกฎ
 ชาดก* (เรื่องที่ 389 ใน *ฉกนิบาต*) *มหาปทุมชาดก* (เรื่องที่ 472 ใน *ทวาทสนิบาต*) *ภิสชาดก* (เรื่อง
 ที่ 488 ใน *ปภินณนิบาต*) *ฉัททันตชาดก* (เรื่องที่ 514 ใน *ติงสตินิบาต*) *กุนาลชาดก* (เรื่องที่ 536
 ใน *อสิตินิบาต*)

2. ชาดกที่ใช้คำว่า **โพธิสตุโต** คือ บอกว่าพระโพธิสัตว์ อันหมายถึงพระพุทธเจ้าใน
 อดีตชาติหมายถึงผู้ใดในชาตินั้น เช่น *สรภังคชาดก* ใน *จัตตาลีสนิบาต* กล่าวว่า *สรภังโค โพธิสตุโต*
 (พระโพธิสัตว์เป็นสรภังคดาบส)

ชาดกประเภทนี้มี 3 เรื่อง ได้แก่ *จตุโปสถชาดก* (เรื่องที่ 441 ใน *ทสกนิบาต*) *สรภังคชาดก*
 (เรื่องที่ 522 ใน *จัตตาลีสนิบาต*) *มหานารทกัสสปชาดก* (เรื่องที่ 545 ใน *มหานิบาต*)

3. ชาดกที่ใช้คำว่า **สมพุทโธ** คือ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นผู้ใดในชาตินั้น มี 1 เรื่อง คือ
สุธาโภชนชาดก เรื่องที่ 535 ใน *อสิตินิบาต* ที่กล่าวว่า *สมพุทโธ อาสี วาสโว* (พระสัมมาสัมพุทธเจ้า
 เป็นท้าววาสวะ)

การที่ **นิบาตชาดก** มีคาถาที่กล่าวถึงการกลับชาติเพียง 10 เรื่อง จาก 547 เรื่องนั้น
 อาจสันนิษฐานได้หลายทาง ทางหนึ่งคือคาถาเหล่านั้นสูญหายไปตามกาลเวลาดังที่มอริช
 วินเตอร์นิตซ์ สันนิษฐานไว้ข้างต้น (Maurice Winternitz, 1972: 113 – 156 อ้างถึงใน นิยะดา
 สาริกภูติ, 2524: 6) แต่ผู้วิจัยสันนิษฐานอีกทางหนึ่งว่า แต่เดิมนั้นเรื่องการกลับชาติในชาดกอาจ
 ไม่ใช่เรื่องที่พระพุทธองค์ให้ความสำคัญมากนัก เพราะสิ่งสำคัญอยู่ที่เนื้อหาและแก่นเรื่องที่ใช่เพื่อ
 สั่งสอนพุทธบริษัท ต่างจากชาดกในชั้นหลังเช่น *อรรถกถาชาดก* ที่นับเอาการกลับชาติของ
 พระพุทธองค์เป็นองค์ประกอบในเรื่องด้วย (ทรัพย์ ประกอบสุข, 2527: 23)

กล่าวโดยสรุป **นิบาตชาดก** หรือชาดกที่ปรากฏใน**พระไตรปิฎก**นั้น หมายความว่า คำสอนประเภทหนึ่งของพระพุทธเจ้า เนื้อหาเป็นนิทานสั้น ๆ หนึ่งคาถา นิทานขนาดสั้นอาจไม่ต้องเล่ารายละเอียดทั้งหมดเพราะเป็นเรื่องที่รู้จักกันดีอยู่แล้วในสังคมยุคนั้น (ทรัพย์ ประกอบสุข, 2527: 17) จนถึงนิทานขนาดยาวที่มีคาถามากกว่า 100 คาถา มีจุดมุ่งหมายเพื่อใช้สั่งสอนธรรม เป็นสำคัญ

ในด้านรูปแบบ ชาดกที่บันทึกไว้ในพระไตรปิฎกมีเพียงคาถาร้อยกรองเท่านั้น ซึ่งส่วนมากไม่อาจอ่านแล้วเข้าใจได้ในทันทีเพราะมีเพียงคาถาสั้น ๆ เว้นแต่เรื่องที่มีคาถาจำนวนมาก ภายหลังเมื่อมีการแต่งอรรถกถาชาดก ซึ่งเป็นคัมภีร์อธิบายความในชาดก ผู้อ่านจึงเข้าใจเรื่องราวในชาดกมากขึ้น (ทรัพย์ ประกอบสุข, 2527: 2 – 3)

อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยมีข้อสังเกตเล็กน้อยเรื่องคาถาที่บอกการกลับชาติซึ่งปรากฏใน**นิบาตชาดก**เพียง 10 เรื่อง จากทั้งหมด 547 เรื่อง แต่ใน**อรรถกถาชาดก**นั้น การกลับชาติเป็นองค์ประกอบสำคัญในเรื่อง ซึ่งผู้วิจัยจะกล่าวถึงในหัวข้อต่อไป

2.1.4 อรรถกถาชาดก

อรรถกถาชาดก หรือในภาษาบาลีว่า **ชาตกัฏฐกถา** หมายถึงหนังสือที่พระพุทธโฆษาจารย์ หรือบางท่านเรียกว่า พระอรรถกถาจารย์ ชาวเมืองพุกคยา ประเทศอินเดีย¹ ได้แต่งคัมภีร์ขึ้นเป็นนิทานร้อยแก้ว โดยนำคาถาในนิบาตชาดกมาแทรกไว้แต่ละตอนตามความเหมาะสม (ทรัพย์ ประกอบสุข, 2527: 20) การเขียนเรื่องราวในอรรถกถาชาดกเป็นการแต่งแบบขยายความบ้าง แต่งทั้งเรื่องขึ้นมาใหม่บ้าง แต่ยังคงคาถาที่เป็นหัวใจสำคัญของเรื่องเอาไว้ ที่สำคัญคือมีการเชื่อมเรื่องในอดีตและปัจจุบันให้ต่อเนื่องกัน โดยการกล่าวถึงปัจจุบันที่เชื่อมโยงไปหาเรื่องในอดีต และระบุว่าบุคคลในเรื่องเป็นใคร ๆ เดียวกับใครในสมัยปัจจุบัน (ทรัพย์ ประกอบสุข, 2527: 21 - 23)

มีข้อสันนิษฐานว่า **อรรถกถาชาดก**เขียนขึ้นเมื่อครั้งที่สมณทูตของพระเจ้าอโศกมหาราช เดินทางไปเผยแผ่พระพุทธศาสนา ณ เกาะลังกา มีการแปลอรรถกถาบาลีเป็นภาษาสิงหล และสืบทอดต่อมาด้วยการท่องจำ ต่อมาจึงมีการแปลกลับมาเป็นภาษาบาลีอีกทอดหนึ่ง ซึ่งครั้งนี้ได้ใช้

¹ ในส่วนของพระอรรถกถาจารย์ผู้รจนอรรถกถาชาดกยังคงเป็นปัญหาถกเถียงที่ยังไม่มีข้อยุติจนถึงปัจจุบัน เนื่องจากไม่มีหลักฐานปรากฏแน่ชัด ทางหนึ่งกล่าวว่าเป็นฝีมือการประพันธ์ของพระพุทธโฆษาจารย์ ส่วนอีกทางหนึ่งกล่าวว่าไม่ใช่ เนื่องจากสำนวนภาษาและวิธีการแต่งไม่เหมือนผลงานเล่มอื่น ๆ ของท่าน อย่างไรก็ตาม ปัญหาเรื่องผู้แต่งที่แท้จริงอยู่นอกเหนือขอบเขตของวิทยานิพนธ์เล่มนี้ จึงไม่ขอกล่าวถึง

คัมภีร์อรรถกถาภาษาสิงหลเป็นแม่แบบให้พระอรรถกถาจารย์ได้เขียนอรรถกถาโดยศึกษาเปรียบเทียบกับคัมภีร์อรรถกถาฉบับอื่น ๆ ด้วย ซึ่งประมาณว่าการรจนาครั้งนี้เกิดขึ้นเมื่อประมาณพุทธศตวรรษที่ 10 (อนุสรณ์ อุณโณ, 2539: 17)

2.1.4.1 ลักษณะเนื้อหาของอรรถกถาชาดก

น่าสนใจว่าในช่วงเวลากว่าหนึ่งพันปีก่อนที่อรรถกถาชาดกได้รับการรจนาขึ้นจากพระพุทโธษาจารย์ เกิดเหตุการณ์มากมายขึ้นในการชำระคำสอนของพระพุทธเจ้า อาทิ ในช่วงเวลาประมาณหนึ่งร้อยปีเศษหลังพุทธปรินิพพาน เกิดการแตกแยกของพระพุทโธศาสนาออกเป็นสองฝ่ายคือ ฝ่ายมหาสังฆิกะ และฝ่ายเถรวาท และมีการแบ่งแยกความคิดและแนวทางของพระพุทโธศาสนาไปหลายทาง (วิสุทธิ บุษยกุล, 2548: คำนำ) โดยเฉพาะประวัติของพระพุทธเจ้าทางหนึ่งกล่าวถึงพระพุทธเจ้าในฐานะมนุษย์สามัญ ไม่มีอิทธิปาฏิหาริย์ อีกทางหนึ่งพยายามเพิ่มเติมประวัติและคุณสมบัติของพระพุทธองค์จนกระทั่งกลายเป็นเทพเจ้าเพื่อชดเชยความรู้สึกที่ขาดศัสดา (ประพจน์ อัสววิรุฬหการ, 2546: 52 - 53)

แม้จะกล่าวไม่ได้อย่างชัดเจนว่าอรรถกถาชาดกที่แต่งขึ้นจากคาถาในภายหลัง ได้รับความคิดเรื่องลักษณะของพระพุทธเจ้าที่เปลี่ยนแปลงไปเป็นเทพเจ้า แต่ในอรรถกถาชาดกก็ได้แสดงให้เห็นถึงการยกย่องคุณความดีและการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ (ประพจน์ อัสววิรุฬหการ, 2546: 65) คำอธิบายที่ดีที่สุดถึงเหตุผลการเพิ่มเติมคุณสมบัติข้อนี้ของชาดกคือการเผยแพร่พระธรรมสู่คนหมู่มาก จำเป็นต้องมีเรื่องการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ที่จับใจเพื่อเพิ่มศรัทธาแก่ศาสนิกชน ดังที่ประพจน์ อัสววิรุฬหการ กล่าวไว้ว่า

การเผยแพร่ดังกล่าว เป็นเรื่องของการพยายามเจริญศรัทธาของศาสนิกเป็นสำคัญ สิ่งที่พุทธศาสนาช่วงนี้เลือกใช้ก็คือ การนำเรื่องราวประวัติของพระพุทธเจ้าในส่วนที่เรียกว่า ชาดก ซึ่งแต่เดิมใช้เพื่อการสอนธรรมะมาใช้เป็นการเสริมเรื่องราวของพระโพธิสัตว์เพื่อเพิ่มศรัทธาแก่ศาสนิก นอกจากนี้ยังเป็นโอกาสนำเรื่องกรรมดีกรรมชั่วขึ้นสั่งสอนด้วย

การกล่าวถึงพระพุทธเจ้าเมื่อยังไม่ตรัสรู้ ย่อมเป็นที่ประทับใจชนหมู่มากเพราะเป็นการกล่าวถึงบุคคลผู้ยังมีลักษณะใกล้เคียงคนธรรมดา ไม่ได้สูงส่งพ้นกิเลสทั้งมวลอันเป็นลักษณะที่ลึกล้ำยากจะทำความเข้าใจได้สำหรับ

คนธรรมดาสามัญ พระโพธิสัตว์เป็นคนธรรมดาขณะที่กำลังบำเพ็ญความดีซึ่งบุคคลผู้เป็นคฤหัสถ์ครองเรือนก็บำเพ็ญได้

การเน้นเรื่องพระโพธิสัตว์จำเป็นต้องเน้นเรื่องการทำคุณงามความดี การเสียสละแก่ผู้อื่นเพราะต้องการให้เป็นที่ยกย่อง เรื่องราวของพระโพธิสัตว์ในตอนนี้จึงเป็นเรื่องของผู้ที่มีความกรุณาเห็นใจสงสารผู้อื่นมากกว่าตนเอง อย่างที่ปรากฏในอวทานและชาดก เป็นเหตุให้พระโพธิสัตว์ได้รับความสนใจมากขึ้น

เหตุผลข้างต้นนี้ ย่อมทำให้การเป็นพระโพธิสัตว์เป็นบุคคลผู้ดีดังคุณมากกว่าการเป็นพระอรหันต์ ซึ่งต้องออกบวชและบำเพ็ญบรพญด้วยความรวดเร็ว มิได้บำเพ็ญความดีด้วยการช่วยเหลือผู้อื่นไปด้วยอย่างพระโพธิสัตว์

(ประพจน์ อัครวิรุฬหการ, 2546: 65 – 66)

ดังจะเห็นได้ว่านิทานบางเรื่องที่มีลักษณะไม่ตรงกับความคิดเรื่องการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ เช่น *สูงสูมารชาดก* (เรื่องที่ 208 ใน *ทุกนิบาต*) *พกชาดก* (เรื่องที่ 236 ใน *ทุกนิบาต*) *อิสสิสังคชาดก* (*อลัมพูสาชาดก* ลำดับที่ 523 ใน *จัดตาลีสนิบาต*) ซึ่งเรื่องเหล่านี้มีลักษณะของการแก้แค้น เยาเย้ย เป็นเรื่องทางโลก ซึ่งไม่เหมาะแก่สภาพพระโพธิสัตว์ เมื่อนำมาอธิบายจึงได้มีการเล่าเรื่องราวให้น่าประทับใจมากขึ้น เช่นการเสียสละชีวิตเพื่อผู้อื่น ทำให้เห็นลักษณะของการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ที่จับใจผู้ฟัง (ประพจน์ อัครวิรุฬหการ 2546: 188)

อย่างไรก็ตาม เรื่องราวในอรรถกถาชาดกก็ยังนับว่าเป็นไปเพื่อจุดประสงค์เดิมเป็นส่วนมาก คือมุ่งที่การสั่งสอนธรรมะ มิได้มุ่งเน้นการยกย่องพระโพธิสัตว์มากเกินไป ดังเช่น *ปัญจาวุธชาดก* กล่าวถึงพระโพธิสัตว์ทรงเสวยชาติเป็นปัญจาวุธกุมาร พบยักษมีฤทธิ์ร้ายกาจชื่อ *สิเลสโลมะ* ทรงใช้อาวุธทุกชนิดที่มีแต่ไม่อาจทำอันตรายแก่ยักษ์ได้ เหลือเพียงสองมือเปล่าก็เข้าต่อกรกับยักษ์อย่างไม่ครั้นคร้ามจนร่างกายติดอยู่ที่ขันทักษิณยักษ์ ยักษ์ชื่นชมในความกล้าหาญและความไม่ย่อท้อของปัญจาวุธกุมารจึงปล่อยตัวกลับไป ก่อนไปปัญจาวุธกุมารได้แสดงธรรมแก่ยักษ์ให้รักษาศีล 5 เป็นนิจ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2525 เล่ม 56: 83-89) จะเห็นว่าชาดกเรื่องนี้ไม่ได้แสดงอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ของพระโพธิสัตว์ที่เหนือกว่ายักษ์ เพราะกุมารไม่สามารถต่อกรกับยักษ์ได้ แต่มุ่งสั่งสอนเรื่องความเพียรพยายามไม่ลดละเป็นสำคัญ

หรืออีกเรื่องหนึ่งคือ *อสมัตมนตชาดก* กล่าวถึงพระชาติที่พระโพธิสัตว์เป็นอาจารย์ ติศาปาโมกข์ ต้องการให้ศิษย์พราหมณ์ผู้หนึ่งได้รับรู้โทษของสตรี จึงให้ศิษย์ไปปรนนิบัติมารดา

ของตนซึ่งมีอายุมากถึง 120 ปีแล้ว การปรณนิบัตินั้นให้ชมมารดาว่าสวยทุกวัน ๆ มารดาเมื่อฟังคำของศิษย์มากเข้าก็หลงเข้าใจว่าตนยังสาวจึงวางแผนจะฆ่าบุตรเพื่อที่จะได้อยู่กินกับศิษย์ผู้นั้น อาจารย์จึงซ่อนแผนลงมารดา เมื่อมารดารู้ว่าถูกหลอกจึงล้มลงตาย ศิษย์ผู้นั้นจึงเข้าใจโทษของสตรี (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2525 เล่ม 56: 110-118) แม้ในเรื่องจะกล่าวว่ มารดานั้นตายเพราะดวงชะตาถึงฆาตเสียแล้ว มิใช่เพราะอุบายของพระโพธิสัตว์เป็นสำคัญ แต่เนื้อเรื่องลักษณะนี้อาจทำให้เห็นได้ว่า**อรรถกถาชาดก**ในบางเรื่องยังคงวัตถุประสงค์ที่จะมุ่งสั่งสอนธรรมะมากกว่าการยกย่องพระโพธิสัตว์ กล่าวคือ ตัวละครพระโพธิสัตว์เองก็ยังคงมีลักษณะของมนุษย์ธรรมดาอยู่บ้าง เช่น การไม่มีอิทธิฤทธิ์ปราบยักษ์ หรือการวางอุบายแก่มารดาของตน เป็นต้น

กล่าวโดยสรุป **อรรถกถาชาดก** หมายความว่าหนังสือที่แต่งขึ้นขยายความจากนิบาตและเชื่อมเรื่องในอดีตและปัจจุบันให้ต่อเนื่องกัน ซึ่งก่อนหน้าที่จะมาเป็นฉบับปัจจุบันนั้นเวลาล่วงมากกว่าพันปีนับแต่พระพุทธเจ้าเสด็จปรินิพพาน มีความเคลื่อนไหวมากมายเกิดขึ้นระหว่างนั้น เช่น การสังคายนาพระไตรปิฎกจนเกิดการแตกไปเป็นนิกายต่าง ๆ (วิสุทธิ บุษยกุล, 2548: หน้าคำนำ) ทางหนึ่งพยายามเพิ่มเติมประวัติและคุณสมบัติของพระพุทธองค์จนกระทั่งกลายเป็นเทพเจ้าเพื่อชดเชยความรู้สึกที่ขาดศาสนา จึงแทรกความคิดเรื่องยกย่องพระโพธิสัตว์เข้าไป (ประพจน์ อัครวิรุฬหการ, 2546: 52 - 65) จึงทำให้ลักษณะเนื้อหาใน**อรรถกถาชาดก** มีความคิดเรื่องยกย่องพระพุทธเจ้าในฐานะพระโพธิสัตว์ อย่างไรก็ตาม **อรรถกถาชาดก** ก็ยังคงวัตถุประสงค์เดิมไว้ คือมุ่งเน้นการสั่งสอนธรรมะเป็นสำคัญ

2.1.4.2 องค์ประกอบของอรรถกถาชาดก

อรรถกถาชาดกมีรูปแบบการเขียนที่ประกอบด้วยส่วนสำคัญ 5 ส่วนดังนี้ (สีบพงศ์ ธรรมชาติ, 2542: 5 – 16)

1. **ปัจจุบันวัตถุ** หรือการปรารภเรื่อง หมายถึง การกล่าวถึงปัจจุบันสมัยของพระพุทธเจ้าอันเป็นเหตุก่อนที่จะเล่านิทานชาดกเรื่องนั้น ๆ เช่น พระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่ใด มีเหตุการณ์อะไรเกิดขึ้นที่พ้องกับเหตุการณ์ในอดีตที่พระองค์เคยประสบมาแล้ว

2. **อดีตวัตถุ** หรือการเล่าเรื่อง หมายถึง การกล่าวถึงเรื่องซึ่งพ้องกับเหตุการณ์ในปัจจุบันวัตถุ ซึ่งในส่วนนี้คือเนื้อหาของนิทานชาดก ส่วนมากจะขึ้นต้นว่า อดีตเต แปลว่า ในอดีตกาลแล้วเริ่มเล่าถึงพฤติกรรมของตัวละครในอดีต

3. **คาถา** หมายถึง คำร้อยกรองภาษาบาลีที่เป็นหัวใจสำคัญของเรื่องหรือเป็นสุภาษิตจัดเป็นส่วนหนึ่งของตัวนิทานชาดกอันเป็นเรื่องในอดีต

4. *ไวยากรณ์* หมายถึง การอธิบายศัพท์ในคาถาที่ผู้เรียบเรียงนำมาแทรกไว้ในเรื่อง แต่ละตอนด้วยภาษาบาลีที่ง่าย ๆ เพื่ออธิบายขยายความในคาถาให้ได้ความสมบูรณ์ อาจใช้อธิบายทีละคำ ทีละวลี หรือทีละคาถา ถ้าคำ วลี หรือคาถาใดเข้าใจง่ายก็อาจจะไม่อธิบายไว้ บางครั้งไวยากรณ์เรียกว่า “แก้อรธ” (ทรัพย์ ประกอบสุข, 2527: 23)

5. *สไมทาน* หรือประชุมชาดก หมายถึง การสรุปเรื่องในชาดกโดยการเชื่อมโยงเรื่องราวในอดีตกับปัจจุบันเข้าด้วยกัน ระบุตัวละครว่าใครกลับมาเกิดเป็นใครในสมัยพุทธกาล

เพื่อให้เห็นรูปแบบของ **อรรถกถาชาดก** อย่างชัดเจนมากขึ้น ผู้วิจัยจะยกตัวอย่างเรื่องจาก **อรรถกถาชาดก** บางเรื่องที่มีส่วนประกอบสำคัญทั้ง 5 ข้ออย่างครบถ้วนมาให้เห็นดังนี้

อรรถกถาสกุนชาดก ว่าด้วยที่พึงให้โทษ

(36) นกทั้งหลายอาศัยต้นไม้โต ต้นไม้นั้นย่อมทิ้งไพลงมา นกทั้งหลาย
จงพากันหนีไปอยู่เสียที่อื่นเถิด ภัยเกิดจากที่พึงของพวกเราแล้ว

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระวิหารเชตวัน ทรงปรารภภิกษุผู้ถูกไฟไหม้
บรรณศาลา จึงตรัสพระธรรมเทศนานี้ มีคำเริ่มต้นว่า ยนฺนิสฺสุสิตา ดังนี้.

**ปัจจุบัน
วัตถุ**

ได้ยินว่า ภิกษุนั้นเรียนพระกรรมฐานในสำนักของพระศาสดา แล้วออกจาก
พระเชตวันวิหารเข้าไปอาศัยปัจฉิมคามาแห่งหนึ่งในโกศลชนบท อยู่ในเสนาสนะป่า
แห่งหนึ่ง. ลำดับนั้น บรรณศาลาของภิกษุนั้นถูกไฟไหม้ ในเดือนแรกนั่นเอง ภิกษุนั้น
คิดว่า บรรณศาลาของเราถูกไฟไหม้เสียแล้ว เราจักอยู่ลำบาก จึงบอกแก่คนทั้งหลาย
คนทั้งหลายอ้างการงานนั้น ๆ อย่างนี้ว่า บัดนี้ นาของพวกเราแห้ง พวกเราระบายน้ำ
เข้านาแล้วจักทำให้ เมื่อระบายน้ำเข้านาแล้วหว่านพืช เมื่อหว่านพืชแล้วทำรั้ว เมื่อทำ
รั้วแล้วสางพืช เก็บเกี่ยวนวด ดังนี้ให้กาลเวลาล่วงเลยไป 3 เดือน ภิกษุนั้นอยู่ลำบาก
ในที่แจ้งตลอด 3 เดือน จึงไม่อาจเจริญกรรมฐานยังคุณวิเศษให้บังเกิด ก็ครั้ง
ปวารณาแล้วก็ไปยังสำนักของพระศาสดา ถวายบังคมแล้วนั่ง ณ ส่วนข้างหนึ่ง.
พระศาสดาทรงทำปฏิสันถารกับภิกษุนั้นแล้วตรัสถามว่า ดูก่อนภิกษุ เธออยู่จำ
พรรษาโดยสะดวกหรือ? กรรมฐานของเธอถึงที่สุดแล้วหรือ? ภิกษุนั้นกราบทูล
เรื่องราวนั้นแล้วกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ กรรมฐานของข้าพระองค์ไม่ถึง

ที่สุด เพราะไม่มีเสนาสนะอันเป็นสัปปายะ พระศาสดาตรัสว่า ดูก่อนภิกษุ ในกาลก่อน แม้สัตว์เดียรัจฉานทั้งหลายก็ยักรู้ที่อันเป็นสัปปายะและไม่เป็นสัปปายะของตน เพราะเหตุไร เธอจึงไม่รู้ แล้วทรงนำอดีตนิทานมาดังต่อไปนี้.

อดีตวัตถุ

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติในนครพาราณสี พระโพธิสัตว์บังเกิดในกำเนิดนก อันหมู่บกห้อมล้อม อาศัยต้นไม้ใหญ่อันสมบูรณ์ด้วยกิ่งและค่าคบอยู่ในราวป่า ครั้นวันหนึ่ง จุณตกในที่กิ่งทั้งหลายของต้นไม้ นั้นเสียดสีกันไปมา ครวันเกิดขึ้น. พระโพธิสัตว์เห็นดังนั้นก็คิดว่า กิ่งทั้งสองนี้เมื่อเสียดสีกันอยู่อย่างนี้จักเกิดไฟ ไฟนั้นตกลงไปติดใบไม้เก่า ๆ จำเดิมแต่นั้นไฟจักเผาต้นไม้แม้นี้ พวกเราไม่อาจอยู่ในที่นี้ พวกเราหนีจากที่นี่ไปอยู่ที่อื่น จึงจะควร พระโพธิสัตว์จึงกล่าวคาถานี้แก่หมู่บกว่า

คาถา

นกทั้งหลายอาศัยต้นไม้ใด ต้นไม้ นั้นย่อมทิ้งไฟลงมา นกทั้งหลายจงพากันหนีไปอยู่ที่อื่นเสียเถิด ภัยเกิดจากที่พึ่งของเราแล้ว.

ไวยากรณ์

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ชคติริหิ** ความว่า ปฐพีเรียกว่า **ชคติ** ต้นไม้เรียกว่า **ชคติริหะ** เพราะต้นไม้เกิดที่ปฐพีนั้น. บทว่า **วิหังคมา** ความว่า อากาศเรียกว่า **วิหะ** นกทั้งหลายเรียกว่า **วิหังคมะ** เพราะไปในอากาศนั้น บทว่า **ทิสสา ภชถ** ความว่า ท่านทั้งหลายเมื่อจะละต้นไม้หนีไปจากที่นี่ จงไปยังทิศทั้ง 4. พระโพธิสัตว์เรียกนกทั้งหลายว่า **วังกิงคา** เพราะว่า นกเหล่านั้นกระทำคอบซึ่งไปตรงให้คอบในบางครั้ง เพราะฉะนั้นจึงเรียกว่า วังกิงคา. อีกอย่างหนึ่ง ชื่อว่า วังกิงคา เพราะ **วังกะ** คือปีกทั้งหลายเกิดที่ข้างทั้งสองของนกเหล่านั้น ดังนี้ก็มี. บทว่า **ชาตัสสรณโต ภัย** ความว่า ภัยบังเกิดจากต้นไม้อันเป็นที่พึ่งของพวกเรานั้นแล มาเกิดพวกเราพากันไปที่อื่น.

อดีตวัตถุ (เล่าเนื้อ เรื่องต่อจน จบ)

นกทั้งหลายที่เป็นบัณฑิตกระทำตามคำของพระโพธิสัตว์ พากันบินขึ้นพร้อมกันกับพระโพธิสัตว์นั้นไปอยู่ที่อื่น ส่วนนกทั้งหลายที่ไม่เป็นบัณฑิตพากันกล่าวอย่างนี้ว่า พระโพธิสัตว์นี้เห็นว่ามีจะเข้ในน้ำเพียงหยดเดียวจึงไม่เชื่อถ้อยคำของพระโพธิสัตว์นั้น คงอยู่ในที่นั้นนั่นเอง แต่ไม่นานนัก ไฟบังเกิดขึ้นจับติดต้นไม้ นั้นแหละ ตามอาการที่พระโพธิสัตว์คิดแล้วนั้นแล เมื่อควันและเปลวไฟตั้งขึ้น นกทั้งหลาย (มีตา) มีดมัว

เพราะครั้น จึงไม่อาจไปที่ไหนได้ พวกกันตกลงไปในไฟถึงความพินาศ.

สโมธาน พระศาสดาตรัสว่า ดูก่อนภิกษุ ในกาลก่อนแม้สัตว์เดียรัจฉานทั้งหลายอยู่บนยอดไม้ ก็ยังรู้ความสบายและไม่สบายของตนอย่างนี้ เพราะเหตุไรเธอจึงไม่รู้ดังนี้. ครั้นทรงนำ พระธรรมเทศนานี้มาแล้วจึงทรงประกาศจะทั้งหลายในเวลาจบสัจจะ ภิกษุเหล่านั้น ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผล ฝ่ายพระศาสดาก็ทรงสืบอนุสนธิประชุมชาดกว่า นักทั้งหลายที่ ทำตามคำของพระโพธิสัตว์ในครั้งนั้น ได้เป็นพุทธบริษัทในบัดนี้ ส่วนนกผู้เป็นบัณฑิต ได้เป็นเราเองแล.

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2525 เล่ม 55: 346 - 349)

อย่างไรก็ดี ในชาดกบางเรื่อง อติตวิตถุและคาถานั้นไม่สามารถแยกออกจากกันได้ โดยเฉพาะเรื่องในนิบาตที่มีคาถามาก เช่นในมหานิบาต ยกตัวอย่างเช่นเรื่องราวในพระชาติ สุดท้ายคือ เวสสันดรชาดก ซึ่งคาถาในเรื่องทำหน้าที่เป็นทั้งบทสนทนาและบทพรรณนาธรรมชาติ ตัวอย่างเช่น

ครั้งนั้นพระนางมัทรีมีพระดำริว่า พระเวสสันดรผู้ภักดาตรัสพระวาจาเห็น ปานนี้ เหตุเป็นอย่างไรหนอ จึงกราบทูลว่า ข้าแต่สมมติเทพ พระองค์ตรัสพระวาจา อันไม่สมควรตรัสนี้เพราะเหตุไร ลำดับนั้นพระเวสสันดรจึงตรัสตอบพระนางว่า แนะ พระน้องมัทรีผู้เจริญ ชาวสี่พีขัดเคืองเพราะฉันให้ช้างจึงไล่ฉันจากแคว้นแคว้น พงุนนี้ ฉันจักให้สัตตสดกมหาทาน จักออกจากพระนครในวันที่ 3 ตรัสฉะนี้แล้วตรัสว่า

ฉันจักไปป่าที่น้ำกลว ประกอบด้วยพาลมฤค ฉันผู้

เดียวในป่าใหญ่ มีชีวิตน่าสงสัย

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สัสโย ความว่า เมื่อฉันผู้สุขุมลชาติโดยส่วน เดียว อยู่ในป่าที่มีศัตรูไม่น้อยจะมีชีวิตอยู่แต่ไหน ฉันจักตายเสียเป็นแน่ พระ เวสสันดรตรัสอย่างนั้นด้วยประสงค์ดังนี้

พระราชบุตรีพระนามว่ามัทรีผู้งามทั่วสรรพางค์ได้

กราบทูลถามพระราชสวามีว่า พระองค์ตรัสวาจาซึ่งไม่เคยมี
หนอ ตรัสวาจาชั่วแท้ ข้าแต่พระมหาราชเจ้า พระองค์เสด็จไป
แต่พระองค์เดียวไม่สมควร แม้หม่อมฉันก็จักเสด็จด้วย ความ

ตายกับด้วยพระองค์ หรือพรากจากพระองค์เป็นอยู่ สองอย่าง
 นี้ตายนั้นแลประเสริฐกว่า พรากจากพระองค์เป็นอยู่จะ
 ประเสริฐอะไร ก่อไฟให้ลูกโพลงมีเปลวเป็นอันเดียวกัน แล้ว
 ตายเสียในไฟนั้นประเสริฐกว่า พรากจากพระองค์จะประเสริฐ
 อะไร นางข้างฟังไปตามข้างพลายตัวประเสริฐอยู่ในป่า เทียว
 อยู่ตามภูผาทงกันดารสถานที่เสมอแลไม่เสมอ จันใด หม่อม
 จันจะพาบุตรและบุตริตามเสด็จไปเบื้องหลังจันนั้น หม่อมจัน
 จักเป็นผู้ที่เลี้ยงง่ายของพระองค์ จักไม่เป็นผู้ที่เลี้ยงยากของ
 พระองค์

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อภุมเม** ความว่า พระองค์ตรัสแก่หม่อมจันถึง
 พระวาจาซึ่งไม่เคยมีหนอ. บทว่า **คจฺเจยฺย** แปลว่า เสด็จไป. บทว่า **เนส ธมฺโม**
 ความว่า นั้นไม่ใช่สภาวะ คือนั้นมิใช่เหตุ. บทว่า **ตเทว** ความว่า หม่อมจันตายกับ
 ด้วยพระองค์นั้นแล ประเสริฐกว่า. บทว่า **ตตถ** ได้แก่ ในเชิงตะกอนไม้ที่มีเปลวไฟ
 เป็นอันเดียวกัน. บทว่า **เชสฺสนนฺติ** แปลว่า เทียวไปอยู่.

พระนางมีทรีราชกัญญากราบทูลพระภัสสดาอย่างนี้แล้ว เมื่อจะทรง
 พรพจนนาถึงหิมวันตประเทศ ซึ่งเป็นประหนึ่งว่าได้เคยทอดพระเนตรเห็นแล้วจึงตรัส
 ว่า

เมื่อพระองค์ทอดพระเนตรเห็นกุมารทั้งสองนี้ ผู้มี
 เสียงอันไพเราะ พูดจាន่ารัก นั้นอยู่ที่พุ่มไม้ในป่า เล่นอยู่ที่พุ่ม
 ไม้ในป่า จักไม่ทรงระลึกถึงราชสมบัติ... เมื่อใดพระองค์ได้
 ทอดพระเนตรนกยูงผู้เคลื่อนด้วยฝูงนางนกยูง มีแพนหางอัน
 วิจิตรรำแพนอยู่ เมื่อนั้นจักไม่ทรงระลึกถึงราชสมบัติ, เมื่อใด
 พระองค์ได้ทอดพระเนตรนกยูงมีขนคอสีเขียว มีหงอนเคลื่อน
 ไปด้วยฝูงนางนกยูงรำแพนอยู่ เมื่อนั้นก็จักไม่ทรงระลึกถึงราช
 สมบัติ, เมื่อใดพระองค์ทอดพระเนตรเห็นเหล่าพฤษชาติอัน
 บานแล้ว ส่งกลิ่นหอมฟุ้งในเหมันตฤดู และพื้นดินเขียวชอุ่ม
 ปกคลุมไปด้วยแมลงค่อมทองในเดือนเหมันต์ เมื่อนั้นจักไม่
 ทรงระลึกถึงราชสมบัติ, เมื่อใดพระองค์ได้ทอดพระเนตรเห็น
 รุกขชาติอันมีดอกบานสะพรั่ง คืออัญชันเขียวที่กำลังผลิยอด
 อ่อน ต้นโกลท และบัวบกมีดอกบานสะพรั่ง ส่งกลิ่นหอมฟุ้งใน
 เหมันตฤดู เมื่อนั้นก็จักไม่ทรงระลึกถึงราชสมบัติ, เมื่อใด
 พระองค์ได้ทอดพระเนตรเห็นหมู่ไม้มีดอกบานสะพรั่ง และ

ปทุมชาติมีดอกร่วงหล่นในเดือนฤดูเหมันต์ เมื่อนั้นก็จักไม่ ทรงระลึกถึงราชสมบัติ.

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2525 เล่ม 64: 627 – 631)

คาถาซึ่งปรากฏเป็นบทสนทนาหรือบทพรรณานาธรรมชาตินในเรื่อง *เวสสันดรชาดก* ดังที่ยกตัวอย่างมาดังกล่าวจึงเป็นส่วนหนึ่งของอดีตวัตถุ และช่วยในการดำเนินเรื่องเมื่อตัวละครสนทนาได้ต่อกัน

จะเห็นว่า ส่วนประกอบทั้ง 5 ข้อของ *อรรถกถาชาดก* มี 2 ส่วนที่น่าพิจารณาถึงความจำเป็นที่ต้องมีอยู่คือ *ปัจจุบันวัตถุ* และ *สโมธาน* ซึ่งเป็นองค์ประกอบที่ปรากฏในดับบททุกเรื่องของ *อรรถกถาชาดก* ทั้งสองส่วนคือส่วนที่กล่าวเชื่อมโยงระหว่างอดีตชาติกับพระชาติปัจจุบันของพระพุทธองค์ ขณะที่ผู้ศึกษาได้กล่าวไปก่อนหน้านี้แล้วว่า *นิบาตชาดก* ที่มีคาถากล่าวถึงการกลับชาตินั้นมีอยู่เพียง 10 เรื่องเท่านั้น จากทั้งหมด 547 เรื่อง (ทรัพย์ ประกอบสุข, 2527: 15 – 16) การที่อรรถกถาชาดกทุกเรื่องมีปัจจุบันวัตถุและสโมธานนั้นอาจเป็นเพราะเหตุผล 2 ข้อคือ

(1) เป็นการตอกย้ำความเป็นจริงของดับบท

การมีปัจจุบันวัตถุหรือส่วนปรารภเรื่องนั้นคือการเริ่มต้นการเล่าเรื่องโดยกล่าวถึงรายละเอียดของปัจจุบันสมัย เช่นกล่าวว่าพระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่ไหน ทรงปรารภเรื่องกับใคร และมีเหตุสำคัญอันใดจึงได้ตรัสถึงชาดกเรื่องนี้ การแสดงเหตุการณ์ต่าง ๆ และการกล่าวถึงพระพุทธองค์ทรงตรัสในลักษณะของการปรารภเรื่องจึงเป็นการแสดงให้เห็นถึงความพยายามของพระอรรถกถาจารย์ที่จะทำให้ชาดกมีสภาพเหมือนเป็นเรื่องจากพระพุทธวจนะจริง ๆ เนื่องจากเป็นเรื่องที่พระพุทธองค์ทรงเล่าด้วยเหตุการณ์เปรียบเทียบอย่างนั้น ๆ อนุสรณ์ อุณโณ กล่าวว่ (2539: 18) ลักษณะเช่นนี้เป็นประเพณีของการแสดงอรรถกถา คือการอธิบายให้ความหมายกับดับบทที่จะต้องกระทำอย่างถูกต้อง เทียงตรง และซื่อสัตย์เท่าที่จะทำได้ ด้วยเหตุนี้หนังสืออรรถกถาต่าง ๆ จึงมักจะมีการอ้างอิงอยู่เสมอว่าคำและความในคัมภีร์ดังกล่าวเป็นพระพุทธวจนะ แม้จะไม่ปรากฏหลักฐานว่าพระพุทธเจ้าทรงตรัสที่ไหน เมื่อใดก็ตามที่ (อนุสรณ์ อุณโณ, 2539: 18-19) เช่นเดียวกับสโมธานที่สรุปเรื่องราวใครในชาดกเป็นใครในปัจจุบันชาติ คือการตอกย้ำว่าเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในอดีตชาตินั้นเป็นเรื่องจริง ไม่ใช่เป็นเพียงนิทานที่พระพุทธองค์ทรงยกมาเล่าลอย ๆ เท่านั้น

การพยายามสร้างความจริงให้เกิดขึ้นกับดับบท โดยเฉพาะความจริงว่าเรื่องราวเหล่านี้เป็นเรื่องราวในชาติก่อน ๆ ของพระพุทธเจ้าจริง ๆ ย่อมทำให้นิทานไม่ได้ดำรงสถานะเป็นเพียง

เรื่องเล่าสอนใจ แต่ยังคงเกี่ยวโยงถึงการบำเพ็ญบารมี และพระประวัติของพระพุทธองค์อันเป็นแบบอย่างแห่งการประพฤติปฏิบัติอีกด้วย (อนุสรณ์ อุณโณ, 2539: 20)

(2) เป็นไปตามแนวคิดเรื่องการยกย่องพระโพธิสัตว์

ดังที่กล่าวไว้ในลักษณะเนื้อหาของ**อรรถกถาชาดก**ว่า จุดมุ่งหมายของ**อรรถกถาชาดก**มีไว้เพื่อสั่งสอนธรรม แต่ลักษณะเนื้อหา ก็ได้ปรับสภาพจากการสั่งสอนเพียงอย่างเดียวมาเป็นการยกย่องพระโพธิสัตว์อีกด้วย การมีปัจจุบัณวัตถุและสโมธานนอกจากจะเป็นการตอกย้ำความจริงของตัวบทแล้ว ยังแสดงให้เห็นถึงบารมีของพระโพธิสัตว์ที่ทรงบำเพ็ญและสั่งสมมาหลายภพชาติ เหลือคณานับ (พิชิต อัครนิจ และคณะ, 2541: 4) การที่พุทธศาสนิกชนได้เห็นหรือได้ฟังเรื่องราวการบำเพ็ญบารมีดังกล่าว และเชื่อถือเป็นเรื่องจริง นอกจากที่พุทธศาสนิกชนจะทำตามแบบอย่างแห่งการประพฤติปฏิบัติของพระพุทธองค์แล้ว ยังทำให้เกิดศรัทธาอย่างแน่นแฟ้นขึ้นในใจของพุทธศาสนิกชนอีกด้วย (พิชิต อัครนิจ และคณะ, 2541: 4)

กล่าวโดยสรุป รูปแบบของ**อรรถกถาชาดก**นั้นมีองค์ประกอบสำคัญ 5 ส่วน ได้แก่ ปัจจุบัณวัตถุ อติตวัตถุ คาถา ไวยากรณ์ สโมธาน โดยคาถานั้นอาจเป็นการสรุปความของเรื่องทั้งหมด หรือเป็นเพียงบทสนทนาของตัวละครก็ได้ อติตวัตถุ คือการกล่าวถึงเรื่องในอดีตที่เคยเกิดขึ้นแล้ว หรืออธิบายขยายความเรื่องราวในคาถานั้นเอง และไวยากรณ์ คือการอธิบายศัพท์ต่าง ๆ ในคาถานั้น ๆ ให้ได้ความสมบูรณ์ เพื่อให้ผู้อ่านเข้าใจง่ายขึ้น ส่วน ปัจจุบัณวัตถุ และ สโมธาน เป็นสองส่วนที่สอดแทรกเข้ามาเพื่อทำให้เห็นว่าเรื่องราวที่กล่าวมาเป็นพุทธวัจนะ มีวัตถุประสงค์สำคัญคือการเน้นย้ำความจริงของตัวบท และยกย่องพระโพธิสัตว์ที่ได้บำเพ็ญบุญบารมีอย่างต่อเนื่องมาตั้งแต่ชาติก่อน ๆ ทำให้ผู้อ่านหรือผู้ฟังที่เป็นพุทธศาสนิกชนเกิดความศรัทธาในเรื่องราวชาดกนั้น ๆ

แม้ว่าวรรณคดีพุทธศาสนาจะมีเรื่องราวนิทานชาดก หรือเรื่องราวของพระพุทธเจ้าในชาติก่อน ๆ อีกมากมายหลายฉบับ เช่น อวทานต่าง ๆ ชาดกมาลา มหาวัสตุ เป็นต้น แต่ก็ต้องนับว่า**อรรถกถาชาดก**เป็นคัมภีร์ที่สำคัญที่สุดของฝ่ายเถรวาทที่ได้ส่งอิทธิพลมายังวรรณกรรมชาดกยุคหลัง โดยเฉพาะชาดกเรื่องสำคัญของท้องถิ่นเหนืออย่าง **ปัญญาสชาดก** และชาดกพื้นบ้านอื่น ๆ ดังจะได้กล่าวถึงในหัวข้อต่อไป

2.2 วรรณกรรมชาดกล้านนา

ประคอง นิมมานเหมินท์ (2521: 203 – 204) สันนิษฐานว่า พุทธศาสนาที่เผยแพร่เข้ามาในดินแดนล้านนาตอนแรกนั้นเป็นพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน ทางหนึ่งนั้นรับมาจากจีนตั้งแต่ครั้งที่ยังอยู่ในประเทศจีนก่อนจะอพยพลงมาสู่ดินแดนล้านนาไทย อีกทางหนึ่งคือการรับอิทธิพลศรีวิชัย เพราะขณะที่พุทธศาสนาฝ่ายมหายานเผยแพร่เข้าไปในประเทศจีนนั้น ก็เผยแพร่ไปยังดินแดนอื่นด้วย เช่น เกาะชวา นครศรีธรรมราช สุราษฎร์ธานี ไชยา ล้วนได้รับอิทธิพลของราชวงศ์ศรีวิชัยจากเกาะชวา โดยมีหลักฐานยืนยันคือ โบราณวัตถุที่ค้นพบเป็นศิลปะแบบศรีวิชัยคติมหายาน ลานเงินที่ขุดได้ในท้องที่อำเภอเชียงแสนจารเป็นอักษรพื้นเมือง ก็เป็นธรรมเนียมตามคติมหายาน และประเพณีปอยข้าวสังข์ ซึ่งเป็นการอุทิศส่วนกุศลให้ผู้ล่วงลับไปแบบพิธีงเด็กของจีน ก็เป็นไปตามคติของมหายาน (ประคอง นิมมานเหมินท์ 2521: 203) อย่างไรก็ตาม พุทธศาสนาฝ่ายมหายานนั้นได้เสื่อมสิ้นไปเมื่ออาณาจักรล้านนาตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของพระเจ้าอโนรุธกษัตริย์พม่า ซึ่งเลื่อมใสในพุทธศาสนาเถรวาท (แสง มนวิฑูร, เอกสารอัดสำเนา อ้างถึงใน ประคอง นิมมานเหมินท์, 2521: 204)

ต่อมาพญามังรายทรงปราบหริภุชย และรวบรวมดินแดนไทยภาคเหนือให้เป็นอาณาจักรเดียวกัน ตั้งเป็นอาณาจักรล้านนา โดยมีเชียงใหม่เป็นราชธานีในปี พ.ศ. 1839 ก็ทรงรับเอาพระพุทธศาสนาที่รุ่งเรืองอยู่ในหริภุชยไว้ด้วย การที่พระองค์ทรงมีความสัมพันธ์อันดีกับอาณาจักรสุโขทัย ซึ่งนับถือพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทแบบลังกาวงศ์ จึงทำให้พระพุทธศาสนาในล้านนาเป็นแบบลังกาวงศ์ไปด้วย (พรรณเพ็ญ เครือไทย, 2540: 13)

พุทธศาสนาเจริญสูงสุดในสมัยพญาติโลกราช ในปี พ.ศ. 2020 ได้มีการสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่ 8 ของโลกขึ้นที่วัดเจ็ดยอดหรือวัดมหาโพธาราม นับแต่นั้นมาพระสงฆ์ของล้านนาได้ศึกษาพระไตรปิฎกอย่างแตกฉาน และมีความเชี่ยวชาญภาษาบาลีเป็นอย่างดีจนสามารถแต่งวรรณกรรมเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาและตำราภาษาบาลีได้หลายเล่ม วรรณกรรมบางเล่มนั้น คณะสงฆ์ได้ประกาศใช้เป็นแบบเรียนในหลักสูตรระดับเปรียญธรรมประโยค 4 – 9 ตั้งแต่สมัยรัตนโกสินทร์เป็นต้นมา (พรรณเพ็ญ เครือไทย, 2540: 13) ศาสตราจารย์แสง มนวิฑูรผู้เชี่ยวชาญภาษาบาลีสันสกฤตยืนยันว่า “ในประเทศไทย ตั้งแต่คนไทยนับถือพุทธศาสนา มาจนกระทั่งปัจจุบันนี้ ไม่มีสมัยไหนที่จะมีผู้เชี่ยวชาญในคัมภีร์พุทธศาสนาเหมือนกับสมัยล้านนาไทยครั้งนครเชียงใหม่เป็นราชธานี” (อ้างถึงใน ประคอง นิมมานเหมินท์ 2521: 206)

ความรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาในดินแดนล้านนาดังที่กล่าวมานี้ จึงเป็นปัจจัยสำคัญที่มีอิทธิพลอย่างยิ่งต่อวิถีชีวิต ศิลปวัฒนธรรม สถาปัตยกรรม จิตรกรรม และวรรณกรรมของ

ชาวล้านนา เช่น มีการก่อสร้างวัดวาอารามจำนวนมาก การวาดภาพในวิหารหรือระเบียงศาลาวัดต่าง ๆ ที่มักเป็นเรื่องพุทธประวัติหรือชาดกต่าง ๆ (สร้อยดี อ่องสกุล, 2539: 103) ในด้านวรรณกรรมนั้นนับว่ามีความรุ่งเรืองสูงสุดในสมัยของพญาแก้วหรือพระเมืองแก้ว (พ.ศ. 2038 – 2068) กษัตริย์ลำดับที่ 11 ของล้านนา เนื่องจากเป็นยุคสมัยที่พระสงฆ์มีความรู้แตกฉานจนสามารถแต่งวรรณกรรมและตำราต่าง ๆ ได้มากมาย เช่น **จามเทวีวงศ์ สิหิงคินิทาน ชินกาลมาลีปกรณ์ เวสสันดรทีปนี จักรวาลทีปนี มังคลัตถทีปนี ตำนานมูลศาสนา สังขยาปกาสก** เป็นต้น (สร้อยดี อ่องสกุล, 2539: 102 – 155)

อย่างไรก็ดี ในขณะที่นับถือพุทธศาสนานั้น ความเชื่อเรื่องผีซึ่งเป็นความเชื่อดั้งเดิม และการประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับผีก็ยังมีอยู่ เช่น การนับถือผีปู่ย่าตายาย ผีประจำบ้านประจำเมือง พุทธศาสนาในล้านนาจึงมีลักษณะเช่นเดียวกับในถิ่นอื่นหรือประเทศอื่นที่อาจแบ่งได้เป็น 2 แบบ คือ พุทธศาสนาตามหลักพระคัมภีร์คำสอนของพระศาสดา (doctrinal Buddhism) และ พุทธศาสนาแบบชาวบ้าน (popular Buddhism) ซึ่งผสมผสานกับความเชื่อในท้องถิ่นด้วย (สร้อยดี อ่องสกุล, 2539: 153 - 155)

จะเห็นว่าศาสนาพุทธที่มาเผยแพร่และรุ่งเรืองในดินแดนล้านนานั้น แม้ว่าจะเป็นนิกายเถรวาท (หินยาน) เป็นหลัก แต่ก็มีร่องรอยของนิกายมหายานปรากฏอยู่ในช่วงต้นของประวัติศาสตร์ และหลังจากนั้นนิกายเถรวาทเองก็ได้ปรับเปลี่ยนลักษณะไปในแต่ละยุคสมัย เช่น เป็นแบบลังกาวงศ์ รามัญวงศ์ สีหล ขณะที่ความเชื่อเรื่องผีปู่ย่าตายาย ผีประจำบ้านประจำเมือง ซึ่งเป็นความเชื่อดั้งเดิมก็ยังคงมีอยู่ วรรณกรรมพุทธศาสนาหลายเรื่องที่เกิดขึ้นจึงมีทั้งการมุ่งสั่งสอนธรรม การแสดงอิทธิปาฏิหาริย์ต่าง ๆ และเพื่อให้เข้าถึงชาวบ้านจึงมีการผสมผสานความเชื่อดั้งเดิมเข้าไปในเนื้อเรื่องด้วย ดังจะได้กล่าวถึงในลำดับต่อไป

2.2.1 วรรณกรรมชาดกพื้นบ้านในล้านนา

วรรณกรรมชาดกเป็นวรรณกรรมที่ได้รับความนิยมมากในท้องถิ่นล้านนา ดังที่ พิษิต อัครนิจ (2541: 1) ได้กล่าวว่า คนในชุมชนไทยแต่โบราณชื่นชอบในคำสอนที่มีอยู่ในชาดกมานานอย่างน้อยกว่า 800 ปีมาแล้ว นอกจากที่คนล้านนาจะชอบฟังชาดกแล้ว การแต่งชาดกก็ยังเป็นเรื่องที่นิยมกันมากอีกด้วย ดังที่มีผู้กล่าวถึงอันนิสงส์หรือผลตอบแทนแก่ผู้แต่งคัมภีร์พุทธศาสนาว่า

“บุคคลผู้ใดยินดีในศาสนาตถาคตและได้สร้างเขียนธัมมปิฎกะทั้ง 3 คือ ว่าอภิธัมมา 7 คัมภีร์ สุตตันตปิฎกะและอรรถกถาฎีกาคันฐีทั้งหลายก็ดี บุคคล

ทั้งหลายผู้นั้นก็ได้อันสิ่งสมผละมากนัก บ่อาจจักวัดณนาสังขยา นับประมาณ
แห่งบุญอันหาที่สุดที่เมี้ยนบ่ได้แล ดังว่ามีเทพบุตรคนหนึ่งมีอายุได้แสนกัปปี มี
ปากแลลิ้นได้แสนอัน ก็บ่อาจเพื่อจักมวลงเท่าคัมภีร์หนึ่งก็ดี บ่ได้ ผู้หนึ่งก็ดี บ่ได้
บทหนึ่งก็ดี ลวงสุดไปแม้จักขระตัวเดียวหนึ่งก็ได้ แม้นบ่ได้สร้างได้เขียน เท่ามี
น้ำมันน้ำหมื่นและแต่งแปลงน้ำประตาดลานหื้อได้เขียนธัมมดั่งอันก็ดี บุคคลผู้นั้น
ก็จักได้ผละบุญกัมม่มากนัก จักได้เสวยสมบัติเป็นพระญาจักกวัตติราช...”

(อุดม รุ่งเรืองศรี, 2546: 196)

ด้วยประเพณีนิยมดังกล่าว ทำให้มีผู้แต่งคัมภีร์ต่าง ๆ รวมทั้งชาดกเพื่อถวายเป็นที่
ชาวล้านนาเรียกว่า “การทานธัมม” (อุดม รุ่งเรืองศรี, 2546: 52) และค่านิยมในการฟังเทศน์ฟัง
ธรรมซึ่งเป็นประเพณีที่แพร่หลายในล้านนา ทำให้เกิดคัมภีร์ที่สร้างขึ้นเพื่อการเทศน์ เรียกว่า
“ธรรมคำว” หรือคำวธรรม จากการสำรวจในโครงการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณล้านนา พบชาดกใน
จำนวนมากที่สุดในคัมภีร์ธรรมทั้งหมดถึง 6,041 ชื่อเรื่อง จำนวน 32,722 ผูก (อุดม รุ่งเรืองศรี,
2546: 197) การที่มีจำนวนวรรณกรรมชาดกมากมายถึงเพียงนี้ อาจเพราะนิทานชาดกเป็นการ
สอนธรรมที่เข้าใจง่าย มีเรื่องราวสนุกสนานชวนฟัง โดยเป็นคัมภีร์เรื่องมหาชาติหรือมหาเวสสันดร
ชาดกมากที่สุด รองลงมาเป็นชาดกเรื่องอื่น ทั้งนิบาตชาดกและพาหิรชาดก (ชาดกนอกนิบาต) เช่น
ปัญญาสชาดก และชาดกพื้นบ้านเรื่องอื่น ๆ ซึ่งได้รับความนิยมไม่แพ้มหาชาติ จากการรวบรวม
รายชื่อของอุดม รุ่งเรืองศรี พบว่าเฉพาะชาดกพื้นบ้านของล้านนามีมากถึง 193 เรื่อง และมีชื่อเรื่อง
รวม 316 ชื่อ (บางเรื่องมีชื่อเรียกมากกว่าหนึ่งชื่อ) เช่น **จีจอมดอกแก้ว มหาวัน แสงเมืองหลง
ถ้ำ นางกินปุ๋ยเอ็ด ควายสามเขา เขียวสองมอน รัตนมณีกุมารมดส้ม มหาวงศ์แดงอ่อน
ช้างงาเดียว อ้ายร้อยชอด อ้ายร้อยกาบลาน คัทธนจิ๋งูตีดิต ช้างโพลงนางผมหอม ค้อย
เปลี่ยชาติด** เป็นต้น (อุดม รุ่งเรืองศรี, 2546: 52)

2.2.2 ปัญญาสชาดก

ปัญญาสชาดก นับว่าเป็นพาหิรชาดกหรือชาดกนอกนิบาตที่สำคัญที่สุดในดินแดน
ล้านนา ดังที่ อุดม รุ่งเรืองศรี ได้ยกย่องว่าเป็นเพชรเม็ดเอกของล้านนาไทย เพราะถือว่าเป็นงาน
ที่ได้รับความนิยมเป็นอย่างมากไม่เฉพาะในท้องถิ่นเหนือเท่านั้น เนื้อเรื่องยังเผยแพร่ไปยัง
ภาคกลางจนเกิดเป็นวรรณคดีราชสำนักมากมายหลายเรื่อง นอกจากนั้นยังแพร่หลายไปยัง
ประเทศต่าง ๆ ในดินแดนสุวรรณภูมิ เช่น พม่า เชียงตุง ลาว เขมร เป็นต้น (อุดม รุ่งเรืองศรี, 2546:
193 - 195)

สาเหตุที่**ปัญญาสชาดก**ได้รับความนิยมมากไม่แพ้**อรรถกถาชาดก**นั้นเนื่องจาก**ปัญญาสชาดก**มีลักษณะของชาดกที่มุ่งสอนคติธรรมและโน้มน้าวให้ผู้คนเลื่อมใสในพระจริยาวัตรของพระโพธิสัตว์ นอกจากนั้นเนื้อเรื่องของ**ปัญญาสชาดก**ก็สนุกสนานเพลิดเพลิน มีการผจญภัยของพระเอกผู้ทรงคุณธรรม มีความเชี่ยวชาญด้านการรบและศิลปศาสตร์ต่าง ๆ หรือบางเรื่องก็เป็น การพลัดพรากของพระเอกกับนางเอก มีการติดตามแสวงหาฝ่าฟันอุปสรรคต่าง ๆ จนได้พบกัน ซึ่งโครงเรื่องทำนองนี้คล้ายกับโครงเรื่องนิทานจักร ๆ วงศ์ ๆ² (นิยะดา เหล่าสุนทร, 2538: 131) และได้รับความนิยมมาช้านานแล้ว การเปลี่ยนนิทานเหล่านี้เป็นชาดกธรรมซึ่งผู้ฟังจะได้รับทั้ง ความสนุกสนานและคติธรรมสอนใจจึงทำให้**ปัญญาสชาดก**ได้รับความนิยมมาก (นิยะดา เหล่าสุนทร, 2538: 131)

นิยะดา (สาริกภูติ) เหล่าสุนทร กล่าวว่าที่มาของเรื่องใน**ปัญญาสชาดก**ส่วนใหญ่มาจากวรรณคดีบาลีและสันสกฤต นอกจากนั้นก็อาจจะมีเรื่องพื้นเมืองเข้ามาปะปนบ้าง (นิยะดา เหล่าสุนทร 2538: 81 - 114) และสรุปว่า**อรรถกถาชาดก**มีบทบาทและความสำคัญต่อบัญญาสชาดกมากกว่าวรรณคดีเรื่องอื่น ๆ กล่าวคือ มีอิทธิพลในด้านที่เป็นต้นเค้าของโครงเรื่องชาดกใน**ปัญญาสชาดก**ถึง 14 เรื่อง และยังเป็นต้นเค้าของโครงเรื่องบางตอนของชาดกใน**ปัญญาสชาดก**ถึง 10 เรื่อง นอกจากนี้คาถาใน**ปัญญาสชาดก**ยังเลียนแบบจากคาถาจาก**อรรถกถาชาดก**อีกด้วย (นิยะดา เหล่าสุนทร 2538: 115)

2.2.2.1 รูปแบบของปัญญาสชาดก

นอกจากจะรับอิทธิพลด้านโครงเรื่องจาก**อรรถกถาชาดก**มาเป็นส่วนมากแล้ว รูปแบบการประพันธ์ใน**ปัญญาสชาดก**เองก็มีลักษณะคล้ายคลึงกับ**อรรถกถาชาดก** กล่าวคือมีองค์ประกอบสำคัญอันได้แก่ ปัจจุบันวัตถุ อดีตวัตถุ คาถา และสโมธาน ชาดกก็แต่เพียงไวยากรณ์ (นิยะดา เหล่าสุนทร, 2538: 81) การไม่มีส่วนที่เรียกว่าไวยากรณ์นี้ วินัย ภูระหงษ์ สันนิษฐานว่าเนื่องจากไวยากรณ์เป็นส่วนอธิบายคำหรือข้อความที่เป็นคำศัพท์ยาก ซึ่งต้องอาศัยการตีความ

² นิยามของคำว่า “เรื่องจักร ๆ วงศ์ ๆ” นี้ มีคำอธิบายว่า “มีนักกลอนแต่งหนังสือชนิดคำกลอนอย่างสุนทรภู่มาก อย่างดาษเต็น โดยมากผูกเรื่องขึ้นเอง... โครงเรื่องเหมือนกันหมด คือ พระเอกเป็นโอรสกษัตริย์ออกจากบ้านเมืองไปเรียนศิลปศาสตร์กับฤๅษีในป่า ครั้นเรียนจบแล้วลาอาจารย์กลับบ้านกลับเมือง ไปพบเมืองยักษ์ที่มีลูกสาวสวย แล้วลักพาลูกสาวยักษ์ไป ยักษ์พ่อตายก็ทำตามมาจับ พระเอกก็ฆ่าพ่อตาย อยู่ครองเมืองยักษ์ได้พอสมควรแก่เวลาแล้วพามเหสีกลับบ้านเมืองตนไปนอน อยู่กลางป่า มียักษ์หรือคนธรรพ์มาลักเอาชายาที่กำลังหลับอยู่ไป พระเอกตื่นขึ้นตามหาแล้วไปพบอะไรต่ออะไร กว่าจะพบก็ได้ลูกสาวเจ้าเมืองอื่น ๆ อีกหลายคน เรื่องเป็นเช่นนี้คล้ายกันหมด ชื่อเรื่องก็เอาอย่างกัน มีทั้งจักรและวงศ์ จึงเรียกหนังสือพวกนี้ว่า จักร ๆ วงศ์ ๆ (พระวรวงศ์วิสิฐ, 2502: 82 อ้างถึงใน นิยะดา เหล่าสุนทร, 2538: 131 – 132)

อย่างลึกซึ้งของอรรถกถาจารย์ แต่คาถาของปัญญาสชาดกไม่ได้เป็นศัพท์ที่มีความหมาย เข้าใจยาก เพราะส่วนมากจะเป็นคาถาที่เป็นบทสนทนาของตัวละครที่สร้างขึ้นมาให้สอดคล้องกับการดำเนินเรื่อง ส่วนที่เป็นไวยากรณ์นี้จึงไม่มีโดยปริยาย (วินัย ฎะระหงษ์, 2520: 309)

(1) **ปัจจุบันวัตถุ** คือเรื่องที่เกิดในชาติปัจจุบันซึ่งเชื่อมโยงไปถึงเรื่องในอดีตชาติ ยกตัวอย่างเช่นปัจจุบันวัตถุของสมุททโฆษชาดกที่กล่าวถึงพระพุทธองค์ที่ยอมสละราชสมบัติ เสด็จไปสู่พระนครอื่นเพื่อได้พระนางยโสธราพิมพามาเป็นพระมเหสี พระพุทธองค์จึงตรัสว่า เหตุการณ์นี้แม้ในอดีตชาติก็เคยเกิดขึ้นแล้ว จากนั้นจึงเข้าสู่เรื่องสมุททโฆษชาดก

สตถา สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ เมื่อเสด็จสำรวจพระอิริยาบถอยู่ ณ พระเชตวัน อาศัยเมืองสาวัตถีเป็นที่โคจรสถานทรงบิณฑบาต อารพภ ทรงพระปรารภพระนางพิมพายโสธรา ให้เป็นเทศนานุบัติเหตุ กเถสิ จึงตรัส เทศนาสมุททโฆษชาดกให้เป็นผลอันพระสังคีติการจารย์กำหนดโดยพระบาลีว่า สมุททโฆษโสติ นามเน เป็นอาทิ

อถกทิวสมุหิ แท้จริง วันหนึ่งภิกษุทั้งหลายนั่งประชุมกันในธรรมสภา ศาลา สังสนทนาถึงเรื่องที่พระพุทธองค์ทรงสละสิริราชสมบัติเพื่อที่จะใคร่ได้ พระนางพิมพายโสธราว่า ดูกรอาวุโสทั้งหลาย องค์สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ เจ้าของเราทั้งหลาย พระองค์ทรงสละราชสมบัติเสด็จไปสู่พระนครอื่น แล้วทรง แสดงศิลปศาสตร์สำคัญถึง 64 อย่างจึงได้พระนางพิมพา

ฝ่ายพระองค์สมเด็จพระบรมศาสดา ได้ทรงสดับพระสงฆ์ทั้งปวงนั้นด้วย ทิพยโสตญาณ จึงเสด็จจากพระคันธกุฎีไปยังที่ประชุม ทรงประทับ ณ ธรรมาสน์ สัตตวัตตนาณัย เปล่งพระสุรเสียงเพียงดังว่าเสียงแห่งทำมหาพรมม ดำรัสถาม พระสงฆ์ถึงเหตุที่ประชุมสังสนทนากัน พระสงฆ์กราบทูลเรื่องที่กล่าวมานั้นให้ ทรงทราบทุกประการ สมเด็จพระพิชิตมารจึงกล่าวว่า ตถาคตจะได้สละพระราช บิดามารดาแลราชสมบัติเพื่อพิมพาแล้วไปสู่นครอื่นในปัจจุบันชาตินี้ก็หาไม่ แม้ในชาติหนหลังก็ได้สละพระราชบิดามารดาแลพระราชสมบัติไปสู่พระนครอื่น เพื่อประโยชน์แก่พิมพาก็มี ตรัสเท่านั้นแล้วทรงพระดุขณิภาพ พระสงฆ์ทั้งปวง

จะใคร่ทราบเรื่องอันมีแล้วแต่ปางหลัง จึงกราบทูลอาราธนาองค์สมเด็จพระ
ศาสดา จึงนำเรื่องอันมีแล้วแต่หนหลังมาแสดงว่า

สมุทโทฆษชาดก
(กรมศิลปากร, 2549ก: 2 - 3)

อย่างไรก็ตาม ในจำนวนชาดกทั้ง 61 เรื่องของปัญญาสชาดก ปรากฏว่าชาดก 7 เรื่อง
ไม่มีปัจจุบันวัตถุ คือ *วิริยบัณฑิตชาดก* (ลำดับที่ 17) *ธรรมโสมนทกชาดก* (ลำดับที่ 18)
สุทัสสนชาดก (ลำดับที่ 19) *พรมโฆสราชาดก* (ลำดับที่ 33) *รววงสชาดก* (ลำดับที่ 45) และ
เทวันธชาดก (ลำดับที่ 56) (นิยะดา เหล่าสุนทร, 2538: 78)

(2) **คาถา** หรือคำประพันธ์ร้อยกรองของบาลีในปัญญาสชาดก ส่วนมากจะเป็นคาถาที่ใช้
พรรณนารามณ์ความรู้สึกหรือบทสนทนาโต้ตอบ ซึ่งช่วยให้เกิดความไพเราะและเข้าใจเรื่องราว
ได้ดีขึ้น เช่นในสิริวิปุลกิตติชาดก ตอนหนึ่งว่า

พระมหาบุรุษเจ้า เมื่อจะกราบทูลยืนยัน จึงกล่าวคำประพันธ์ดังนี้ว่า

สเจ อสททเท วาจี	อาคโตมहि ตวตฺรโซ
อิทํ วชิรมุทฺธิกํ	ปสฺสสถ ตว กมฺพลํ

ความว่า ข้าพระบาทผู้มาเยื่อนแล้วนี่คือราชโอรสของพระองค์จริง ถ้าพระองค์
ไม่เชื่อ จงทอดพระเนตรพระอำมรงค์ และผ้ากัมพลของพระองค์นี้เถิดพระเจ้าข้า

พระเจ้ายศกิตติทรงทราบชัดว่าพระมหาสัตว์เป็นราชโอรสของพระองค์แน่นอน
เมื่อจะทรงสอนและห้ามปรามพระมหาสัตว์ จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

ชิตฺถเณหมสมฺมิ อพโล	ชีวิตํ กิ ปโยชนํ
ตฺวญฺจ วโย วุฒิสมฺปนฺโน	ชีวิตํ มา ชหิสฺสสิ

ความว่า บิดานี้แก่แล้วไม่มีกำลัง ถึงจะมีชีวิตอยู่ก็สู้ไม่มีประโยชน์เท่าใด
พ่อยังกำลังเจริญวัย อย่าสละชีวิตเลย จงเชื่อคำบิดาห้ามเถิด

สิริวิปุลกิตติชาดก
(กรมศิลปากร, 2549 ก: 184)

คาถาในบางเรื่องนั้น นิยะดา เหล่าสุนทร (2538: 79 – 80) กล่าวว่า เป็นคาถาที่ดัดแปลง
มาจากคาถาใน*อรรถกถาชาดก* โดยได้ยกคาถาจากใน*อาทิตชาดก*มาเปรียบเทียบกันดังนี้

ททามิ โภโต ภริยั	เทวี สพพวงคโสภาณ
ตวญแจว เทวียา ฉนุโท	เทวี จ ปตินา สห
ยถา ปโย จ สงฺโข จ	อุโภ สมานวณฺณินโน
เอวํ ตวญฺจ เทวี จ	สมานมนมานสา
สกุโกหมสมฺมิ	อาคโตสมฺมิ ตวณฺติเก
อญฺชลิ เต ปคฺคณฺหามิ	ราช เสฏฺฐจฺ นมามิหิ

ความว่า ข้าแต่พระองค์ผู้ทรงพระเจริญ ข้าพระบาทขอถวายคืนพระราชเทวีอัครชายา ผู้ทรงลักษณะโสภาแก่พระองค์ไว้ดังเก่า อนึ่งเกล้าพระองค์สมควรเป็นสามี พระราชเทวีสมควรเป็นบาทจาริกา น้ำในเต้านมกับสังข์ทั้งสองมีสีขาวบริสุทธิ์เสมอเหมือนกันฉันใด พระองค์กับพระราชเทวาก็มีน้ำพระหฤทัยแผ่ไพศาลเสมอกันฉันนั้น ข้าพระบาทผู้ซื่อสัตย์กษัตริย์มาเฝ้าฝ่าพระบาททอภิวาทถวายบังคมด้วยความยินดีเลื่อมใส

อาทิตชาดก

(กรมศิลปากร, 2549 ก: 285 - 286)

ซึ่งนิยดาได้ยกคานานี้เปรียบเทียบกับในเวสสันดรชาดกดังนี้

ททามิ โภโต ภริยั	มทฺที สพพวงคโสภาณ
ตวญแจว มทฺทียา ฉนุโน	มทฺที จ ปตินา สห
ยถา ปโย จ สงฺโข จ	อุโภ สมานวณฺณินโย
เอวํ ตวญฺจ มทฺที จ	สนานมนเจตสา
อรุทฺเตตฺถ อรญฺญสมฺมิ	อุโภ สมฺมถ อสฺสเม
ขตฺติยา โคตตสมฺปนฺนา	สุชาตา มาตฺตเปติโต
ยถา ปุญฺญานิ กยิราถ	ททนฺดา อปฺราปริ ๙

ข้าพเจ้าขอถวายพระมหาลีลาแด่พระเจ้า คือพระองค์พระมัทรีศรีเสาวภาคผู้งามพร้อมหาที่ติมิได้นี้ พระองค์เท่านั้นคู่ควรแท้แก่องค์พระมัทรี ส่วนพระองค์มัทรีเล่าก็สมกันกับพระองค์สวามี น้ำนมก็ดี สังข์เสวตก็ดี สองสิ่งนี้มีวรรณะเสมอกันฉันใด อันพระองค์กับพระมัทรีก็มีน้ำพระหฤทัยเสมอกันฉันนั้น พระองค์ทั้งสองเป็นกษัตริย์ ทั้งพระโคตรสมบัติก็สมบูรณ์เป็นอุภโตสุชาติ แม้ว่า

ต้องนิราสมาเนาในกระท่อมปากก็ตามที่ ชื่อว่าบุญราศีคือการบุญการทานแล้ว
ขอพระองค์พึงทรงทำทรงบริจาคอยู่รำไป

(นิบาตชาดก เล่ม 22, 2474: 213 – 214 อ้างถึงใน นิยะดา เหล่าสุนทร,
2538: 80 – 81)

(3) **สโมธาน** คือการเชื่อมโยงปัจจุบันวัตถุและอดีตวัตถุเข้าด้วยกันโดยระบุว่า บุคคล
ในอดีตวัตถุและปัจจุบันวัตถุเป็นผู้เดียวกัน องค์ประกอบนี้คล้ายคลึงกับ**นอรรถกถาชาดก**

จะเห็นว่ารูปแบบการประพันธ์ใน**ปัญญาสาชาดก**มีลักษณะคล้ายกับ**นอรรถกถาชาดก**ที่มี
การกล่าวถึงมูลเหตุของการเล่าเรื่องในปัจจุบันวัตถุ เชื่อมโยงมายังเรื่องในอดีตวัตถุ การยกคาถา
ประกอบในเนื้อเรื่อง และการจบด้วยสโมธานหรือประชุมชาดกเพื่อเชื่อมโยงระหว่างเรื่องในอดีต
และปัจจุบัน นอกจากนั้นคาถาในบางเรื่องยังเป็นคาถาที่เลียนแบบมาจากคาถาในนอรรถกถาชาดก
ความคล้ายคลึงของรูปแบบดังกล่าวน่าจะมาจากความพยายามของผู้แต่งที่จะทำให้รูปแบบการ
ประพันธ์ในปัญญาสาชาดกคล้ายคลึงกับนอรรถกถาชาดก ซึ่งทำให้เกิดประโยชน์สองประการคือ

1. ช่วยให้ปัญญาสาชาดกมีความสมบูรณ์เหมือนนอรรถกถาชาดก ซึ่งถือว่าเป็น
ชาดกต้นแบบจากพระไตรปิฎก การอ้างอิงแหล่งที่มาว่ามาจากคัมภีร์ทางพุทธศาสนาช่วยให้
ชาวบ้านเกิดความเลื่อมใสศรัทธาได้ง่าย

2. สร้างความสมจริงให้แก่เรื่องชาดก จากลักษณะความสอดคล้องเป็นเหตุเป็น
ผลกันของปัจจุบันวัตถุ อดีตวัตถุ สโมธาน นอกจากนั้นยังมีคาถาบาลีแทรกอยู่ในแต่ละ
ตอนซึ่งช่วยสร้างความน่าเชื่อถือให้ผู้อ่านหรือผู้ฟังเชื่อว่าเป็นเรื่องของพระพุทธองค์ที่เคย
เกิดขึ้นจริง ๆ

2.2.2.2 ลักษณะเนื้อหาในปัญญาสาชาดก

เนื่องจากวัตถุประสงค์หลักของ**ปัญญาสาชาดก**นั้นคล้ายคลึงกับ**นอรรถกถาชาดก**
กล่าวคือ มุ่งที่จะสอนใจพุทธศาสนิกชนให้เกิดความเลื่อมใสศรัทธาในพระจริยาวัตรของ
พระพุทธเจ้าเมื่อครั้งเสวยชาติเป็นพระโพธิสัตว์ เนื้อเรื่องโดยรวมของชาดกใน**ปัญญาสาชาดก**
จึงเป็นเรื่องราวของพระโพธิสัตว์ที่มุ่งมั่นในการบำเพ็ญบารมีต่าง ๆ ด้วยความแน่วแน่อุตุนจน
บรรลุตามปณิธานที่ตั้งไว้ (นิยะดา เหล่าสุนทร, 2538: 117) ความหมายของชาดกในที่นี้จึงแคบ
เข้ามา กล่าวคือ เป็นเรื่องทีกล่าวถึงพระโพธิสัตว์ในฐานะตัวละครเอกหรือผู้มีบทบาทเด่นในเรื่อง

อุดม รุ่งเรืองศรี (2546: 53) กล่าวว่า ลักษณะโครงเรื่องใน*ปัญญาสชาดก*เริ่มต้นด้วยชาดกที่มีโครงเรื่องเดียว ดังเช่นที่ปรากฏในภาพวาดหีบธรรมใบหนึ่งในเมืองน่านที่ปรากฏรูปของคนที่นั่งอยู่ มีคนถือเปลือยอยู่สองด้าน คนที่นั่งอยู่นั้นถูกเปลือยเจาะที่กลางกะหม่อม แสดงถึงเรื่องราวที่พระโพธิสัตว์ต้องการบริจาคร่างกายตนเองให้เป็นทานแก่พราหมณ์ครึ่งซีกซึ่งเป็นพระอินทร์จำแลงกายมาทดสอบ (อุดม รุ่งเรืองศรี 2546: 54) ดังที่ปรากฏใน *สิริจุฑามณีชาดก* หรือดังเช่นใน *สิริวิบุลยิตติชาดก* พระโพธิสัตว์ยอมสละชีวิตแทนบิดา ทำให้รอดพ้นจากการถูกประหารชีวิต *รัตนปโชติชาดก* ผู้มีความกตัญญูเป็นเลิศ ยอมเชือดหัวใจให้แก่พระยายักษ์เพื่อไถ่ชีวิตพระมารดา เป็นต้น ชาดกเหล่านี้ก็นับได้ว่าเป็น*โครงเรื่องแบบฉบับ*³ (นิยะดา เหล่าสุนทร, 2538: 117)

อย่างไรก็ตาม มีชาดกอีก 9 จาก 61 เรื่องที่เน้นถึงความเก่งกล้าสามารถของพระเอกมากกว่าการบำเพ็ญบารมี เป็นเรื่องราวของพระเอกซึ่งมีเหตุจำเป็นที่ต้องพลัดพรากจากบ้านเมืองแต่เยาว์วัย มีการผจญภัยในต่างแดน ได้ครอบครองของวิเศษ ได้นางเป็นชายนาง ต่อมาเกิดการพลัดพรากจากนาง และในระหว่างการติดตามนางนั้น พระเอกจะได้นางอื่นเป็นชายนาง อาจเกิดเหตุการณ์ทำนองเดียวกันซ้ำ ๆ จนจบเรื่อง เมื่อปัญหาทั้งหมดคลี่คลายแล้วจึงจะกลับไปครองราชสมบัติ โครงเรื่องแบบนี้ก็นับว่าเป็น *โครงเรื่องซ้ำซ้อน* (นิยะดา เหล่าสุนทร, 2538: 120) ชาดกที่มีโครงเรื่องทำนองนี้คือ *วรวงสชาดก* *วนาวนชาดก* *สีหนาทชาดก* *สุวรรณสังขชาดก* *เทวันธชาดก* *สุบินชาดก* *สุวรรณวงสชาดก* *วรนุชชาดก* และ*จันทรชาดก*

ยกตัวอย่างเช่น *จันทรชาดก* กล่าวถึงทำวสุริยศาตและพระโพธิสัตว์คือจันทรศาตถูกบิดามารดาขับจากเรือนเพราะความอดอยาก ทำวสุริยศาตได้ลงมาแนะนำยาวิเศษซึ่งสามารถชุบชีวิตคนตายให้ฟื้นขึ้นมาได้ สุริยศาตใช้ประโยชน์จากยานี้ทำให้ได้พระธิดาของเจ้าเมืองแห่งหนึ่งเป็นชายนาง เหตุการณ์นี้เกิดขึ้นกับจันทรศาตเช่นกัน จันทรศาตได้นางเทวธิดาสังกาเป็นชายนางและได้ราชสมบัติ ต่อมาจันทรศาตและนางเกิดพลัดพรากกันเพราะเรืออัปปาง นางมาบวชชื่อนางในเมืองแห่งหนึ่ง ซึ่งพระโอรสของเจ้าเมืองนั้นหลงรักนางถึงกับให้กำจัดชายนางชื่อนางพรหมจารีโดยการลอบแพ ฝ่ายจันทรศาตผจญภัยไปยังที่ต่าง ๆ ได้ธิดาเศรษฐีทั้ง 3 คนซึ่งได้ช่วยให้ตนรอดพ้นจากอันตรายในระหว่างการเดินทางเป็นชายนาง ต่อมาจันทรศาตได้ช่วยนางพรหมจารีทำศึกกับสวามีเดิมของนางจนได้รับชัยชนะ

³ นิยะดา เหล่าสุนทร กล่าวว่า ใน*ปัญญาสชาดก*มีโครงเรื่องและลักษณะเรื่องอยู่ 2 แบบ แบบแรกคือเรื่องราวของพระโพธิสัตว์ที่มุ่งเน้นการบำเพ็ญบารมี เรียกว่าโครงเรื่องและลักษณะแบบฉบับ แบบที่ 2 คือโครงเรื่องและลักษณะเรื่องผจญภัย มีเนื้อเรื่องเน้นแสดงความเก่งกล้าสามารถในการรบพุ่งของพระเอก มีเรื่องเช่นนี้อยู่ทั้งหมด 9 เรื่อง ได้แก่ *วรวงสชาดก* *สีหนาทชาดก* *สุวรรณสังขชาดก* *เทวันธชาดก* *สุบินชาดก* *สุวรรณวงสชาดก* *วรนุชชาดก* และ*จันทรชาดก* (นิยะดา เหล่าสุนทร, 2538: 117-120, 275)

และได้นางเป็นชายา จึงได้พบกับนางเทวสังธิกาในเมืองนั้น จันทรคาททำสงครามมีชัยชนะหลายครั้งจนมีพระเดชาภาพแผ่ไปทั่ว (อ้างถึงใน นิยะดา เหล่าสุนทร, 2538: 120 – 121)

จะเห็นว่า ลักษณะเนื้อเรื่องของโครงเรื่องซับซ้อนนั้นแตกต่างจากโครงเรื่องแบบฉบับคือ มุ่งเน้นการแสดงอิทธิปาฏิหาริย์ของตัวเอกมากกว่าการบำเพ็ญบารมีด้านต่าง ๆ มีการผจญภัยไปในที่ต่าง ๆ การได้ของวิเศษ ได้ชាយาหลายองค์ ซึ่งลักษณะดังกล่าวสอดคล้องกับลักษณะของนิทานพื้นบ้านหรือเรื่องจักร ๆ วงศ์ ๆ เป็นไปได้ว่าเรื่องราวในโครงเรื่องซับซ้อนอาจได้รับอิทธิพลมาจากนิทานพื้นบ้านที่ชาวบ้านนิยมกัน ซึ่งนิยะดา เหล่าสุนทร (2538: 275) สันนิษฐานว่า เรื่องราวเหล่านี้เป็นชาดกที่แต่งขึ้นในสมัยหลัง

กล่าวโดยสรุป **ปัญญาสชาดก**เป็นชาดกที่สำคัญของท้องถิ่นเหนือที่ได้รับอิทธิพลมาจาก **อรรถกถาชาดก**ทั้งการเป็นต้นเค้าของโครงเรื่องในหลาย ๆ เรื่อง การเลียนแบบรูปแบบของ **อรรถกถาชาดก**โดยการมีปัจจุบันวัตถุ อดีตวัตถุ สโมธาน และคาถาซึ่งเป็นบทสนทนาหรือบทพรรณนาความรู้สึก ทำให้**ปัญญาสชาดก**มีลักษณะคล้ายคลึงกับ**อรรถกถาชาดก** ทำให้ผู้อ่านหรือผู้ฟังเกิดความเชื่อถือเป็นเรื่องราวในอดีตชาติของพระพุทธเจ้าที่มาจากคัมภีร์ศาสนา ส่งผลให้เกิดความเลื่อมใสศรัทธา

ในด้านเนื้อหา เนื่องจาก**ปัญญาสชาดก**มีที่มาของเนื้อเรื่องหลากหลาย ทั้งจากวรรณคดีบาลี วรรณคดีสันสกฤต และเรื่องพื้นเมืองต่าง ๆ ทำให้เนื้อหาใน**ปัญญาสชาดก**มีทั้งการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ อานิสงส์ของการประกอบกุศลกรรม หรือพระจริยาวัตรอันล้ำเลิศของพระโพธิสัตว์ตามคติมหายาน หรือการผจญภัยของพระเอกในแบบนิทานพื้นบ้าน

ความนิยมและความแพร่หลายของ**ปัญญาสชาดก**จึงทำให้**ปัญญาสชาดก**เป็นเป็นชาดกนอกนิบาตที่ทรงอิทธิพลอย่างสูงต่อวรรณกรรมชาดกของท้องถิ่นเหนือในสมัยหลัง ซึ่งมักจะส่งอิทธิพลทั้งในด้านรูปแบบ เนื้อหา แนวคิดบางประการต่อวรรณกรรมชาดกของท้องถิ่นเหนือ รวมถึงวรรณกรรมชาดกเรื่อง**พรหมจักร** ซึ่งจะได้กล่าวถึงในบทต่อไป

บทที่ 3

วิเคราะห์รามเกียรติ์ฉบับล้านนาเรื่องพรหมจักร

3.1 ภูมิหลังรามเกียรติ์ฉบับล้านนาเรื่องพรหมจักร

สิงฆะ วรรณสัย และ ฮาร์ลด์ ฮุนดิอุส ผู้เชี่ยวชาญชาวเยอรมันได้สำรวจคัมภีร์โบราณตามจังหวัดต่าง ๆ ในล้านนาไทยระหว่างปี พ.ศ. 2514 – 2517 ได้พบต้นฉบับรามเกียรติ์ของล้านนาไทย ซึ่งมีเรื่องพรหมจักรอยู่ 4 สำนวนดังนี้ (พิชิต ทัศนิจ, 2527: 26)

- (1) วัดขี้เหล็ก ตำบลบ้านกลาง อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน มีจำนวน 10 ผูก จารเมื่อ จ.ศ. 1227 (พ.ศ. 2408)
- (2) วัดบ้านแจ่ม ตำบลมะเขือแจ้ อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน จำนวน 10 ผูก ไม่ปรากฏปีที่จาร
- (3) วัดสันติริมปีง ตำบลริมปีง อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน มีจำนวน 9 ผูก ขาดหายไป 1 ผูก ไม่ปรากฏปีที่จาร
- (4) วัดบ้านเอื้อม ตำบลบ้านเอื้อม อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง มีจำนวน 10 ผูก ไม่ปรากฏปีที่จาร

พรหมจักร ฉบับที่ผู้วิจัยนำมาศึกษาคือฉบับปริวรรตจากฉบับของวัดขี้เหล็ก ตำบลบ้านกลาง อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน ซึ่งปรากฏปีที่จารคือ พ.ศ. 2408 ตรงกับรัชสมัยของ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 4) ซึ่งในขณะนั้นมีการเรียบเรียง **รามเกียรติ์ ฉบับรัชกาลที่ 1** อย่างครบถ้วนสมบูรณ์แล้ว การที่ผู้ปริวรรตคือ สิงฆะ วรรณสัย (2522: คำนำ) และ พิชิต ทัศนิจ (2547: 46) สันนิษฐานว่าได้เค้าเรื่องมาจากเรื่อง **รามเกียรติ์ ฉบับรัชกาลที่ 1** ก็นับว่าเป็นคำสันนิษฐานที่น่าเชื่อถือในระดับหนึ่ง เพราะเมื่อพิจารณาพร้อมกับเนื้อเรื่องหลักแล้วก็พบว่ามีความคล้ายคลึงกันกับ **รามเกียรติ์ ฉบับรัชกาลที่ 1** ตอนหลัก ๆ เช่น พระรามยกธนูได้นางสีดา พระรามตามกวาง ทศกัณฐ์ลักนางสีดา พระรามได้วานรเป็นพันธมิตร พระรามได้ที่ปรึกษาจากฝ่ายศัตรู การทำสงครามกับทศกัณฐ์ เรื่องพระรามถูกลักพาตัวไปบาดาล การขับไล่นางสีดา และกลับมากินดีกันในท้ายที่สุด นอกจากนี้ยังมีเรื่องย่อยคือเรื่องควายทrophy ซึ่งเป็นเรื่องที่ได้รับการนิยมในรามเกียรติ์ของไทยแทบทุกฉบับ อย่างไรก็ตาม ในส่วนของรายละเอียด

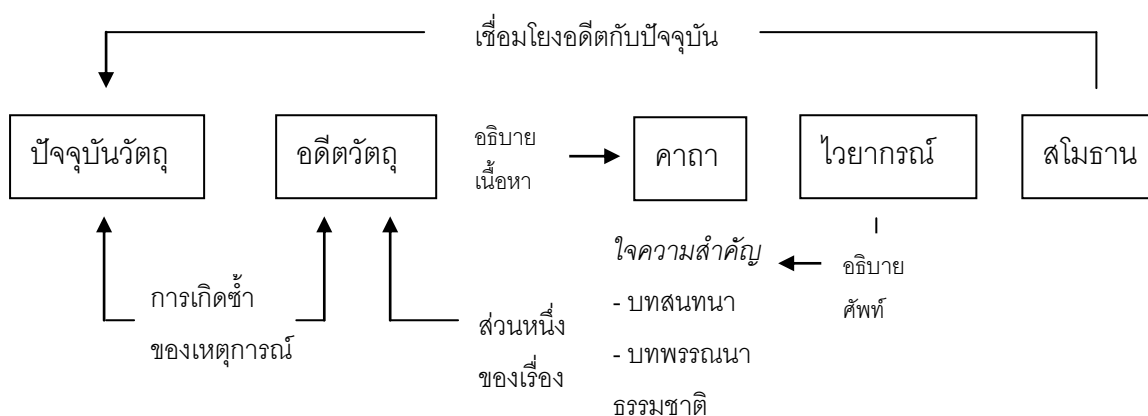
เล็ก ๆ น้อย ๆ ในแต่ละตอนนั้นมีความแตกต่างกันอยู่บ้างกับรามเกียรติ์ฉบับราชสำนัก เช่น เรื่องการให้พระลักษณผู้ซึ่งไม่เคยมองเห็นหน้าสตรีเป็นเวลา 3 ปีเป็นผู้สังหารทศกัณฐ์ เรื่องนี้ไม่ปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับราชสำนัก แต่คล้ายคลึงกับ**รามเกียรติ์เบงคาลิ ฉบับเกียรवास** ซึ่งกล่าวว่าผู้ที่สังหารอินทรชิตได้จะต้องไม่เห็นหน้าผู้หญิงเป็นเวลา 14 ปี (เสฐียรโกเศศ, 2550: 78) หรือรามเกียรติ์ของไทยเรื่อง**ลังกาสิบโห**ก็กล่าวเช่นเดียวกันว่าผู้ที่สังหารอินทรชิตได้จะต้องไม่เคยเห็นหน้าผู้หญิงเป็นเวลา 12 ปี (ม.ศรีบูรพา, 2534: 59) เรื่องพระอินทร์แปลงเป็นกวางทอง ล่อพระรามที่ปรากฏในเรื่องพรหมจักรคล้ายคลึงกับเรื่องของท้องถื่นเหนือคือ**หอรมาน** ซึ่งกล่าวถึงเป็นพระอินทร์แปลงกายมาเป็นกวางทองเพื่อให้นางสุชาดาที่ลงมาเกิดเป็นนางสีดาได้แก้แค้นดังที่ได้ตั้งความปรารถนาไว้ตั้งแต่อดีตชาติ (ถูกทศกัณฐ์ลักไปเพื่อเป็นชนวนสงคราม) รายละเอียดอื่น ๆ เช่น การแปลงกายเป็นแมลงสาบของพระยาวิโรหาราชเพื่อแอบเรียนรู้อนุมนตร์ในการเข้าหานางสุธรรมาในเรื่องพรหมจักรก็คล้ายคลึงกับเรื่องของพระยาพานพรหมทัตต์แปลงกายเป็นแมลงสาบคอยจามนตร์สะเดาะประตูของพระอินทร์เพื่อเข้าหานางสุชาดาเช่นกัน

จึงอาจกล่าวไม่ได้อย่างชัดเจนว่าวรรณกรรมชาดกเรื่อง**พรหมจักร**นั้นนำเรื่องมาจากรามเกียรติ์ฉบับราชสำนัก โดยอาจนำมาแต่เพียงเค้าโครงเรื่องเท่านั้น ส่วนในรายละเอียดเล็ก ๆ น้อย ๆ ที่ผิดแผกไปจากฉบับราชสำนักนั้นก็เพราะความนิยมในท้องถื่นนั้น ๆ หรือมีการต่อเติมเสริมแต่งจากการเรียบเรียงในชั้นหลัง หรืออาจนำนิทานเรื่องพระรามจากหลายหลายฉบับมาเรียบเรียงใหม่ก็เป็นได้

3.2 รูปแบบการประพันธ์

ดังที่ได้กล่าวไว้ในบทที่ 2 ว่าการแต่ง**อรรถกถาชาดก**ซึ่งเป็นการอธิบายหรือขยายเรื่องราวมาจากคาถาในนิบาตทำให้เกิดรูปแบบการประพันธ์ที่ประกอบไปด้วยส่วนสำคัญ 5 ส่วน ได้แก่ 1) ปัจจุบันวัตถุ 2) อดีตวัตถุ 3) คาถา 4) ไวยากรณ์ และ 5) สโมธาน หรือ ประชุมชาดก ซึ่งองค์ประกอบสำคัญทั้ง 5 ส่วนนั้นมีความสัมพันธ์กันดังที่ผู้ศึกษาจะอธิบายด้วยแผนภูมิดังนี้

แผนภูมิที่ 1 รูปแบบการประพันธ์ในอรรถกถาชาดก

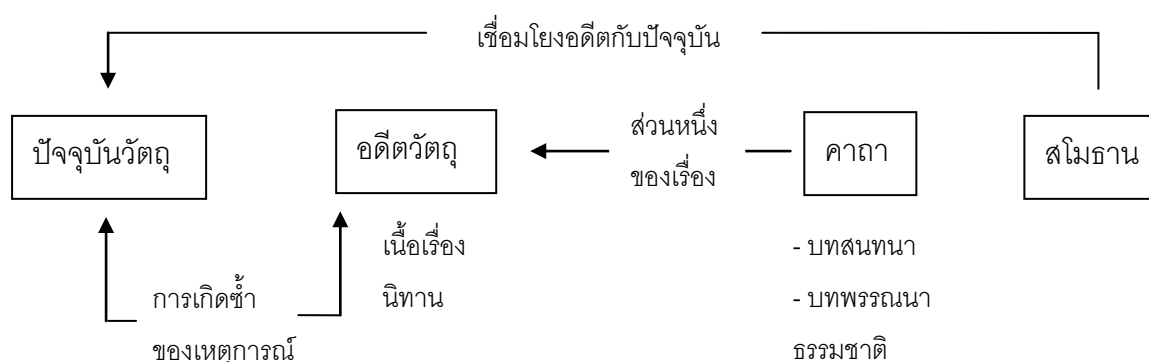

จะเห็นว่าอดีตวัตถุและปัจจุบันวัตถุนั้นสัมพันธ์กันด้วยการเกิดซ้ำของเหตุการณ์ กล่าวคือ เมื่อปัจจุบันวัตถุกล่าวถึงเหตุการณ์หนึ่ง พระพุทธองค์ก็จะทรงกล่าวว่าเหตุการณ์นี้เคยเกิดขึ้นมาแล้วในอดีตและเชื่อมโยงไปสู่การเล่าเรื่องราวในอดีต คาถานั้นอาจเป็นคาถาสั้น ๆ สรุปใจความสำคัญของเรื่องดังที่ปรากฏส่วนมากในนิบาตที่มีคาถาไม่มาก ในนิบาตชาดกที่มีคาถาไม่มากดังกล่าว อดีตวัตถุจะเป็นส่วนที่อธิบายเนื้อหาในคาถานั้น ส่วนนิบาตชาดกที่มีคาถามากนั้น คาถาจะเป็นบทสนทนาหรือบทพรรณนาธรรมชาติ คาถาจึงเป็นส่วนหนึ่งของอดีตวัตถุด้วย ดังที่ได้ยกตัวอย่างไว้ในบทที่ 2 โวยากรณ์คือส่วนที่อธิบายขยายความคำศัพท์ต่าง ๆ ในคาถาให้ได้ใจความสมบูรณ์ ส่วนสโมธานนั้นคือส่วนที่เชื่อมโยงระหว่างอดีตและปัจจุบันเข้าด้วยกัน แม้ว่าในตัวคาถาเองจะมีคาถาที่บอกถึงการกลับชาติเพียง 10 เรื่อง จากทั้งหมด 547 เรื่องก็ตาม แต่อรรถกถาชาดกให้ความสำคัญเรื่องการกลับชาติเป็นองค์ประกอบสำคัญอย่างหนึ่ง แสดงให้เห็นความพยายามในการเชื่อมโยงเรื่องระหว่างอดีตและปัจจุบันให้เป็นเนื้อเดียวกัน ดังที่ผู้ศึกษาได้สรุปไว้ในบทที่ 2 ว่าการที่อรรถกถาชาดกทุกเรื่องมีปัจจุบันวัตถุและสโมธานนั้นอาจเป็นเพราะเหตุผล 2 ข้อคือ (1) เป็นการตอกย้ำความเป็นจริงของตัวบท และ (2) เป็นไปตามแนวคิดเรื่องการยกย่องพระโพธิสัตว์

ส่วน**บัญญัติชาดก**นั้นได้เลียนแบบรูปแบบการประพันธ์มาเพียง 4 ส่วน นั่นคือ (1) ปัจจุบันวัตถุ (2) อดีตวัตถุ (3) คาถา และ (4) สโมธาน โดยไม่มีโวยากรณ์ เหตุที่มีได้มีโวยากรณ์ในเรื่องด้วย วินัย ภูระหงษ์ ได้อธิบายไว้ว่า คาถาในเรื่องส่วนมากจะเป็นคาถาที่เป็น

บทสนทนาของตัวละครที่สร้างขึ้นมาให้สอดคล้องกับการดำเนินเรื่อง จึงไม่ต้องอาศัยการตีความ
 คากา ดังนั้นไม่จำเป็นต้องมีส่วนที่เป็นไวยากรณ์ (วินัย ภูระหงษ์, 2520: 309) ส่วนประกอบอื่น ๆ
 นั้น แม้จะคล้ายคลึงกับใน**อรรถกถาชาดก** แต่ความสัมพันธ์ขององค์ประกอบนั้นต่างกันเล็กน้อย
 ดังที่ผู้ศึกษาจะอธิบายด้วยแผนภูมิดังนี้

แผนภูมิ 2 รูปแบบการประพันธ์ในปัญญาสชาดก

จะเห็นได้ว่าส่วนสำคัญของทุกเรื่องนั้นคืออดีตวัตถุ คือส่วนที่บอกเล่าเนื้อหาของนิทาน
 ชาดกนั้น ๆ ดังที่เอื้อนทิพย์ พิระเสถียร (2529: 6) กล่าวว่าอดีตวัตถุคือตัวนิทานชาดกแท้ ซึ่งก็คือ
 นิทานพื้นเมืองที่นำมาเล่าโดยอ้างว่าตัวเอกของเรื่องคือพระโพธิสัตว์ ส่วนคากาในเรื่องทำหน้าที่
 คล้ายกับคากาในนิบาตชาดกที่มีคากามาก ทำหน้าที่เป็นบทสนทนาหรือบทพรรณนาธรรมชาติใน
 แต่ละเรื่อง โดยมีสโมธานทำหน้าที่เดิมคือการเชื่อมโยงระหว่างอดีตกับปัจจุบันเข้าด้วยกัน และ
 ปัจจุบันวัตถุและสโมธานยังทำหน้าที่เพื่อเชื่อมโยงเนื้อหาในนิทานชาดกเรื่องนั้น ๆ ว่าเป็นเรื่องของ
 พระพุทธเจ้า

เมื่อพิจารณาในด้านรูปแบบพบว่า รามเกียรติ์ฉบับล้านนาเรื่อง**พรหมจักร** มีรูปแบบการ
 ประพันธ์ที่ประกอบด้วย ปัจจุบันวัตถุ อดีตวัตถุ และสโมธาน คล้ายคลึงกับปัญญาสชาดก โดยจะ
 เริ่มเรื่องด้วย

(1) **ปัจจุบันวัตถุ** หรือที่มาของการเล่าเรื่องในอดีตชาติ เรื่องพรหมจักรกล่าวถึงปัจจุบัน
 วัตถุว่า บรรดาพระสงฆ์สนทนาพากันถึงพระเวททิศกระทำโลหิตุปบาท (ทำให้พระพุทธเจ้าเลือด

ไหล) พระพุทธองค์ทรงสดับเรื่องราวที่พระสาวกสนทนากันด้วยทิพยโสต ก็ปรารภว่าจะแสดงธรรมให้พระสาวกฟัง จึงเสด็จออกมาไถ่ถาม

เอกสุมี สมเเย ยังมีในกาลคาบหนึ่ง อันว่าเจ้าภิกขุทั้งหลาย ก็มานั่งพร้อมเพรียงกันในโรงธัมมสภาคสาลา ก็หือบังเกิดถ้อยคำอันเจียรจาซึ่งกันว่าดังนี้ "อาวุโส ดูราเจ้าทั้งหลาย ส่วนว่าท่านเทวทัตเถรเท่าผู้หนึ่ง ก็มีความวิตกพิจารณาขอยังพระพุทธเจ้า แลปองบิบบเบียนไฉ่ ๆ และกะทำโลหิตุปปาต คือว่ากะทำหือเลือดตีนพระพุทธเจ้าออก ก็มีหลายแล้วแล เมื่อพายลุนบาปอันมันกะทำนั้นเป็นอันหนักนัก แผ่นดินแตกเป็นช่องสลูบมันตกไปในมหาอเวจีนารก เสวยทุกข์มากนักก็มีแล" ว่าอัน

เมื่อนั้นพระพุทธเจ้าอันสถิตสำราญอยู่ในคันธกุฎี ก็ได้ยินถ้อยคำอันเจ้าภิกขุทั้งหลายเจียรจา กัน ด้วยทิพโสตวิญญูณแห่งตน เจ้าก็เสด็จออกมาจากคันธกุฎีด้วยลีลาอันงาม แล้วก็เข้าไปสู่โรงธัมมสภาคสาลา แล้วก็นั่งอยู่เหนืออาสนาอันประเสริฐ อันเจ้าภิกขุทั้งหลายหากปุ้ไว้เหนือแท่นธัมมาสนะ อันมีในท่ากลางโรงธัมมสภาคสาลานั้น พระพุทธเจ้าหากรู้ด้วยทิพพญูณะแห่งตนแล้ว คั้นเข้าไปนั่งอยู่แล้ว ก็แสรังถามซึ่งเจ้าภิกขุทั้งหลายว่า "ภิกขเว ดูราภิกขุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายมานั่งพร้อมเพรียงกัน และเจียรจา กันด้วยถ้อยคำอันมีชื่อตั้งฤาชา" ว่าอัน

(พรหมจักร: 1)

เมื่อบรรดาพระสงฆ์กราบทูลถึงหัวข้อสนทนาดังกล่าว พระองค์ก็กล่าวขึ้นว่า แม้ในอดีตชาติ พระเทวทัตก็เคยกระทำโลหิตุปปาตแก่พระองค์มาก่อนแล้ว เมื่อตรัสแล้วก็นั่งอยู่กระทั้งมีพระสาวกองค์หนึ่งกราบทูลอาราธนาพระธรรมเทศนา พระองค์จึงเริ่มเล่าถึงชาดกเรื่อง

พรหมจักร

เมื่อนั้นพระพุทธเจ้ากล่าววว่า "ภิกขเว ดูราภิกขุทั้งหลาย ส่วนอันว่าเทวทัตนี้ กะทำร้ายแก่กูพระตถาคตะ และกะทำร้ายหือเลือดตีนพระตถาคตะออกนี้ บ่เท่ามีในกาลบัดนี้สิ่งเดียวบ่มีนา ปพเพปิ แม่นในกาลเมื่อก่อนมันก็ยิงธนูมาจับตีนกูตถาคตะ ปางเมื่อเป็นโพธิสัตว์สร้างสมภารท่องเที่ยวไปมาในวัฏสงสารเมื่อก่อนก็ยังมีด่าย"

พระพุทธเจ้ากล่าวเท่านั้นแล้วก็ทรงตุมหิภาวะอยู่ปากหั้นแล ในกาลนั้นเจ้าภิกขุทั้งหลาย ได้ยินคำพระพุทธเจ้ากล่าวเท่านั้นแล้ว ก็มักใคร่ฟังยังธัมมเทศนาอันนั้น เจ้าภิกขุตนฉลาดด้วยโวหาร จึงจักเลิกอัญชูลีนมัสการไหว้ขอพระธัมมเทศนาอันนั้นว่า “ภนฺเต ภควา ข้าแต่พระพุทธเจ้า ผู้ข้าทั้งหลายขอพระพุทธเจ้าจงเทศนาสำแดงยังธัมมอันเป็นอดีตะอันข้ามล่วงแล้วนั้น มาเทศนาสำแดงแก่ผู้ข้าทั้งหลายบัดนี้เทอะ” ว่าอัน

(พรหมจักร: 1)

(2) **อดีตวัตถุ** คือเรื่องราวในอดีตชาติ หรือเนื้อเรื่องของเรื่อง**พรหมจักร** เมื่อพระสาวกทูลอาราธนาดังตัวอย่างข้างต้นแล้ว พระองค์ก็เริ่มเล่าถึงเรื่องราวในอดีตโดยเริ่มที่เรื่องราวของพระยาวิโรหาราชชา บิดาของวิโรหาราชกุมาร (ทศกัณฐ์) จากนั้นจึงเล่าถึงเรื่องราวอื่นจนจบเรื่องตามลำดับ

ภควา เหติ ยาจิโต ที่นั้นพระพุทธเจ้าอันเจ้าภิกขุทั้งหลายหากขออาราธนายังธัมมอันเป็นอดีตะล่วงแล้ว เช่งตนตั้งอัน เจ้าก็นำเอามยังอดีตธัมมอันนั้นมาเทศนา ก็กล่าวเป็นคาถาว่า “อดีเต ภิกขเว ลงฺกาทีเป วิโรหา นาม ราชา รชฺชํ กาทเรนุโต ตสฺส อคฺคมเหสียาคณฺจ นทวินามาโหสีติฯ ภิกขเว ดูวาภิกขุทั้งหลาย อดีเต มํกว่า อดีตกาเล ในกาลอันข้ามล่วงแล้วเสี้ยงจิริกาลนานนักวันนั้น ยังมีพระยาตนหนึ่งชื่อว่า วิโรหาราชะ ก็เสวยยังราชสมบัติในเมืองลังกาทวีปก็มีแล ส่วนอันว่านางอัคคมเหสีเทวีแห่งตนนั้นชื่อว่านางกัญจนเทวี ก็มีแล

(พรหมจักร: 1)

การเล่าถึงอดีตวัตถุโดยเริ่มที่ตัวละครพระยาวิโรหาราช (ทศกัณฐ์) นี้ คล้ายคลึงกับรามเกียรติ์ฉบับขาดกอื่น ๆ ทั้งของภาคเหนือและภาคอีสาน เพื่อนำเรื่องไปสู่การก่อกรรมของตัวละครทศกัณฐ์คือการเข้าหาชายาของพระอินทร์ ซึ่งผู้วิจัยจะกล่าวถึงในลำดับต่อไป

(3) **สโมธาน** หรือ ประชุมชาดก คือการสรุปเรื่องในตอนท้ายว่าใครกลับมาเกิดเป็นผู้ใดในชาตินี้ ซึ่งการสรุปเรื่องดังกล่าวอยู่ในผูกสุดท้าย พระพุทธองค์กล่าวถึงการประชุมชาดกอย่างละเอียดแทบทุกตัวละคร

สตถา อิมิ ฐมมมเทศนั อหริตวา ชาฎกั สโมทาเนนุโต โอสนาคาถามาห ฯ
 สตถา อันว่าสัพพัญญุพระพุทเจ้า ก็เทศนาธรรมดังนี้แล้ว จึงชุมนุมมายังชาตกะอัน
 ข้ามล่วงแล้วมาต่อเพียมกันกับปัจจุบันนะหื้อแจ้ง แก่ปาณสัตทั้งหลาย ก็กล่าวเป็น
 โอสนาคาถาอันสุดซ้อยว่า

วิโรหา ราชา เทวตโต อโหสิ นนุทภาติโก อปฺปนฺนุโท อิทานิ อสึ กสุสโป ทิ
 สาปาโมกฺโข ตกฺกสิลาโย สารีปฺตโต อิทานิ มหามายา รตฺตนิตฺติตา อุตฺตรคฺรุทีเป
 วิสาชา อปฺปตฺตริตฺตา รตฺตนิตฺตา เทวี ยโสธราพิมฺพา อิทานิ รมฺมจฺกโก ราชชา อานนฺุโท
 รตฺตจกฺกปฺตโต ราหุโล สุวณฺุณเณ พิมฺพาธิตาโร อุลลวณฺุณา วรชา อามจฺจาทยเ มนฺุสุ
 สจ ตฺตฺตริสา พรหมจกฺกวัตฺติราชา อหเมว สมฺมาสมฺพุทฺโธ โลกนาโถ เอวํ ธาเรธาติ ฯ
 ภิกฺขเว ตฺวราภิกฺขุทั้งหลาย ส่วนอันว่าพระยาวิโรหาลังกา ผู้มาลักเอานางผู้เป็นเมีย
 พรหมจักร และซ้ายังธนูมาถูกตีนพระยาพรหมจักรวันนั้น คือหากมาได้ท่าน
 เทวทัตเตอผู้ใจบาป มักปองบีบเบียนภูพระตถาคตะในกาลบัดนี้แล นุนโทราชา อัน
 ว่าพระยานันทุนเป็นน้อง และได้เป็นพระยาแทนเมืองลังกา อันบอกยาทาตีนพระ
 โภธิสัตต์เจ้า และบอกยังอันพระยานาคลักเอามหาสัตต์เจ้าไปนั้น เมื่อลุนกับบอกยัง
 เหตุการณ์อันเลี้ยงฝื่อรักษ์ บอกกิจจะอันได้ซ้า (ฆ่า) พระยาสิบหัวนั้น เมื่อพายลุน
 ก็ได้แทนเป็นพระยาลังกาฉนั้นนั้น คือหากได้อุปนันทเถรในกาลบัดนี้ ฯ อิติโย อัน
 ว่าเจ้ารสิตนเป็นพอนางรัตนสีดาเทวีนั้น คือหากได้มหาภักสสเปเถรในกาลบัดนี้แล ฯ
 ทิสปาโมกฺขอาจารย์อันอยู่ในเมืองตักกสิลา อันสั่งสอนยังสาตรสิลปัสสิปปคุณแก่
 เจ้าพระยาพรหมจักรทั้งสองพี่น้องวันนั้นคือหากได้มหาสารีปุตเตอในกาลบัดนี้แล
 ฯ อันว่าพระยาภาวินทราชกาสิตนเป็นสหาย และอิทธิฤทธิ์อันเป็นอัคคสาวกะเบื่อง
 ซ้ายแห่งพระตถาคตะ ในกาลบัดนี้แล ฯ สกฺโก เทวราชา อันว่าพระยาอินทาทิราช
 ตนลงมาเนรมิตปราสาทแก้ว แล้วนำมายังงจักรแก้ว 7 ประการ หื้อแก่โภธิสัตต์เจ้า
 หื้อได้เป็นพระยาจกกวัดติราช วันนั้น คือหากได้มหาอนุรุทธเถรตนี้ประกอบด้วย
 ทิพพจักขุในกาลบัดนี้แล ฯ มกฺกโก อันว่าพระยาออกซื่อหอรมานตัวมีฤทธิ์กำลังแรง
 วันนั้น คือหากได้ฉันนเถระในกาลบัดนี้แล ฯ ราชชา พรหมทัตฺตปิตา สิริสุทฺโธทโน
 พระยาตนเป็นพ่อเจ้าพรหมจักรวันนั้น ก็หากได้พระยาสิริสุทฺโธทนะ ผู้เป็นพ่อภู
 พระตถาคตะในกาลบัดนี้แล ฯ นางเกียงหอมตนเป็นแม่วันนั้น คือหากได้นางสิริ
 มหามายา ตนเป็นแม่พระตถาคตะในกาลบัดนี้แล ฯ เจ้ารัมมจักรตนเป็นน้องวันนั้น

คือหากได้มหาอำนาจนันทเถร ตนผู้เป็นพุทธอุปัฏฐากพระตถาคตตะในกาลบัดนี้แล สีดา เทวี อันว่านางสีดาเทวีนั้น คือหากได้นางยโสธราพิมพางามแ่งตนเป็นแม่เจ้าราหุลเถรในกาลบัดนี้แล ฯ อันว่านางแก้วยิ่งแย้มอดตริโข อันพระยาอินท์หากไปนำเอามาเป็นอัคคมเหสีเทวีเบื้องซ้าย แห่งพระยาจักรกวัตติวันนั้น คือหากได้นางยโสธราพิมพางามแ่งตนเป็นแม่เจ้าราหุลเถรในกาลบัดนี้แล ฯ อันว่าเจ้ารัตนพิมพาทนเป็นลูก อันได้สืบแทนราชสมบัติบ้านเมืองในวันนั้น หากได้เจ้าราหุลเถรตนเป็นโอรสพระตถาคตตะในกาลบัดนี้แล ฯ อันว่านางสุวณณพิมพาราชิตดา ตนเป็นลูกในวันนั้น คือหากได้นางอุปลวณณาเถรีภิกษุณี ตนเป็นอัคคสาวิกาแห่งพระตถาคตตะในกาลบัดนี้แล ฯ นางแก่นแก้วไว้เกสีเทวีแห่งพระยาลังกา อันเป็นแม่นางรัตนสีดาราชเทวี วันนั้น คือหากมาได้นางเขมาภิกษุณี ตนเป็นอัคคสาวิกาในกาลบัดนี้แล อันว่าพราหมณ์ผู้บอกหนทางไปสู่เมืองตักกสิลาแก่เจ้าทั้งสองวันนั้น คือหากได้อุททายีเถระ ตนลำแดงหนทางไปสู่ราชคหะ ออหนมู้นำทางในกาลบัดนี้แล ฯ อันว่าพระยาครุฑตนเป็นปักกะพายมหาสัตว์เจ้า และเลยไล่สัตว์พระยาวิโรหาราชา ยามเมื่อลักเอานางไปครานั้น เมื่อพายลุนก็ทวยไปกวนสักยทุทกัมมสังครามด้วยมหาสัตว์เจ้าในวันนั้น บัดนี้ก็หากได้เป็นพระยาพิมพิสารในกาลบัดนี้แล ฯ นาคราชาปี อนว่าพระยานาคตัวอันครุฑลักบินเหินรอดเมืองลังกา ดังว่าเมื่อพายลุนก็มาม่อยเอาโพธิสัตว์เจ้าลงใต้หีบดินวันนั้น คือหากได้มาเป็นพระยาอชาตศัตรูราชตนใจบาป พังคำเทวทัตปองข้า (ฆ่า) พิมพิสารพ่อตนวันนั้นแล ฯ อันว่าท้าวพระยาทั้งหลายและเสนาอามาจทั้งหลายแห่งพระยาพรหมจักรกวัตติราชา อันเป็นพระยาร้อยเอ็ดหัวเมืองวันนั้น คือหากได้ภิกษุสาวกะอรหันตาทั้งหลายในกาลบัดนี้ คือว่าภิกษุ ภิกษุณี และปาณสัตว์ทั้งหลายและอุปาสะกะ อุปาสิกาทั้งหลาย แห่งพระตถาคตตะในกาลบัดนี้แล ฯ ยุกุโขราชา อันว่าพระยายักษ์ตนอยู่ในป่า บอกบันยังที่อยู่เจ้าศรีพอนาง แล้วก็หื้อยังแก้ว

ทิพพจักรแก้วมหาสัตว์เจ้าในวันนั้น คือหากได้อังคูลีมารเถรอิทานิ ในกาลบัดนี้แล ฯ พรหมจกุกวัตติราชา อันว่าพระยาพรหมจักรกวัตติราชวันนั้น บิไซบุคคละผู้ได้อื่นเอวี่ อหิ คือหากได้ตนกูพระตถาคตตะตนตรัสรู้ยังไญยยธัมมทั้งหลายและเป็นที่จั่งแก่โลกทั้งสาม ในกาลบัดนี้แล ฯ

(พรหมจักร: 167 - 169)

สรุปการประชุมชาติกได้ดังตาราง

ตารางที่ 1 ประชุมชาติกเรื่องพรหมจักร

อดีตชาติ	ชาติปัจจุบัน
พระยาพรหมจักร (พระราม)	พระพุทธเจ้า
พระยารัชมจักร (พระลักษมณ์)	อานันทเถระ
นางรัตนสีดา	นางยโสธราพิมพา
พระยาวิโรหาราช (ทศกัณฐ์)	เทวทัตเถระ
นันทอุปราช (พิเภก)	อุปนนทเถระ
ฤๅษีพ่อเลี้ยงนางสีดา	มหากัสสปเถระ
ทศปาโมกข์	พระสารีบุตร
กระยากาวินทราช (สุครีพ)	พระโมคคัลลานะ
พระอินทร์	อนรุทธ์เถระ
หอรมาน (หนุมาน)	ฉันทเถระ
พระยาพรหมทัต	พระเจ้าสุทโธทนะ
นางสุคันธาเกสีเทวี (นางเกียงหอม)	พระนางสิริมหามายา
นางแก้วอุดรทวีป	นางวิสาขา
พิมพาวัตติกุมาร	พระราหุล
สุวรรณพิมพาภุมารี	นางอุบลวรรณาเถรี
นางกัญจนเทวี	นางเขมาภิกษุณี
พรานป่า	อุททายีเถระ
พระยาครุฑ	พระเจ้าพิมพิสาร
พระยานาค	พระเจ้าอชาตศัตรู
ท้าวพระยาร้อยเอ็ดหัวเมือง	ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ทั้งหลาย
พระยายักษ์	องคูลีมาล

(4) **คาถา** คาถาที่ปรากฏในเรื่องพรหมจักรนั้นปรากฏอยู่ในบทสนทนาของตัวละคร เช่น ตอนที่พระอินทร์ได้พบกับพระยาวิโรหาราชบนสวรรค์

เมื่อนั้น พระยาอินทาทิราชะเจ้าก็ถามว่า “**กุโต อาคโตสิ อิเทวก ตูรัยกขราชา หุตวา อุทาทู ราชา มนุสฺสราชโต กิณฺฏาวาคโต-ติ**” ดังนี้ โภ มาริสาดูราท่านผู้เป็นท้าวพระยา ท่านมาแต่ที่ใดชา ท่านเป็นยักขราชาอันฤชา รู้ว่าท่านเป็นมนุสฺสชาติเมืองคนอันชาฤา ท่านมารอดมาถึงในเมืองฟ้าที่นี้อันเป็นที่อยู่แห่งเรา ด้วยเหตุการณ์ดังฤานั้นชา

(พรหมจักร: 9)

หรือตอนที่นายพรานบังเอิญได้พบกับนางรัตนสีดา ซึ่งพระฤาษีได้เก็บมาชุบเลี้ยงไว้ ก็กล่าวสนทนากับพระฤาษีว่า

พรานเนื้อผู้นี้ได้สติตั้งหมั่นแล้ว อันจักกะทำปฏิสันฐานกับด้วยเจ้ารสี ก็กล่าวเป็นคาถาว่า “**กุสฺสญฺจเว ภวิตเต อนามยํ กิณฺญจ อุเจน ยาเปถ กจฺฉิ มฺลผาลา พหุ ฯ**” ดังนี้ โภนุโต ตาปสะ ข้าแก่พระรสีเป็นเจ้า อันว่าสภาวะอันหาพยาธิบได้ ก็ยังมีแก่เจ้ากูอันชาฤา อนามย อันว่าสภาวะอันหาทุกขบได้ ก็ยังมีแก่เจ้ากูอันชาฤา ประการหนึ่งเจ้ากูยังค่อยเลี้ยงชีวิต เป็นไปด้วยอันแสวงหาห้วงมันและลูกไม้อันชาฤา อันว่าลูกไม้ห้วงมันยังมีมากหากพอดฉันอันชาฤา

(พรหมจักร: 41)

หรือตอนที่พระยาพรหมจักรได้พบกับพระฤาษีและสนทนากัน ก็ได้กล่าวคำสนทนาเป็นคาถาว่า

เจ้ารสีจักถามอาคมนาการอันมาแห่งพระยานั้น ก็กล่าวเป็นคาถาว่า “**อถ อวิ เภนฺวณฺณเณน เภน วา ปน เหตุวา อนุปฺตฺโต อาคโตสิ ตํ เม อฺกฺษาหิ ปุจฺฉิตฺติ**” ดังนี้ “มหาราชะ ดูรามหาราชท่านเข้ามาถึงป่าใหญ่ที่นี้ เพื่อประโยชน์อันใด ด้วยเหตุปัจจัยอันใดเป็นเหตุนั้นชา ประการหนึ่ง ด้วยประโยชน์อันใดแลจึง

เข้ามานั้นชา ประการหนึ่ง ท่านอยู่บ้านที่ใด ลูกแต่ประเทศนครสถานบ้านเมืองใดมา
นั้นชา ตวิ อันว่าท่านอันเราหากถาม ท่านจงบอกกล่าวแก่เราเถอะ” ว่าอัน

(พหุพจน์: 53)

อย่างไรก็ตาม การกล่าวคาถาในบทสนทนาดังกล่าวก็ปรากฏจำนวนค่อนข้างน้อย โดยเฉพาะเนื้อเรื่องจากผู้ที่ 5 เป็นต้นไป ซึ่งกล่าวถึงการออกเดินทางเพื่อตามหานางสีดาไปจนจบเรื่อง มีคาถาในลักษณะดังกล่าวปรากฏอยู่เพียงประปราย แต่ก็ถือว่าผู้แต่งยังคงรักษาส่วนที่เรียกว่าคาถานี้ไว้ในเรื่องพหุพจน์ด้วย

จะเห็นได้ว่า วรรณกรรมชาดกเรื่องพหุพจน์ ยังคงรักษารูปแบบการประพันธ์ให้คล้ายคลึงกับอรรถกถาชาดกและปัญญาชาดก กล่าวคือ มีการกล่าวถึงปัจจุบันวัตถุ อดีตวัตถุ และสมุธาน เพื่อเชื่อมโยงเรื่องราวในพหุพจน์ชาดกให้คล้ายคลึงเรื่องที่ได้มาจากคัมภีร์ทางศาสนาให้มากที่สุด เพื่อให้ผู้อ่านและผู้ฟังเกิดความศรัทธาว่าได้ฟังเรื่องราวของพระพุทธเจ้า

3.3 เนื้อเรื่องย่อ

เรื่องรามเกียรติ์แต่เดิมนั้นเป็นเรื่องราวความกล้าหาญของกษัตริย์นักรบ ดังที่มีข้อสรุปเบื้องต้นในปัจจุบันว่านิทานเรื่องพระรามทั้งเรื่อง **รามายณะ** และ **ทศรถชาดก** น่าจะรับเค้าเรื่องมาจากนิทานเรื่องพระรามที่มีอยู่แต่เดิมของอินเดีย ซึ่งปรากฏในบทเพลงสำหรับขับร้องสรรเสริญวีรบุรุษ เรียกว่า “คาถานาราคี” (ศักดิ์ศรี แยมันดดา, 2545: 175) เมื่อเรื่องพระรามเผยแพร่เข้ามาในประเทศไทยและมีการเรียบเรียงเป็นรามเกียรติ์ฉบับต่าง ๆ จนมาถึงในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช (รัชกาลที่ 1) จึงมีการเรียบเรียง **รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1** ขึ้น ซึ่งถือว่าเป็นเรื่องรามเกียรติ์ที่รู้จักกันโดยทั่วไป พระรามก็ยังคงมีลักษณะของกษัตริย์นักรบผู้กล้าหาญ แต่ในเรื่อง **พหุพจน์** ลักษณะของพระรามนั้นเปลี่ยนแปลงจากกษัตริย์นักรบมาเป็นพระโพธิสัตว์ผู้มีความเมตตาไม่ฆ่าสัตว์ตัดชีวิต และเป็นผู้บำเพ็ญบุญบารมีเพื่อให้ผู้อ่านเกิดความศรัทธา ในส่วนของเนื้อหานี้ แม้ว่าจะมีเนื้อหาบางส่วนผิดแผกไปจากรามเกียรติ์อยู่บ้าง แต่ก็นับว่าเหตุการณ์สำคัญนั้นคล้ายคลึงกัน

ลักษณะสำคัญประการหนึ่งของชาดกเรื่อง **พหุพจน์** คือกล่าวถึงนิทานบูรพกรรม คือ การเล่าถึงเหตุการณ์การก่อคุณกรรมหรืออกุศลกรรมในชาติก่อนของตัวละคร ซึ่งเป็นเหตุแห่งที่มาของตัวละครตลอดจนความขัดแย้งต่าง ๆ ในเรื่อง ซึ่งลักษณะดังกล่าวเป็นการดัดแปลงเรื่องราวให้มีความเป็นชาดกมากขึ้นโดยแทรกความคิดเรื่องบุญกรรมเข้าไปในเรื่อง กล่าวถึงบุญกรรมต่าง ๆ

อย่างชัดเจนว่าก่อกรรมใดจักให้ผลอย่างไร นอกจากนั้น ตอนท้ายเรื่องยังได้ขยายเรื่องราวหลังจากพระรามคืนดีกับนางสีดาอีกต่อไปว่าพระยาพรหมจักรได้เป็นพระจักรพรรดิราช มีรัศนะ 7 ประการ มาเป็นคู่บุญ พระอินทร์ได้ไปเชิญนางแก้วจากอุตรกุรุทวีปมาเป็นชายาอีกองค์หนึ่ง แสดงให้เห็นถึงการพยายามสอดแทรกความคิดเรื่องจักรพรรดิราช ทำให้พระยาพรหมจักรกลายเป็นกษัตริย์ในพระพุทธานุภาพ

การศึกษาเนื้อเรื่องของวรรณกรรมชาดกเรื่องพรหมจักรในแง่ของวรรณคดีชาดก ผู้วิจัยเห็นว่า มี 2 ประเด็นที่น่าสนใจ คือด้านการดำเนินเรื่องและตัวละครที่มีการปรับเปลี่ยนบางรายละเอียดให้มีลักษณะของวรรณกรรมชาดกมากขึ้น ดังผู้วิจัยจะกล่าวถึงเนื้อเรื่องย่อ แล้วจึงจะได้กล่าวถึงการดำเนินเรื่องและลักษณะตัวละครเป็นลำดับต่อไป

ผูกที่ 1

ปรารภเรื่อง

สมัยพุทธกาล ขณะที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่ในเขตวันอาราม เมืองสาวัตถี บรรดาพระภิกษุสงฆ์สนทนากันถึงพระเวททัตเถระผู้มีความอัจฉริยภาพต่อพระพุทธองค์ ได้กระทำโลหิตตูปบาท (ทำให้พระบาทของพระพุทธองค์มีโลหิตไหล) ด้วยบาปนี้จึงถูกรณีสูลบลงไปยังมหาอเวจีนรก พระพุทธองค์ซึ่งประทับในวิหารทราบเรื่องจากทิพยโสด แต่ต้องการแสดงพระธรรมเทศนาจึงเสด็จออกมาสู่โรงธรรมศาลา ตรัสถามเรื่องราวที่พระสาวกสนทนากัน แล้วจึงตรัสว่า เหตุการณ์ที่พระเวททัตปองร้ายต่อพระองค์และกระทำโลหิตตูปบาทมิใช่แต่ในชาตินี้เท่านั้น แม้ในชาติก่อนก็เคยยิงธนูมาต้อนบาทของพระองค์เช่นกัน พระสาวกจึงทูลอาราธนาให้พระองค์เทศนาถึงชาดกธรรมนั้น

กำเนิดวิโรหาราช (ทศกัณฐ์)

กล่าวถึงพระยาวิโรหาราชผู้เป็นกษัตริย์ครองเมืองลังกา มีนางกัญจนเทวีเป็นอัคมเหสี เมืองลังกานั้นเป็นเมืองที่ยิ่งใหญ่ หัวเมืองทั้งร้อยเอ็ดต่างมาสวามิภักดิ์และส่งเครื่องบรรณาการให้อยู่มีขาด ในกาลนั้นมีเทพบุตรผู้มีบุญสมภารจตุจากชั้นฟ้าลงมาเกิดในโลกมนุษย์เป็นกุมารผู้มีฤทธิ์เดช มีรูปโฉมงดงามยิ่งนัก และมีเครื่องทิพย์คู่บุญ 3 ประการคือ เกบดินทิพย์ (รองเท้าทิพย์) ดาบศรีกัญไชย และธนูทิพย์ พระยาวิโรหาได้ตั้งชื่อบุตรว่า วิโรหาราชกุมาร แล้วพระยาลังกาก็ให้หากุมารในตระกูลทั่วพระยาและเสนาอำมาตย์ทั้งหลายซึ่งเป็นสหชาติ (เกิดร่วมวันเดียวกัน) ได้หนึ่งหมื่นคนให้นำมาเป็นบริวาร วิโรหากุมารได้เรียนรู้เจนจบศิลปศาสตร์ทิพย์มนตร์ทั้งหลาย ต่อมาผู้เป็นพ่อได้อภิเษกกุมารขึ้นสืบราชสมบัติ ได้ชื่อว่า พระยาวิโรหาราช มีราชกัญญานามว่า

นางเกสีกุมารี เป็นอัคมเหสี จากนั้นนางกัญจนเทวีก็ได้ประสูติโอรสอีกองค์นามว่า นันทกุมาร และได้แต่งตั้งเป็นอุปราช

พระยาวิโรหาราชเที่ยวเมืองสุวรรณ

พระยาวิโรหาราชเป็นผู้มีอิทธิฤทธิ์เป็นที่เลื่องลือมาก เจ้าเมืองทั้งร้อยเอ็ดต่างก็นำเครื่องราชบรรณาการมาถวายอยู่เนื่องนิตย์ วันหนึ่งพระยาวิโรหาราชเกิดเบื่อเมืองมนุษย์ ประราธนาจะเห็นสมบัติเมืองสุวรรณก็จึงสั่งอำลาท้าวพระยา เสนาอำมาตย์ ตลอดจนเจ้านันทอุปราชให้อยู่เฝ้าเมืองลังกา แม้บรรดาเสนาอำมาตย์จะทัดทานก็ไม่ฟัง พระองค์เหาะขึ้นไปสู่สุวรรณ พระอินทร์ผู้มีทิพยเนตรก็รู้แจ้งทุกประการ จึงเชื้อเชิญพระยาวิโรหาราชเข้าไปสู่ปราสาทบนสุวรรณ นำโภชนาอาหารอันเป็นทิพย์มาให้ท้าววิโรหาราชได้เสวย นำเทพสมบัติต่าง ๆ มาให้วิโรหาราชได้ชม

พระยาวิโรหาราชเข้าหานางสุธรรมา

พระอินทร์ได้พาพระยาวิโรหาราชไปเที่ยวชมสวนนันทวันซึ่งเต็มไปด้วยนางสวรรค์รูปงาม เมื่อพระยาวิโรหาราชได้ทอดพระเนตรเห็นนางสุธรรมาก็เกิดตัณหาคร่าจะเสพสุขกับนาง จึงได้แปลงกายเป็นแมลงสาบแอบอยู่ที่ประตูเพื่อฟังพระอินทร์ร่ายทิพย์มนตร์สะเดาะกัญญาแจพ้นชั้น จากนั้นจึงปลอมเป็นพระอินทร์เข้าไปเสพสุขกับนางสุธรรมา ต่อมาเมื่อพระอินทร์ตัวจริงเสด็จมาหานางสุธรรมาเพื่อเสพสุขกับนางอีกครั้งนางจึงไต่ถาม พระอินทร์จึงส่งสี่ยพระยาวิโรหาราชและตรัสสั่งให้นางสุธรรมาเอาปูนป้ายหลังผู้ที่เสด็จมาหลังพระองค์ เมื่อพระอินทร์ปลอมเข้าหานางสุธรรมาอีกครั้งจึงมีปูนป้ายหลังอยู่

กำเนิดนางรัตนสีดา (นางสีดา)

แม้พระอินทร์จะทรงทราบความจริงและได้หลักฐานแน่ชัดแล้ว แต่ก็ไม่อาจลงโทษพระยาวิโรหาราชโดยตรงได้เพราะเป็นการไม่สมควรแก่ผู้ตั้งมั่นอยู่ในธรรม จึงตรัสให้พระยาวิโรหาราชกลับไปเมือง เมื่อทราบว่านางสุธรรมาจะสิ้นอายุขัยจากสวรรค์ชั้นฟ้า จึงตรัสให้นางลงไปเกิดเป็นบุตรแห่งเมืองลังกาเพื่อนำความพินาศมาให้พระยาวิโรหาราช นางสุธรรมาขอพรจากพระอินทร์ว่าขอให้ได้พบกับบุคคลผู้มีบุญญาธิการ และขอให้พระยาวิโรหาราชฉิบหายพินาศสิ้นไป นางได้จุติลงมาเกิดเป็นกุมารีผู้มีรูปโฉมงดงาม แต่โชติพราหมณ์แห่งเมืองลังกาได้ทำนายว่ากุมารีเป็นผู้มีบุญยิ่งนัก แต่เมื่อโตขึ้นจะนำความพินาศมาสู่บ้านเมือง ควรนำนางลอยแพไป

ลอยแพนางรัตนสีดา

พระยาวิโรหาราชได้ฟังคำทำนายแล้วจึงตัดสินใจลอยแพนางทิ้งไป แต่ด้วยบุญญาธิการของกุมารีน้อยจึงมีเทวดามาดูแลรักษานางมิให้พบกับอันตรายใด ๆ กระทั่งกระแสน้ำได้พัดพาเอา

แพไปถึงเกาะที่มีพระฤๅษีตนหนึ่งอยู่ พระฤๅษีผู้เฒ่าเฒ่ามาสู่อาศรม ตั้งชื่อว่า “รัตนสีดา” และได้เลี้ยงดูนางจนเติบโตใหญ่ มีรูปโฉมงดงาม นางได้อยู่รับใช้พระฤๅษีเรื่อยมา

ผูกที่ 2

กำเนิดพรหมจักร (พระราม) และรามจักร (พระลักษมณ์)

กล่าวถึงเมืองพาราณสี มีพระยาพรหมทัตเป็นกษัตริย์ พระองค์มีมเหสีชื่อนางสัคคันทาเกสีย ทรงปกครองอาณาประชาราษฎร์ให้ร่มเย็นเสมอมา ท้าวพระยาประเทศราชทั้งหลายต่างก็นำเครื่องราชบรรณาการมาถวายอยู่ไม่ขาด กาลนั้นพระโพธิสัตว์จะสิ้นอายุบนสวรรค์ จึงจุติลงมาเกิดเป็นบุตรของพระยาพรหมทัตนามว่า พรหมจักรกุมาร ผู้ประกอบด้วยลักษณะอันดีงามทั้งหลาย มีพระหัตถ์และลายพระบาทรูปกษัตริย์ รูปปราสาท รูปเขาพระสุเมรุ รูปพระอาทิตย์ รูปพระจันทร์ และรูปชมพูทวีปทั้งหมด พรหมจักรได้ทำนายว่ากุมารผู้นี้เป็นผู้มีบุญสมภารมาก จักได้เป็นจักรพรรดิราชผู้ยิ่งใหญ่ แต่จะต้องได้รับความลำบากในช่วงต้นของชีวิต ภายหลังจึงจะแสดงบุญญาธิการปราบศัตรูผู้มีฤทธิ์ได้ พระยาพรหมทัตได้หากุมารผู้เป็นลูกท้าวพระยาและเสนาอำมาตย์ทั้งหลายอันเป็นสหชาติ (เกิดร่วมวันเดือนปีเดียวกัน) ได้ 6 หมื่นคนมาเป็นบริวาร ต่อมาพระมารดาที่ทรงประสูติพระโอรสอีกองค์หนึ่งนามว่า รามจักรกุมาร

พรหมจักรและรามจักรศึกษาวิชาที่ตักสิลา

เมื่อกุมารทั้งสองเจริญวัยขึ้นมามีอายุได้ 16 ปี ก็ได้ชวนกันไปศึกษาศิลปศาสตร์กับอาจารย์ทีศปาโมกษย์ยังเมืองตักสิลา ทั้งสองหลงป่าและต้องผจญกับสัตว์ป่านานาชนิดได้รับความลำบากอย่างยิ่ง แต่ก็ได้รับความช่วยเหลือจากเทวดาจึงไม่มีอันตรายใด ๆ เกิดขึ้น ภายหลังได้พบพรานป่า นายพรานได้บอกหนทางไปสู่สำนักอาจารย์ ทั้งสองกุมารเดินทางไปยังตักสิลาและสำเร็จวิชาทั้งหลายภายใน 1 เดือน จึงเดินทางกลับบ้านเมืองของตน ระหว่างทางกลับนั้นได้พบพระยาครุฑสองพี่น้องกำลังสู้รบแย่งชิงดินแดนกัน รามจักรยิงธนูไปถูกระยาครุฑตนน้องตกลงมา พระยาครุฑตนพี่จึงเข้ามากราบไหว้ขอเป็นข้ารับใช้ของพรหมจักรต่อไปในภายหน้า

ผูกที่ 3

ราชาภิเษกพรหมจักรและรามจักร

พระยาพรหมทัตได้จัดงานราชาภิเษกให้พรหมจักรเป็นกษัตริย์ผู้ครองราชสมบัติสืบต่อไป ให้เจ้ารามจักรนั้นเป็นอุปราช พร้อมทั้งหานางราชกัญญามาเป็นอัครมเหสีแก่พระยาพรหมจักร แต่พระยาพรหมจักรมิได้มีใจยินดีกับนางราชกัญญานั้นจึงมอบนางให้แก่เจ้ารามจักรไป

พระยาพรหมจักรออกตามหานางคู้บุญ

คืนหนึ่งพระยาพรหมจักรฝันว่าพระองค์เสด็จประพาสป่าและได้นางเทพธิดาองค์หนึ่งเป็นชานา แล้ววิญญูชนหนึ่งก็มาลักพาเอานางเหาะหนีไป เมื่อพระองค์ตื่นจึงรู้ได้ด้วยปัญญาว่านิมิตฝันนี้บอกว่าพระองค์จะได้นางผู้ซึ่งเคยทำบุญร่วมกันมาแต่บุรพชาติมาเป็นอัศจรรย์ จึงทำให้ท้าวพรหมจักรคิดที่จะออกติดตามหานาง จึงลาพระบิดามารดาและฝากบ้านเมืองไว้กับท้าวธรรมจักร แล้วออกเดินป่าเพื่อตามหานางคู้บุญที่ฝันถึง

นายพรานตามกวางทองพบนางรัตนสีดา

พระอินทร์ต้องการจะช่วยนางสุธรรมาให้ได้ลงโทษพระยาวิโรหาราชตามที่ขอพรไว้ จึงแปลงเป็นกวางทองหลอกล่อนายพรานเมืองลังกาคคนหนึ่งจนไปถึงอาศรมของพระฤๅษี นายพรานได้พบกับนางรัตนสีดาและคิดว่านางนั้นงามคู่ควรกับพระยาวิโรหาราชกษัตริย์แห่งเมืองลังกาของตนยิ่งนัก จึงนำความไปทูลพระยาวิโรหาราช พระยาวิโรหาราชปรารถนาในตัวนางรัตนสีดาจึงจัดเตรียมกองทัพเพื่อไปสู่ขอนางจากพระฤๅษี

พระยาร้อยเอ็ดหัวเมืองล่องยกศร

ข่าวความงามของนางรัตนสีดาแพร่สะพัดไปทั่ว พระยาทั้งร้อยเอ็ดหัวเมืองต่างก็ยกทัพมาถวายบรรณาการเพื่อสู่ขอนางรัตนสีดา พระอินทร์จึงนำธนูสิงค์ซึ่งหนักเกินกว่าชายพันคนจะยกขึ้นไหว เว้นแต่ผู้มีบุญญาธิการคู่ควรกับนางรัตนสีดาจึงจะยกได้ ผู้ที่ยกธนูขึ้นจะได้นางรัตนสีดาเป็นชานา ท้าววิโรหาราชและพระยาร้อยเอ็ดหัวเมืองต่างก็ล่องยกศรแต่ก็ไม่มีใครยกขึ้นแม้แต่คนเดียว จึงพากันกลับไปยังเมืองของตน เว้นแต่พระยาวิโรหาราชที่คิดว่าหากมีผู้ใดยกศรได้และได้นางไป จะถือโอกาสแย่งชิงนางในตอนนั้น จึงสั่งให้ไพร่พลยกทัพกลับ ส่วนตนเองแอบคอยหาโอกาสแย่งชิงนางรัตนสีดาอยู่ในป่า

พระยาพรหมจักรรบกับยักษ์และได้แก้วทิพจักขุ

ขณะที่พระยาพรหมจักรออกเดินทางตามหานางคู้บุญ ได้พบถ้ำอันเป็นที่อยู่อาศัยของยักษ์ตนหนึ่ง พอดีกับที่ยักษ์กลับมาจากหาอาหารและเห็นพระยาพรหมจักรจึงคิดจะทำร้ายพระองค์ พระยาพรหมจักรจึงได้รบกับยักษ์ตนนั้นจนยักษ์ยอมจำนนในฤทธิ์ของพระองค์ ยักษ์ได้มอบแก้ววิเศษชื่อ “ทิพจักขุ” ซึ่งเมื่ออมไว้ก็จะสามารถมองเห็นสิ่งต่าง ๆ อันอยู่ใกล้และไกลได้ ตลอดจนมองเห็นบ่อเงินบ่อทองอันมีอยู่ในแผ่นดินหรือผืนน้ำได้โดยตลอด

พระยาพรหมจักรยกศรได้นางรัตนสีดา

นอกจากจะมอบแก้วทิพพจักขูให้แล้ว ยักษ์ยังได้กราบทูลให้พระยาพรหมจักรทราบถึงความงามของนางรัตนสีดา พระยาพรหมจักรจึงเดินทางไปยังอาศรมพระฤๅษีเพื่อลองยกศรปรากฏว่าพระองค์ยกศรได้โดยง่าย และเมื่อยิงธนูออกไปก็เกิดเสียงดังสนั่นก้องขึ้นอากาศเหมือนฟ้าผ่าได้พ่นครั้ง ลูกธนูที่ยิงไปก็ถูกหินก้อนใหญ่แหลกเป็นจุณไป ลูกธนูนั้นวิ่งเวียนอ้อมป่า 3 รอบแล้วกลับเข้ามาสู่แหล่งดังเดิม

พระยาวิโรหาราชลักนางรัตนสีดา

พระยาวิโรหาราชซึ่งแอบซุ่มอยู่ในป่าทราบข่าวพระยาพรหมจักรได้นางไป จึงหาอุบายลักนางโดยแปลงกายเป็นกวางทองตัวหนึ่งล่อพระยาพรหมจักรให้ห่านางรัตนสีดา พระยาพรหมจักรตรัสสั่งให้บริวารคอยดูแลนางรัตนสีดา ส่วนตัวเองออกตามกวางทองไป ครั้นตามไปไกลแล้วกวางทองตัวนั้นอันตรธานหายไป จากนั้นพระยาวิโรหาราชแปลงร่างเป็นพระฤๅษีเข้าไปหานางรัตนสีดา นางรัตนสีดาเห็นบิดาเสด็จมาก็เข้าไปกราบเท้า พระยาวิโรหาราชจึงสบโอกาสลักนางรัตนสีดาไปได้อย่างง่ายดาย แม้ว่าจะห่างทางกลับกรุงลังกาจะถูกพระยาครุฑซึ่งได้ถวายเป็นตัวแก่พระยาพรหมจักรบินเข้ามาจิกตี แต่พระยาวิโรหาราชก็กวัดแกว่งดาบศรีกัญไชยถูกครุฑทั้งหลายพลัดตกลงไป

พระยาวิโรหาราชนำนางรัตนสีดามาไว้ในกรุงลังกา

พระยาวิโรหาราชไม่อาจสมหวังได้ เพราะเมื่อเข้าไปลักนางรัตนสีดาจะรู้สึกร้อนเป็นไฟ เหตุเพราะนางเป็นผู้ซื่อสัตย์ต่อสามี และเป็นลูกสาวของวิโรหาราชเอง พระยาวิโรหาราชหมดหนทางจึงนำนางรัตนสีดาไว้ในปราสาทแห่งหนึ่ง ส่วนนางรัตนสีดาก็ได้แต่คร่ำครวญหาพระยาพรหมจักรทุกวันจนร่างกายซูบผอม

พระยาพรหมจักรตามหานางรัตนสีดา

พระยาพรหมจักรทราบข่าวว่านางรัตนสีดาหายไปก็ร้องไห้คร่ำครวญจนสิ้นสติ เมื่อฟื้นขึ้นมาจึงเดินทางไปหาพระฤๅษีเพื่อหาวิธีตามนางสีดากลับมา พระฤๅษีทราบด้วยญาณวิเศษว่าพระยาวิโรหาราชเป็นผู้ลักพาตัวนางรัตนสีดาไป จึงได้ชี้ทางไปสู่เมืองลังกา พระยาพรหมจักรจึงออกเดินทางไปยังเมืองลังกาในทันที

ผูกที่ 5

พระยาพรหมจักรพบครุฑ

พระยาพรหมจักรพร้อมด้วยบริวารเดินทางเข้าไปในป่า ได้พบพระยาครุฑและบริวาร ซึ่งนอนบาดเจ็บอยู่จากการสู้รบกับพระยาวิโรหาราช พระยาพรหมจักรได้เสกเป่าด้วยเวทมนตร์ จนพระยาครุฑหายเป็นปกติ ครุฑจึงบอกเล่าเรื่องที่พระยาวิโรหาราชลักพานางรัตนสีดาไปและชี้ทางไปยังเมืองลังกา

ได้พระยาภาวรินทร์ราช (สุครีพ) และหอรมาน (หนุมาน) เป็นพันธมิตร

พระยาพรหมจักรเดินทางไปจนถึงถ้ำแห่งหนึ่งและได้พบกับพระยาภาวรินทร์ราช พระยาผู้นี้ได้นางวานรตัวหนึ่งเป็นเมีย จนมีลูกเป็นวานรเผือกตัวหนึ่งนามว่า “หอรมาน” มีกำลังและอิทธิฤทธิ์มาก สามารถเหาะเหินเดินอากาศข้ามมหาสมุทร ตลอดจนดำดินไปถึงเมืองนาคได้ ทั้งสองตกลงเป็นพันธมิตรช่วยเหลือกัน พระยาภาวรินทร์ราชจึงได้เล่าเหตุที่ตนถูกขับออกจากเมืองให้พระยาพรหมจักรฟัง

ลูกควายฆ่าพ่อ

เดิมทีพระยาภาวรินทร์ราชเป็นน้องพระยาภาวรินทร์ผู้ครองเมืองกาสิ แต่ถูกขับไล่ออกจากเมือง เพราะครั้งหนึ่งมีพระยาควายหนึ่งตัวมีฤทธิ์เดชมาก มีนางควายเป็นบริวารหนึ่งตัว หากมีนางใด ตกถูกออกมาเป็นชายก็จะฆ่าเสียเพราะกลัวลูกจะมาฆ่าตน นางควายตัวหนึ่งเล็ดลอดจากสายตา พ่อควายแอบไปคลอดลูกในที่ลับตา เป็นควายตัวผู้มีกำลังกล้าแข็งยิ่งนัก เมื่อลูกควายได้รู้เหตุที่ต้องมาซ่อนตัวก็โกรธแค้นบิดานัก จึงฝึกการขวิดจนเชี่ยวชาญแล้วทำสู้กับพ่อควายจนชนะ

พระยาภาวรินทร์ (พาลี) ปรามลูกควาย

ลูกควายเมื่อชนะพ่อได้แล้วก็หลงลำพองในฤทธิ์เดชของตน ได้พาบริวารไปเหยียบย่ำข้าวในนาของชาวเมืองกาสิจนเสียหายไปหมด พระยาภาวรินทร์จึงออกมาปรามลูกควายโดยฝากเมืองไว้กับพระยาภาวรินทร์ราช แล้วสั่งให้บริวารเฝ้าดูที่ปากถ้ำ หากเล็ดชุนชั้นไหลออกมาแสดงว่าเป็นเล็ดควาย แต่หากเป็นเลือดแดงใสก็แสดงว่าถูกควายขวิดตายเสียแล้ว ให้ปิดปากถ้ำไว้ให้แน่นหนา แต่เมื่อพระยาภาวรินทร์ชนะควายได้ เล็ดควายกลับไหลปนกับน้ำในถ้ำไหลออกมาเป็นเลือดแดงใส ฝ่ายพระยาภาวรินทร์ราชเห็นเลือดแดงใสไหลออกมาก็คิดว่าพระยาภาวรินทร์ตายแล้วจึงปิดปากถ้ำไว้แน่นหนาและขึ้นครองราชย์แทนพี่ชาย พระยาภาวรินทร์ใช้เขาควายฟังกปากถ้ำออกมาคิดว่าน้องหักหลังตนเองจึงขับไล่ออกจากเมืองทันที

พระยาภาวอินทราชขึ้นครองราชย์

พระยาพรหมจักรและพระยาภาวอินทราชเดินทางเข้าสู่เมืองกาสีเพื่อเข้าพบพระยาภาวสินธุขอเจรจาให้พระยาภาวอินทราชกลับเมือง แต่เมื่อไปถึงเมืองกาสีก้พบว่าพระยาภาวสินธุพระชนม์แล้ว บรรดาเสนาอำมาตย์จึงพร้อมใจยกราชสมบัติให้แก่พระยาภาวอินทราชผู้เป็นน้อง โดยมีพระยาพรหมจักรเป็นผู้ประกอบพิธีราชาภิเษกให้

พระยาพรหมจักรส่งสารขอความช่วยเหลือ

พระยาพรหมจักรคิดจะเพิ่มเติมกำลังพลเพื่อไปรบชิงนางสีดาคืน จึงส่งสารไปยังเมืองพาราณสีเพื่อขอกองทัพมาช่วย โดยให้เจ้ารัชมจักรเป็นแม่ทัพยกพลมาสมทบกันที่เมืองกาสี เมื่อพระเจ้าพรหมทัตได้รับสารก็เกณฑ์ทหารจากหัวเมืองทั้งร้อยเอ็ดมามากมาย และให้เจ้ารัชมจักรเป็นผู้นำกองทัพเดินทางไปยังเมืองกาสี

ผูกที่ 6

หอรมานจองถนน

กองทัพจากเมืองพาราณสีและเมืองกาสีเมื่อมารวมกันมีจำนวนมากถึง 34 อักโขภินี้ เมื่อพร้อมกันแล้วก็ออกเดินทางไปยังเมืองลังกา แต่ต้องพบอุปสรรคคือไม่อาจข้ามมหาสมุทรไปยังเมืองลังกาได้ หอรมานจึงอาสาสร้างถนนข้ามฝั่งถนนโดยเอาไม้มาฟันเป็นเชือกแล้วผูกกับตัวเองเพื่อกระโดดข้ามไปผูกเชือกทำสะพานอีกฝั่ง สะพานที่ทำครั้งแรกนั้นถูกฝูงปลาใหญ่ซึ่งเป็นไพร่พลของพระยานครทำลายไปสิ้น ไพร่พลทั้งหลายที่กำลังข้ามสะพานก็ตกเป็นเหยื่อแก่สัตว์น้ำ หอรมานจึงถือดาบศรีกัญไชยลงไปได้ปลาเหล่านั้นไปให้ฟัน เมื่อหอรมานสร้างสะพานเสร็จอีกครั้ง ไพร่พลก็พากันข้ามไปยังเมืองลังกาได้สำเร็จ ในครั้งที่หอรมานดำลงไปไล่พวกปลานั้น นางนาคมาริกาลูกสาวพญานาคออกมาเล่นน้ำกับบริวารได้กินเหยื่อโคลและปัสสาวะของหอรมาน จึงตั้งครรภ์

พระยาวิโรหาราชได้พันธมิตรนาค

พระยานครเห็นพระยาพรหมจักรยกทัพไปสู่เมืองลังกาเสียงดังอึกที่กครึกโครม เกิดความอยากรู้อยากเห็น จึงแปลงกายเป็นคนขึ้นมาดูเหตุการณ์ ขณะนั้นมีพระยาครุฑบินผ่านมาจึงโฉบลงมาจับนาคแล้วบินผ่านปราสาทพระยาวิโรหาราช เมื่อพระยาวิโรหาราชเห็นเหตุการณ์จึงยิงธนูใส่ครุฑจนยอมปล่อยนาค พระยานครสำนึกบุญคุณจึงขอถวายตัวรับใช้ และกราบทูลให้ทราบข่าวว่าพระยาพรหมจักรได้ยกกองทัพข้ามมหาสมุทรมาเพื่อจะมาชิงนางรัตนสีดา

หอรมานสืบข่าวนางรัตนสีดา

พระยาพรหมจักรใช้หอรมานไปสืบข่าวนางรัตนสีดาที่เมืองลังกา หอรมานเหาะไปเมืองลังกาแต่เลยไปยังอาศรมพระฤๅษีในป่าหิมพานต์ จึงเข้าไปถามทางที่จะไปเมืองลังกา พระฤๅษีเห็นว่าใกล้ค่ำแล้วจึงให้หอรมานพักอยู่ในอาศรมและสั่งไม่ให้ไปทางทิศเหนือของอาศรมเพราะจะถูยักษ์จับกิน แต่หอรมานเชื่อมั่นในฤทธิ์เดชของตนและคิดจะลองดีกับพระฤๅษีจึงเดินไปทางทิศเหนือของอาศรม เห็นสระน้ำเต็มไปด้วยดอกบัวก็ลงไปเล่นน้ำและเก็บรากบัวกิน ยักษ์ที่อาศัยอยู่ในสระจึงแปลงเป็นปลิงใหญ่พันขาหอรมานไว้แล้วดึงลงไปในสระ หอรมานทำอย่างไรก็ดิ้นไม่หลุด เผิฤๅษีกลับมาเห็นเข้าจึงบอกให้ถ่มน้ำลายรดปลิง หอรมานจึงรอดมาได้ จากนั้นพระฤๅษีก็บอกทางไปเมืองลังกา

หอรมานเผาลังกา

หอรมานได้พบกับนางรัตนสีดาจึงเล่าว่าพระยาพรหมจักรได้ยกทัพมาช่วยนางแล้ว พร้อมทั้งถวายสารสินของพระยาพรหมจักรให้นางรัตนสีดา นางรัตนสีดาตื่นตันใจบอกให้หอรมานกลับไปบอกพระยาพรหมจักรว่าให้รีบยกกองทัพมารบและรับนางคืน ระหว่างที่เดินทางกลับนั้น หอรมานอยากรู้ทางเข้าทางออกของเมือง จึงเหาะมาเฝดที่เสนาทั้งหลายชุมนุมกันอยู่ หอรมานถูกจับไปนอกเมือง เสนาอำมาตย์คิดหาวิธีฆ่าหอรมานต่าง ๆ นานา แต่ไม่ได้ผล สุดท้ายจึงเอาหญ้าคามัดหลังหอรมานแล้วจุดไฟเผาและปล่อยไป หอรมานจึงไปสู่วีรอนของเสนาอำมาตย์ทั้งหลายจนไฟไหม้ไปหมดทั้งเมือง แล้วจึงโดดลงน้ำเพื่อดับไฟ ก่อนจะเหาะกลับไปยังกองทัพของพรหมจักร

ศึกลังกาครั้งที่ 1 ได้ตัวนนทอุปราช

พระยาพรหมจักรยกทัพเข้าตีหัวเมืองลังกา ทหารในหัวเมืองแตกพ่ายทั้งหมด ทหารหนีเข้าไปทูลให้พระยาวิโรหาราชทรงทราบ แต่พระยาวิโรหาราชนั้นมิได้เกรงกลัวในกองทัพของพระยาพรหมจักร ทรงสั่งให้รวมพลจากเมืองต่าง ๆ แล้วจึงจัดทำพิธีบวงสรวงปลีกรรมบุชาราพณาสุวรรณผู้เป็นผีอารักษ์ประจำเมือง จากนั้นจึงเคลื่อนทัพออกไปรับมือกับพระยาพรหมจักร ศึกครั้งแรกทัพลังกาเป็นฝ่ายแตกพ่ายหนีไป พระยาพรหมจักรได้ตัวนนทอุปราชเป็นเชลย

ผูกที่ 7

ศึกลังกาครั้งที่ 2 การรบยึดเยื่อ

กองทัพของพระยาพรหมจักรเคลื่อนที่เข้าล้อมเมืองลังกาเอาไว้ได้สำเร็จ พระยาพรหมจักรจึงได้ส่งสารสินให้พระยาวิโรหาราชยอมคืนนางรัตนสีดาให้ หากไม่ยอมคืนก็ให้มาชนช้างกันในวันรุ่งขึ้น พระยาวิโรหาราชไม่ยอมแพ้จึงขอความช่วยเหลือจากพระยานาคให้ส่งกองทัพมาช่วย

วันต่อมาทัพลังกาและทัพนาคนุกเข้าไปจนกองทัพของพระยาพรหมจักรเริ่มระส่ำระสาย แม้ว่าจะได้รับความช่วยเหลือจากพระยาครุฑที่นำทัพครุฑมารบกับทัพนาคน แต่พระยาวิโรหาราชก็ยิงธนูจนครุฑแตกพ่ายไป ในคราวนั้นพระยาวิโรหาราชเนรมิตกายให้มี 10 เศียร ตาแดงดังไฟ ถี้อดาบศรีภักุไชยเข้ารบจนกองทัพพรหมจักรสูญเสียกำลังพลไปเป็นจำนวนมาก เมื่อค้ำลงทั้งสองฝ่ายก็ยกทัพกลับ เมื่อรุ่งเช้าก็ยกทัพมาสู้กันใหม่ เป็นเช่นนี้นานถึง 10 เดือน

พระยานาคลักพระยาพรหมจักรไปเมืองบาดาล

ฝ่ายพระยานาคเห็นศึกยืดเยื้อ เกรงว่านานไปฝ่ายลังกาจะเสียเปรียบจากการถูกปิดล้อม จึงอาสาพระยาวิโรหาราชว่าจะตัดศึกโดยลักพาตัวพระยาพรหมจักรไปมาเสียที่เมืองบาดาล อุบายนี้ทำได้สำเร็จ เกิดความโกลาหลในกองทัพพระยาพรหมจักร เจ้านันทอุปราชบอกว่าพระยาพรหมจักรถูกพระยานาคลักไป หอมนานจึงอาสาพาพระยาพรหมจักรกลับมา ระหว่างทางหอมนานถูกหริผู้เป็นลูกนางนาคมัดลิกขาขัดขวาง รบกันอยู่นานไม่รู้ผล จนเมื่อไถ่ถามกันจึงรู้ว่า เป็นพ่อลูกกัน หอมนานจึงสั่งให้หริอยู่อยู่กับแม่ ส่วนพลนาคนทั้งหลายที่ขัดขวางก็ถูกหอมนานฟาดฟันจนแตกพ่ายไปหมด หอมนานพาพระยาพรหมจักรกลับมายังกองทัพได้สำเร็จ

ศึกลังกาครั้งที่ 3 พระยาพรหมจักรต้องศร

ต่อมา 3 วัน พระยาวิโรหาราชเนรมิตกายให้มี 10 เศียรและยกทัพใหญ่ออกมารบ ครั้งนี้พระยาวิโรหาราชยิงธนูมาถูกพระบาทพระยาพรหมจักรได้รับความเจ็บปวดทรมานยิ่งนัก ไม่อาจหายมารักษาให้หายได้ แม่ทัพนายกองทั้งหลายจึงถามเจ้านันทอุปราชได้ความว่ายาที่จะใช้รักษาให้หายได้มีอยู่ที่จอมดอยจิกด้วน หอมนานอาสาไปเอาจายามาฝนพระบาทจนหายเป็นปกติ

นันทอุปราชบอกวิธีเอาชนะพระยาวิโรหาราช

พระยาพรหมจักรเมื่อหายจากพิษธนูแล้วก็ปรึกษากับท้าวเสนาอำมาตย์ทั้งหลายว่าการรบนั้นได้ยืดเยื้อมาจนสิบเดือน ไพร่พลล้มตายเป็นอันมากก็ยังไม่รู้ผลแพ้ชนะกันเพราะพระยาวิโรหาราชมีฤทธิ์มาก จะมีวิธีไหนปราบพระยาวิโรหาราชได้ จึงลองถามเจ้านันทอุปราชดู ด้วยอำนาจเทวดาดลใจให้อยากได้ราชสมบัติ เจ้านันทอุปราชก็บอกวิธีเอาชนะพระยาวิโรหาราชคือเอาดินติดครกหางกระเดื่อง ไม่ซึกขานบ้าน และดินพอกหางหมูรวมไปใส่ที่ยอดฉัตร และทำพิธีกรรมเลี้ยงผีอารักษ์ชื่อราพนาสูร ราพนาสูรจะแปลงเป็นแรงมากินเครื่องเซ่น ให้หาชายที่ไม่เคยมองหน้าผู้หญิงเป็นเวลา 3 ปีเป็นผู้ยิงผีแปลงอารักษ์นั้น และให้ผู้เดียวกันนั้นยิงพระยาวิโรหาราช จึงจะสำเร็จ ซึ่งชายที่ไม่เคยมองหน้าผู้หญิงเป็นเวลา 3 ปี มีเพียงผู้เดียวคือพระยาธัมมจักร

ศึกลังกาครั้งที่ 4 พระยาวิโรหาราชล้ม

ต่อมาพระยาภาสีเขียนสาส์นลงแผ่นไม้ไปท้าวรบ พระยาวิโรหาราชได้อ่านสารก็โกรธมาก จึงเหาะออกมารบ พระยาโรมจักรจึงยิงธนูไปถูกพระยาวิโรหาราชตกลงมาสิ้นชีวิต พรหมจักรจึงได้ยกทัพเข้าเมืองลังกาและได้พบกับนางรัตนสีดา พร้อมกับอภิเษกเจ้านันทอุปราชขึ้นเป็นกษัตริย์เมืองลังกา จากนั้นจึงพานางสีดาและโรมจักรกลับสู่เมืองพาราณสี

ผูกที่ 8

อภิเษกพระยาพรหมจักรและนางรัตนสีดา

เมื่อกลับถึงเมืองพาราณสี พระยาพรหมทัตก็จัดให้มีพิธีบายศรีสู่ขวัญและจัดงานสมโภช อภิเษกพระยาพรหมจักรกับนางรัตนสีดา พร้อมทั้งมอบราชสมบัติทั้งหมดคืนแก่พระยาพรหมจักร พระยาพรหมจักรได้ตอบแทนความดีความชอบแก่ทหารทั้งหลาย และแต่งเครื่องราชบรรณาการไปถวายพระยาภาสีกาวินทราชและพระยาร้อยเอ็ดหัวเมืองที่ส่งกำลังพลมาช่วยรบ

นางรัตนสีดาวาดรูป

อยู่มาวันหนึ่ง ขณะที่พระยาพรหมจักรออกไปประพาสอุทยาน นางสนมกำนัลที่เฝ้านางรัตนสีดาซึ่งกำลังตั้งครุภักอยู่อยากเห็นรูปของพระยาวิโรหาราชจึงขอให้นางรัตนสีดาวาดภาพให้ดู ขณะที่นางวาดได้ถึงเศียรที่เจ็ดนั้น บังเอิญพระยาพรหมจักรเสด็จมา นางรัตนสีดาเกรงว่าพระยาพรหมจักรจะเห็นภาพแล้วเข้าใจผิดจึงเอากระดานที่วาดรูปพระยาวิโรหาราชนั้นซ่อนเอาไว้ใต้อาสนะของพระยาพรหมจักร เมื่อพระยาพรหมจักรประทับบนอาสนะนั้น รูปของพระยาวิโรหาราชก็ตรัสขึ้นว่า พระยาพรหมจักรเป็นผู้ชนะได้นางมาแล้ว และต่างก็มีฐานะเป็นกษัตริย์เหมือนกัน เหตุใดจึงมาแสดงกิริยาดุถูกกันเช่นนี้ พระยาพรหมจักรเปิดอาสนะดูพบรูปพระยาวิโรหาราช จึงเข้าใจผิดว่านางรัตนสีดาว่ายังมีใจยินดีอยู่กับพระยาวิโรหาราชจึงวาดภาพไว้ดูต่างหน้า แล้วขับไล่นางออกจากเมืองไป

นางรัตนสีดาถูกขับออกจากเมือง

เมื่อถูกขับออกจากเมืองแล้ว นางรัตนสีดาก็ออกเดินทางสู่ป่า ตั้งจิตอธิษฐานต่อเทวดาว่า ขอให้ปกป้องรักษานางด้วย พระอินทร์คิดจะพิสูจน์ความจงรักภักดีที่มีต่อพระยาวิโรหาราชจึงเสด็จลงมาเนรมิตกายเป็นกษัตริย์หนุ่มองค์หนึ่ง ออกปากเชิญนางไปเป็นมเหสี แต่นางรัตนสีดาก็ยืนยันว่านอกจากพระยาพรหมจักรพระสวามีแล้ว นางจะไม่รักชายใดอีก พระอินทร์ได้ลองใจนางอยู่หลายครั้ง เมื่อเห็นว่านางมีใจมั่นคงจงรักภักดีต่อพระยาพรหมจักรเป็นแน่แท้ จึงได้เนรมิต

ปราสาทแก้วอันพร้อมด้วยสรรพสิ่งให้แก่นาง เมื่อนางรัตนสีดาทรงครรภครบถ้วนก็ประสูติ
พระโอรสองค์หนึ่งมีรูปร่างงามยิ่งนัก

ผูกที่ 9

พระยาพรหมจักรรับนางรัตนสีดากลับเมือง

พระยาพรหมจักรก็ได้แต่ซึ้งเศร้าเมื่อนางรัตนสีดาจากไป บ้านเมืองก็หม่นหมองเงียบสงัด
ไปหมด เทวดาได้ดลใจให้นางแก้วจันทาธิดาของอำมาตย์ผู้ใหญ่คนหนึ่งไปทูลเกล้าว่าที่นางรัตนสีดา
วาดรูปนั้นมิใช่เพราะจิตปฏิพัทธ์ แต่เพราะทำตามคำขอของนางสนมกำนัลทั้งหลาย เมื่อพรหมจักร
ทราบความจริงจึงทำพิธีปล่อยม้าเพื่อตามหานางรัตนสีดา เทวดาได้ดลใจม้าให้แล่นไปยังปราสาท
นางรัตนสีดา พรหมจักรจึงตามม้าไปยังเรือนแก้วของนางรัตนสีดา แมื่อนางรัตนสีดาจะ
น้อยพระทัยพระสวามีในเหตุการณ์ที่ผ่านมา แต่เมื่อเห็นพระสวามีมีความทุกข์ยิ่งนักนางจึงยอม
กลับคืนเมือง เมื่อนางรัตนสีดาและพระโอรสเสด็จกลับเมืองแล้ว พระบิดาและมารดาของพระยา
พรหมจักรก็จัดให้มีพิธีบายศรีสู่ขวัญ พร้อมทั้งตั้งชื่อกุมารน้อยว่า “พิมพาวัตติกุมาร”

พระยาพรหมจักรบำเพ็ญบุญบารมี

พระยาพรหมจักรได้ตั้งศาลาโรงทานไว้ 6 หลัง และทำบุญทำทานอยู่ไม่ขาด วันหนึ่ง
พระองค์ทรงตั้งจิตอธิษฐานว่า ถ้าหากพระองค์จักได้บรรลुพระโพธิญาณในภายหน้าก็ขอให้
พระอินทร์ได้มาช่วยค้าชูการบำเพ็ญบุญของตนด้วย พระอินทรทราบเรื่องจึงเสด็จลงมาเนรมิต
ปราสาทแก้วอันแวดล้อมไปด้วยปราการแก้ว มีขุมเงิน ขุมทอง และต้นกัลปพฤกษ์ทั้ง 4 มุม
ปราสาท และมีสมบัติจักรพรรดิทั้ง 7 ประการมาให้พระยาพรหมจักร พร้อมทั้งนำนางแก้วจาก
อูตรกรูทวิปมาให้เป็นมเหสีฝ่ายซ้ายด้วย แล้วจึงอภิเษกพระยาพรหมจักรให้เป็นจักรพรรดิราช
ปราบทวีปทั้ง 6 นามว่า “พรหมจักรกัษัตริราช”

ผูกที่ 10

พระยาพรหมจักรกัษัตริราชทรงปกครองบ้านเมืองด้วยทศพิธราชธรรม กระทำมหาทาน
ทุกวันมิได้ขาด โดยโปรดให้เอาข้าวของเงินทองทั้งหลายที่ได้แต่ต้นกัลปพฤกษ์และขุมเงินขุมทอง
มาเป็นทานแก่สมณพราหมณ์ และคนทั้งหลายทุก ๆ วัน เมื่อให้ทานแล้วก็ทรงตั้งจิตปรารถนาว่า
ไม่ต้องการโลกียสมบัติ มุ่งแต่การบรรลुพระสัพพัญญุตญาณ พระยาพรหมจักรกัษัตริราชอยู่ใน
ราชสมบัติพร้อมด้วยนางทั้งสองเป็นเวลาถึง 600 ปี มีเทวบุตรตนหนึ่งได้จุติลงมาในครรภ์ของ
นางแก้วอูตรกรูทวิป ประสูติเป็นพระธิดามีรูปโฉมงามนามว่า “สุวัณณพิมพากุมารี” เมื่อโอรส
ธิดาทั้งสองเจริญวัยขึ้นก็เป็นที่รักเจริญใจของพระบิดามารดาอย่างยิ่งนัก

พระยาพรหมจักรกิตติราช ได้เสวยราชสมบัติและได้กระทำกุศลอันประกอบด้วยศีลทาน และบริจาคอยู่เสมอ ตราบจนพระชนมายุได้พันปีก็จติจากโลกมนุษย์ไปเกิดในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ส่วนพระยารัชมจักรผู้น้องก็ทรงตั้งอยู่ในทศพิธาธรรม เมื่อจติจากโลกมนุษย์ก็ได้ไปเกิดในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์เช่นกัน เมื่อจบชาดกเรื่องพรหมจักรแล้วพระพุทธร่องค์ก็ทรงประชุมชาดก

จากเนื้อเรื่องย่อ จะเห็นว่าเนื้อความโดยรวมนั้นมีความคล้ายคลึงกับเรื่องรามเกียรติ์อยู่หลายส่วน ขณะเดียวกันก็มีเนื้อความบางส่วนที่ผิดแผกไปจากเรื่องรามเกียรติ์อยู่บ้าง อย่างไรก็ตามในส่วนที่เป็นตอนสำคัญของเรื่องรามเกียรติ์นั้นได้ปรากฏอยู่ในเรื่องพรหมจักรอย่างครบถ้วน ดังที่ศิวาพร (ฐิตะฐาน) ณ กลาง (2522: 168) ได้กล่าวไว้ว่า เหตุการณ์หลักที่ต้องปรากฏในรามเกียรติ์ทุกฉบับได้แก่ 1) การลักนางเอก 2) การติดตามนางเอกและได้วานรเป็นพันธมิตร และ 3) สงครามชิงนางเอก ในเรื่องพรหมจักรนั้นปรากฏตอนเหล่านี้ครบทุกตอนคือ

ตารางที่ 2 เหตุการณ์สำคัญในนิทานเรื่องพระรามและเหตุการณ์ในเรื่องพรหมจักร

เหตุการณ์สำคัญในนิทานเรื่องพระราม	เหตุการณ์ในเรื่องพรหมจักร
การลักนางเอก	พระยาวิโรหาราชลักนางสีดา
การติดตามนางเอกและได้วานรเป็นพันธมิตร	ได้พระยาภาวินทราชและหอรมานมาเป็นพันธมิตร
สงครามชิงนางเอก	สงครามชิงนางสีดา

เหตุการณ์ที่อยู่ระหว่างเหตุการณ์สำคัญสามตอนนี้ มีบางส่วนที่เปลี่ยนแปลงไปจากความคุ้นเคยของผู้อ่าน เช่น การที่พระรามไม่ได้เป็นผู้ลงมือสังหารตัวละครพาลีและทศกัณฐ์ หรือการที่ต่อเติมเรื่องในตอนทำให้พระรามกลายเป็นพระจักรพรรดิราช ผู้วิจัยเห็นว่า เนื้อหาที่เปลี่ยนแปลงไปบางส่วนนั้นมีสาเหตุมาจากการเรียบเรียงเรื่องพระรามซึ่งเป็นเรื่องผจญภัยให้กลายเป็นวรรณกรรมชาดก ซึ่งมักจะเลี่ยงเหตุการณ์ที่พระโพธิสัตว์ต้องลงมือฆ่าตัวละครอื่น หรือนั้นเรื่องการสั่งสอนธรรมเป็นสำคัญ รวมถึงการใช้ความเชื่อเรื่องบุญกรรมมาดำเนินเรื่อง ซึ่งผู้วิจัยจะกล่าวถึงในหัวข้อต่อไป

3.4 การดำเนินเรื่อง

การดำเนินเรื่องนั้นจะดำเนินไปได้ จำเป็นต้องมียุทธศาสตร์ประกอบสำคัญ 2 ประการคือ ความปรารถนาบางประการของตัวละคร และอุปสรรคหรือข้อขัดแย้งที่ทำให้ตัวละครไม่สามารถบรรลุจุดหมาย (บาหยัน อิมส์ราญ, 2540: 19 – 21) การดำเนินเรื่องในเรื่อง **พรหมจักร** กล่าวถึงความขัดแย้งหลักระหว่างพระยาพรหมจักร (พระราม) และพระยาวิโรหาราช (ทศกัณฐ์) ที่ทำศึกสงครามกันเพื่อแย่งชิงนางรัตนสีดา โดยเรื่องเริ่มต้นที่การก่อกรรมของพระยาวิโรหาราช ดังนี้

3.4.1 ตอนเริ่มเรื่อง เหตุการณ์ตอนช่วงแรกของเรื่องราวในอดีตชาติ หรือเรื่องพรหมจักร กล่าวแนะนำตัวละครทศกัณฐ์ และนำเข้าสู่เรื่องราวการก่อกรรมของพระยาวิโรหาราช (ทศกัณฐ์) ที่เกิดจากตัณหาราคะของตน คือตอน **พระยาวิโรหาราชเข้าหานางสุธรรมา** ชายาของพระอินทร์ พระอินทร์คิดจะลงโทษทศกัณฐ์ แต่หากลงมือเองก็เกรงว่าจะไม่สมควรเพราะตนต้องตั้งมั่นในธรรม กอปรกับในเวลานั้นพระโพธิสัตว์กำลังจะมาจุติ พระอินทร์จึงให้นางสุธรรมาลงไปเกิดเป็นนางรัตนสีดาเพื่อ 1) เป็นคู่บุญของพระโพธิสัตว์ และ 2) นำความวิบัติมาให้พระยาวิโรหาราช

ตทา สกุโก เทวราชา ตสุสา อายุปริกขินนาย อวเชนุโต ตั กรณิ ฯ ตทาในกาลนั้น พระยาอินทราชาก็เล็งเห็นรำพึงดูก็รู้ว่า อายุนางสุธัมมาเป็นอันจักเสียดังจากชั้นฟ้าที่นั่น ดังอัน พระยาอินทร์แล้วก็เข้าไปสู่ที่ใกล้แห่งนางสุธัมมา แล้วก็กล่าวเป็นคาถาอันเป็นปฐมว่า “ภทฺเท สุธมฺมา วรฺวณฺณา” ดังนี้ “ภทฺเท สุธมฺมา วรฺวณฺณา ดูรานางสุธัมมาผู้มีวิถณะเนื้อตนอันงาม อันว่าอายุแห่งนางก็จักเสียดังจากชั้นฟ้าที่นี้แล นางจูงลงไปสู่มนุสสโลกเมืองคน ไปเอาปฏิสนธิในท้องแห่งนางอัคคมเหสีเทวีแห่งพระยาวิโรหาราช ในเมืองลังกาที่ปีทีนั้น เพื่อกะทำให้อพระยาตนนั้นได้ถึงอันวินาศฉิบหายไปเทอะ” ว่าอัน

เมื่อนางสุธัมมารู้สภาวะอันเสียดังอายุแห่งตน ก็ขอพรซึ่งอินทราชาว่า “นโม ตยตฺถิ ปาปึ ยาจามิ ตวญฺจ วรึ เทหิ นาโถ เปสฺรณึ กโรหิติ” ดังนี้ “เทวะ ข้าแต่มหาราชะเป็นเจ้า นโม อันว่ากรียาอันไหว้เมแห่งข้า จงมีแก่มหาราชะเจ้าเทอะ ข้าก็ขอเอาพรซึ่งมหาราชะเป็นเจ้า จงให้อพรแก่ข้า ผู้ข้าขอได้ปะสบพบกับด้วย

เจ้าตนประเสริฐทอระ ดั่งว่าพระยาตนร้ายและใจบาปนั้น ขอจูงหื้อฉิบหายไปทอระ
ซำก็ขอพระเซ็งมหาราชเจ้าแล” ว่าอัน

(พรหมจักร: 14)

มูลเหตุจากการก่อกรรมของพระยาวิโรหาราช นางสุธรรมาจึงผูกใจเจ็บและจู้ติลงมาเกิด
เป็นบุตรของพระยาวิโรหาราช ภายหลังถูกลอยแพไป จนในที่สุดกลายมาเป็นนางที่นำมาสู่ชนวน
เหตุแห่งสงครามในเมืองลังกา

3.4.2 การใช้ความเชื่อเรื่องบุญกรรมดำเนินเรื่อง

การดำเนินเรื่องไม่ว่าจะเป็นเรื่องแบบใด จำเป็นต้องสร้างความขัดแย้งและอุปสรรคต่าง ๆ
เพื่อให้เรื่องดำเนินต่อไปจนกว่าเรื่องจะคลี่คลาย ผู้เขียนต้องคิดหาวิธีสร้างปมปัญหาและคลี่คลาย
เรื่องให้แนบเนียนสมเหตุสมผลเพื่อให้ผู้อ่านสามารถยอมรับได้ (บาหยัน อิมสำราญ, 2540: 21)
ในวรรณกรรมเรื่องพรหมจักรนั้น ปมปัญหา ความขัดแย้ง หรืออุปสรรคต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับตัวละคร
นั้นถูกกำหนดด้วยเรื่องกรรม ผู้ใดทำกรรมใดไว้ก็ย่อมได้รับผลตอบสนอง ซึ่งผลดังกล่าวคือวิบาก
หรืออุปสรรคความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในเรื่อง ทำให้เรื่องดำเนินต่อไปจนความขัดแย้งนั้นคลี่คลายลง

กรรม แปลตามศัพท์ว่า การงานหรือการกระทำ แต่ในทางพระพุทธศาสนานั้นจำกัด
ความเจาะจงลงไปว่าเป็นการกระทำที่ประกอบด้วยเจตนา หรือเป็นการกระทำที่เป็นไปด้วยความ
จงใจ นำมาซึ่งผลอย่างใดอย่างหนึ่ง (พระพรหมคุณาภรณ์, 2531: 12) พระพุทธศาสนาได้เน้นถึง
ความสำคัญเรื่องกรรมมาก ดังที่มีพุทธพจน์ว่า “กมฺมุณา วตฺตตี โลกโก” แปลว่า สัตว์โลกย่อมเป็นไป
ตามกรรม หรือโลกเป็นไปเพราะกรรม เรื่องกรรมนี้จึงเป็นคำสอนสำคัญอย่างยิ่งในพระพุทธศาสนา
(พระพรหมคุณาภรณ์, 2531: 12)

พระพรหมคุณาภรณ์ได้อธิบายเพิ่มเติมว่า กรรมนั้นแยกส่วนในกระบวนการออกเป็น
วิภูฏะ 3 (จ้วงวน 3) คือ กิเลส กรรม และวิบาก นั่นคือ การตั้งต้นที่กิเลสคือ โลภะ โทสะ โมหะ
เป็นเหตุให้ทำกรรมที่ประกอบด้วยเจตนา นำมาซึ่งวิบากคือผลที่จะได้รับ ในวิภูฏะทั้งสามนั้น
หากตั้งต้นที่การละกิเลส คือ อโลภะ อโทสะ อโมหะ การประกอบกรรมย่อมนำมาสู่ผลดี จึงอาจ
แบ่งประเภทของกรรมได้อย่างกว้าง ๆ ตามธรรมชาติที่เป็นมูลเหตุ คือ กุศลกรรม และอกุศลกรรม
(พระพรหมคุณาภรณ์, 2531: 2 - 3) ซึ่งกุศลกรรมและอกุศลกรรมย่อมให้ผลแห่งวิบากกรรม 3
ประการ คือ ผลในปัจจุบัน ผลในที่ที่เกิด หรือผลในลำดับต่อ ๆ ไป ดังที่ปรากฏอยู่ในพระสูตรใน
อังคุตตรนิกาย ติกนิบาตว่า

“ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรมต้นเหตุ 3 นี้ เพื่อความเกิดขึ้นพร้อมมูลเหตุแห่งกรรม ต้นเหตุ 3 คืออะไร คือ โลกะ... โทสะ... โมหะ... เป็นต้นเหตุเพื่อความเกิดขึ้นพร้อมมูลแห่งกรรม”

“กรรมที่บุคคลทำเพราะโลกะ... โทสะ... โมหะ... เกิดแต่โลกะ... โทสะ... โมหะ... มีโลกะ... โทสะ... โมหะเป็นแดนเกิดอันใด กรรมอันนั้นย่อมให้ผลในที่ ๆ อกุศลของบุคคลนั้นเกิด กรรมนั้นให้ผลในอกุศลใด บุคคลนั้นย่อมได้เสวยผลของกรรมนั้นในอกุศลนั้น เป็นทิฏฐธรรม (คืออกุศลปัจจุบัน) บ้าง เป็นอุปปัชชะ (คืออกุศลหน้า) บ้าง เป็นอปรปริยาย (คืออกุศลต่อ ๆ ไป) บ้าง”

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2525 เล่ม 34: 118)

ผลแห่งวิบากกรรม 3 ประการ ซึ่งหมายความรวมถึงการให้ผลแห่งวิบากกรรมสืบเนื่องไปถึงชาติหน้า ทำให้ความคิดเรื่องการประกอบกุศลกรรมและอกุศลกรรมนั้นเชื่อมโยงอยู่กับการเวียนว่ายตายเกิด การประกอบอกุศลกรรมจะทำให้ตกนรก ส่วนการประกอบกุศลกรรมจะทำให้ไปสู่สุคติ การประกอบกุศลกรรมหรือการทำบุญจึงเป็นสิ่งจำเป็น เพื่อจะได้เผชิญชีวิตหลังความตายอย่างไม่หวาดกลัว ความเชื่อดังกล่าวจึงเป็นแนวคิดสำคัญอย่างหนึ่งที่ปรากฏพระพุทธศาสนา ซึ่งส่งผลมาถึงแนวคิดในวรรณกรรมชาดกดังที่ปรากฏในพระสูตรในสังยุตตนิกายสคาถวรรคว่า

สัตว์ทั้งปวงจักตาย เพราะชีวิตมีความตายเป็นที่สุด สัตว์ทั้งหลายจักไปตามกรรม เข้าถึงผลแห่งบุญและบาป คือผู้มีกรรมเป็นบาป จักไปสู่นรก ส่วนผู้มีกรรมเป็นบุญ จักไปสู่สุคติ

เพราะฉะนั้น เมื่อสั่งสมกรรมอันมีผลในภายหน้าพึงทำแต่กรรมงามนี้ บุญทั้งหลายย่อมเป็นที่พึงของสัตว์ทั้งหลายในปรโลก

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2525 เล่ม 24: 511)

อย่างไรก็ดี การใช้แนวคิดเรื่องกรรมที่สอดแทรกอยู่ในงานวรรณกรรมเพื่อสั่งสอนชาวบ้านให้ตั้งมั่นอยู่ในศีลธรรมมักจะใช้ในความหมายเบื้องต้นที่เข้าใจง่ายที่สุด นั่นคือกระบวนการที่ประกอบด้วย กิเลส กรรม และวิบาก แบ่งเป็นทางกุศลกรรมอันนำมาซึ่งผลตอบแทนที่ดี และ

ทางอกุศลกรรมอันนำมาซึ่งผลตอบแทนที่ไม่ดี ดังที่คนไทยนิยมพูดกันว่า “ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว” (พระพรหมคุณาภรณ์, 2531: 81) อันเป็นคำที่มาจาก *สมุททกสูตร อรรถกถาสังยุตตนิกาเยสคาถวรรค*ว่า (ตัวเน้นสีแดงเป็นของผู้วิจัย)

ท่านให้เฉพาะแต่ภัยเท่านั้นแก่พวกเราผู้ขอภัย พวกเรารับเอาแต่ภัย
 อย่างเดียว ส่วนภัยจงเป็นของท่านเถิด บุคคลหว่านพืชเช่นใดย่อมได้ผลเช่นนั้น
คนทำดีย่อมได้ดี ทำชั่วก็ย่อมได้ชั่ว แน่ะพ่อ ท่านหว่านพืชลงไปไว้แล้ว ท่าน
 จักต้องเสวยผลของมัน

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2525 เล่ม 25: 487)

ความเชื่อเรื่องบุญกรรม ก็คือ กฎแห่งกรรม ซึ่งอธิบายการกระทำที่ประกอบด้วยเจตนา และนำมาซึ่งผลตอบแทนทางใดทางหนึ่ง แต่เนื่องจากเรื่องกฎแห่งกรรมเป็นหลักธรรมในพระพุทธศาสนาที่ค่อนข้างลึกซึ้ง มีการอธิบายเรื่องกรรมในหลายระดับ ดังนั้นผู้วิจัยจะใช้คำว่า “ความเชื่อเรื่องบุญกรรม” เพื่อแสดงความหมายในระดับธรรมดาที่เข้าใจกันทั่วไป คือ การกระทำที่ประกอบด้วยเจตนา นำมาซึ่งผลอย่างใดอย่างหนึ่ง การกระทำดีที่ประกอบด้วยเจตนาดี ย่อมได้รับผลตอบแทนที่ดี นั่นคือกุศลกรรม การกระทำชั่วที่ประกอบด้วยเจตนาชั่ว ย่อมได้รับผลตอบแทนที่ไม่ดี นั่นคืออกุศลกรรม

ปมปัญหาที่เกิดขึ้นในเรื่อง **พรหมจักร** มีความขัดแย้งหลักอยู่ที่สงครามระหว่างพระยาพรหมจักรและพระยาวิโรหาราชเพื่อแย่งชิงนางรัตนสีดา ซึ่งมีเหตุมาจากการที่พระยาวิโรหาราชนั้น มาลักนางรัตนสีดาไปไว้ในเมืองลังกา ความขัดแย้งดังกล่าวที่เกิดขึ้นแม้ว่าจะมีสาเหตุมาจากความมักมากในกามตัณหาของพระยาวิโรหาราชเอง แต่ในเรื่อง **พรหมจักร** ก็ได้กล่าวถึงบุรพกรรม (กรรมในชาติก่อน) ซึ่งเป็นต้นเหตุของเหตุการณ์ทั้งหลายในเรื่อง เช่น เหตุที่นางสีดาถูกลอยแพ เหตุที่พระยาพรหมจักรถูกลักพาตัว รวมทั้งเหตุการณ์ที่พระยาพรหมจักรต้องพลัดพรากจากนางสีดาอันนำไปสู่ปมปัญหาหลักของเรื่องอีกด้วย จึงอาจกล่าวได้ว่าความเชื่อเรื่องบุญกรรมที่ปรากฏแทรกอยู่ในนิทานแสดงบุรพกรรมแต่ละตอนนั้นทำให้เรื่องเกิดอกุศลวิบากซึ่งก็คือปมปัญหาหรือความขัดแย้ง ตลอดจนอุปสรรคต่าง ๆ เกิดขึ้นให้ตัวละครแก้ไข ทำให้ความเชื่อเรื่องบุญกรรมถือเป็นเหตุผลในการดำเนินเรื่อง หรือก็คือเรื่อง **พรหมจักร** ใช้ความเชื่อเรื่องบุญกรรมในการดำเนินเรื่องนั่นเอง ดังที่ตรีศิลป์ บุญขจร ได้ศึกษาวรรณกรรมประเภทกลอนสวดของภาคกลาง ซึ่งมีเนื้อเรื่องเป็นนิทานชาดก ซึ่งมีแนวคิดสำคัญคือ ชีวิตของบุคคลนั้นถูกกำหนดด้วยบุรพกรรมของตน

ผู้ใดทำกรรมใดผู้นั้นย่อมได้รับกรรมนั้นตอบสนองไม่ช้าก็เร็ว ความเชื่อเรื่องบุญกรรมจึงเป็นการให้เหตุผลที่เพียงพอสำหรับสาเหตุความเป็นมาหรือพฤติกรรมของตัวละคร (ตรีศิลป์ บุญขจร 2547: 137 – 139) การใช้บุรพกรรมเพื่อกำหนดชะตาชีวิตของตัวละครจึงเป็นกลวิธีสำคัญอย่างหนึ่งในนิทานชาดก ดังจะได้กล่าวถึงในนิทานแสดงบุรพกรรมต่อไป

นิทานแสดงบุรพกรรม

บุรพกรรม หรือ กรรมในชาติก่อน นิทานเหล่านี้เป็นเรื่องแทรกที่ปรากฏในเรื่องพระมหากัณฐก มีลักษณะเป็นเรื่องสั้น ๆ บอกเล่าถึงเหตุการณ์ที่ตัวละครทำในชาติก่อนอันเป็นเหตุให้ผลกรรมนั้นส่งผลให้เกิดอุปสรรคในชาตินี้ เรื่องแทรกที่บอกเหตุแห่งอุปสรรคในเรื่องเช่นนี้มีปรากฏอยู่ในบางเรื่องของปัญญาสชาดก เช่น เรื่อง *สุกมิตตชาดก* ที่กล่าวถึงเหตุแห่งการพลัดพรากของพระเจ้าสุกมิตต พระมเหสีและกุมารว่าเป็นเพราะกรรมที่เคยทำให้ลูกนกประสบทุกข์เวทนาในชาติก่อน

ในที่นี้มีคำถามว่า กษัตริย์ทั้งสองต้องพลัดพรากจากกันไปอย่างไรเพราะทำกรรมอะไรไว้ มีคำแก้ว่า กษัตริย์ทั้งสองนั้นเมื่อชาติก่อนเดินไปตามมัคคันทร พวกกันหยุตระจันบัวธอน ณ ร่มรุกขแห่งหนึ่ง กุมารทั้งสองพี่น้องได้ยินเสียงลูกนกแขกเต้าร้องอยู่บนยอดไม้ อยากจะได้เอามาเล่นร้องให้วิงวอนมารดา มารดาจึงบังคับสามีให้ไปจับเอามา สามีนั้นจับลูกนกแขกเต้าได้ส่งให้กุมาร กุมารเล่นแล้วได้ถอนขนลูกนกแขกเต้าสามขนหลุดไป เลือดนกก็หลังไหลด้วยความทุกข์เวทนา ภายหลังจึงปล่อยลูกนกแขกเต้าไว้ดังเก่า ด้วยวิบากผลเพียงเท่านี้ กษัตริย์ทั้งสองพระองค์ต้องพลัดพรากจากกันถึงห้าร้อยชาติด้วยประการฉะนี้

(กรมศิลปากร, 2549ก: 168)

บุรพกรรมซึ่งเป็นเรื่องแทรกนั้นนับว่าสอดคล้องกับลักษณะของนิทานชาดกในท้องถิ่นเหนือ กล่าวคือ ตัวละครพระโพธิสัตว์ในท้องถิ่นเหนือมักจะเป็นตัวละครที่กระทำแต่ความดี เสริมสร้างบุญบารมีในชาตินี้เป็นสำคัญ หากไม่มีกรรมในชาติก่อนเป็นอุปสรรคในเรื่อง การที่พระโพธิสัตว์ประสบอุปสรรคในชาตินี้ย่อมไม่สมเหตุสมผล เพราะผู้ทำกรรมดีย่อมต้องได้รับแต่ผลตอบแทนที่ดี ดังที่นิยะดา (สาริกภูติ) เหล่าสุนทร กล่าวไว้ว่า

การเสนอความคิดเรื่องบุรพกรรมนี้ มักปรากฏในโครงเรื่องซับซ้อนที่มีการพลัดพรากระหว่างตัวละครฝ่ายธรรม โดยเฉพาะพระเอก นางเอก หรือมิฉะนั้นก็จะปรากฏในตอนที่พระเอกหรือนางเอกต้องตกทุกข์ได้ยาก ด้วยเหตุว่าตัวละครเหล่านี้เป็นผู้มีจริยวัตรที่ตรงตาม เพียบพร้อมด้วยคุณธรรมที่ล้ำเลิศ จึงไม่สามารถจะอธิบายได้ว่า เพราะเหตุใดผู้ที่ประกอบด้วยคุณงามความดีเช่นนี้จึงต้องประสบกับความทุกข์ยาก บางครั้งต้องพลัดพรากจากผู้เป็นที่รัก นอกเสียจากจะเชื่อมโยงไปยังความคิดเรื่องบุรพกรรม ซึ่งเป็นความเชื่อที่ยังลึกในพุทธศาสนิกชนชาวไทยมาช้านานจนกระทั่งทุกวันนี้

การแทรกคำสอนเรื่องบุรพกรรมนี้เป็นกลวิธีที่ชาญฉลาดที่จะโน้มน้าวจิตใจผู้อ่านผู้ฟังให้เห็นคุณค่าของการประกอบกุศลกรรมและโทษของอกุศลกรรม กล่าวคือ นอกจากผู้แต่งจะแสดงให้เห็นว่ากรรมในปัจจุบันชาติสามารถจะส่งผลต่อผู้กระทำได้แล้ว ยังได้กล่าวถึงบุรพกรรมซึ่งมีส่วนสนับสนุนหรือขัดขวางพฤติกรรมของตัวละครฝ่ายธรรมอีกด้วย แนวความคิดเรื่องบุรพกรรมนี้มีส่วนที่จะเอื้ออำนวยต่อคำสอนในเรื่องกรรมให้เห็นจริงจังขึ้น และเป็นเหตุผลหนึ่งที่จะอธิบายถึงการพลัดพรากระหว่างตัวละครฝ่ายธรรมได้อย่างกลมกลืนและเหมาะสม

(นิยะดา สาริกภูติ, 2524: 295 – 296)

เช่นเดียวกับนิทานบุรพกรรมที่ปรากฏเป็นเรื่องแทรกในเรื่อง **พรหมจักร** บางเรื่องนั้นทำหน้าที่เป็นนิทานอธิบายลักษณะหรือความสัมพันธ์ระหว่างตัวละคร เช่น เรื่องเมียพระยา กาวินทราช เรื่องพระยาวิโรหาราชและพระยานาคเป็นสหายกัน แต่บางเรื่องนั้นใช้เป็นเหตุผลในการดำเนินเรื่อง กล่าวคือ เป็นที่มาของอุปสรรคหรือความขัดแย้งในเรื่อง เช่น เหตุที่พระยาพรหมจักรต้องพลัดพรากจากนางสีดา ในเรื่องกล่าวว่าเป็นเพราะกรรมที่เคยพรากนกคุ้มจากกัน ดังที่กล่าวไว้ในเรื่องพรหมจักรว่า

เถิงยามแลง ชายผู้เป็นผัวก็ไปแฉ่วป่าหาไม้และหิ้วมาดั่งไฟ ต้มเข้าหุงกินเข้าแลง ก็ไปหันรังนกขุมอยู่ในประเทศที่นี้... ชายผู้นั้นก็ค่อยหย่องไปยับเอาแม่ขนขุมตัวนั้นได้แล้ว ว่าจักเอามากินกับเข้าแลงว่าอัน...

ยามนั้นหญิงผู้เป็นเมียชายผู้นั้น ก็เข้าไปเอาแม่เหล็กมาต้อนแล้วก็กล่าวว่า
 “ดูราเจ้ากุนกตัวนี้มาหารังมันบ่หันเมียมัน ก็บินไปและเต็นไปฉันนั้น เจ้าจูงเอา
 ไปส่งไว้ที่เกาเทอะ คับเอาไปส่งไว้ เจ้าก็จักได้วิบากภายหน้าแล” ว่าอัน
 ชายผู้เป็นผู้นั้นก็ฟังคำเมีย มันก็จูงเอาไปส่งที่เกามันหันแล ด้วยกัมม
 วิบากเท่านั้นก็บ่หาย ก็มาสนองตอบหื้อเพื่อนได้มาลักเอาเมียหนีกว่า นั้นแล
 (พรหมจักร: 60)

นิทานบูรพกรรมในเรื่องพรหมจักรมีอยู่ 8 เรื่อง ดังนี้

1. เหตุที่นางรัตนสีดาต้องถูกลอยแพ

ในอดีตกาล นางรัตนสีดาเกิดเป็นหญิงสาวเมืองพาราณสีคนหนึ่ง วันหนึ่งนางซื้อปลา
 มาปิ้ง เมื่อสุกแล้วก็เก็บปลาใส่ภาชนะครอบเก็บไว้ แต่แล้วก็ถูกแมวคาบไปกิน ด้วยความโมโห
 นางจึงจับแมวใส่กรงขังแล้วเอาไปลอยน้ำ ผ่านไปครึ่งวันนางจึงนึกขึ้นได้ว่าสัตว์นั้นไม่รู้คิด และ
 การก่อกรรมเช่นนี้จะเกิดวิบากกรรมแก่ตนเองในภายภาคหน้า นางจึงออกตามหากรงแมวจนพบ
 เห็นแมวยังมีชีวิตอยู่จึงปล่อยไป ด้วยกรรมอันนี้ นางรัตนสีดาจึงถูกลอยแพในชาตินี้

2. เหตุที่พระยาพรหมจักรพลัดพรากกับนางรัตนสีดา

ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นชาวนา เมื่อถึงฤดูเก็บเกี่ยวก็ช่วยกันเกี่ยวข้าว
 อย่างแข็งขัน วันหนึ่งสามีไปหาเพื่อน แต่กลับพบแม่เหล็กมาต้อนหนึ่งกำลังปักไข้อยู่ในรัง ชาวนาจึง
 จับแม่เหล็กมาเพื่อจะเอามาทำอาหาร ทำให้พอนกคุ่มที่กลับมาไม่พบแม่เหล็กก็ร้องคร่ำครวญอย่าง
 น่าเวทนา ภรรยาของชาวนาจึงบอกให้สามีนำนกกลับไปไว้ที่เดิมด้วยเกรงว่าจะเป็นวิบากกรรม
 ในชาติหน้า ด้วยผลกรรมนี้จึงสนองให้พระยาพรหมจักรต้องพลัดพรากจากนางรัตนสีดาในชาตินี้

3. เหตุที่เมียพระยาภาวีนทราชเป็นลิง

ในอดีตกาล พระยาภาวีนทราชเกิดเป็นกำนันปกครองบ้านกัญชนะ อันเป็นแคว้นหนึ่ง
 ในกรุงพาราณสี วันหนึ่งขณะที่กำนันและภรณยานั่งอยู่ที่ระเบียงบ้านก็เห็นภิกษุสูงอายุรูปหนึ่งถือ
 ไม้เท้าเข้ามารับบิณฑบาต ฝ่ายภรรยาเห็นหน้าพระภิกษุเหยวี่ยน หูยาน ก็หัวเราะด้วยความขบขัน
 และปริภาษาว่าช่างเหมือนลิงเสียจริง ด้วยบาปกรรมนี้จึงต้องกลายมาเป็นลิงในชาตินี้ ส่วนพระยา
 ภาวีนทราชได้มาอยู่ป่าและได้นางเป็นภรรยาเพราะกรรมที่เคยผูกพันกันมา

4. เหตุที่พระยานาคเป็นสหายพระยาวิโรหาราช

ในอดีตกาล พระยานาคเกิดมาเป็นชาวประมง มีสหายคือพระยาวิโรหาราชที่เกิดเป็นกฏุมพี ชาวประมงนั้นไม่เคยทำบุญเลย ประกอบแต่บาปกรรมคือฆ่าปลามาทำเป็นอาหารเลี้ยงครอบครัว กฏุมพีจึงตักเตือนให้หมั่นทำบุญ รักษาศีลฟังธรรม เพื่อให้ชีวิตไม่ลำบาก ในภายภาคหน้า ชาวประมงจึงหมั่นทำบุญทำทานมาแต่นั้น ทั้งสองสหายได้ถวายทานแก่พระปัจเจกพุทธเจ้า ด้วยกุศลนี้ชาวประมงจึงได้ขึ้นไปเสวยทิพยสมบัติบนสวรรค์และเป็นพระยานาคในชาตินี้ ส่วนกฏุมพีก็ได้ไปเสวยสุขบนสวรรค์เช่นกันก่อนจะจุติลงมาเป็นพระยาวิโรหาราชในชาตินี้ ด้วยผลบุญที่เคยก่อกุศลกันมาในชาติก่อน ในชาตินี้จึงได้มาเป็นสหายก่อกุศลกันอีกครั้ง

5. เหตุที่พระยาพรหมจักรถูกขโมยที่พระบาท

ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยชาติเป็นพรานป่าในเมืองพาราณสี วันหนึ่งพบนกยูงกำลังหาอาหาร ก็ใช้ธนูยิงไปถูกขานกยูงได้รับบาดเจ็บต้องทนทุกขเวทนาเป็นเวลาหลายวัน เมื่อนกยูงตัวนั้นหายจากอาการบาดเจ็บก็หนีไปอยู่ที่อื่น ด้วยผลกรรมนี้ทำให้ถูกพระยาวิโรหาราชยิงธนูถูกเข้าที่พระบาทในชาตินี้

6. เหตุที่พระยาพรหมจักรถูกพระยานาคลักพาตัวไปไว้ในเมืองบาดาล

ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยชาติเป็นชายผู้หนึ่งอาศัยอยู่กับภรรยา วันหนึ่งขณะที่ชายผู้นั้นออกไปหาปลา ก็พบกับเด็กน้อยคนหนึ่ง จึงชวนเด็กน้อยผู้นั้นออกไปหาปลาด้วยกัน โดยสัญญาว่าจะแบ่งปลาให้ พ่อค้าลงพ่อแม่ของเด็กน้อยผู้นั้นตามหาลูกไม่พบก็ร้องไห้กันทั้งคืน พ่อรุ่งเช้าเด็กน้อยจึงกลับมาและเล่าเรื่องทั้งหมดให้ฟัง ด้วยผลกรรมที่พาลูกเขาไปโดยไม่บอกพ่อแม่ ทำให้พ่อแม่เด็กต้องทุกข์โศกที่ตามหาลูกไม่พบ ชาตินี้จึงถูกพระยานาคลักพาตัวไปซ่อนไว้ในบาดาล

7. เหตุที่พระยาวิโรหาราชมีเครื่องทิพย์และมีฤทธิ์มาก

ในอดีตกาล เมื่อพระยาวิโรหาราชเกิดเป็นกฏุมพีผู้มีความเลื่อมใสในพระปัจเจกพุทธเจ้าองค์หนึ่ง จึงนิมนต์พระปัจเจกพุทธเจ้าองค์นั้นมายังเรือนของตนและจัดภัตตาหารถวาย เมื่อได้ถวายปัจจัยแล้วก็ตั้งความปรารถนาว่าขอให้ตนได้เกิดเป็นพระยาผู้มีอิทธิฤทธิ์ มีทิพยสมบัติ และมีเครื่องทิพย์ 3 ประการได้แก่ ธนูทิพย์ ดาบศรีกัญไชย และเกบดินทิพย์ (รองเท้าทิพย์) ตลอดจนมีความรู้ในไตรเพทศิลปศาสตร์ทั้งมวล ด้วยกุศลกรรมที่เคยถวายภัตตาหารพระปัจเจกพุทธเจ้าจึงได้เกิดมาเป็นพระยาวิโรหาราชผู้มีฤทธิ์มาก มีเครื่องทิพย์ 3 ประการ และมีความรู้เจนจบในไตรเพทศิลปศาสตร์ทั้งมวลดังที่ตั้งจิตปรารถนาไว้ทุกประการ

8. เหตุที่พระยาพรหมจักรได้ทิพยสมบัติและเป็นพระเจ้าพรหมจักร

ในอดีตกาล ยุคที่พระธัมมทัตส์สัมมาสัมพุทธเจ้าได้เกิดมาเป็นพระพุทธเจ้าในโลกนี้ พระโพธิสัตว์ได้เสวยพระชาติเป็นสิริราชกุมารแห่งสิริรัมมดินนคร เมื่อสิริราชกุมารอายุได้ 16 ปี ก็เจนจบในศิลปศาสตร์ทั้งมวล พระบิดาจึงให้อภิเษกกับนางปภาวัตติและยกราชสมบัติให้ พระยาสิริราชและนางปภาวัตติมีโอรสและธิดาชื่อว่า สิริราชกุมาร และ สิริราชกุมารี พระองค์มีอนุชาองค์หนึ่งนามสุนนอุปราชา สุนนอุปราชามีโอรสชื่อว่า สุนนกุมาร

ในครั้งนั้นพระยาสิริราชพร้อมด้วยพระมเหสี พระโอรสธิดา พระอนุชา ตลอดจนพระนัดดา และพระญาติทั้งหลายได้ทำบุญโดยสร้างกุฏิวิหารและถวายเป็นภัตตาหารตลอดจนเครื่องไทยทาน ทั้งมวลแต่พระพุทธเจ้าและภิกษุสงฆ์ทั้งหลาย แล้วจึงได้ตั้งความปรารถนาต่อหน้าพระพุทธองค์ว่า ขอให้ผลบุญนี้ทำให้พระองค์ได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า และขออย่าให้พลัดพรากจากญาติที่ร่วมทำบุญกันมา

พระธัมมทัตส์สัมมาสัมพุทธเจ้าได้เล็งเห็นด้วยอนาคตญาณว่า ทุกอย่างจะเป็นไปตามความปรารถนาของพระยาสิริราช จึงได้ตรัสทำนายพระยาสิริราชในท่ามกลางที่ประชุมสงฆ์ว่า ในภายภาคหน้าพระยาสิริราชจะได้เป็นพระพุทธเจ้านามว่าโคตมะ เป็นโอรสของพระเจ้าสุทโธทนะ และพระนางสิริมหามายา มีพระโอรสคือพระราหุล มีภิกษุผู้อุปัฏฐากคือพระอานนท์ มีพระสาวรีบุตรเป็นอัครสาวกเบื้องขวา พระโมคคัลลานะเป็นอัครสาวกเบื้องซ้าย

เมื่อพระยาสิริราชสิ้นบุญจึงได้เสวยทิพยสมบัติบนสวรรค์ ครั้นเมื่อจุติจากสวรรค์ก็ได้ลงมาเกิดเป็นพระยาพรหมจักรแห่งกรุงพาราณสีภายหลังจึงได้เป็นพระยาพรหมจักรกัณฑ์วิโรหาราช มีอนุชามเหสี และบุตรธิดาคู่บุญ มีทรัพย์สมบัติมหาศาลอันประกอบด้วยปราสาทแก้ว เครื่องทิพย์ ต้นกัลปพฤกษ์ ชุมเงินชุมทอง ด้วยผลแห่งบุญกุศลที่เคยสร้างกุฏิวิหารและถวายเป็นภัตตาหารตลอดจนเครื่องไทยทานแต่พระพุทธเจ้าและภิกษุสงฆ์ทั้งหลายในพระชาติที่เป็นพระยาสิริราช

ในนิทานบุรพกรรมเหล่านี้ นิทานทั้ง 5 เรื่อง ได้แก่ 1) เหตุที่นางรัตนสีดาต้องถูกลอยแพ 2) เหตุที่พระยาพรหมจักรพลัดพรากกับนางรัตนสีดา 4) เหตุที่พระยานาคเป็นสหายพระยาวิโรหาราช 5) เหตุที่พระยาพรหมจักรถูกธนูยิงที่พระบาท และ 6) เหตุที่พระยาพรหมจักรถูกพระยานาคลักพาตัวไปไว้ในเมืองบาดาล นับว่าเป็นบุรพกรรมที่ช่วยในการดำเนินเรื่อง เพราะทำให้เกิดปมปัญหาของเรื่องในแต่ละตอน

ในนิทานเรื่องที่ 1) เหตุที่นางรัตนสีดาต้องถูกลอยแพ ทำให้เหตุผลที่นางรัตนสีดาต้องถูกลอยแพมีความหนักแน่นขึ้นนอกเหนือจากการที่โอรสมีคำทำนายว่านางรัตนสีดาจะนำความวิบัติ

มาสู่บ้านเมือง การที่นางถูกลอยแพทิ้งไปทำให้เมื่อโตขึ้นพระยาวิโรหาราชไม่รู้ว่านางรัตนสีดาเป็นลูกสาวตนเอง

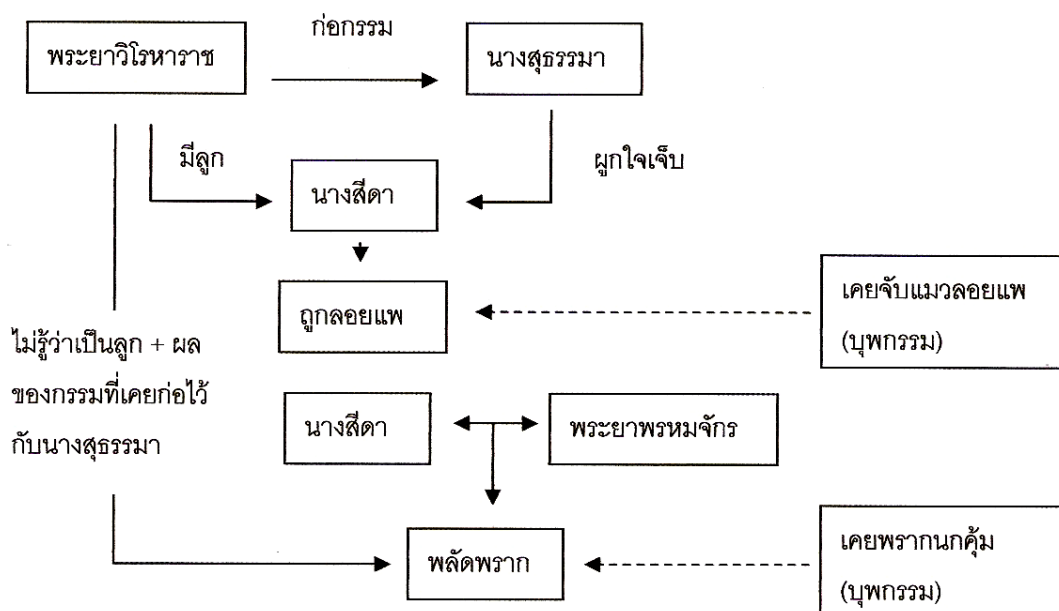
นิทานเรื่อง 2) เหตุที่พระยาพรหมจักรพลัดพรากกับนางรัตนสีดา ถือเป็นเหตุการณ์ที่นำไปสู่ความขัดแย้งหลักของเรื่อง คือการที่พระยาวิโรหาราชมาลักนางรัตนสีดาไปจากพระยาพรหมจักร เพราะบุรพกรรมที่เคยพรากนกกุ่มทำให้พระยาพรหมจักรต้องพลัดพรากจากนางรัตนสีดา จะเห็นว่าบุรพกรรมข้อนี้ได้เข้ามาทำหน้าที่ให้เกิดความขัดแย้งหลักนอกเหนือจากเรื่อง การมักมากในกามคุณของพระยาวิโรหาราชเอง ขณะที่พระยาวิโรหาราชนั้นก่อกรรมใหม่ในชาตินี้คือการลักพานางรัตนสีดา ซึ่งจะถูกสนองกรรมในตอนท้ายเรื่อง การที่พระยาพรหมจักรต้องพลัดพรากจากนางสีดาก็เป็นไปตามกระแสกรรมเก่าในชาติที่แล้ว แสดงให้เห็นว่าตัวละครทุกตัวในเรื่องนี้ล้วนแต่ตกอยู่ในกระแสกรรมทั้งสิ้น

นิทานเรื่องที่ 4) เหตุที่พระยานาคเป็นสหายพระยาวิโรหาราช ทำให้เห็นความสัมพันธ์ของตัวละครพระยานาคกับพระยาวิโรหาราช ซึ่งนำไปสู่เหตุการณ์ในนิทานเรื่องที่ 6) คือ พระยาพรหมจักรถูกพระยานาคลักพาตัวไปไว้ในเมืองบาดาล ซึ่งเป็นอีกหนึ่งเหตุการณ์ในเรื่องที่เป็นปมปัญหาให้ตัวละครหอรมานต้องแก้ไข คือบุกลงไปช่วยพระยาพรหมจักรในบาดาล

นิทานเรื่องที่ 5) เหตุที่พระยาพรหมจักรถูกหนุยงที่พระบาท ถือเป็นปมปัญหาที่กล่าวถึงไว้ นับตั้งแต่ปรารภเรื่องใน *ปัจจุบันวัตถุ* ซึ่งกล่าวถึงการที่พระเทวทัตกระทำโลหิตุปบาทอันเป็นมูลเหตุในการเล่าชาดกเรื่องนี้ ซึ่งการสู้รบในเมืองลังกานอกจากจะเป็นการสู้รบเพื่อแย่งชิงนางรัตนสีดาแล้ว ยังเป็นการเชื่อมโยงเหตุการณ์เพื่อที่จะนำมาสู่การถูกพระยาวิโรหาราชก่อกรรมในชาติก่อน คือยิงพระบาทพระยาพรหมจักร และก่อกรรมซ้ำในชาติที่เกิดเป็นพระเทวทัต คือกระทำโลหิตุปบาท ขณะที่พระโพธิสัตว์ถือเป็นการชดใช้กรรมที่เคยยิงนกยูงในชาติก่อนเพื่อให้สิ้นกรรมไป

บุรพกรรมในสองข้อแรกเป็นเหตุให้เรื่องราวเกิดปมปัญหาสำคัญในเรื่องขึ้น ผู้วิจัยขออธิบายด้วยแผนภาพดังนี้

แผนภาพที่ 3 กรรมที่ส่งผลต่อการดำเนินเรื่อง

อธิบายแผนภาพได้ว่า อุกุศลกรรมซึ่งเป็นมูลเหตุของเรื่องนี้เกิดจากการที่พระยาวิโรหาราช นั้นเคยก่ออกุศลกรรมต่อนางสุธรรมา จึงทำให้นางลูกใจเจ็บลงมากเกิดเป็นนางสีดา ความในข้อนี้อาจอธิบายด้วย วัฏฏะ 3 คือ กิเลส คือความหลงของพระยาวิโรหาราช ทำให้เกิด กรรม คือการเข้าหานางสุธรรมา ซึ่งผิดศีลข้อ 3 นำมาซึ่ง วิบาก การไม่รู้ว่านางรัตนสีดาเป็นลูกของตน และมาลักนางไปจนชักนำสงครามาสู่เมือง

ผลจากการก่อกกรรมทำให้พระยาวิโรหาราชมีบุตรคือนางสีดา และเพื่อจะให้คำอธิษฐานว่าจะนำความพินาศมาให้พระยาวิโรหาราชสัมฤทธิ์ผล นางจึงต้องถูกลอยแพไปเพื่อให้พระยาวิโรหาราชจำไม่ได้และมาลักนางจนทำให้เกิดสงคราม บุพกรรมข้อ 1) ที่นางสีดาเคยจับแมวลอยแพจึงเข้ามาเป็นเหตุผลที่ทำให้นางสีดาต้องถูกลอยแพไป ซึ่งเป็นการสร้างปมปัญหาที่ผู้ฟังหรือผู้อ่านยอมรับได้ เนื่องจากหากจะย้อนกลับไปดูที่ต้นเรื่องจะเห็นลักษณะนิสัยอย่างหนึ่งของพระยาวิโรหาราชคือ ไม่เชื่อฟังเสนาอำมาตย์มากนัก ดังที่ครั้งหนึ่งเสนาอำมาตย์ทัตทานมิให้พระองค์ขึ้นไปบนสวรรค์ พระยาวิโรหาราชก็หาเชื่อฟังไม่ บรรดาเสนาอำมาตย์จึงต้องยอมตามใจพระยาวิโรหาราช ดังที่กล่าวไว้ในเรื่องพรหมจักรว่า

ดี สุตวา ราชา อามจุจันน์ ส่วนอันว่าพระยาวิโรหาราชานั้น ได้ยินคำอัน อามาจทั้งหลายหากกล่าวห้ามฉันนั้น ทำวก็บ่เพิงพอใจยังคำอันนั้น เหตุว่ามีราคะ ตัณหาหากครอบงำ มักใคร่เมื่อสนุกกับด้วยเทวดาทังหลายนั้นตั้งอัน ก็กล่าวเชิง อามาจทั้งหลายว่า “โณนุโต ดูราเพินทังหลายเฮย เรายี้บ่ได้เมื่อขึ้นฟ้าก็บนิยมใจแก่ เราได้แล แม้นว่าเมื่อแลเมื่อถึงอันฉิบหายเสียในอากาศก็เท่านั้นแล เท่าจักเอาบุญ เป็นที่เพิงชะแล” ว่าอันหันแล

เมื่อนั้นอามาจทั้งหลายก็บ่อาจจักห้ามได้ ก็กล่าวแก่มหาราชะเป็นเจ้าว่า “คันจักไปแท้ก็จุงเมื่อเทอะ หากว่ามหาราชะเป็นเจ้าจักเมื่อแท้ตั้งอัน ก็อย่าได้นาน พอกมาหาผู้ข้าทังหลายแต่เทอะ” ว่าอันหันแล

(พรหมจักร: 7)

แต่เมื่อนางสีดาเกิดมาเป็นบุตรของตน โหรได้ทำนายว่านางจะนำพาความพินาศ มาสู่บ้านเมือง พระยาวิโรหาราชกลับยอมทำตามแต่โดยดี ดังที่กล่าวไว้ในเรื่องว่า

...พรหมณ์ผู้นั้นก็ทำนายยังนางกุมารีน้อยผู้ นั้น รู้แล้วก็กล่าวว่า “ข้าแต่ มหาราชะเป็นเจ้า อันว่ากุมารีน้อยอันเป็นลูกมหาราชเป็นเจ้าผู้ นี้ ก็หากมีบุญ สมภารแท้แล แต่ว่านางผู้ นี้ คั้นว่าจำเริญขึ้นมา ก็จักกะทำห้อมหาราชะเป็นเจ้าได้ เถิงเชิงอันฉิบหายชะแล” ว่าอัน “อันว่าบ้านเมืองแห่งมหาราชะเป็นเจ้า ก็จักเป็น อันขุนมัว และข้าเล็กจากประเทศราชบ้านเมืองทังหลายได้ร้อยเอ็ดเมือง ก็จักมา ครุบชิงเอายังบ้านเมืองมหาราชะเจ้า ก็จักเถิงเชิงอันฉิบหายกับด้วยนางผู้ นี้ ชะแล มหาราชะเจ้าบ่ควรรักษาไว้ และควรใส่แพไหลล่องน้ำเสียชะแล” ว่าอันหันแล

เมื่อนั้น พระยาได้ยินคำอันพรหมณ์ทังหลายผู้ จบไตรเพทหากทำนาย ฉันนั้น ทุมโน ก็มีใจบ่ยินดี กลัวเป็นดังหมอทังหลายหากกล่าวนั้น ก็มักใคร่เอาลูก ตนใส่แพไปไหลน้ำเสียหันแล พระยาก็บังคับหื้อเพินแต่งแพแล้วก็บังคับบุรีสะทัง หลายว่า “ดูราเพินทังหลาย สูจุงเอาเด็กน้อยผู้ นี้ ไปใส่แพแล้วหื้อไหลล่องน้ำเสีย เทอะ” ว่าอัน

(พรหมจักร: 15)

เหตุการณ์ข้อนี้ อาจทำให้ผู้ฟังหรือผู้อ่านเกิดความสงสัยว่าเหตุใดพระยาวิโรหาราชผู้มักจะต้อนรับต่อคำทัดทานของเสนาอำมาตย์จึงยอมทำตามคำทำนายของโหรหลวงแต่โดยดี จึงมีนิทานแทรกบุรพกรรมข้อ 1) ขึ้นมาโดยกล่าวถึงอกุศลกรรมที่นางสีดาเคยก่อไว้เมื่ออดีตชาติ ผลจากอกุศลกรรมนั้นจึงทำให้เกิดอุปสรรคในชาตินี้ และทำให้เหตุผลที่นางสีดาไปลอยนํ้ามีนํ้าหนักเป็นที่ยอมรับของผู้ฟังหรือผู้อ่านมากขึ้น

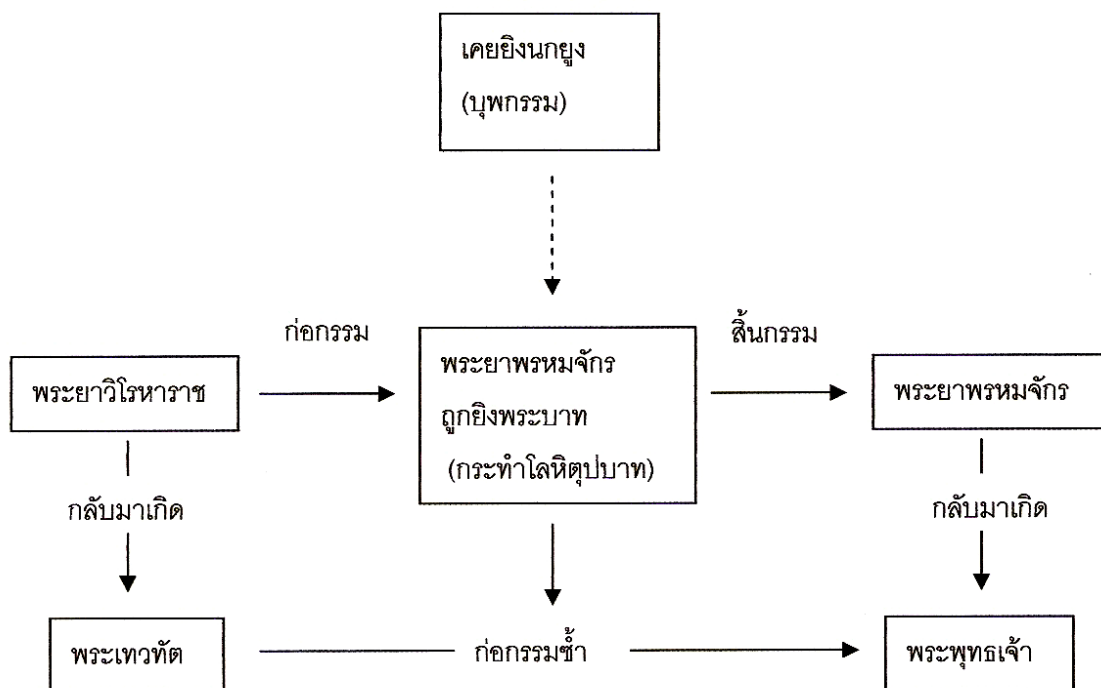
ต่อมาเมื่อได้พบกับพระยาพรหมจักร นางก็ต้องพลัดพรากจากพระยาพรหมจักรเนื่องด้วยอกุศลกรรมกรรมที่เคยก่อไว้ร่วมกับพระยาพรหมจักรในอดีตชาติคือ การพรากนกคุ้มผัวเมียจากกัน และพระยาวิโรหาราชก็เข้ามาเป็นคนลักนางสีดาไป เป็นไปตามอกุศลกรรมที่ตนเองก่อไว้กับนาง สุธรรมมาในตอนต้นเรื่อง จะเห็นว่าการก่ออกุศลกรรมของตัวละครทั้งสามตัวนั้นทำให้เกิดผลกรรมที่สอดคล้องกันจนเกิดเป็นปมปัญหาหรือความขัดแย้งหลักของเรื่อง

นอกจากนั้นแล้ว การพลัดพรากของตัวละครเอกนั้นยังเป็นเรื่องที่นิทานชาดกให้ความสำคัญ ดังที่ศรีศักร วัลลิโภดม (2531: 6) กล่าวว่า การพลัดพรากของตัวละครเป็นลักษณะเด่นของนิทานชาดก โดยเฉพาะในปัญญาสชาดก เพราะเป็นการสอนเรื่องบุรพกรรม และสอนให้คนยอมรับว่าการพลัดพรากเป็นเรื่องปกติของมนุษย์ บุรพกรรมเรื่องการพรากนกคุ้มนี้จึงเป็นการแสดงลักษณะเด่นของเรื่องให้คล้ายคลึงกับนิทานชาดกโดยเฉพาะปัญญาสชาดกอีกทางหนึ่ง

จะเห็นว่าบุรพกรรมและกรรมในชาตินี้ของตัวละครทั้งสามนั้นเป็นตัวกำหนดชะตาชีวิตของตัวละครแต่ละตัว ทำให้นางสีดามาเกิด ถูกลอยแพจนได้มาพบพระยาพรหมจักร จึงทำให้เกิดเหตุการณ์ต่าง ๆ ในเรื่องที่น่าไปสู่ความขัดแย้งหลัก

ส่วนบุรพกรรมในข้อ 5) เหตุที่พระยาพรหมจักรถูกยิงธนูที่พระบาท คืออีกหนึ่งเหตุการณ์สำคัญในเรื่องซึ่งเชื่อมโยงกับเรื่องในอดีตและเรื่องในปัจจุบันดังแผนภาพนี้

แผนภาพที่ 4 กรรมที่ส่งผลต่อการดำเนินเรื่อง 2

อธิบายแผนภาพได้ว่า บุพกรรมที่พระยาพรหมจักรในอดีตชาติได้ก่อเอาไว้คือ การใช้ธนูยิงไปถูกขานกยูงได้รับบาดเจ็บต้องทนทุกข์ทรมาน ทำให้เกิดเหตุการณ์สำคัญในเรื่องคือ พระยาพรหมจักรถูกยิงพระบาท นั่นทำให้บุพกรรมของพระโพธิสัตว์สิ้นไป แต่ผู้ก่อกรรมคือพระยาวิโรหาราชนั้นมีอกุศลกรรมนี้เป็นบาปติดตัว เมื่อกลับมายังปัจจุบันชาติก็ได้ก่อกรรมซ้ำคือกระทำโลหิตุปบาท ซึ่งเป็นมูลเหตุที่ทำให้พระองค์ตรัสเล่านิทานชาดกเรื่องนี้ จากแผนภาพทั้งสองจะเห็นได้ว่าความสัมพันธ์ของตัวละครและการดำเนินเรื่องนั้นยึดโยงอยู่กับเรื่องการก่อกรรมและการชดใช้กรรมเป็นหลัก ทั้งเรื่องอกุศลกรรมที่ตัวละครเคยก่อไว้ในอดีตชาติที่ทำให้เกิดอุปสรรคหรือความขัดแย้งในเรื่อง และการก่ออกุศลกรรมในชาติปัจจุบันของพระยาวิโรหาราชจึงนำมาสู่ความพินาศของตนในตอนจบ

ส่วนนิทานข้อที่ 3) เหตุที่เมียพระยาภาวรินทร์ราชเป็นลิง และ 7) เหตุที่พระยาวิโรหาราชมีเครื่องทิพย์และมีฤทธิ์มาก เป็นบุพกรรมที่ใช้ในการอธิบายลักษณะตัวละคร กล่าวคือ ข้อ 3) ใช้อธิบายว่า ทำไมตัวละครหนุมานถึงเป็นลิง และข้อ 7) ก็ใช้อธิบายตัวละครพระยาวิโรหาราชว่า

เหตุใดผู้เป็นพาลอย่างพระยาวิโรหาราชจึงมีทิพยสมบัติและมีฤทธิ์เดชมากพอจะต่อสู้กับพระยาพรหมจักร นั่นเป็นเพราะกุศลกรรมที่เคยบำเพ็ญในชาติก่อนนั่นเอง

จะเห็นว่าความเชื่อเรื่องบุญกรรมที่ปรากฏในเรื่องแทรก นิทานแสดงบุรพกรรม ทำให้การดำเนินเรื่องในเรื่องพรหมจักรหลายต่อหลายตอนมีเหตุผลอิงอยู่กับเรื่องการก่อกรรมและการชดใช้กรรม ความขัดแย้งหลักของเรื่องนั้นมาจากการก่ออกุศลกรรมของตัวละครปรีกษีในตอนต้นเรื่อง และอกุศลกรรมที่ตัวละครก่อไว้ในชาติที่แล้วนั้นทำหน้าที่เป็นอุปสรรคให้ตัวละครแก้ไขและชดใช้กรรมในชาตินี้ ตัวละครทุกตัวไม่เว้นแม้แต่พระโพธิสัตว์เองก็ตกอยู่ภายใต้ความเชื่อเรื่องบุญกรรมทั้งสิ้น การใช้ความเชื่อเรื่องบุญกรรมมาเป็นเหตุผลในแต่ละเหตุการณ์ต่าง ๆ ในเรื่อง ทำให้เรื่องราวมีลักษณะของชาดกพื้นบ้านที่เน้นสั่งสอนเรื่องกรรมเป็นหลัก

3.4.3 การสอดแทรกคำสอนเรื่องกรรม

นอกจากจะมีนิทานแสดงบุรพกรรมที่กล่าวถึงความเชื่อเรื่องบุญกรรมดังที่กล่าวเอาไว้แล้วในตอนท้ายเรื่องพรหมจักรนั้น ได้มีการสอดแทรกคำสอนทางพระพุทธศาสนาเรื่องกฎแห่งกรรมเอาไว้ โดยเฉพาะในตอนที่ 10 ซึ่งกล่าวถึงการทำทานของพระโพธิสัตว์ พระพุทธเจ้าซึ่งเป็นผู้เล่าเรื่องได้กล่าวถึงผลของการกระทำกุศลกรรมและอกุศลกรรมว่า หากได้ประกอบกุศลกรรมก็จะเป็นผู้มีรูปงาม ได้เกิดในตระกูลอันประเสริฐ ไม่มีความทุกข์เข็ญใจแผ้วพาน แต่หากกระทำแต่กรรมชั่วก็จะต้องทนทุกข์ในนรก แม้เมื่อเกิดมาก็จะมีลักษณะพิกลพิการต่าง ๆ ได้รับความทุกข์เวทนาแสนสาหัส ดังที่พระพุทธองค์ในฐานะผู้เล่าเรื่องได้ตรัสไว้ในเรื่องพรหมจักรว่า

อันว่ากัมมวิบากอันตนได้กระทำ อันเป็นบุญและบาปนั้น ก็หือบุคคลผู้นั้นได้เสวยเสพผลวิบากแห่งบุญและบาปอันนั้น คือว่าเชื้อชาติบิดาแด อันว่ากัมมอันเป็นบุญ เป็นที่เกิดแห่งสัตว์ทั้งหลายแล มีองค์ลักษณะอันดั่งงามล้วนล้วน แล ได้เกิดในตระกูลอันประเสริฐ คหบดีเสฏฐีอันมีเข้าของมากนักยู่ทางกินและจ่าย ปไร่ยากเข็นใจสักสังอันแล

อันว่ากัมมอันเป็นบาปนั้น ก็หือได้เสวยทุกข์ในอบายทั้งสี่มีนรกเป็นต้น แม่นเกิดมาก็มีรูปอันผางร้าย มีองค์เนื้อตนบ่ปลอดล้วนล้วน เป็นเบี้ยเป็นค่อม เป็นง่อยเป็นเรื้อนเป็นกลาก หูหนวก ตาบอด เป็นเรื้อนผัดกหวาน ผุ่งนี้ อันปายกัมม หากแต่ตั้งหือเป็นแล จางเพื่อลงที่ก็ได้เป็นข้าท่าน และทุกข์ไว้เข็นใจหาสังจักนุ่งจักโบบได้ ก็ด้วยปายกัมมอันตนหากได้กระทำ คือประมาทในกุศลบุญบ่หือรู้ท่าน

คือว่ามีใจเบ่เหลี่ยมใสในกุศลบุญ ประกอบไปด้วยมัจฉะธรรม์คำตระหนี่ถืออภิมัจฉา
 ทัฏฐิอันผิดนั้น ก็เทียรยอมได้ไปตกอบายทั้งสี่ แม้นมาเกิดก็ได้เกิดในกระฎอัน
 ทุกข์ยากไร้เงินใจนักแล

(พรหมจักร: 166)

พระพุทธรองค์ยังได้ยกตัวอย่างเรื่องความประพฤติของพระยาวิโรหาราช ผู้เป็นกษัตริย์ที่มี
 ฤทธิเดชมาเป็นตัวอย่างว่า หากมันเคยทำกุศลกรรมมาบ้าง แม้ได้เสวยสุขก็อาจจะเพียงชั่วคราว
 หากไม่ตั้งมั่นในการทำบุญ ก่อกรรมทำเข็ญ เมื่อบุญเก่าหมดไปก็ต้องไปรับกรรมชั่วที่ตนเองได้
 ก่อขึ้น ทำให้ผู้ฟังหรือผู้อ่านได้เห็นตัวอย่างที่ชัดเจนจากความประพฤติของตัวละครในเรื่อง ดังที่
 ปราภาในเรื่องพรหมจักรว่า

สัตตโลกทั้งหลายอันท่วนเทียวไปมาในวิภูฏสงสาร เทียรยอมได้กะทำบาป
 พายหลายได้กะทำบุญพายหน้อย บางคาบได้ไปตกนรกแควนนานแล ค้นว่าพัน
 จาคนรกจึงได้มาเป็นคนพายหน้อย บ่เมินนาน พ้อยจึงได้ไปกะทำบาปเล่า ก็ซ้ำได้
 ไปตกนรกเล่าแล อันว่าบุคคลละผู้ใดผู้เป็นพาละบาปหนาอาธรรม์เป็นดังเทวทัตนั้น
 มันประกอบด้วยโลกัตถมหา มักกะทำบาปมีพายหลาย เมื่อได้เกิดพบโพธิสัตต์เจ้า
 ก็ปองกะทำร้าย เป็นปัญจนันตริยกัมหม์หนัก ก็ได้ไปตกนรกแควนนานว่าได้กับปี
 หนึ่งก็มีแล ค้นว่าพันนรกเกิดมาเป็นคนดี ลางเท้อมันก็ยังกะทำบุญมันก็ได้เสวยบุญ
 คือเป็นท้าวพระยา พรหมณะ คหบดี เสฏฐิ อันมังมี เป็นดีด้วยเข้าของเงินคำก็มี
 แล มันก็ประมาทบ่รู้บุญคุณแก้วสามเจ้าประการ แลมักบิบเบียนท่านแล ก็กะทำ
 ปาณาติบาตและโลภล่ายพรางเอาของท่าน กินน้ำเหล้าเมายา ดังนี้ บาปกัมหม์อัน
 นั้นก็ชักมันไปสู่นรกคืออบายทั้งสี่ เสวยทุกข์เสี้ยงกาลนานนัก หาที่สุดจักพ้นบ่ได้
 เหตุตั้งอันพระพุทธรเจ้าจึงเทศนาในธัมมะปาทะว่า “มธูวา มนุติ กาลยาววาปี น
 ปจฺจติ ยทาว ปจฺจติ บาปี อถกาโล ทุกฺขนิคฺจติ” ดังนี้ พาโล อันว่าผู้เป็นพาล อสัป
 บุริสะ อันหาพระยาบ่ได้นั้น มันก็ใส่ใจว่ากะทำกัมหม์อันเป็นบาป คือว่าซ้ำ (ฆ่า) สัต
 มีรสัตถมหาอันมักกินเหล้า เมื่อได้กินก็ยินดี ยินหวานใจใจ ๆ เป็นดั่งน้ำผึ้ง ประการ
 หนึ่งมีตถมหาอันมักใคร่ได้ของท่าน แลลักเอาก็ดี ครอบชิงเอาเข้าของท่านก็ดี บาง
 พร่องโลกเอาเข้าของท่าน มันก็ใส่ใจว่าเป็นของบาป ได้ของก็ยิ่งหวานใจยินดี
 ประการหนึ่งหันเมียบ่ดีงาม ก็มักใคร่ได้ด้วยกามตถหม่ามักใคร่สนุกด้วยกับเมียบ่

ท่าน ค้นได้แล้วก็มีเจยยินดีปีติหวนใจ เป็นดั่งน้ำผึ้งนั้น มันก็บู้จักกัมมันจักเป็น
 บาปนั้น ตราบใดกัมมันเป็นบาปนั้น ยังบ่หือวิบากเทื่อ มันก็ยินดีใใใจว่าบ่เป็น
 บาป เมื่อใดวิบากกัมมันมาหือผลได้ถึงตนดั่งอัน อันว่าคนผู้เป็นพาลนั้นก็ถึง
 ยังทุกขีในอบายคือนรกนั้น มันจึงรู้กัมมันบาป จักมักไคร่ก็พ้นบ่ได้ เสวยทุกขี
 เสี่ยงกาลนานนัก เป็นดั่งท่านเทวทัตนั้นแล

(พรมจักร: 166-167)

จะเห็นว่า ความเชื่อเรื่องบุญกรรมที่ปรากฏในเรื่องนั้น ผู้แต่งได้นำมาใช้สร้างปมปัญหา
 หรือความขัดแย้งในเรื่องทำให้เรื่องดำเนินไป กุศลกรรมหรืออกุศลกรรมเป็นสิ่งที่คอยกำหนดชะตา
 ชีวิตตัวละครหรือความสัมพันธ์ของตัวละคร ทำให้เรื่องดำเนินไปอย่างสมเหตุสมผลมากขึ้น
 นอกจากนั้นความเชื่อเรื่องบุญกรรมที่ใช้ในการดำเนินเรื่องยังเป็นการแสดงอุทาหรณ์ให้แก่ผู้ฟัง
 หรือผู้อ่าน โดยการแสดงชะตาชีวิตของตัวละครที่ก่อกรรมในเรื่องอย่างพระยาวิโรหารามาเป็น
 ตัวอย่างเตือนใจให้ผู้ฟังหรือผู้อ่านได้ตระหนักถึงความสำคัญในการก่อกุศลกรรมหรืออกุศลกรรม
 ว่าจะส่งผลต่อชีวิตของตนเองเช่นเดียวกับตัวละครในเรื่อง

3.4.4 ตอนจบเรื่อง ในเรื่องรามเกียรติ์นั้นส่วนมากแล้วจะจบเรื่องลงที่พระรามคืนดีกับ
 นางสีดา แต่ในเรื่องพรมจักรนั้น ได้ขยายเรื่องต่อไปอีกยี่ดียวว่า พระยาพรมจักรได้เป็น
 จักรพรรดิราช มีรัตนะ 7 ประการมาเป็นคูปัญญ พระอินทร์ไปเชิญนางแก้วจากอูตตรกูรทวิปมาเป็น
 ชายา ดังที่ปรากฏในเนื้อเรื่องว่า

ที่นั่นนางราชเทวีก็กล่าวว่ ปราสาทแก้วหลังนี้ ก็หากเกิดมีด้วยเตชะบุญ
 แห่งมหาราชเจ้าแท้แล ผู้ข้าก็ขอย้อนสุขย้อนบุญเจ้า ข้าแล” ว่าอัน ชัดดีทั้งสองก็
 ชวนกันขึ้นเมื่อสู่ปราสาทแก้วนั้นแล ก็หิวบวรมวลด้วยทิพพะโคะทั้งหลาย คือว่า
 เสื่อ สาด อาสนและผ้ากั้เทศ อันวิเศษแระค่า กับด้วยน้ำต้นคันทน์ที่ค้ำและจอกแก้ว บั
 รมวลแล้วก็มีแล ส่วนว่าผ้าทิพเทพิเศษโกไสยและขันเงินขันค้ำไว้เหนือแท่นแก้ว
 อันปูไว้แล้วด้วยอาสนแระค่า และขันโภชนะอาหารอันเป็นทิพถัดนั้นก็เล็งหันยัง
 กงจักรแก้ว และแก้วมณีลูกประเสฎฐตั้งไว้รุ่งเรืองในปราสาท ถัดนั้นก็เล็งหันชุมค้ำ
 และชุมเงินต้นกาลพฤษ 4 ต้น มีใน 4 แจ่งปราสาทแก้วแล ถัดนั้นก็มีช้างแก้ว ม้า
 แก้ว ตั้งไว้ในโรงช้างม้าทั้งหลาย อันบวรมวลด้วยทิพพะโคะอันเป็นจักกวัตติ มี

สัมปัติพร้อมทุกสิ่ง เครื่องภัณฑาของกระษัตรา ก็มีใจชื่นชมยินดีด้วยบุญแห่งตน หากได้ฟ้าเพ็งมา ก็อยู่เสวยทิพพโภคะสัมปัติแห่งตนนั้นแล

ถัดนั้นพระยาอินท์เจ้าฟ้าก็ไปนำเอานางแก้วอุครโขที่ปู่ประเลง อันเกิดมากับบุญเจ้าทั้งสาม หากได้สร้างมากับกันแต่ปู่พพชาติ บ่ปราศจากเทียมตนแล ถัดนั้นก็นำเอามายังเสนาแก้วผู้ประเลงมีประยา อาจหื้อแล้วราชกิจการแห่งจักกวัตติราชก็มีแล

อินทาทิราชเจ้าฟ้า คันว่าเนรมิตไว้แล้วยังทิพสัมปัติทั้งหมด ก็ถือเอาน้ำต้นคันทิเทพอันวิเศษด้วยสุคันโธทกะ มาอุสสาราชาภิเสกยังเจ้าพรหมจักร หื้อได้เป็นจักกวัตติราชปราบที่ปทั้งสี่ มีที่ปน้อยได้สองพันเป็นบริวาร ก็ปรากฏได้ชื่อว่า "พรหมจักรกวัตติราช" ก็มีนางน้อยนาฏ 2 คน คือว่านางแก้วยอดสีดา และนางแก้วอุครโขที่ปอันวิเศษสุคันโธ เป็นอัคคมเหสีเทวีอยู่แนบข้าง อยู่ฟ่างซ้ายขวาคูวิลาส องอาจเป็นดั่งพระยาอินทาทิราชเจ้าฟ้า อันมีหมุ่นางสุชาดา นางสุธรรมา และนางนาสสนมทั้งหลายหมื่นหกพันนางหากเป็นบริวาร ส่งเสพบูชาด้วยทิพพนนตรีนั้นก็มีแล

(พรหมจักร: 158 - 159)

ในตอนท้ายเรื่องนึ่งเอง พระยาพรหมจักรได้แสดงบำเพ็ญทานบารมี โดยการตั้งโรงงานและบริจาคทานอยู่ไม่ขาด ทรงสละสมบัติเพื่อบำเพ็ญทานบารมี ดังที่กล่าวไว้ในเรื่องว่า

เจ้าก็หื้อเปลี่ยนแปลงสาลากว่านทานทั้งหลาย 6 หลัง ที่ใกล้ประตูเวียงทั้ง 4 และท่ากลางเวียง 1 หลัง ประตูคุ่มน้อย 1 หลัง ไปเอาเงินและคำที่ขุมเงิน ขุมคำทั้ง 4 ษขาด มาถวายหื้อเป็นทานแล เอาเสื้อผ้าเครื่องอาภรณ์ะทั้งหลายแต่ต้นกาล พฤษทิพ มาเป็นทานแก่สมณะพราหมณ์และยาจกทั้งหลายทุกวันษขาดสาย ก็มีหั้นแล

เจ้าก็หื้อทานแล้ว ก็บ่ปรารถนาเอายังโลกียสัมปัติสังสัคอันแล เจ้าก็เท่าปรารถนาเอายังประยาสัพพัญญุตัญญาณสิ่งเดียวแล แม่นว่านางอัคคมเหสีเทวีทั้ง 2 ก็สาธุอนุโมทนาทานกับด้วยพระยาจักกวัตติตนเป็นเจ้าสามีตนอันประเลงนางก็ปรารถนากับตามเจ้าตราบต่อเท่าถึงนิพพานก็มีแล

(พรหมจักร: 160)

นอกจากนั้นยังมีเรื่องแทรกในตอนท้ายที่กล่าวถึงเรื่องราวในชาติก่อนของพระยาพรหมจักรที่ตั้งจิตปรารถนาจะเป็นพระพุทธรเจ้า และได้รับพุทธรพยากรณ์ เรื่องดังกล่าวคล้ายกับเรื่องของพระโพธิสัตว์สุเมธดาบสที่ตั้งปรารถนาเป็นพระพุทธรเจ้า ณ เบื้องพระบาทของพระพุทธรเจ้าที่บังกรในอรรถกถาชาดก การจบเรื่องเช่นนี้อาจเป็นเพราะผู้แต่งต้องการเลียนแบบคัมภีร์ทางพุทธศาสนา จึงใส่เนื้อความที่กล่าวถึงการเป็นจักรพรรดิราช การมีรัตนะ 7 ประการเป็นคูปัญญ แสดงให้เห็นถึงการพยายามใส่ความคิดเรื่องจักรพรรดิราชซึ่งปรากฏในมหาสุทฺถสนสูตร ทำให้พระยาพรหมจักรกลายเป็นกษัตริย์ในพระพุทธศาสนา

จะเห็นว่า การดำเนินเรื่องในเรื่องพรหมจักรนั้น ยังคงเหตุการณ์สำคัญของเรื่องรามเกียรติ์เอาไว้อย่างครบถ้วน การเปิดเรื่องนั้นกล่าวถึงการก่ออกุศลกรรมของพระยาวิโรหาราชซึ่งจะนำเข้าสู่เหตุการณ์หลักของเรื่อง สิ่งที่มีการปรับเปลี่ยนให้เข้ากับลักษณะของชาดกคือเหตุผลที่ใช้ในการดำเนินเรื่องซึ่งเน้นเรื่องความเชื่อเรื่องบุญกรรมที่เป็นการสร้างความขัดแย้งในเรื่อง การย่ำคำสั่งอนเรื่องกรรมในตอนท้ายเรื่องเพื่อแสดงแนวคิดทางพระพุทธศาสนา โดยได้ยกตัวอย่างชีวิตของพระยาวิโรหาราชผู้ก่ออกุศลกรรมซึ่งนำมาสู่ความพินาศในตอนท้าย และได้เน้นย้ำความเชื่อเรื่องบุญกรรมนี้ในตอนจบที่ได้ขยายเรื่องต่อไปอีกยืดยาวโดยให้พระยาพรหมจักรกลายเป็นจักรพรรดิราช เพื่อเป็นให้ผู้ฟังหรือผู้อ่านได้เห็นการบำเพ็ญบุญบารมีของพระโพธิสัตว์ซึ่งทรงบำเพ็ญอย่างต่อเนื่องเพื่อผลคือการบรรลุสัมโพธิญาณในอนาคต ทำให้ผู้ฟังหรือผู้อ่านได้เห็นว่า การบำเพ็ญกุศลกรรมนั้นจะต้องทำอย่างต่อเนื่องไปในทุกชาติ การใช้ความเชื่อเรื่องบุญกรรมมาเป็นตัวดำเนินเรื่องนอกจากจะทำให้เรื่องดำเนินไปจนจบแล้ว ยังทำให้ผู้อ่านได้เห็นความสำคัญของการประกอบกุศลกรรมหรือการก่ออกุศลกรรม นำมาซึ่งความศรัทธาในพระโพธิสัตว์และการยึดถือวัตรปฏิบัติของพระโพธิสัตว์เป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิตอีกด้วย

3.5 ตัวละคร

ตัวละคร (Character) เป็นองค์ประกอบสำคัญของเรื่อง เพราะตัวละครทำหน้าที่เป็นผู้แสดงบทบาทในเรื่อง และเป็นผู้ดำเนินเรื่องตั้งแต่ต้นจนจบ วิทย์ ศิวะศรียานนท์ ได้แสดงความเห็นว่า เรื่องร้อยแก้วที่เป็นที่ติดใจของผู้อ่านนั้น ส่วนใหญ่แล้วผู้อ่านจะติดใจตัวละคร บางครั้งผู้อ่านอาจจะจำเนื้อเรื่องไม่ได้แต่สามารถจดจำตัวละครและการกระทำของตัวละครได้เป็นอย่างดี (วิทย์ ศิวะศรียานนท์, 2531: 59)

ลักษณะของตัวละครในเรื่อง **พรหมจักร** ผู้อ่านย่อมคุ้นเคยมาจากเรื่องรามเกียรติ์ซึ่งเป็นเรื่องที่นิยมกันมากในประเทศไทย และจดจำตัวละครและการกระทำของตัวละครได้โดยเฉพาะตัวเอกอันได้แก่ พระราม ทศกัณฐ์ และหนุมาน โดยอาจมีภาพกว้าง ๆ ว่าพระรามเป็นนักรบที่เก่งกาจ ทศกัณฐ์เป็นยักษ์ร้าย ส่วนหนุมานเป็นทหารที่เก่งกล้าและจงรักภักดี

ในการสร้างลักษณะของตัวละครเรื่อง **พรหมจักร** ซึ่งเป็นรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นล้านนาในรูปแบบวรรณคดีชาดก ผู้วิจัยพบว่าลักษณะของตัวละครบางตัวนั้นมีการปรับเปลี่ยนให้เข้ากับลักษณะของชาดกมากขึ้น แต่ก็ยังคงรักษาลักษณะของตัวละครที่ผู้คนคุ้นเคยไว้ ดังจะได้กล่าวเป็นลำดับดังนี้

3.5.1 ตัวละครพระโพธิสัตว์ ตัวละครพระโพธิสัตว์ คือ ตัวละครเอกของนิทานชาดก ผู้ประกอบคุณงามความดีและบำเพ็ญบารมีในแต่ละชาติภพ ตัวละครพระโพธิสัตว์ในเรื่องนี้คือ พระยาพรหมจักร (พระราม) ผู้วิจัยพบว่า ในเรื่องได้มีการปรับเปลี่ยนลักษณะหรือเหตุการณ์ในบางตอนเพื่อให้ตัวละครพระรามมีลักษณะคล้ายตัวละครพระโพธิสัตว์ในวรรณกรรมชาดกท้องถิ่นเหนือ คือเป็นบุคคลในอุดมคติ ไม่กระทำผิดศีลธรรม เน้นเรื่องการบำเพ็ญบุญบารมี โดยเฉพาะการบำเพ็ญทานบารมี ซึ่งลักษณะตัวละครดังกล่าวปรากฏมากในปัญญาสชาดก โดยเฉพาะเรื่องที่เป็นโครงเรื่องแบบฉบับซึ่งมีมากถึง 32 เรื่อง (วิรุฒน์ อินทรพร, 2544: 162) ดังจะกล่าวเป็นลำดับดังนี้

(1) เป็นพระโพธิสัตว์ผู้มีบุญบารมีมาก

ผู้แต่งได้สร้างให้พระโพธิสัตว์เป็นผู้มีบุญบารมีมาก เห็นได้จากเมื่อตอนเกิดมาก็เป็นผู้มีฤทธิ์เดชมาก ในเรื่องพรหมจักรกล่าวถึงลักษณะของพรหมจักรกุมารเมื่อตอนที่ประสูติว่า เป็นผู้มีลักษณะอันดีงามทั้งหลาย และจะได้เป็นจักรพรรดิราชผู้ยิ่งใหญ่ ดังที่ได้กล่าวไว้ในเนื้อเรื่องว่า

อันว่าพราหมณ์ผู้จบภทก็รู้ลักษณะลายลักษณจักรอันงามในดินมีอันมี
รูปกงจักรและปราสาท รูปสีเนโรรูปพระจันทร์รูปพระอาทิตย์ รูปชมพูทวีปทั้งมวล
ก็มีในปาตะดินแห่งเจ้ากุมารตนนั้นแล เท่ามีเส้นหนึ่งมาผ่าท่ากลางฉนั้น
พราหมณ์ก็เขวอดคดหมายรู้ด้วยมันตเพทหันแจ้งนัก ก็จึงไหว้พระยาว่า “ทเว
ข้าแต่มหाराชะเจ้ากุมารตนนี้มีบุญสมการมากนักร ประกอบไปด้วยลายลักษณ
จักรอันงามล้วนถ้วนทั้งมวล ยังจักได้สืบเสวยราชสมบัติบ้านเมืองแห่ง

มหาราชะเปนเจ้า และจักมีเตชะฤทธิชราบไปในสกลชมพูทวีปทั้งมวลแล ได้ยัง
อันปรากฏไปทั่วทั้งหกหมื่นทวีปชะแล

(พรมจักร: 20)

นอกจากจะมีลักษณะของมหาบุรุษ ยังเป็นผู้มีฤทธิเดชมาก รอบรู้สรรพวิทยา เก่งกาจ
ในการรบ พระองค์ยังมีพลังกำลังมหาศาลและมีฝีมือในการยิงธนู ดังเช่นที่แสดงในตอนยกศร
ทรงยกศรธนูสิ่งซึ่งหนักเกินกว่าชายพันคนจะยกขึ้นได้ แต่พระยาพรมจักรก็ทรงยกศรได้โดยง่าย
และเมื่อยิงธนูออกไปก็เกิดเสียงดังสนั่นก้องขึ้นอากาศเหมือนฟ้าผ่าได้พันครั้ง ธนูที่ยิงไปก็ถูกหิน
ก้อนใหญ่แหลกเป็นจุณไป ธนูที่นั้นวิ่งเวียนอ้อมป่า 3 รอบแล้วกลับเข้ามาสู่แกลงดังเดิม ดังที่
ปรากฏตอนหนึ่งในเรื่องว่า

เมื่อนั้น ท้าวตนชื่อว่าพรมจักรตนองอาจ ก็ลุกไปรับเอาธนูสิ่งทิพย์เทพ
กับทั้งปืนทิพย์วิเศษอันแข็งเจ้าก็วาดขึ้นด้วยง่ายเร็วพลัน เจ้าก็เอาปืนใส่แล้วก็ลั่น
ไค มีเสียงดังสนั่นก้องขึ้นอากาศ เป็นดังฟ้าผ่าดผ่าพันที่นั่นแล ปืนก็ไปจับก้อนหิน
สิลาแตกเป็นกระจวณไปเสี้ยง แล้วปืนแก้วก็ผัดเกี้ยววงไพรไป 3 รอบ ก็วายหน้า
พอกคืนมาอยู่ในแหล่งดังเก่าหั้นแล

(พรมจักร: 54)

อีกตอนหนึ่งที่ผู้วิจัยเห็นว่าเป็นการแทรกเข้ามาเพื่อแสดงให้เห็นว่าพระโพธิสัตว์เป็นผู้มี
บุญบารมีมาก คือการที่พระองค์ได้ครอบครองของวิเศษในตอนที่ทรงแสดงฤทธิเดชให้ยักษ์
เกรงกลัว จนยักษ์ยอมแพ้พระองค์และได้มอบ “แก้วทิพพจักขุ” ให้แก่พระองค์ ซึ่งเป็นของวิเศษที่
เมื่ออมแล้วจะมีตาทิพย์ สามารถมองเห็นสิ่งต่าง ๆ อันอยู่ใกล้และไกลได้ ตลอดจนมองเห็นบ่อเงิน
บ่อทองอันมีอยู่ในแผ่นดินหรือผืนน้ำได้โดยตลอด แต่กระนั้นในเรื่องก็ไม่ปรากฏว่าพระองค์ทรงใช้
แก้วทิพพจักขุนี้แม้แต่ครั้งเดียว ซึ่งประคอง กระแสชัย (2524: 152) ได้อธิบายว่าสาเหตุที่พระยา
พรมจักรมิได้ใช้แก้วทิพพจักขุนี้เป็นปริศนาธรรม แก้วทิพพจักขุนี้เปรียบเสมือน “ปัญญาจักขุ”
คือดวงตาแห่งปัญญา หรือความเฉลียวฉลาด เมื่อพระยาพรมจักรมีความทุกข์โศก กังวลห่วงใย
ในดวงนางสีดามากเกินไป จึงทำให้ความทุกข์นั้นบดบังสติปัญญาของพระองค์ไปสิ้น แต่ผู้วิจัย
สันนิษฐานอีกทางหนึ่งว่า การเพิ่มตอนได้ครอบครองของวิเศษคือแก้วทิพพจักขุขึ้นมานี้ก็เพื่อ
ส่งเสริมบุญบารมีของพระองค์ ดังที่เอื้อนทิพย์ พีระเสถียร (2529: 155) ได้กล่าวถึงอนุภาคของ

พิเศษว่าเป็นสิ่งสำคัญที่จะสร้างความยิ่งใหญ่ให้ตัวเอง การได้ครอบครองของพิเศษในตอนนี้จะแสดงให้เห็นถึงบุญบารมีของพระยาพรหมจักรได้อีกประการหนึ่ง

(2) เป็นผู้มิพระจริยาวัตรดีงาม

ลักษณะที่สำคัญที่สุดของพระรามในฐานะพระโพธิสัตว์คือผู้แต่งได้สร้างให้พระองค์เป็นผู้มิพระจริยาวัตรดีงาม ไม่เคยทำผิดศีลธรรม หมั่นบำเพ็ญบารมีอยู่เสมอโดยเฉพาะทานบารมี และมีการแทรกเรื่องให้พระองค์กลายเป็นกษัตริย์ในพระพุทธศาสนา ดังนี้

2.1 ตอนที่แทรกเข้ามาเพื่อแสดงความเมตตาของพระโพธิสัตว์

พระยาพรหมจักรเป็นบุคคลผู้มีเมตตากรุณาต่อสรรพสัตว์ และไม่ฆ่าสัตว์ตัดชีวิตซึ่งเป็นการผิดศีล โดยเนื้อเรื่องได้ให้พระลักษมณ์เป็นผู้ลงมือสังหารแทน หรือตัวเองแสดงธรรมให้ศัตรูกลับใจ ดังเช่นตอนที่พรหมจักรตามหานางสีดา ได้พบยักษ์ร้ายขวางทางไว้ แม้พรหมจักรจะมีฤทธิ์เดชมากแต่ก็ไม่ฆ่ายักษ์ เพียงแสดงฤทธิ์เดชให้ยักษ์เกรงกลัวเท่านั้น และยังสั่งสอนให้ยักษ์ตั้งมั่นอยู่ในศีลธรรมอีกด้วย ดังที่ปรากฏในเรื่องว่า

ตั้งจ้กรู้มานี้ โพธิสัตว์เจ้าเกิดมาปางนั้น ก็ประกอบไปด้วยเดชะกำลังได้เท่าช้างพรายสาร 700 ตัวแล ตั้งว่าจักตีหื้อมันเป็นกระจวนไปก็ได้อ แม่นจักตัดหัวมันหื้อเป็น 7 บั้ง 7 ท่อน ก็ได้อ เท่าว่าโพธิสัตว์เจ้ามีมหากรุณา มา บ่มักใคร่ฆ่า (ฆ่า) หื้อมันตาย ก็เท่าคำรามหื้อมันอ่อนยอบแล้วกล่าวว่ “ดูรายักษ์ร้าย กูจักยิงมึงหื้อขาดด้วยปืนธนู กูจักชักลากดาบแก้วฟันหัวมึงเสีย ตามตั้งฤทธิกูชะแล กูก็บไว้ชีวิตมึงตัวร้ายนักแล” ว่าอัน

ยักษ์ตัวนั้นมันก็กลัวตายนัก เหตุว่าจักท้วงตึงตนก็บได้ ก็จึงมีคำไหว้ขอชีวิตซึ่งพระโพธิสัตว์เจ้าว่า “ข้าแต่เจ้าตนมีบุญและเดชะฤทธิอันมาก ขอเจ้ากูจ้งไว้ชีวิตแก่ข้าแต่เทอะ คั่นว่ามหาราชาเจ้าแลไว้ชีวิตแก่ข้าตั้งอัน ข้าก็จักบูชาคุณเจ้า กูชะแล” ว่าอัน...

โพธิสัตว์เจ้าก็ฉ้นเข้าแล้วก็หื้อคำสอนแก่ยักษ์ผู้นั้นว่า “ดูรามหายักษ์ แต่กาลนี้ไปพายหน้า ท่านอย่าได้กะทำอันหยาบซ้ากล้าแข็ง และกะทำร้ายแก่ท่าน

ผู้อื่น คือว่า ข้า (ฆ่า) สัตต์ัดชีวิตแก่ท่านและสัตต์ทั้งหลายเทอะ ท่านจุงเลี้ยงชีวิต ด้วยอันชอบเทอะ” ว่าอันหันแล

(พรมจักร: 49 - 50)

จะเห็นได้ว่า พระยาพรมจักรรบกับยักษ์และได้แก้วทิพพจักขุ ตอนนีไม่มีปรากฏ ในรามเกียรติ์ฉบับใด ๆ เลย เมื่อดูจากคำบรรยายแล้วจะเห็นว่าตอนนี้เป็นตอนที่เพิ่มเข้ามาเพื่อ แสดงให้เห็นถึงความเมตตากรุณาของพระโพธิสัตว์ เพราะได้บรรยายถึงฤทธิ์เดชของพระโพธิสัตว์ ว่ามีกำลังมาก แต่ประกอบด้วยความเมตตากรุณาจึงทำเพียงแค่ขู่คำรามให้ยักษ์กลัวเท่านั้น เป็นลักษณะที่สอดคล้องกับตัวละครส่วนหนึ่งในปัญญาสชาดกและชาดกในท้องถิ่นเหนือ (นิยะดา เหล่าสุนทร, 2538: 126)

2.2 ตอนที่ปรับเปลี่ยนเพื่อเลี้ยงมิให้พระโพธิสัตว์ฆ่าตัวละครอื่น

จริยวัตรอันดีงามของพระยาพรมจักรยังปรากฏชัดเจนในสองตอนที่ปรับเปลี่ยนไป คือ ตอนที่พระรามต้องฆ่าตัวละครอื่น ในเรื่องรามเกียรติ์นั้นพระรามต้องสังหารพาลีและทศกัณฐ์ การสังหารพาลีคือการช่วยเหลือสุครีพให้ขึ้นครองราชย์ แต่ในเรื่องพรมจักร มีการปรับเปลี่ยน เหตุการณ์ในตอนนี้เพื่อมิให้พระโพธิสัตว์ลงมือฆ่าผู้ใด คือการให้พระยากาสี (พาลี) ลี้หนีไปเอง พระยากาวินทรราชจึงได้ขึ้นครองราชย์แทนและได้ช่วยเหลือพระยาพรมจักรในการชิงนางสีดา กลับคืนมา ดังที่กล่าวไว้ในเรื่องว่า

เทว ขตุติยา สจจ พนุติววา ทพุมหาโน ตตุถ วสนุติ ฯ ส่วนอันว่าท้าว พระยาทั้ง 2 มีสัจจะผูกพันกับด้วยกันแล้ว ก็อยู่ในป่าที่นั่นเลี้ยง 3 วัน ก็มีเมื่อนั้น หันแล

ตทา กาสีกราชา มรณกาลั กโรติ มนุสุสา อามจุจากทโย ฯ ในกาลเมื่อนั้น พระยาใหญ่กาสีกราชตนพื่อนั้น ก็กะทำกาละอันตายไปหันแล อันว่าคนทั้งหลายมี เสนาอามาจเป็นประธานก็เลิกชากส่งสักการยังบับวรมวลเพื่อหันแล

ตทา ในกาลเมื่อนั้นพระยาทั้ง 2 กับทั้งบ่าวไพร่ 5 คน ส่วนกาวินทรราช ก็ชวนกันเอาลูกตนผู้เป็นวอก คือว่า หรมาน นั้นมากับด้วยตน ก็ละแม่วอกนั้นอยู่ใน ป่าที่นั่น แล้วก็ชวนกันออกมาจากป่าไม้ ไต่เทียวมาด้วยลำดับคราวทาง บ่าน เท้าใดก็มารอดเวียงแก้วยอดปฐิหันแล

ยามนั้นเสนาอามาจทั้งหลายรู้ว่าเจ้ามารอด เขาก็เมื่อพร้อมกันมารับเอา
หน่อไธ้ให้ไว้กราบทูลสาวว่า “ข้าแต่มหาราชาเจ้า ส่วนเจ้าพระยาเจ้าตนพี่มีอายุบ่
หมั้น ก็พร่าอนิจจะตายเสียแล้วแล ผู้ข้าทั้งหลายก็มาพร้อมกัน สร้างแปลงปราสาท
คือว่าที่ส่งสักการพอบได้ 15 วันแล้ว วันพรูนี้ก็ส่งสักการพระยาเจ้าข้าแล บัดนี้
มหาราชาเป็นเจ้าเปล่าเสียเมือง บัดนี้มหาราชาเป็นเจ้ามารอด ผู้ข้าทั้งหลายก็คิด
ใจจอดยินดีแล บัดนี้พ้อยมีเจ้างามองอาจ เป็นขัตติยชาติเมืองใดแลมากับตามตน
เจ้าเข้าสู่เวียงเราที่นี้ชา กับด้วยบริวารและลูกวอกตัวชาวงามดีเหลือขนาด เป็นเชื้อ
ชาติงามดี มาตามส่งภูเจ้านี้ชา” ว่าอัน

(พรหมจักร: 71 - 72)

อีกตอนหนึ่งที่ปรับเปลี่ยนไปจากเรื่องเดิมเพื่อเลี่ยงให้ตัวละครพระโพธิสัตว์ไม่ได้ลงมือ
ฆ่าสิ่งมีชีวิต นั่นก็คือตอนที่ต้องสังหารพระยาวิโรหาราช แต่เดิมในเรื่องรามเกียรติ์ฉบับราชสำนัก
รวมถึงรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่น เช่น หอระมาน ลังกาสิบโห พระลักพระลาม พระรามชาดก ล้วนแต่
เป็นตัวละครพระรามที่เป็นผู้ลงมือสังหารทศกัณฐ์ แต่ในเรื่องพรหมจักร ตอน *ศึกลังกาครั้งที่ 4*
พระยาวิโรหาราชล้ม ซึ่งเป็นตอนสังหารทศกัณฐ์ ผู้แต่งปรับเปลี่ยนเรื่องว่าผู้ที่จะสังหารผีเมือง
ราพณาสูรและพระยาวิโรหาราชได้คือชายที่ไม่เคยมองเห็นผู้หญิงเป็นเวลา 3 ปี ซึ่งมีเพียงผู้เดียว
คือพระยารัมมจักร ดังนั้นผู้ที่สังหารพระยาวิโรหาราชจึงเป็นพระยารัมมจักร น้องของพระยา
พรหมจักรนั่นเอง ดังที่กล่าวไว้ในเรื่องว่า

เจ้านันทะก็หันแต่อันจักได้ราชสมบัติก็จึงกล่าวว่แล ประการหนึ่งเทวดาก็
หากบันดลเข้าหัวใจท่านแล กล่าวต่อไปว่า ผีเมืองนี้ชื่อราพณาสูรชาวรักษาเมืองไว้
หื้อหาเหล่า 100 ไห และควายพอนตัวหนึ่งหนุ่ม คันเยยะดีแล้วมาล้อมและแกง กับทั้ง
หมูต่างแก้วก็บตัน เยยะดีเหมือนกันแล้ว เอาไปเลี้ยงผีอารักษ์ที่นั่น มักก็จักกลับเพศ
เป็นแร้งมากิน แล้วเล็อกปองหาคนทั้งหลายอันบ่พอหน้าแมยงถ้วน 3 ปีนั้น หื้อนำ
วาทธนูยิงผีอารักษ์ยามบินมากินเครื่องสื่อนั้นแล้ว เยยะยกหมูเข้าตีเวียงเทอะ ก็จุง
หื้อพระยาใหญ่เจ้าทั้งสองไปเทอะ ยามนั้นผู้บ่พอหน้าแมยงถ้วน 3 ปีนั้น ข้า่นาววาท
ยิงพระยาใหญ่เจ้าจึงจักตาย เทียงจักแพ้ซะแล” เจ้านันทะก็กล่าวฉนั้นแล้วเสนา
มากกราบไหว้พระยาใหญ่ทั้งสองตนแล

พระยาทั้งสองก็ร้องเรียกเสนาท้าวพระยาทั้งหลายมาพร้อมกันแล้ว มีพระยาออกเป็นค้ำและบอกกล่าวคำเจ้านันทะหากปลงกรุณาได้แจ้งเห็นแล

ยามนั้นพระยารอกล่าวว่ “จักยากสิ่งนี้ชา ข้าจักว่าเยี่ยมมาแล” ว่าอันเขาก็ยินดีมากนัก ก็มาจัดเลือกหาคนอันบ่พอหน้าแมยงได้ 3 ปีนั้น ริพลหลายกว่า 30 อักโขก็บ่ได้สักคน มาได้เจ้ารัมมจักรตนเดียวบ่พอหน้าแมยงได้ 4 ปีว่าอัน แล้วเขาก็จัดหาเครื่องส้อง มีความพอนและหมุด่างแก้วกิบตัน เยียะดีแล้วมาใส่พริกเกลือเหมือนดังจักกินนั้นแล้ว

(พรมจักร: 114 - 115)

อันที่จริงเนื้อความในตอนนี้อาจจะขัดกับเนื้อหาของเรื่องเล็กน้อย กล่าวคือ พระยารัมมจักรได้แต่งงานกับนางราชกัญญาที่พระยาพรมจักรให้พระยาพรมจักร แต่พระยาพรมจักรไม่มีใจปฏิบัติ จึงได้เวนนางนั้นแก่เจ้ารัมมจักร และต่อมาได้ยกเมืองให้เจ้ารัมมจักรเป็นผู้ดูแล ส่วนตนได้ออกเดินทางเข้าป่าเพื่อตามหานางคુંบุญ กว่าที่รัมมจักรจะนำกองทัพมารบช่วยพี่ชายก็เป็นเวลาก่อนเริ่มศึกเมืองลังกาไม่นาน ดังนั้นเจ้ารัมมจักรที่อยู่ในเมืองตลอดเวลาไม่น่าจะเป็นผู้ที่ไม่เคยเห็นหน้าสตรีเป็นเวลานานถึง 3 ปี ควรจะเป็นพระยาพรมจักรผู้ออกเดินทางเสียมากกว่าที่จะไม่เห็นหน้าสตรี ดังนั้นการปรับเปลี่ยนเนื้อความในตอนนี้แสดงให้เห็นถึงเจตนาของผู้เขียนที่จะหาเหตุผลเลี้ยงให้ตัวละครพระโทธิสัตว์ไม่ต้องลงมือฆ่าสิ่งมีชีวิต โดยเรื่องการมีคุณสมบัติพิเศษที่ไม่เคยมองเห็นหน้าหญิงสาวนี้คล้ายคลึงกับ **รามเกียรติ์เบงกาลี ฉบับเกียรवास** ซึ่งกล่าวว่าผู้ที่จะสังหารอินทรชิตได้จะต้องไม่เห็นหน้าผู้หญิงเป็นเวลา 14 ปี (เสฐียรโกเศศ, 2550: 78) หรือรามเกียรติ์ของไทยชื่อเรื่อง **ลังกาสิบโห** ที่กล่าวว่าผู้ที่จะสังหารอินทรชิตได้จะต้องไม่เคยเห็นหน้าผู้หญิงเป็นเวลา 12 ปี (ม.ศรีบูรพา, 2534: 59) ผู้แต่งอาจนำเรื่องดังกล่าวมาดัดแปลงให้เป็นการมีคุณสมบัติพิเศษที่จะสังหารพระยาวิโรหาราชแทน เพื่อมิให้ตัวละครพระโทธิสัตว์ทำบาป และยังช่วยให้เรื่องดำเนินไปอย่างสมเหตุสมผลอีกด้วย กล่าวคือ ทำให้เห็นว่าพระยาพรมจักรมิได้ไม่มีฤทธิ์มากพอจะสังหารพระยาวิโรหาราช แต่เพราะจำเป็นต้องใช้วิธีพิเศษซึ่งมีแต่พระยารัมมจักรเท่านั้นที่ทำได้นั่นเอง

2.3 ตอนที่แทรกเข้ามาเพื่อให้พระยาพรหมจักรกลายเป็นกษัตริย์ในพระพุทธศาสนา

ในเรื่องพรหมจักรกล่าวถึงการที่พระองค์บำเพ็ญทานบารมีด้วยการตั้งโรงพยาบาลและ
 บริจาคทานอยู่ไม่ขาด พร้อมทั้งตั้งจิตอธิษฐานให้พระองค์ได้บรรลुศัพท์ปัญญา โดยไม่สนใจ
 โลภียสมบัติแม้แต่น้อย ดังที่ปรากฏในเรื่องพรหมจักรว่า

เจ้าก็หื้อเพิ่มแปลงสาลากว่านทานทั้งหลาย 6 หลัง ที่ใกล้ประตูเวียงทั้ง 4
 และท่ากลางเวียง 1 หลัง ประตุคุ่มน้อย 1 หลัง ไปเอาเงินและคำที่ขุมเงิน ขุมคำทั้ง
 4 บ่ขาด มาถวายหื้อเป็นทานแล เอาเสื้อผ้าเครื่องอาภรณ์ทั้งหลายแต่ต้นกาล
 พุทฺษทิพ มาเป็นทานแก่สมณะพราหมณ์และยาจกทั้งหลาย ทุกวันบ่ขาดสาย ก็มี
 หั้นแล

เจ้าก็หื้อทานแล้ว ก็บ่ปรารถนาเอายังโลกียสมบัติสิ่งสักอันแล เจ้าก็เท่า
 ปรารถนาเอาซึ่งประยาศัพท์ปัญญาตัญญาณสิ่งเดียวแล แม่นว่านางอัคคมเหสีเทวี
 ทั้ง 2 ก็สาธุอนุโมทนาทานกับด้วยพระยาจักรวัตติ ตนเป็นเจ้าสามีกาตนประเลฎ
 นางก็ปรารถนากับตามเจ้าตรวจต่อเท่าถึงนิพพานก็มีแล บ่เท่าแต่นั้น
 พระยาจักรวัตติราชก็สละเข้าของ หื้อเป็นทานแก่ท้าวพระยา เสนาอามาจและคน
 ทั้งหมดทุกวันบ่ขาดสายแล บ่เท่าแต่นั้น เจ้าก็หื้อนางทั้งสองเอาผ้าทิพแต่ต้นกาล
 พุทฺษทิพ มาหียบเป็นจีวรหื้อเป็นทานแก่เจ้าสมณะพราหมณ์ทั้งหลาย และหื้อ
 เข้านำโภชนะอาหาร เสนาสนะคิลานปัจฉัยเป็นทาน แก่สมณะพราหมณ์ทั้งหลาย
 ทุกเมื่อบ่ขาดสายแล

(พรหมจักร: 160)

เมื่อพระองค์ได้ตั้งจิตอธิษฐานว่าหากได้เป็นพระพุทธเจ้าในภายภาคหน้า ขอให้พระอินทร์
 เสด็จลงมาค้าชู พระอินทร์ทราบเรื่องจึงเสด็จลงมาบันดาลแก้ว 7 ประการคู้บุญบารมีให้
 นอกจากนั้นแล้วพระอินทร์ยังได้นำนางแก้วจากอูตตรกรูทวิปมาเป็นชายาคู้บุญบารมีของพระยา
 พรหมจักรอีกด้วย ดังที่ปรากฏในเรื่องว่า

ตสมึ ขณ ในขณะบัดนั้น อันว่าหินปัดนุกัมมพลสีลาอาสน์ แห่งอินทราธิ
 ราชเจ้าฟ้าก็สำแดงกระด้างแข็ง อินทราธิราชตนเป็นเจ้าแก้วเวทดาทั้งหลาย ก็หื้อ
 กงจักรแก้วอันจักได้เป็นพระยาจักรวัตติราชตนประเลฎ หื้อบังเกิดยังแก้ว 7

ประการ ปราบทวิปทั้งมวลมีทวีปน้อยได้สองพันเป็นปรีวารแล อินทาทิราชคัณจำเพิง
ตั้งนี้แล้ว ก็สระเต็กลงมาจากดาวติงสาสวรรค์เทวโลก ก็มาเนรมิตปราสาทแก้ว อัน
แวดล้อมไปด้วยแก้ว 7 ประการ และชุมคำ ชุมเงิน 4 ชุม ใน 4 แจ่งปราสาท และต้นกล้วย
ปรุกชะ 4 ต้น ใน 4 แจ่งปราสาท นำมายังงจักรแก้วและแก้วมณีโชติ เอาแต่พื้นน้ำ
มหาสมุทรมาไว้ในปราสาท และเนรมิตยั้งเครื่องบวรโภคอันเป็นทิพย์ แล้วก็ได้
นำเอาช่างช่างแก้วตัวประเสริญแต่ป่าไม้หิมพานต์มาแล้ว เป็นช่างมังคละแล แล้วไป
นำเอาช่างแก้วอัสตรแต่แม่น้ำสินธุวราช มาไว้เป็นช่างแก้วมังคละแก้วโพธิสัตว์เจ้า
หิ้นแล

...

ถัดนั้นพระยาอินท์เจ้าฟ้าก็ไปนำเอานางแก้วอุดรโขทัยผู้ประเสริญ อันเกิดมา
กับบุญเจ้าทั้งสามหากได้สร้างมากับกันแต่ปุพพชาติ บ่ปราศจากเทียมตนแล
ถัดนั้นก็นำเอามายังเสนาแก้วผู้ประเสริญมีพระยา อาจหื้อแล้ววราชกิจการแห่ง
จักรกวัตติราชก็มีแล

(พรหมจักร: 157 - 158)

ความคิดเรื่องพระยาจักรพรรดิราชผู้มีแก้ว 7 ประการคુંบุญบารมีนี้เป็นความคิดที่ปรากฏ
ในมหาสุทฺถสสนสูตร เรื่องพระเจ้าจักรพรรดิมหาสุทฺถสนะว่า

อานนท์ ในแก้ว 7 ประการนี้ คือ

จักรแก้ว เป็นทิพย์ ประกอบด้วยกำ กง ดุม บริบูรณ์ด้วยอาการทุกอย่าง
ปรากฏแก่พระเจ้ามหาสุทฺถสนะ... เราเคยฟังมาว่า พระราชาผู้เป็นกษัตริย์ มุรธา
ภิเชกของคโธ สนานพระเศียรแล้วทรงพระอุโบสถอยู่บนปราสาทอันประเสริฐ ใน
วันอุโบสถขึ้น 15 ค่ำ นั้น ปรากฏจักรแก้วอันเป็นทิพย์ มีกำกงดุมบริบูรณ์ด้วย
รายละเอียดทุกอย่างขึ้นมา พระราชาองค์นั้นยอมเป็นจักรพรรดิ...

...อานนท์ ข้ออื่นยังมีอีก ช่างแก้ว ได้ปรากฏแล้วแก่พระเจ้ามหาสุทฺถสนะ
เป็นพระยาช่างชื่ออุโบสถชาวปลอด เป็นที่ตั้งแห่งคชลักษณ์ครบ 7 ประการ มี
ฤทธิ์เหาะได้...

...อานนท ยังมีข้ออื่นอีก ม้าแก้วได้ปรากฏขึ้นแก่พระเจ้ามหาสุทิสสนะ เป็นพญาม้าชื่อวลาหก สีขาวล้วน ศีรษะดำเหมือนงา มีผมเป็นพวงเหมือนหญ้าปล้อง มีฤทธิ์เหาะได้...

...อานนท ยังมีข้ออื่นอีก พระเจ้ามหาสุทิสสนะทรงมีแก้วมณี เป็นแก้วมณีชนิดไพฑูรย์ ชั่นงาม มีกำเนิดแปดเหลี่ยม เจียรระโนอย่างดี สุกใสแวววาว มีอาการสมบูรณ์ทุกอย่าง...

...อานนท ยังมีข้ออื่นอีก นางแก้วได้ปรากฏขึ้นแก่พระเจ้ามหาสุทิสสนะ เป็นหญิงมีรูปร่าง น่ารัก น่าเลื่อมใส ถึงพร้อมด้วยผิวพรรณที่งดงามอย่างยิ่ง ไม่สูงนัก ไม่เตี้ยนัก ไม่ผอมนัก ไม่อ้วนนัก ไม่ดำนัก ไม่ขาวนัก ไม่ถึงกับเป็นผิวทิพย์ แต่ก็ล่องผิวหญิงมนุษย์...

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2525 เล่ม 13: 473 – 478)

การแทรกแนวความคิดเรื่องแก้ว 7 ประการ และการนำนางแก้วจากชุดตรกฐทวีปมาคู่บุญบารมีพระยาพรหมจักร นอกจากจะแสดงให้เห็นถึงบุญบารมีของพระโพธิสัตว์แล้ว ยังเป็นการทำให้พระยาพรหมจักร ซึ่งแต่เดิมเป็นตัวละครพระรามที่มีเค้าเรื่องมาจากรามเกียรติ์ให้กลายเป็นกษัตริย์ในพระพุทธศาสนาอีกด้วย

นอกจากนั้นในเรื่องพรหมจักรยังมีเรื่องแทรกในตอนท้ายที่กล่าวถึงเรื่องราวในชาติก่อนของพระยาพรหมจักรที่ตั้งจิตปรารถนาจะเป็นพระพุทธเจ้า และได้รับพุทธพยากรณ์จากพระพุทธเจ้านามว่า รัम्मทัสสี

เมื่อนั้นพระพุทธเจ้าตนชื่อว่า รัम्मทัสสี เสิงหันด้วยอนาคตญาณะยังรู้ว่จักสมรืทธิบัรรวมวลแก่พระยาดังอัน ก็ทำนายยังพระยาในท่ากลางภิกขุสังฆะเจ้าทั้งหลายว่า “อิมสมุมี ภทฺท กปะเป อัย พุทโธติ ภวิสฺสติ” ดังนี้เป็นต้นแล “ภิกขเว ตูราภิกขุทั้งหลาย อัย ราชา อันว่าพระยาตนนี้จักได้เป็นพระพุทธเจ้าตนหนึ่งชื่อว่า โคตมะ ในภัททกัปปิหมันชะแล”

(พรหมจักร: 163)

เรื่องดังกล่าวคล้ายกับเรื่องของพระโพธิสัตว์สุเมธดาบสที่ตั้งปรารถนาเป็นพระพุทธเจ้า ณ เบื้องพระบาทของพระพุทธเจ้าที่บังกรในสุเมธกถา ในทูลเรณิทาน ช่วงต้นของอรรถกถาชาดกว่า

แม้พระผู้มีพระภาคเจ้านามว่าที่บังกร ก็ได้เสด็จพุทธดำเนินประทับยืน ณ ภาคศิรัษะแห่งท่านสุเมธดาบส ลืมพระเนตรทั้งคู่อันสมบูรณ์ด้วยประสาทมีวรรณะ 5 ดุจเฉดของสีหบัญชรอันล้วนแล้วด้วยแก้วมณี ทอดพระเนตรดูท่านสุเมธดาบสผู้นอนอยู่บนเปือกตม ทรงส่องอนาคตตั้งสัจญาณดูว่า ดาบสนั้นนอนหมอบบำเพ็ญอุกนิหารเพื่อเป็นพระพุทธรูป ความปรารถนาของเธอจักสำเร็จหรือไม่ ทรงทราบว่า ล่วง 4 อสงไขยแสนกัปแต่ภัททกัปนี้ เธอจักเป็นพระพุทธรูปนามว่า โคตมะ

(พระคัมภีร์ชาดกแปลฉบับ ส.อ.ส., 2493: 24)

การแทรกเรื่องพุทธพยากรณ์ดังกล่าวเป็นอีกตอนหนึ่งที่เพิ่มเข้ามาเพื่อแสดงให้เห็นการเชื่อมโยงกันระหว่างเรื่องพรหมจักรซึ่งเป็นเรื่องพระรามให้สอดคล้องกับเรื่องพระพุทธเจ้าในชาดก โดยพระยาพรหมจักรได้รับพุทธพยากรณ์ว่าจะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้านามว่าโคตมะ เช่นเดียวกับในอรรถกถาชาดกซึ่งกล่าวถึงพุทธพยากรณ์ว่าสุเมธดาบสผู้บำเพ็ญบุญบารมีจะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้านามว่าโคตมะ ด้วยการแทรกพุทธพยากรณ์ที่สัมพันธ์กันเช่นนี้ เรื่องพระรามจึงกลายเป็นชาดกเรื่องหนึ่งในพระพุทธศาสนา

(3) พระลักษณะ: ผู้แสดงบทบาทในการรบ

แม้ว่าเรื่องพรหมจักรจะมีเค้าเรื่องมาจากเรื่องรามเกียรติ์ซึ่งเป็นเรื่องราววีรบุรุษนักรบผู้กล้าหาญคือพระราม แต่ในเรื่องพรหมจักรนั้น ตัวละครพระราม คือพระยาพรหมจักรนั้นมิได้มีบทบาทในการรบมากนัก ดังจะเห็นได้จากตอนที่สอดแทรกเข้ามาเพื่อแสดงความเมตตาของพระโพธิสัตว์หรือตอนที่เลี่ยงการสังหารตัวละครอื่นดังที่ได้กล่าวมาแล้ว แม้ในศึกเมืองลังกาที่มีการรบกันระหว่างสองฝ่ายหลายครั้ง แต่พระยาพรหมจักรก็มิได้แสดงบทบาทเด่นมากนัก ผู้แสดงบทบาทในการรบอย่างเด่นชัดกลับเป็นพระยารัชมจักร (พระลักษณะ) ดังจะเห็นได้จากการบรรยายฉากการรบของพระยารัชมจักรซึ่งแสดงถึงฤทธิ์เดชในการรบที่ทัดเทียมกับพระยาวิโรหาราช เช่นในศึกลังกาครั้งที่ 1 ที่พระลักษณะได้แสดงบทบาทโดดเด่นในการรบดังนี้

ส่วนว่าเจ้ารัชมจักรก็สังวาทสวาธิยายยังคาถาอันวิเศษที่บังเกิดเป็นรูป
ยนต์ชูพายไหลเข้าไปหั่นแล ส่วนว่าชาวเวียงทั้งหลายก็พากันรบต่อมากนัก
แม่
ว่าพันตกไว้ มันก็จึงลูกมาเป็นตัวดั่งเก่า...

ส่วนว่าเจ้ารัชมัจจกรก็มนต์เปาคาถาไฟไล่ไหม้ยักษ์แตกหนีเสี้ยนแล เปลวไฟก็ไหม้ไปชู่แห่งชู่ที่แล ส่วนฟ้าวตาลทั้งหลายก็มียอดอันใหม่ทุกที่หั้นแล ส่วนว่าคนทั้งหลายก็แตกหนีหั้นแล พระยาลังกาก็สวาทิยายแก่เสียด บังเกิดเป็นฝนตกลงมามากนัก น้ำก็จกถ้วมเมืองเนื่องขวาไปทุกที่แล ส่วนว่าไฟก็ดับเสียดเสี้ยนหั้นแล น้ำก็เลิงไหลพัดถีบหมูริพลแห่งพระยาทั้งสองไหลไปมากนักแล

ส่วนว่าเจ้ารัชมัจจกรก็สังวาทสวาทิยายคาถาบังเกิดเป็นเกวียนลมพัดตะขอดตีถีบยังฟองน้ำล้นลงหั้นแล คนพองีตสมภารแห่งเจ้าปางนั้นมากนัก เขาก็สาธุการเป็นเสียงอันหนึ่งอันเดียวกันนั้นมื่อก้องมากนักแล

(พรหมจักร: 103 - 104)

พระยารัชมัจจกรนั้นมีบทบาทอย่างยิ่งในการรบที่เมืองลังกา โดยเฉพาะในศึกลงกาครั้งสุดท้ายที่ เป็นผู้สังหารฝออารักษ์เมืองลังกา และเป็นผู้สังหารพระยาวิโรหาราช ดังที่กล่าวไว้ในเรื่องว่า

ยามนั้นเจ้ารัชมัจจกรตนน้อง เจ้าก็สวาทิยายหื้อบังเกิดเป็นหุ่นยนต์บินบนอากาศ กำดาบฟาดเลยพื้น ชาวลังกาก็ถ่มกันตายไขว่ ท้าวใหญ่ก็สวาทิยายมนต์หื้อบังเกิดเป็นเกวียนไฟหุบไล้ไป ไฟก็เยือกเป็นเปลวถั่งไหม้ลามจอดทุกแดน คนทั้งหลายก็แล่นพ่ายหนีไปทุกแห่ง เจ้ารัชมัจจกรก็แต่งหื้อเป็นเกวียนลมพัดถีบช่วยเปลวไฟหั้นแล...

ยามนั้นพระยาวิโรหาก็สยของมารอดตัดที่นั้น ก็ได้ยินเขากล่าวคำรามตนตั้งอัน ก็ถอดเอาดาบศรีกัญไชยออกมาวัดฟันแล ยามนั้นเจ้ารัชมัจจกรหันร้ายตั้งอัน ก็วาดธนูสังคียงฝ่า ยามนั้นปืนก็จลัดเข้าถูกข้างมันแล้วสยบเกิดตกมาหั้นแล

(พรหมจักร: 113)

การให้พระยารัชมัจจกรหรือพระลักษมณ์มีบทบาทเด่นในการรบแทนพระยาพรหมจักรเช่นนี้อาจเป็นเพราะผู้แต่งต้องการเลียงมิให้พระโพธิสัตว์แสดงบทบาทเด่นในการรบ เพราะหากมีบทบาทในการรบก็เลียงไม่ได้ที่จะต้องสังหารข้าศึก สอดคล้องกับที่นิยะดา เหล่าสุนทร กล่าวไว้ว่า ความสามารถในการรบของพระเอกในชาดกที่มีโครงเรื่องแบบฉบับนั้นมักจะไม่โดดเด่นมากนัก เพราะคุณสมบัติเช่นนี้ไม่สอดคล้องกับความเป็นพระโพธิสัตว์ (นิยะดา เหล่าสุนทร, 2538: 122)

การให้พระยาพรหมจักรมีบทบาทในการรบเด่นขึ้นมาแทนจึงทำให้บทบาทในการรบของพระยาพรหมจักรลดน้อยลงไป และบทบาทในการรักษาศีล การบำเพ็ญบารมีโดดเด่นขึ้นมาแทน

ผู้วิจัยมีข้อสังเกตว่าลักษณะตัวละครพระโพธิสัตว์ในเรื่อง **พรหมจักร** นั้นคล้ายคลึงกับตัวละครเอกใน **ปัญญาชาดก** ส่วนที่เป็นโครงเรื่องแบบฉบับ ดังที่ได้กล่าวไว้ในบทที่ 2 ว่าใน **ปัญญาชาดก** ส่วนที่เป็นโครงเรื่องแบบฉบับนั้น ตัวละครพระโพธิสัตว์จะเป็นตัวละครในอุดมคติที่มุ่งมั่นในการบำเพ็ญบารมีต่าง ๆ ด้วยความแน่วแน่อดทน ทำให้พุทธศาสนิกชนเกิดความเลื่อมใสศรัทธาในพระจริยาวัตรของพระพุทธเจ้า ทั้งที่เมื่อดูจากเนื้อหาในเรื่องรามเกียรติ์นั้น เรื่องราวเป็นลักษณะของโครงเรื่องซับซ้อน กล่าวคือ มีการผจญภัยของตัวเอกไปในที่ต่าง ๆ และได้ครอบครองของวิเศษ ซึ่งเรื่องที่มีโครงเรื่องซับซ้อนดังกล่าวมักจะมุ่งเน้นการแสดงอิทธิปาฏิหาริย์ของตัวเอกมากกว่าการบำเพ็ญบุญบารมีในด้านต่าง ๆ และลักษณะของตัวละครในโครงเรื่องซับซ้อนจะคล้ายคลึงกับลักษณะของตัวเอกในนิทานพื้นบ้านหรือเรื่องจักร ๆ วงศ์ ๆ ที่มีการแสดงอิทธิปาฏิหาริย์ ผจญภัยได้ของวิเศษ และได้ชayahหลายองค์ ขณะที่พระยาพรหมจักร แม้ว่าจะได้ผจญภัยไปยังที่ต่าง ๆ และได้ของวิเศษคือ แก้วทิพพจักขุ ซึ่งเมื่ออมไว้ในปากแล้วจะมองเห็นทุกอย่าง แต่ปรากฏว่าในเรื่องนั้นพระยาพรหมจักรไม่เคยใช้แก้วทิพพจักขุนี้เลย แม้แต่ตอนที่ต้องการทราบข่าวนางรัตนสีดาก็ใช้หรมานไปสืบข่าวแทน การมีชayahมากกว่า 1 องค์ก็เป็นเรื่องเพิ่มเติมเข้ามาในตอนท้าย คือนางแก้วจากอสูตตรกูรทวิป ซึ่งก็ได้มาเป็นชayahเพราะพระยาพรหมจักรมีความรักต่อนาง แต่เป็นชayahที่พระอินทร์นำมาถวายเพื่อเสริมสร้างบารมี ในการผจญภัยของพระยาพรหมจักร บทบาทเด่นที่มีอยู่ตลอดเรื่องกลับเป็นเรื่องของการมีเมตตากรุณาต่อสรรพชีวิต ดังที่มีเรื่องแทรกแสดงถึงความเมตตาของพระองค์ และความมุ่งมั่นบำเพ็ญบุญบารมีในตอนท้ายเรื่อง

จะเห็นว่า เนื้อหาบางตอนที่ปรากฏในเรื่อง มีทั้งการดัดแปลงเรื่องเดิมและการเพิ่มบางตอนซึ่งไม่มีในรามเกียรติ์ฉบับอื่น ขึ้นอยู่กับผู้แต่งว่าจะเลือกปรับเปลี่ยนเรื่องไปในทิศทางใด สำหรับวรรณกรรมเรื่อง **พรหมจักร** ซึ่งผู้แต่งจงใจให้เป็นชาดก จึงเลือกที่จะปรับเปลี่ยนบางตอนให้เอื้อประโยชน์ต่อการกำหนดพฤติกรรมของตัวละครพระโพธิสัตว์ กล่าวคือ การกล่าววว่าพระโพธิสัตว์เป็นผู้มีบุญบารมีมาก การออกเดินทางตามหานางคู้บุญ การแสดงความเมตตาของพระโพธิสัตว์ การเลี้ยงมิให้พระโพธิสัตว์ฆ่าตัวละครอื่น ตลอดจนเรื่องที่สุดอดแทรกเข้ามาเพื่อปรับเปลี่ยนตัวละครพระรามให้เป็นกษัตริย์ในพระพุทธศาสนาด้วยเรื่องจักรพรรดิราช

การเชื่อมโยงเรื่องให้สอดคล้องกับ**อรรถกถาชาดก**ด้วยการสอดแทรกเรื่องพุทธพยากรณ์ ทำให้พระรามกลายเป็นตัวละครพระโพธิสัตว์อย่างแท้จริง

3.5.2 ตัวละครปรับแก้ ตัวละครปรับแก้ คือ ตัวละครที่เป็นคู่ขัดแย้งของพระโพธิสัตว์ ซึ่งในที่นี้ก็คือพระยาวิโรหาราช อดีตชาติของพระเวททัตซึ่งเคยกระทำความโลหิตูปบาทแก่พระโพธิสัตว์ พระยาวิโรหาราชในเรื่องพรหมจักรก็คือตัวละครทศกัณฐ์ในเรื่องรามเกียรติ์ ซึ่งเป็นผู้ลักพานางสีดาจนเป็นชนวนแห่งสงคราม พระยาวิโรหาราชมีลักษณะดังนี้

(1) ลุ่มหลงในกามคุณ

พระยาวิโรหาราชเป็นตัวละครที่ลุ่มหลงในกามคุณ ถึงแม้ได้เสพกามคุณกับอัครมเหสีและนางสนมกำนัลหกหมื่นหกพันนางก็ยังไม่อึดในตัณหา ความลุ่มหลงนี้ นำพาความพินาศมาสู่ตน ดังจะเห็นได้จากตอนต้นเรื่องทีกล่าวว่าการวิโรหาราชนั้นเป็นผู้มีฤทธิ์มาก จึงได้ใช้ฤทธิ์นั้นไปเที่ยวเยี่ยมชมทิพย์สมบัติแห่งเมืองมนุษย์ ตลอดจนเมืองครุฑเมืองนาคมาหมดแล้ว กระนั้นพระองค์ก็ยังปรารถนาที่จะไปชมทิพย์สมบัติในสวรรค์โดยไม่ฟังเสียงเสนาอำมาตย์ ดังที่กล่าวไว้ในช่วงต้นเรื่องว่า

เอกสุมี รุตติเย ยังมีในคืนหนึ่ง พระยาตนนั้นก็มาร่ำเพิงในใจว่า “อหิ อันว่ากูราชะนี้ ก็ได้ไปหันยังประเทศราชบ้านเมืองอันมีในสกลชมพูทวีปเสียดทุกที่ทุกแห่งแล้ว และพายไต่เมืองครุฑเมืองนาค กูก็ได้หันแล้วยังทิพสมบัติแห่งพระยาครุฑพระยานาคเสียดแล้วแล บัดนี้กูจักขึ้นไปสู่เมืองฟ้า เพื่อใคร่หันยังสมบัติแห่งเทวดาทังหลาย และสมบัติแห่งพระยาอินทาทิราช อันเพินหากเล่าลือกันว่าประเสริฐยิ่งกว่าสมบัติในเมืองคนและประกอบไปด้วยทิพโภคและปราสาทวิมานแก้ว และนางเทวดาทังหลายนั้น ถ้านพอดังฤา กับทังสวณนันทนุญญาณและโบกขรณีอันเป็นที่แหล่งเหล่านแห่งเทวดาทังหลายแท้แล พระยาก็มาร่ำเพิงใจฉันนี้ก็มีคำวิตักอยู่ไฉ่ ๆ หั้นแล...

เหตุว่าพระยาตนนั้นประกอบด้วยโลภตัณหาในกามราคะหากครอบงำก็มีใคร่สนุกกับด้วยนางเทวดาทังหลาย แม่นได้เสวยกามคุณในเมืองคน คือว่ากับนางอัครมเหสีเทวีและนางนาสนมทังหลายได้หกหมื่นหกพันนางทุกเมื่อ

ก็ยังบิ่้มแก้้ตถหา จิ่งจักมีวาจาถามเชิงเสนาอามาจทั้งหลาย เพื่อว่าจักเมื่อสู้อัน
ฟ้าแล

(พรมจักร: 5 - 6)

เมื่อขึ้นไปบนสวรรค์แล้วก็ก่อกรรมด้วยความหลงในตถหา คือการลอบเข้าหานางสุธรรมา
ชายาของพระอินทร์ ซึ่งทำให้นางลงมาเกิดเป็นนางสีดาเพื่อแก้้แก้้ ความหลงในตถหาของพระยา
วิโรหาราชยังเป็นมูลเหตุแห่งการลักพาตัวนางสีดาจนเกิดสงครามอีกด้วย

(2) เป็นคู่แข่งบุญบารมี

ผู้แต่งมิได้สร้างพระยาวิโรหาราชให้เป็นยักษ์ที่น่าเกลียดน่ากลัว แต่เป็นมนุษย์ที่มีรูปร่าง
มีฤทธิ์เดชเนื่องจากบุญบารมีที่เคยกระทำมาในชาติก่อน ดังจะเห็นได้จากตอนต้นเรื่องที่พระยา
วิโรหาราชเป็นผู้มีชาติกำเนิดสูง คือเป็นเทพบุตรผู้มีบุญสมภารจตุจากชั้นฟ้าลงมาเกิดใน
โลกมนุษย์ กำเนิดออกมาเป็นกุมารมีรูปโฉมงดงาม เป็นผู้ที่มีฤทธิ์พร้อมด้วยเครื่องทิพย์ 3 ประการ
คือ เกบตี้นทิพย์ (รองเท้าทิพย์) ดาบศรีกัญไชย และธนูทิพย์ นอกจากนั้นยังมีกุมารซึ่งเกิดใน
ตระกูลท้าวพระยาและเสนาอำมาตย์ทั้งหลายอันเกิดร่วมวันเดียวกันได้หนึ่งหมื่นคนเป็นบริวาร
แก่ราชกุมาร เมื่อโตขึ้นก็ได้เรียนรู้เจนจบศิลปศาสตร์ทิพย์มนตร์ทั้งหลาย ดังที่ปรากฏในเรื่องว่า

ตถา เอโก เทวบุตรโต บุญญสมุภาโร อายุ ๑ ปริชีนอายุก็ ตโต เทวโลกโต
ปฏิสนธิ์คณฺหิ ๙ ตโต ในกาลนั้นไปพายหน้า ส่วนเทวบุตรตนมีบุญสมภารอยู่ในชั้น
ฟ้า ก็เลี้ยงอายุ แล้วลงมาเกิดในเมืองลังกาที่นั่น ก็เล็งเห็นยังพระยาอันปมีลูกสักคน
ก็ลงมาเอาปฏิสนธิ์แห่งนางราชเทวีพระยาวิโรหาตนนั้นแล นางก็ทรงคัพพะได้ 10
เดือน แล้วก็ประสูติออกมาจากท้องแม่เป็นอันบริสุทธิ์ใสงามปราศจากมลละมูลทิน
แล อันว่าเครื่องทิพย์ 3 ประการคือว่า เกบตี้นทิพย์ ดาบศรีกัญไชยและกธนูทิพย์
ก็เกิดมีแก่กุมารผู้นั้นแล ส่วนอันว่ากุมารตนนั้น ยามเมื่อออกจากท้องแม่ก็
กระทำหือเป็นอันวิเศษนักแล

โส กุมารโ วุฑฺฒิตวา ทิพฺพมนฺตํ นิปติ ส่วนอันว่าเจ้าราชกุมารตนนั้น ก็
จำเริญใหญ่ขึ้นมา 2 ปี 3 ปี ก็จับรู้อย่างศาสตรศิลป์ทิพพมนต์มากนักนั้นแล เหตุตั้งอัน
พระยาตนพอกก็เบิกบายใส่ชื่อกุมารผู้นั้นว่า วิโรหาราชกุมาร ว่าอันก็มีแล อันว่า
พระยาตนพอกก็หือเพิ่นแต่งแปลงยังเครื่องประดับต่าง ๆ เป็นต้นว่า ม้าวใส่แขน

แหวนใส่กำไล สร้อยสังวาล กนทนนุต่าง แก้วสุบสอดในหู เครื่องเกีรมีหลายหลาก อันประดับแล้วด้วยแก้วไหมคำ กลองเชิงคำและเกิบตีนทิพพ์เทพลายคำ เครื่องจํานำแต่งพร้อม ก็น้อมยื่นยอถวายหื้อแก่ราชกุมมารตนเป็นลูกหื้อประดับเครื่องภรณ์ทั้งหลาย ดูงามเป็นดั่งเทวบุตรตนหนุ่มหน้า ลูกแต่ชั้นฟ้าหวยวดลงมานั้นแล พระยาก็หื้อเฟ้นเรียกหามายังกุมมารทั้งหลายอันเป็นภรรยาค้าวพระยาและเสนาอามาจทั้งหลาย อันเกิดมาปางเดียวกันกับด้วยเจ้านั้น ว่าได้หมื่นหนึ่ง ก็หื้อมาเป็นปริวารแห่งเจ้าราชกุมมารผู้นั้น เจ้าราชกุมมารผู้นั้นก็จําเวญใหญ่ขึ้นมามีด้วยสะปริวารอันมากนัก มีอายุได้ 16 ปีนั้น ก็ทรงรูปอันงามยิ่งนักและจบไตรเพททั้งหมดเห็นแล

(พรหมจักร: 3 - 4)

การที่ผู้แต่งแสดงให้เห็นว่าพระยาวิโรหาราชมีชาติกำเนิดสูง อาจเป็นการเปรียบเทียบกับบารมีของพระโพธิสัตว์ เพราะในการบรรยายเหตุการณ์เมื่อพระโพธิสัตว์เกิดนั้นก็บรรยายไว้ไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากัน อีกทั้งจำนวนปริวารผู้เกิดมาร่วมปีเดียวกันนั้นก็มากกว่าถึง 6 เท่า คือ 6 หมื่นคน ดังที่กล่าวไว้ในเรื่องว่า

ตโต ปฐุฐาย แรกแต่กาละนั้นไปพายหน้า พระยาก็หื้อช่างคำทั้งหลายมาแต่งแปลงยังเครื่องประดับหื้อแก่เจ้านั้นนั้น คือว่า ม้าวใส่แขน แหวนใส่กำไล สร้อยสังวาลคำ เสื้อดาวคำ และแถวมุกหยาดยายห้อยเห็นแล กระจุมหิวอันประจิตรรีสนาแล้วด้วยเงินและคำ แก้วสีจําพวกและเพณีกุนทล กลองเชิงคำและเกิบตีนทิพพ์อันประดับด้วยแก้วสุบสอดแล้วด้วยแก้วและคำ หื้อแก่เจ้ากุมมารเห็นแล...

ถัดแต่นั้นพระยาก็หื้อหามายังลูกขุนท้าวพระยาและเสนาอามาจทั้งหลายได้หกหมื่นคนอันเกิดมาร่วมปีเดียวกันนั้น หื้อมาเป็นปริวารแห่งเจ้ากุมมารทั้ง 2 เห็นแล

(พรหมจักร: 3 -4)

อีกประการหนึ่ง ในเรื่องได้แสดงการเปรียบเทียบเรื่องการทำบุญระหว่างพระยาวิโรหาราชกับพระยาพรหมจักร ดังที่ได้กล่าวไว้ในตอนต้นว่า การทำบุญของพระยาพรหมจักรนั้นเป็นไปเพื่อบรรลुพระโพธิญาณ จึง “บ่ปรารถนาเอายังโลกียสมบัติสักอันแล เจ้าก็เท่าปรารถนาเอายังประยาสัพพะบุญตัญญูสิ่งเดียวแล” แต่พระยาวิโรหาราชนั้นทำบุญเพื่อปรารถนาโลกียสมบัติซึ่งไม่ใช่สิ่งที่จีรังยั่งยืน เห็นได้จากในอดีตชาติของพระยาวิโรหาราชที่ได้กล่าวไว้ในนิทานบูรพกรรมเรื่อง เหตุที่พระยาวิโรหาราชมีเครื่องทิพย์และมีฤทธิ์มาก ซึ่งได้เกิดเป็นกฏุมพีผู้มีความเลื่อมใสในพระปัจเจกพุทธเจ้าพระองค์หนึ่ง จึงนิมนต์พระปัจเจกพุทธเจ้าองค์นั้นมายังเรือนของตนและได้จัดภัตตาหารถวาย การทำทานครั้งนั้นชายกฏุมพีได้ตั้งจิตปรารถนาขอให้ตนได้ทิพย์สมบัติและมีฤทธิ์มาก ในชาติที่เกิดเป็นพระยาวิโรหาราชจึงได้เครื่องทิพย์ 3 ประการ ดังที่ปรากฏในนิทานบูรพกรรมว่า

...พระปัจเจกเจ้าก็รับนิมนต์กฏุมพีกะ¹แล้วจำเนียรแต่นั้นไปพายหน้าพระปัจเจกเจ้าก็มารับทานแห่งกฏุมพีทุกวันแล กฏุมพีผู้นั้นคันหื้อวัตตุจตุปัจเจยทั้ง 4 เป็นทานคือว่าผ้าจีวรเป็นทานแล้ว กฏุมพีผู้นั้นก็ปรารถนา “ขอหื้อมีเตชะฤทธิ์มีประยาปัญญาและเครื่องทิพย์บังเกิดกับตน ในอนาคตะอันจักมาพายหน้านั้น จุงมีแก่ผู้ข้าเทอะ” ว่าอัน

พระปัจเจกเจ้าก็อนุโมทนาเชิงทานอันนั้นว่า “อิจฺฉิตฺติ ยถา มณฺชิชฺชิตฺติ” ดังนี้ “คำมักคำปรารถนาแห่งอุปาสกะมีฉันใด ก็จุงพลันสมฤทธิ์ดังคำมักนั้นเทอะ” ว่าอัน

(พรหมจักร: 123)

การกล่าวถึงเหตุแห่งการได้เครื่องทิพย์ของพระยาวิโรหาราชนี้ ผู้แต่งได้แทรกคำสอนในตอนนั้นว่า การทำทานเพื่อปรารถนาโลกียสมบัตินี้เป็นสิ่งที่เสื่อมสลายไปได้ เมื่อพระยาวิโรหาราชมิได้ประกอบกุศลกรรมในชาติต่อมา บุญเก่าจากอดีตชาติจึงหมดไปและต้องไปชดใช้กรรมในนรก ดังที่ผู้เล่าเรื่องคือพระพุทธรองค์กล่าวไว้ว่า

¹ สะกดตามต้นฉบับ

เหตุตั้งอั้น มันคือกฎมณเฑียรนั้น ก็ตั้งอยู่ตามอายุแห่งตนแล้ว คั้นเมี้ยนอายุ จุตติจากพรากเมือง ก็ได้เอาตนเมื่อเกิดเมืองฟ้า เสดยทิพสัมปตติอันยัง คั้นว่าเมี้ยน อายุในชั้นฟ้า ก็ได้ลงมาเกิดเป็นลูกพระยาลังกาก็ได้ของทิพพ์อันยัง 3 ประการกับ ตน มีประยาจบเพทศาศตรสิลปีคุณวิเศษทั้งมวล ด้วยนิสันทะผลอนิสงส์แห่ง ทานอันนั้น อั้นมันได้กะทำเมื่อก่อนนั้นแล

อั้นว่าปู่คละผู้เป็นอัจฉริยบุริสะนั้น แม่นมันได้กะทำบุญ ก็เท่าปรารณา เอาโลกิยสัมปตติสิ่งเดียวก็เสวยตามคำปรารณาแห่งมันแล เสี่ยงบุญอันได้กะทำ นั้น ก็จึงได้ลงไปจมอยู่ในอบายทั้ง 4 มีนารกเป็นต้นแล

(พรหมจักร: 123)

การกล่าวถึงบุญบารมีของตัวละครปรปักษ์ ตลอดจนกล่าวถึงการทำความทานของตัวละคร ปรปักษ์ในเรื่องจึงเป็นการเปรียบเทียบระหว่างตัวละครปรปักษ์และตัวละครพระโพธิสัตว์ให้ผู้อ่าน เห็นถึงบารมีที่เหนือกว่าของพระโพธิสัตว์ แม้ตัวละครปรปักษ์อย่างพระยาวิโรหาราชจะมีบุญบารมี อยู่บ้างแต่ก็ยังด้อยเมื่อเทียบกับพระโพธิสัตว์ และการทำความทานโดยมุ่งผลที่แตกต่างกัน โดยตัวละคร ปรปักษ์อย่างพระยาวิโรหาราชนั้นแม้จะเคยมีชาติที่ทำทาน แต่ก็มุ่งในโลกิยสมบัติอย่างเดียวซึ่ง เป็นสิ่งที่ไม่แน่นอนเสื่อมสลายไปได้ ดังที่ผู้ฟังหรือผู้อ่านได้เห็นการเสื่อมสลายไปของโลกิยสมบัติ ในชาตินี้ ต่างจากพระโพธิสัตว์ที่มุ่งทำทานโดยไม่ประมาทเพื่อเป้าหมายคือการบรรลु พระสัพพัญญุตญาณ ซึ่งเป็นเป้าหมายสูงสุดของการบำเพ็ญทานบารมี ดังที่อาทิตย ธีรวิชยกุล กล่าวไว้ว่า การบำเพ็ญทานบารมีอย่างยิ่งยวดเพื่อความเป็นพระพุทธเจ้าที่ปรากฏใน **ปัญญาสา ชาดก** นั้นเป็นแบบอย่างเพื่อสอนและสร้างศรัทธาในการทำทาน และแม้จะเจริญด้วยลาภยศแต่ก็ ยังต้องยึดมั่นในการให้ทานอยู่เสมอ เพื่อสั่งสมเป็นปัจจัยให้บรรลุเป้าหมายสูงสุดคือพระนิพพาน (อาทิตย ธีรวิชยกุล, 2552: 150-151) การที่พระยาวิโรหาราชได้กระทำทานจนมีทิพสมบัติแต่ มิได้กระทำกุศลกรรมต่อจึงถือเป็นความประมาทที่จะเป็นอุทธาหรณ์แก่ผู้ฟังหรือผู้อ่านในทางหนึ่ง

(3) เป็นกษัตริย์นักรบที่น่านับถือ

พระยาวิโรหาราชเป็นผู้ที่มีนิสัยไม่ก้าวร้าว ดังเช่นตอนที่ขึ้นไปบนสวรรค์ พระอินทร์ได้ ถามตรง ๆ ว่าจะมารบเอาสมบัติในสวรรค์หรือ ซึ่งทศกัณฐ์ก็ตอบอย่างถ่อมตัวว่า เป็นเพียงมนุษย์ ธรรมดา มีฤทธิ์น้อย มิได้ปรารณาสมบัติสวรรค์ ขอเพียงมาเยี่ยมชมก็พอ ดังที่ปรากฏในตอนที่ พระยาวิโรหาราชขึ้นไปเยี่ยมชมสมบัติสวรรค์ว่า

ที่นั่นทำวิโรหาราช ก็มีคำอภิวัตพจนสากราบไหว้วว่า “ข้าแต่มหाराชเป็นเจ้า ข้ามาเพื่อว่าจักครุขิงเอาสรีสัมปัติแห่งมหाराชจะเป็นเจ้า ก็บมีสักอันแล ข้ามาเท่ามีความปรารณามากใคร่หันยังยสสัมปัติทิพอันวิเศษแห่งมหाराชเป็นเจ้าตนปราบแห่งาสองสวรรค์ จึงจักมาข้าแลขอมหาราชเจ้า ตนปราบแห่งานูญเปลื้องห้อมมีคำรำพึงเบิ่งข้า ห้อมมีใจเพิงกับกรุณณา ขอเจ้าอย่ามีใจกลัวแต่ข้า ว่าจักมาแพ้แก่เจ้าฟ้ายอดสองสวรรค์ ผู้ข้าก็เป็นมนุสสโลก นูญก็บ่ควรฉันและบริโภคเมืองอินทร์ ก็บ่จักสมควรเพิงแก่ข้า เหตุว่าเป็นชาติถ้อยยอบเท่าประกอบด้วยคลองธัมม์ข้าแล ขอมหาราชธาธาเจ้า ปลงมโนราชกรุณณาห้อมข้า ได้สุขข่อนบุญสมภารแห่งมหाराชเป็นเจ้า เป็นหว่างคราวแต่เทอะ” ว่าอัน

(พรหมจักร: 10)

การรบศึกเมืองลังกา พระยาวิโรหาราชเป็นนักรบผู้นำเกรงขาม และเป็นผู้นำในการรบที่ดี ก่อนจะเปิดศึกเมืองลังกาครั้งแรก พระยาวิโรหาราชเป็นผู้นำในการทำพิธีบูชาผีบ้านผีเมืองทำให้ทหารร่วมศึกมีกำลังใจ ดังที่ปรากฏในเรื่องว่า

โส ราชา อันว่าพระยาวิโรหาราชตนนั้น ก็ห้อมเสนาอาماجทั้งหลายมาพร้อมกันแล้ว ห้อมกะทำพลีกรรมบูชายังราพนาสูรอันเป็นผีนั้นแล ด้วยเครื่องบูชาทั้งหลายคือว่า เหล้า 100 ไห ควายพอนตัวนุ่มดิงามกับหมูตัวต่างแก้ว มีก็บักตันนั้นมาห้างเวียกสร้างแกงแคพร้อมแล้ว ก็มาเลี้ยงบูชาพลีกรรมแก่ผีอารกษัตินรักษาเมือง ที่ไม้แคฝอยแล้วบัวรวมวล พระยาห้อมตีกลองร้องปาวเอาเสนาโยธาทั้งหลายชูบ้านชูเมือง

(พรหมจักร: 97)

นอกจากนั้นยังเป็นผู้มีความกล้าหาญ ไม่ยอมเสียกำลังใจง่าย ๆ เช่นตอนหนึ่งที่กองทัพทางหัวเมืองแตกพ่ายมาแจ้งข่าวแก่พระยาวิโรหาราชว่าข้าศึกบุกมาแล้ว พระองค์ก็ไม่มีอาการเกรงกลัวใด ๆ ดังที่ได้กล่าวไว้ในเรื่องว่า

ที่นั่น พระยาตนนั้นก็ยืนขึ้นชมบานมากนั้ก ปกั้วแต่ข้าเล็กทั้งหลายก็กล่าวคำสีหนาทว่า ปุ่ไนใคร่หัวชาวต่างเมืองว่าจักมารบกับด้วยเรานี้มากนั้กแลเยี่ยะว่าห้างวิพลโยธาเสนาข้างเสนาฆ่าเข้ามาสู่เมืองเรานี้ไผ่พ้อยจักกั้วนั้นชาอันว่ากาสิพารานั้น ก็หากนอกวิสัยกูเสี้ยงแล แม่นว่าในพื้นชุมพูทวิป ปักกันมากก็ปักกั้วเทื่อแล ท้าวพระยาค่ากินเมืองในชุมพูทวิปทั้งมวล ก็หากไหว้เราเป็นอ้ายดาวยกุกก็บ่หื้อฝูงไพร่ฟ้าได้ออกรบแล” ว่าอันแล้ว

(พรหมจักร: 96)

แม้ในตอนที่กองทัพของนันทอุปราษ (พิเภก) พลาดท่าเสียทีถูกจับไปเป็นเชลย พระยาวิโรหาราชก็กล่าวปลุกปลอบขวัญแม่ทัพนายกองว่าอย่าคิดมากเรื่องการศึกษา การรบในวันพรุ่งนี้ตนจะเป็นผู้สังหารข้าศึกให้ได้มากกว่าพันตนเอง ดังที่ปรากฏในเรื่องว่า

...พระยาก็กล่าวว่่า “ท่านทั้งหลายอย่าได้คิดยากด้วยการเล็กทั้งหลายเช่นเทอะ เราพระองค์จักคิดร่ำพรองชะแล่ สู้ทั้งหลายจุง่ปาวกันตั้งเหล่นนโสรพอยู่เทอะ พอด่าพระยาพาราณสีกับทั้งกาสินัน ก็หากจักแพ่ด้วยเตชะฤทธิกูชะแล่ เรากี้แดนเที้ยงจักสยของแ่อว้ข้า (ฆ่า) พันกว่าชู้คนชะแล่” ว่าอัน

(พรหมจักร: 103)

การที่ผู้แต่งสร้างให้พระยาวิโรหาราชเป็นศัตรูที่มีฤทธิ์เดช มีความห้าวหาญน่าเกรงขาม เป็นกษัตริย์นั้กรบที่น่านับถือทำให้ชัยชนะที่มีต่อพระยาวิโรหาราชเป็นชัยชนะที่ยิ่งใหญ่ควรค่าแก่การสดุดีพระโพธิสัตว์ผู้มีบุญบารมี อีกประการหนึ่ง การที่ผู้แต่งสร้างตัวละครประกอบโดยมิได้ให้มีลักษณะที่เลวร้ายไปทั้งหมด มีการบำเพ็ญบุญบารมีอยู่บ้าง แต่ด้วยโมหะจึงทำให้ถึงแก่ความพินาศ อาจเป็นไปได้ว่าผู้แต่งต้องการสร้างให้เป็นตัวละครเปรียบเทียบกับพระโพธิสัตว์เพื่อให้ความดีงามของพระโพธิสัตว์โดดเด่นยิ่งขึ้น ดังเช่นที่ได้เปรียบเทียบกับพระโพธิสัตว์ในตอนที่เกิดมา ส่วนการที่ไม่ได้แสดงลักษณะเลวร้ายอื่น ๆ ให้เห็นมากนั้ก อาจเพราะผู้แต่งสร้างให้เป็นตัวละครที่ใช้เป็นเครื่องเตือนสติผู้อ่านมิให้ลุ่มหลงในกามคุณ และเน้นย้ำความเชื่อเรื่องบุญกรรมว่าทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว

จะเห็นว่าตัวละครในเรื่องพรหมจักรนั้นมีการปรับเปลี่ยนให้เข้ากับสภาพของชาดกกรรมมากขึ้น จากเดิมที่พระรามเป็นนั้กรบผู้เก่งกาจก็เปลี่ยนมาเน้นเรื่องการทำเพ็ญบารมีอันเป็น

ลักษณะของตัวละครในชาดก ขณะที่ตัวละครปรปักษ์คือทศกัณฐ์ เมื่อมาอยู่ในเรื่องพระหมัจจกร กลับมิได้เป็นตัวละครที่มีแต่ความเลวร้าย ดังจะเห็นได้ว่าเป็นผู้ที่เคยบำเพ็ญบุญบารมีมาอยู่บ้าง จึงมีอิทธิฤทธิ์ต่อกรกับพระโพธิสัตว์ได้ แต่เพราะความลุ่มหลงในกามตัณหาจึงนำพาตัวเองสู่ความพินาศ การสร้างตัวละครเช่นนี้ทำให้เห็นแนวคิดเรื่องความเชื่อเรื่องบุญกรรม โดยแสดงออกผ่านทั้งตัวละครที่เป็นตัวละครในอุดมคติอย่างพระยาพรหมจักรผู้ไม่เคยก่อเวรในชาตินี้ และยั้งสิ่งสมบารมียิ่งขึ้นไป กับตัวละครอย่างพระยาวิโรหาราชผู้ซึ่งมีต้นทุนบุญบารมี แต่เพราะความหลงผิดทำให้ถึงแก่ความพินาศ

กล่าวโดยสรุป รามเกียรติ์ฉบับล้านนาเรื่องพระหมัจจกรมีลักษณะความเป็นวรรณคดีชาดก ทั้งในด้านเนื้อหาและรูปแบบ นอกจากนั้นยังมีลักษณะร่วมกับชาดกล้านนาเรื่องอื่น ๆ

ผลการศึกษาด้านโครงสร้างของเรื่อง พบว่ามีการแทรกแนวคิดเรื่องกรรม ใช้ความเชื่อเรื่องบุญกรรมกำหนดความสัมพันธ์ของตัวละคร สร้างปมปัญหาหรือความขัดแย้งเพื่อดำเนินเรื่อง ทั้งการใช้กุศลกกรรมที่ตัวละครได้ก่อเอาไว้ในชาติก่อนมาเป็นสาเหตุของอุปสรรคในชาตินี้ หรืออกุศลกกรรมในชาติปัจจุบันที่ทำให้ตัวละครต้องพบจุดจบ บุรพกรรมในเรื่องยังแสดงให้เห็นว่าไม่ว่าจะเป็นตัวละครใดก็อยู่ภายใต้กฎแห่งกรรมดังกล่าวไม่เว้นแม้แต่พระโพธิสัตว์

ในด้านตัวละคร พบว่ามีการปรับเปลี่ยนตัวละครให้เข้ากับลักษณะของวรรณกรรมชาดก จากเดิมที่พระรามเป็นนักรบผู้เก่งกาจก็เปลี่ยนมานั้นเรื่องการทำบุญบารมี มีการปรับเปลี่ยนเหตุการณ์ที่ต้องฆ่าตัวละครอื่น และแทรกเหตุการณ์หลายตอนซึ่งไม่มีในรามเกียรติ์ฉบับอื่นเพื่อทำให้พระรามกลายเป็นตัวละครพระโพธิสัตว์ นอกจากนั้นพระรามยังเป็นผู้มีจริยวัตรดีงาม ยึดมั่นในศีลธรรม มุ่งบำเพ็ญบารมีเพื่อบรรลุพระสัมพันธัญญาณดังที่ตั้งปณิธานเอาไว้ ลักษณะตัวละครอุดมคติดังกล่าวเป็นลักษณะของตัวละครพระโพธิสัตว์ในท้องถิ่นเหนือ เพื่อเน้นการสั่งสอนธรรมะโดยให้ตัวละครเป็นแบบอย่างของความดี จริยวัตรและบุญบารมีของพระโพธิสัตว์จึงทำให้ผู้อ่านเกิดความศรัทธาในพระพุทธศาสนา

บทที่ 4

การศึกษาวรรณกรรมเรื่องพรหมจักร เปรียบเทียบกับรามเกียรติ์ฉบับชาดกเรื่องอื่น ๆ

การศึกษาวรรณกรรมของท้องถิ่นเหนือเรื่องพรหมจักรในแง่ของวรรณคดีชาดก ทำให้เห็นกระบวนการปรับเปลี่ยนเรื่องรามเกียรติ์ให้มีลักษณะคล้ายคลึงกับวรรณคดีชาดกที่นิยมกันในท้องถิ่นเหนือ เช่น **อรรถกถาชาดก** และ **ปัญญาสาชดก** ทั้งในด้านรูปแบบและเนื้อหาบางส่วน อย่างไรก็ตาม เนื้อหาหลักของเรื่องพรหมจักรก็ยังคงเป็นเรื่องการผจญภัยของพระราม และการสู้รบกับทศกัณฐ์เพื่อแย่งชิงนางสีดาคล้ายคลึงกับเรื่องรามเกียรติ์ส่วนใหญ่ของไทย เนื้อหาในบทนี้จึงมุ่งที่จะศึกษาเปรียบเทียบรามเกียรติ์ฉบับชาดกล้านนาเรื่องพรหมจักรเปรียบเทียบกับรามเกียรติ์ฉบับชาดกเรื่องอื่น ๆ ทั้งของภาคเหนือและของภาคอีสาน เพื่อแสดงให้เห็นลักษณะความเป็นชาดกในเรื่องพรหมจักร และรามเกียรติ์เรื่องอื่น ๆ ของไทยว่ามีความเหมือนหรือความแตกต่างอย่างไรในแต่ละภาค

4.1 ภูมิหลังเรื่องรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่น

รามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นที่ได้รับการจารึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษรนั้น ปรากฏอยู่ทุกภูมิภาคของประเทศ อาทิ **หอระมาน ปรัมเหียร พรหมจักร** ในภาคเหนือ **พระลักพระลาม พระรามชาดก** ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ **รามเกียรติ์ฉบับวัดขนอน** ในภาคตะวันตก และ **รามเกียรติ์วัดควนเกษ** ในภาคใต้ สาเหตุที่เรื่องรามายณะแพร่หลายในประเทศไทยจนเกิดเป็นสำนวนต่าง ๆ ทั่วทุกภูมิภาคของประเทศ เพราะเนื้อเรื่องที่โลดโผนสนุกสนาน มีตัวละครมนุษย์ ลิง ยักษ์ ทำสงครามกันด้วยฤทธิ์เดชต่าง ๆ นานา ทำให้ผู้คนที่ได้ยินได้ฟังมีความนิยมชมชอบ และนำไปถ่ายทอดต่อจนแพร่หลายทั่วไป (ศิราพร สุตะฐาน, 2534: 132)

เรื่องรามเกียรติ์ที่มีการเรียบเรียงเป็นฉบับท้องถิ่นที่ยังคงมีบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรมาจนถึงปัจจุบัน โดยมากนั้นมักจะเป็นเรื่องพระรามที่เรียบเรียงเป็นวรรณกรรมชาดก คือมีการสมมติตัวละครเป็นพระโพธิสัตว์ และสอดแทรกคำสั่งสอนไว้ในเนื้อหา ซึ่งเป็นรูปแบบหนึ่งที่คนในท้องถิ่นนิยมชมชอบฟังนอกเหนือจากการรับชมในฐานะวรรณคดีการแสดง เพราะชาวบ้านส่วนมากมีความรู้เรื่องรามเกียรติ์เป็นพื้นฐานอยู่แล้ว (พระสารประเสริฐ, 2507: คำนำ) เมื่อรับฟังในรูปแบบชาดกซึ่งมักจะสอดแทรกคติธรรมเอาไว้ จึงได้รับทั้งความสนุกสนานและเรียนรู้หลักธรรม

ไปพร้อมกัน สะท้อนให้เห็นอิทธิพลของพระพุทธศาสนาที่มีต่อผู้คนในดินแดนอีสานและล้านนา ดังที่พระสารประเสริฐกล่าวไว้ในคำนำเรื่องพระรามชาดกว่า

ทางวัดซึ่งแสดงธรรมประจำทุกมือเย็น ย่อมมีหนังสือเทศนามากมาย ก่ายกอง เนื้อหาที่เทศน์นั้นก็ชาดกต่าง ๆ หรือนิทานพื้นเมืองผูกขึ้นเป็นชาดก เพราะได้ผลที่ผู้ฟังรู้เรื่องได้ดี ไม่ใช่พอจบกัณฑ์ก็พูดไม่ถูกว่าท่านเทศน์อะไร ทั้งยังตั้งใจอยากฟังต่อไปในวันข้างหน้า ไป ๆ ท่านก็แทรกสุภาษิตให้ซึมเข้าไป ในใจ พร้อมด้วยความเพลิน

(พระสารประเสริฐ, 2507: คำนำ)

ประคอง นิมมานเหมินท์ ตั้งข้อสังเกตไว้ว่า กลุ่มชนชาติไทที่มีวรรณกรรมนิทานเรื่องพระราม ล้วนเป็นกลุ่มที่นับถือพระพุทธศาสนา และเคยมีความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นกับอาณาจักรล้านนามาก่อนทั้งสิ้น ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนยืมวัฒนธรรมกัน (ประคอง นิมมานเหมินท์, 2546: 3) การศึกษาเปรียบเทียบลักษณะการเรียบเรียงเรื่องรามเกียรติ์ในลักษณะวรรณกรรมชาดกระหว่างเรื่องพหุมจักรกับเรื่องรามเกียรติ์ในท้องถิ่นต่าง ๆ จึงอาจทำให้เห็นลักษณะร่วมและลักษณะที่แตกต่างของรามเกียรติ์ฉบับชาดก ซึ่งอาจจะทำให้เห็นลักษณะความเป็นชาดกที่ปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับชาดกได้ชัดเจนขึ้น ซึ่งฉบับที่ผู้วิจัยเลือกนำมาศึกษามีดังนี้

1. รามเกียรติ์ของท้องถิ่นเหนือ เรื่อง หอระมาน ต้นฉบับจากวัดพระธาตุหริภุญชัย อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน ปรีวรรตโดย สิงชะ วรรณสัย ไม่ปรากฏปีที่ตีพิมพ์ จัดพิมพ์โดย ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
2. รามเกียรติ์ของท้องถิ่นอีสาน เรื่อง พระลักพระลาม ชำระโดย พระอริยานุวัตรเขมจาโรเถระ ฉบับพิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. 2518 จัดพิมพ์โดย มูลนิธิเสฐียรโกเศศ - นาคะประทีป
3. รามเกียรติ์ของท้องถิ่นอีสาน เรื่อง พระรามชาดก ถอดความจากการบรรยายหนังสือเทศน์ โดย พระสารประเสริฐ ฉบับพิมพ์ในปี พ.ศ. 2507 ไม่ปรากฏสถานที่พิมพ์

อนึ่ง ในบทนี้ ผู้ศึกษาได้ศึกษาเปรียบเทียบตัวละครหลัก 2 ตัว คือ ตัวละครพระโพธิสัตว์ และตัวละครปรีกัษ และกล่าวถึงตัวละครอื่นในบางหัวข้อ เพื่อมิให้เกิดความสับสน เฉพาะในบทที่ 4 จึงจะใช้คำเรียกตัวละครซึ่งมีบทบาทในเรื่องตามคำเรียกในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1

ซึ่งเป็นฉบับที่แพร่หลายในไทยว่า “พระราม” “ทศกัณฐ์” “นางสีดา” “พระลักษมณ์” โดยให้
 หมายความว่าตัวละครดังนี้

ตารางที่ 3 คำเรียกตัวละครในการศึกษาเปรียบเทียบในบทที่ 4

คำเรียกตัว ละคร	พรหมจักร	หอรมาน	พระลักพระลาม	พระรามชาดก
พระราม	พระยาพรหม จักร	พระยารามราช	พระลาม	ท้าวพระราม
ทศกัณฐ์	พระยาวิโรหา ราช	ราพณาสูร	พญาฮาบมะนา สวน	ท้าวราพณา สูร
นางสีดา	นางรัตนสีดา	นางสีดา	นางสีดาจัน ทะแจ่ม	นางสีดา
พระลักษมณ์	พระยารัมมจักร	พระลักขณะ	พระลักษณ์	ท้าวพระ ลักษณ์

ประเด็นที่ผู้วิจัยเลือกนำมาศึกษาเปรียบเทียบ มีอยู่ 3 ประเด็น คือ

1. การเปรียบเทียบรูปแบบการประพันธ์
2. การเปรียบเทียบความเชื่อเรื่องบุญกรรมในการดำเนินเรื่อง
3. การเปรียบเทียบลักษณะตัวละคร

4.2 การเปรียบเทียบรูปแบบการประพันธ์

ดังที่ได้กล่าวไว้ในบทที่ 3 ว่า วรรณกรรมเรื่อง**พรหมจักร**ยึดรูปแบบการประพันธ์คล้ายกับ**ปัญญาชาดก** โดยมีองค์ประกอบสำคัญคือ ปัจจุบันวัตถุ อดีตวัตถุ และสโมธาน โดยมีคาถาเป็นบทสนทนาในเรื่อง องค์ประกอบเหล่านี้ทำหน้าที่สำคัญคือ เชื่อมโยงเรื่องที่เกิดขึ้นในอดีตวัตถุให้สัมพันธ์กับพระพุทธรเจ้า ทำให้อดีตวัตถุซึ่งอาจเป็นเรื่องเล่าหรือนิทานที่มีความสมบูรณ์ในตัวเองนั้น กลายมาเป็นเรื่องราวในพระชาติหนึ่ง ๆ ของพระพุทธรเจ้า การมีองค์ประกอบดังกล่าวครบถ้วน แสดงให้เห็นถึงการพยายามรักษารูปแบบการประพันธ์เลียนแบบใน**อรรถกถาชาดก**และ**ปัญญาชาดก**เพื่อให้เกิดความเชื่อมโยงว่าเป็นเรื่องที่มาจากคัมภีร์ในพระพุทธรศาสนา สะท้อนให้

เห็นถึงอิทธิพลของ**อรรถกถาชาดก**และ**ปัญญาสาตก**ซึ่งให้ความสำคัญในด้านรูปแบบการประพันธ์ จึงมีองค์ประกอบที่สำคัญครบถ้วนตามแบบอรรถกถาชาดก

เมื่อเปรียบเทียบรวมเกียรติยศบัณฑิตทั้ง 4 เรื่องในด้านรูปแบบ พบผลการศึกษาดังนี้

ตารางที่ 4 เปรียบเทียบผลการศึกษาด้านรูปแบบ

	พรหมจักร	หอรมาน	พระลักพระลาม	พระรามชาดก
ปัจจุบันวัตถุ	✓			✓
อดีตวัตถุ	✓	✓	✓	✓
สโมธาน	✓		✓	✓

หากไม่นับองค์ประกอบเรื่องคาถาซึ่งเป็นส่วนที่ช่วยในการดำเนินเรื่องเท่านั้น จะเห็นได้ว่า รามเกียรติ์บัณฑิตชาดกที่มีองค์ประกอบดังกล่าวครบถ้วนมีเพียงเรื่องพระรามชาดกเท่านั้น ส่วนหอรมานไม่มีปัจจุบันวัตถุและสโมธาน ซึ่งเป็นส่วนสำคัญอย่างหนึ่งที่จะเชื่อมโยงเรื่องรามเกียรติ์ให้เป็นเรื่องของพระพุทธเจ้า ส่วนพระลักพระลามนั้นไม่มีปัจจุบันวัตถุ แต่มีสโมธานในตอนท้ายที่ช่วยเชื่อมโยงเรื่องให้เป็นเรื่องราวในชาดก ซึ่งผู้วิจัยจะวิเคราะห์องค์ประกอบต่าง ๆ ตามลำดับดังนี้

(1) ปัจจุบันวัตถุ

ดังที่ได้กล่าวไว้ในบทที่ 3 ปัจจุบันวัตถุในเรื่อง**พรหมจักร**กล่าวถึงการที่พระเทวทัตกระทำโลหิตุปบาท (ทำให้พระพุทธเจ้าเลือดไหล) ซึ่งเชื่อมโยงกับอดีตวัตถุเรื่องพระยาวิโรหาราชพุงหอกใส่เท้าของพระยาพรหมจักร หรือกระทำโลหิตุปบาทแก่พระยาพรหมจักร จะเห็นได้ว่าปัจจุบันวัตถุของเรื่องพรหมจักรนั้นสัมพันธ์กับเรื่องในอดีตวัตถุ ทำให้ผู้อ่านเกิดความคล้อยตามว่าเรื่องพรหมจักรนั้นเป็นเรื่องราวในพระชาติหนึ่ง ๆ ของพระพุทธเจ้า

หอรมานของท้องถิ่นเหนือไม่มีปัจจุบันวัตถุ เมื่อเริ่มเรื่องก็เข้าสู่เนื้อเรื่องเลย โดยกล่าวถึงพรหมนาม ตปฺรไมสวร ซึ่งเป็นบรรพบุรุษของทศกัณฐ์และพระราม

นโม ตสฺสสตฺถุ ๙ วนฺทิตฺวา สิริสา นมามิ ติริตฺนตฺยํ พุทฺธํ ธมฺมํ สงฺฆณฺญจฺ ดั่งนี้
 คุราสฺสปฺริสะทังหลาย อาจารย์เจ้าตนิวิสฺชชนาแต่งแปลงไว้ยังตำนานครวปฐม

กับปีอันนี้แล เมื่อปฐมกับปีตั้งหัวที่นั่นยังมีพรหมตน 1 ชื่อว่า ตปรโมสวรลงมาเกิด
เป็นคนก่อนอายุได้สองไชยปี...

(หอรมาน: 1)

เช่นเดียวกับเรื่อง**พระลักพระลาม**ของอีสานซึ่งไม่มีปัจจุบันวัตถุ การเปิดเรื่องนั้นเริ่มที่
การเล่าถึงตัวละครทศกัณฐ์อยากเรียนวิชาจากพระอินทร์จึงขึ้นไปเฝ้าพระอินทร์ นำไปสู่การเข้าหา
นางสุชาดา

บัดนี้ จักได้เล่าพากษ์พื้นกาลก่อนปางปฐม ก่อนแล้ว ตั้งหากเป็นนิทานแต่
กาลปฐมเคำปางก่อนพื้นพญาฮาบมะนาสวณ พระกัณหลังกาเกิงสวรรคตเมืองฟ้า
นักสนมล้วนบริวารอนันต์เนก นับโกฏิด้านเต็มพื้นแกว่งวี...เมื่อนั้น สิทธิเดชให้พญา
ฮาบมะนาสวณ พระกัณหังโลกาอยากเขียนคำฐี พระกัณหผยองขึ้นเวหาอากาศ
เหาะหอบเต็นทะยานขึ้นสู่สวรรคต เกิงที่เทโวให้อินทาทนปะเสฐฐปะนมนอบนิ้วทูล
ไหว้ฐูปะการ ทานโทษท่อนพระเพ็งชีวิต ช้อยเอย ขอพระภูณาเฝดผายคนไ้
ข้าน้อยเนาแห่งห้องมนุสสโลกเมืองคน ที่พื้น หาเฝผู้สอนศาตรศิลป์มีในพื้นที่ ข้าน้อย
คิดต่อเจ้าตนปะเสฐฐทงสวรรคต พายพี ก็จึงผันตนมาฮอดตีนจอมเจ้า ขอแก่เท
โวให้มุงคุณตนปะเสฐฐสอนสั่งข้าน้อยฐูปะการ พระเอย

(พระลักพระลาม: 2)

ส่วน**พระรามชาดก** รามเกียรติ์ฉบับที่ท่องถิ่นอีสานนั้นได้กล่าวถึงปัจจุบันวัตถุว่า
พระพุทธรองค์ได้ยินเหล่าสงฆ์สรรเสริญว่าพระองค์มีรูปโฉมและผิวพรรณงดงามยิ่งนัก พระองค์
จึงตรัสว่าเป็นเพราะทรงตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าแล้ว เหตุเพราะได้บำเพ็ญบารมีมาในชาติก่อน
เมื่อพระภิกษุสงฆ์ทูลอาราธนาจึงทรงเล่าเรื่องพระรามชาดกซึ่งถือเป็นอดีตวัตถุ

ได้สดับมาอย่างนี้ว่า สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคย์เจ้า ประทับ ณ
พระวิหารเชตวัน อันเป็นอารามของเศรษฐีอนาถปิณฑิก จังหวัดสาวัตถี ทรงได้ยิน
คำพระภิกษุทั้งหลายพรรณาสรรเสริญพระรูปพระโฉมแห่งพระองค์ ตรัสว่า
เราตถาคตมีผิวพรรณงามในเมื่อมีขันธสันดานบริสุทธิ์แล้ว ไม่เป็นการอัศจรรย์

เหมือนในปางเมื่อกำลังสร้างบารมีโพธิญาณ ครั้นภิกษุสงฆ์ทั้งหลายทูลอาราธนา
ก็ทรงนำเรื่องพระรามชาดกมาแสดงท่ามกลางสังฆมณฑลโดยนัยต่อไปนี้

(พระรามชาดก: 1)

ปัจจุบันวัตถุที่มีอยู่ 2 เรื่องคือเรื่อง**พรหมจักร**และ**พระรามชาดก** เมื่อยกมาเปรียบเทียบ
กันจะเห็นความแตกต่างดังนี้

ตารางที่ 5 เปรียบเทียบปัจจุบันวัตถุเรื่องพรหมจักรและพระรามชาดก

	ปัจจุบันวัตถุในเรื่องพรหมจักร	ปัจจุบันวัตถุในเรื่องพระรามชาดก
อดีตชาติ	พระโพธิสัตว์ถูกพระยาวิโรหาราช กระทำโลหิตุปบาท	พระโพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญบารมีในชาติ ก่อน
ชาติปัจจุบัน	พระพุทธเจ้าถูกพระเทวทัตกระทำ โลหิตุปบาท	พระพุทธเจ้ามีรูปโฉมและผิวพรรณ งดงาม

จะเห็นว่า เรื่องพรหมจักรนั้นกล่าวถึงเหตุในปัจจุบันที่เชื่อมโยงกับเรื่องในอดีต
เมื่อเปรียบเทียบระหว่างปัจจุบันวัตถุของเรื่อง**พรหมจักร**กับเรื่อง**พระรามชาดก** พบว่าเหตุผล
ของปัจจุบันวัตถุในเรื่อง**พรหมจักร**นั้นมีความสอดคล้องกับเนื้อเรื่องอดีตวัตถุมากกว่า**พระราม
ชาดก** ในเรื่อง**พรหมจักร**นั้นกล่าวถึงพระเทวทัตกระทำโลหิตุปบาทต่อพระพุทธองค์ในชาติ
ปัจจุบัน ซึ่งพ้องกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นแล้วในชาติที่เป็นท้าวพรหมจักร ขณะที่เรื่อง**พระรามชาดก**
มิได้แสดงให้เห็นว่าการมีรูปโฉมงามของพระองค์นั้นพ้องกับเหตุการณ์ในอดีตชาติเช่นไร เป็น
เพียงการเกริ่นนำเพื่อบอกว่าพระองค์ได้บำเพ็ญบารมีในชาติก่อนเท่านั้น

ดังที่ได้กล่าวไว้ในบทที่ 2 และบทที่ 3 ว่าการเกิดซ้ำของเหตุการณ์นั้นเป็นสิ่งสำคัญ
อย่างหนึ่งในชาดก โดยเฉพาะใน**อรรถกถาชาดก**ซึ่งกล่าวถึงเรื่องราวที่เกิดขึ้นในชาตินี้ที่พ้องกับ
เรื่องราวของชาติที่แล้ว หรือเป็นเรื่องที่เคยเกิดขึ้นมาแล้ว และพระพุทธเจ้าทรงยกเรื่องราวเหล่านี้
มาเพื่อเป็นนิทานอุทาหรณ์ประกอบการสอนพุทธบริษัทให้เข้าใจถึงสาเหตุที่เกิดเหตุการณ์หนึ่ง
และผลของเหตุการณ์นั้น ๆ ที่พระองค์เคยผ่านมาแล้วในอดีต ส่วนใน**ปัญญาสาชดก** แม้เรื่อง
ใน**ปัญญาสาชดก**จะไม่ได้เป็นนิทานอุทาหรณ์ แต่ก็ให้ความสำคัญเรื่องการเกิดซ้ำของเหตุการณ์
ในปัจจุบันและอดีตชาติเช่นกัน เพราะการเกิดซ้ำของเหตุการณ์ดังกล่าวเชื่อมโยงถึงความเชื่อเรื่อง

การเวียนว่ายตายเกิด การเกิดขึ้นของเหตุการณ์ในปัจจุบันวัตถุที่ปรากฏใน**อรรถกถาชาดก**และ**ปัญญาชาดก**จึงสอดคล้องกับเหตุการณ์ในอดีตวัตถุ ดังนั้นการเลือกเหตุการณ์ที่พระเทวทัตกระทำโลหิตุปบาทในเรื่องพรหมจักรนั้น เมื่อเปรียบเทียบกับกรกล่าวว่พระองค์มีรูปโฉมงดงามนั้น ผู้วิจัยมีความเห็นว่าการเกิดซ้ำของการกระทำในปัจจุบันวัตถุในเรื่อง**พรหมจักร**นั้นมีความสอดคล้องกับอดีตวัตถุมากกว่าเรื่อง**พระรามชาดก**

(2) สโมธาน

สโมธานหรือประชุมชาดกในเรื่อง**พรหมจักร**นั้น นับว่าผู้แต่งได้กล่าวถึงอย่างยืดยาวและละเอียดแทบทุกตัวละครดังที่ได้กล่าวไว้ในบทที่ 3 และตัวละครสำคัญต่าง ๆ นั้นก็สัมพันธ์กับชาติปัจจุบันเป็นอย่างดี อาทิ ตัวละครพระรามกลับมาเกิดเป็นพระพุทธรเจ้า ทศกัณฐ์กลับมาเกิดเป็นพระเทวทัต พระลักษมณ์กลับมาเกิดเป็นพระอานนท์ นางสีดากลับมาเกิดเป็นพระนางยโสธราพิมพา เป็นต้น

ส่วนในเรื่อง**หอรมาน**นั้น ตอนท้ายเรื่องกล่าวถึงนางสีดาที่คอยอยู่ดูแลพระรามจนสิ้นอายุขัย จึงได้กลับไปเกิดเป็นชายาพระอินทร์ตามเดิม โดยมีได้กล่าวถึงประชุมชาดก

...นางสีดาผู้นั้นก็อยู่ปฏิฐากพระยาราม เป็นดั่งมหารสีเจ้าตนชื่อว่ากัสสปะหากสิ่งสอนนางนั้นชู่ประการแล นางก็ตั้งอยู่ตามเขตอายุแห่งตน คันจติตายแล้ว ก็ได้ขึ้นเมื่อสู่นักอินทาทิราช ได้ชื่อว่านางสุชาดา ได้เป็นเมียแห่งพระยาอินทาดังเก่า トラบต่อเท่าอายุทิพย์แห่งตน ก็มีวันนั้นแล หุมารวิ ินูฐติ กิริยา อันเทสานาจาห้องเหตุหอรมานผูกถ้วน 2 ก็บังคมสมเ็จสะเ็จแล้วเท่านี้ก่อนแล
จบเรื่อง หอรมาน แต่เพียงเท่านี้

(หอรมาน: 42)

ส่วนเรื่อง**พระลักพระลาม**นั้น มีสโมธานหรือประชุมชาดกในตอนท้ายเรื่อง ซึ่งกล่าวถึงตัวละครสำคัญที่กลับมาเกิดได้สัมพันธ์กับชาติปัจจุบันเช่นกัน

อันว่า พญาหลวงเจ้าอินทาทิราช ปางนั้น บัดนี้ หากแมนพระอนรุทระเถรเจ้าองค์ล้าโลกถือ เจ้าเอย อันว่า สีดาแก้วเมียมิ่งจอมพระลาม ปางนั้นมีฐูปงามดั่งสาวสวรรค์ฟ้า เป็นที่ลือชาทำในชมพูพื้นแผ่นดิน บัดนี้ หางแมนนาง

ยอดแก้วเสียวชื่อ “ยโสธรา” พิมพานางเก็งแมนเมืองฟ้า บาบ่าวท้าวเจ้าอ่อน
 หูลละมาน ปางนั้น บัดนี้ หากแม่อนนทียอดธรรมพุทโธเจ้า อันว่า บาศรีแก้ว
 สีดาได้เป็นแม่ ปางนั้น บัดนี้ หากแม่นราหุลแตรเจ้าทงสร้างศาสนา...อันว่า
 พระลามเกียรติ์ท้าวลือซาในโลก ปางนั้น บัดนี้ หากแม่โคดมพุทธเจ้าทงสร้าง
 ศาสนา เจ้าเอย พญาฮาบมะนาสวณเจ้าลักเมียพระลาม ปางก่อน ปางนั้น บัดนี้
 หากแม่เทวทัตโหดฮ้ายปองข้าหน่อพุทโธ จึงได้ลงไปไหม้อะเวจีหม้อใหญ่
 นั้นแล้ว อันว่า ชาวเมืองพร้อมบริวารทุกแห่ง คือบัณเฑาะส์ตัวที่ียงแท้พึ่งแล้ว
 หมั่นคณิง หั้นท่อน

(พระลักพระลาม: 133)

ส่วนเรื่อง**พระรามชาดก**นั้น เมื่อจบเรื่องก็ทรงประชุมชาดกดังนี้

ครั้นพระพุทธรเจ้าตรัสเทศนาจบลงแล้ว จึงประมวลชาดกต่อไปว่า ภิกษุเว
 ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย พญาราพณาสวรอันเกิดมากระทำเวรแก่พญารามราชในปาง
 นั้น บัดนี้เกิดมาเป็นท้าวเทวทัตต์, นางจันทา เป็นนางจิณฺจมาณวิกา, ท้าวพิบพี
 เป็นพญาชมพูลจักร, ท้าวอินทสี เป็นมหาอุปกุตตเถร, พญาไอศวร เป็นพญาสี
 หนุราช, พญาวิรุฬหกพ่อพญาราพณาสวร เป็นท้าวสุกโกทนะ, นางมลิการาช
 เทวี เป็นนางวิสาขา, ฤๅษีพ่อเลี้ยงนางสีดา เป็นกัสสปเถระ, ฤๅษีตาไฟที่แนะทาง
 ให้ท้าวหุนละมานกับท้าวขวัญเท่าฟ้าไปลงกา เป็นสารีบุตร, ท้าวสังคีพ เป็นองคฺสิ
 มาล ท้าวพลีจันทร์ เป็นมหาจุนทเถร, นางสุดโท เป็นนางโคตมี, กุมารทั้งเก้าลูก
 นางสุดโท เป็นสาวกของเทวทัตต์ เซษฐกุมาร เป็นพญาศรีธรรมมาโคกราช, ... ท้าว
 พระลักษณ เป็นพระอนนทเถร, ม้ามณีกาบ เป็นมหาโมคคัลลานะ, นางศรี
 กัญญาผู้เทวีแห่งท้าวพระลักษณเป็นนางสุนันทาเถรี, นางศรีพิมพาราชเทวี เป็น
 นางยโสธรา, ท้าวพระบุตร เป็นราหุล, นางสีดา เป็นนางอุบลวรรณา, กุมารทั้งเก้า
 มีองคตเป็นต้น เป็นสาวก ส่วนพญารามราชในกาลปางนั้น บัดนี้ก็หากแม่ของคต
 พระตถาคตนี้เองแล

(พระรามชาดก: 102)

จะเห็นได้ว่า เรื่องพระรามที่เรียบเรียงเป็นชาดกนั้น แทบทุกฉบับให้ความสำคัญเรื่องสโมธานหรือการประชุมชาดก เพราะสโมธานนั้นถือเป็นส่วนสำคัญที่จะเชื่อมโยงเรื่องราวในอดีตวัตถุ ซึ่งอาจเป็นนิทานหรือตำนานพื้นบ้านให้กลายเป็นเรื่องของพระพุทธเจ้าได้ โดยกล่าวว่าตัวละครเอกคือพระโพธิสัตว์ในเรื่องนั้นได้กลับชาติมาเกิดเป็นพระพุทธเจ้า และตัวละครสำคัญอื่น ๆ ในอดีตชาติก็กลับมาเกิดเป็นผู้คนในสมัยพุทธกาล ซึ่งความสัมพันธ์ในเรื่องก็เป็นไปตามความสัมพันธ์กับพระพุทธองค์ เช่น พระลักษมณ์ของพระราม ก็กลับมาเกิดเป็นพระอานนท์ พระบิดาของพระรามกลับมาเกิดเป็นพระเจ้าสุทโธทนะ พระมารดาของพระรามกลับมาเกิดเป็นพระนางสิริมหามายา เป็นต้น

ผู้วิจัยมีข้อสังเกตว่า ประชุมชาดกของเรื่องพระรามชาดกนั้น ผู้ที่กลับมาเกิดเป็นนางยโสธรากลับมาเป็นนางศรีพิมพาราชเทวี ซึ่งเป็นลูกสาวอุปราชแคว้นเมือง เป็นภรรยาคนที่ 11 ขณะที่นางสีดากลับมาเกิดเป็นนางอุบลวรรณา ซึ่งเมื่อพิจารณาจากความสำคัญของตัวละครนั้น ดูไม่สอดคล้องนัก เพราะตัวละครเอกฝ่ายหญิงควรจะเป็นนางสีดาซึ่งกลับมาเกิดเป็นนางยโสธรา เมื่อดูจากลำดับการสมรสของนางศรีพิมพาราชเทวี พบว่านางศรีพิมพาได้เป็นมเหสีคนสุดท้ายของพระรามในพระรามชาดกบัณฑิตัน ไม่ใช่ทั้งมเหสีลำดับแรกของบัณฑิตันหรือบัณฑิตันปลายซึ่งอาจอนุมานได้ว่าเป็นมเหสีคนสำคัญซึ่งจะกลับมาเกิดเป็นมเหสีคู่บุญอย่างนางยโสธราพิมพา จึงอาจกล่าวว่าการประชุมชาดกในเรื่องพระรามชาดกนั้นมีตัวละครสำคัญคือนางสีดาในอดีตวัตถุไม่สอดคล้องกับปัจจุบันวัตถุซึ่งควรจะเป็นนางยโสธรา

การศึกษาเปรียบเทียบในด้านรูปแบบ ทำให้เห็นรูปแบบการประพันธ์ของรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นต่าง ๆ ซึ่งมีองค์ประกอบแตกต่างกันออกไป รามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นที่มีองค์ประกอบไม่ครบถ้วนมีอยู่ 2 เรื่อง ได้แก่ **หอรมาน** และ**พระลักพระลาม**

รามเกียรติ์ที่มีได้ยึดโครงสร้างของ**อรรถกถาชาดก**อย่างเคร่งครัดคือเรื่อง**หอรมาน**ซึ่งมีได้กล่าวถึงปัจจุบันวัตถุหรือสโมธานเพื่อให้เนื้อความเรื่องพระรามเชื่อมโยงกับเรื่องพระพุทธเจ้าเพียงแค่สมมติตัวละครให้เป็นพระโพธิสัตว์เท่านั้น

ส่วนเรื่อง**พระลักพระลาม**นั้นไม่มีองค์ประกอบของเรื่องที่เรียกว่าปัจจุบันวัตถุ แม้ว่าบางเรื่องใน**ปัญญาชาดก**¹ จะไม่มีปัจจุบันวัตถุเช่นกัน แต่ก็นับว่าเป็นส่วนน้อย การที่

¹ มีชาดกอยู่ 7 เรื่องที่ไม่มีปัจจุบันวัตถุ ได้แก่ วิริยบัณฑิตชาดก (ลำดับที่ 17) ธรรมโศลกชาดก (ลำดับที่ 18) สุทัสนชาดก (ลำดับที่ 19) พรหมโฆสราชาดก (ลำดับที่ 33) วรวงศาชาดก (ลำดับที่ 45) และ เทวันธาชาดก (ลำดับที่ 56) (นิยะดา เหล่าสุนทร, 2538: 78)

ปัญญาชาตกให้ความสำคัญกับปัจจุบันวัตถุแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของปัจจุบันวัตถุที่จะเชื่อมโยงเรื่องอดีตวัตถุให้กลายเป็นเรื่องพระพุทธรูปเจ้า อย่างไรก็ตาม การมีสติโมธานตอนท้ายเรื่องก็เป็น การโยงเรื่องเข้าสู่การเป็นพระชาติหนึ่งของพระพุทธรูปเจ้าได้ แต่กระนั้นการไม่มีปัจจุบันวัตถุนั้นก็ทำให้ไม่มีมูลเหตุที่เชื่อมโยงไปสู่การเล่าเรื่องในอดีตวัตถุ และไม่อาจแสดงการเกิดซ้ำของเหตุการณ์ที่ สอดคล้องกันระหว่างปัจจุบันวัตถุและอดีตวัตถุ

รามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นที่มีองค์ประกอบด้านรูปแบบ คือมีปัจจุบันวัตถุ อดีตวัตถุ และ สติโมธานครบถ้วนมีอยู่เพียง 2 เรื่อง คือเรื่อง **พรหมจักร** และ **พระรามชาตก** เรื่อง **พรหมจักร** นั้นมี องค์ประกอบด้านรูปแบบครบถ้วน คือมีปัจจุบันวัตถุ อดีตวัตถุ และสติโมธาน ปัจจุบันวัตถุของเรื่อง **พรหมจักร** นั้นสอดคล้องกับอดีตวัตถุคือ กล่าวถึงเรื่องพระเวทที่ตกกระทำโลหิตูปบาท ซึ่งเคย เกิดขึ้นมาแล้วในอดีตชาติ ส่วนสติโมธานนั้นก็นับว่ากล่าวถึงการกลับชาติมาเกิดได้อย่างครบถ้วน ความสัมพันธ์ของตัวละครในเรื่องสอดคล้องกับความสัมพันธ์กับพระพุทธรูปองค์ในสมัยพุทธกาล ดังที่ได้กล่าวไว้ในบทที่ 3

เรื่อง **พระรามชาตก** แม้จะมีองค์ประกอบสำคัญคือปัจจุบันวัตถุ อดีตวัตถุ สติโมธาน อย่างครบถ้วน แต่เมื่อพิจารณาพร้อมกับเนื้อเรื่องแล้วก็พบว่าปัจจุบันวัตถุของเรื่องพระรามชาตกมิได้ เป็นเหตุการณ์ที่เกิดซ้ำเช่นเดียวกับปัจจุบันวัตถุของเรื่อง **พรหมจักร** ปัจจุบันวัตถุของ **พระราม ชาตก** จึงไม่สอดคล้องกับอดีตวัตถุเท่าที่ควร นอกจากนี้ สติโมธานของ **พระรามชาตก** ยังกล่าวถึง การกลับชาติของตัวละครสำคัญบางตัวไม่สอดคล้องกับตัวละครสำคัญของชาติปัจจุบันอีกด้วย

การเปรียบเทียบในด้านรูปแบบการประพันธ์ของรามเกียรติ์ท้องถิ่นทั้ง 4 ฉบับจึงแสดงให้เห็นว่าวรรณกรรมเรื่อง **พรหมจักร** มีองค์ประกอบครบถ้วนในด้านรูปแบบ ปัจจุบันวัตถุสอดคล้องกับการเกิดซ้ำของอดีตวัตถุในเรื่อง และสติโมธานของ **พรหมจักร** กล่าวถึงการกลับชาติมาเกิดได้ อย่างครบถ้วน ความสัมพันธ์ของตัวละครในเรื่องสอดคล้องกับความสัมพันธ์กับพระพุทธรูปองค์ใน สมัยพุทธกาล แสดงให้เห็นว่าองค์ประกอบดังกล่าวนี้มีความสอดคล้องกับเนื้อหาของเรื่อง มากกว่าฉบับอื่น

4.3 การเปรียบเทียบความเชื่อเรื่องบุญกรรมที่ใช้ในการดำเนินเรื่อง

ความเชื่อเรื่องบุญกรรมหรือความเชื่อเรื่องกฎแห่งกรรมเป็นลักษณะสำคัญประการหนึ่งของวรรณกรรมชาตกของไทย กฎแห่งกรรมดังกล่าวไม่เพียงแต่แทรกเป็นคำสอนในเรื่องเท่านั้น แต่ยังมีบทบาทสำคัญในการดำเนินเรื่อง คือ การใช้ความเชื่อเรื่องบุญกรรมเพื่ออธิบาย

ความสัมพันธ์หรือลักษณะตัวละคร การกระทำที่ส่งผลต่อชะตาชีวิตของตัวละคร ซึ่งผู้วิจัยได้กล่าวถึงไว้ในหัวข้อ การใช้ความเชื่อเรื่องบุญกรรมในการดำเนินเรื่อง ในบทที่ 3

ความเชื่อเรื่องบุญกรรมเป็นแนวคิดที่ปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับชาดกทุกเรื่อง โดยเฉพาะการก่อกรรมของตัวละครที่นำมาสู่ความขัดแย้งหลักของเรื่อง คือ การพลัดพรากกันระหว่างพระรามและนางสีดา ซึ่งปรากฏตรงกันว่าเป็นการก่อกรรมและการชดใช้กรรมของตัวละคร ทศกัณฐ์ อย่างไรก็ดี เมื่อศึกษาเปรียบเทียบระหว่างเรื่อง**พรหมจักร**และรามเกียรติ์ฉบับชาดกของท้องถิ่นอื่น จะพบว่าเรื่อง**พรหมจักร**ใช้ความเชื่อเรื่องบุญกรรมมาเป็นเหตุผลในการดำเนินเรื่องมากกว่าฉบับอื่น โดยเฉพาะการเล่าถึงนิทานบุรพกรรมแทรกอยู่ในเรื่องมากถึง 8 เรื่อง ซึ่งบางเรื่องนั้นเป็นต้นเหตุของเหตุการณ์ทั้งหลาย เช่น เหตุที่นางสีดาถูกกลอยแพ เหตุที่พระยาพรหมจักรถูกลักพาตัว รวมทั้งเหตุการณ์ที่พระยาพรหมจักรต้องพลัดพรากจากนางสีดา นิทานบุรพกรรมบางเรื่องช่วยอธิบายลักษณะหรือความสัมพันธ์ของตัวละคร เช่น เหตุที่เหตุที่เมียพระยาภาวรินทร์เป็นลิง เหตุที่พระยาวิโรหาราชมีเครื่องทิพย์และมีฤทธิ์มาก ความเชื่อเรื่องบุญกรรมในพรหมจักรจึงถือเป็นส่วนสำคัญในการดำเนินเรื่อง ความสัมพันธ์ของตัวละครและการดำเนินเรื่องนั้นยึดโยงอยู่กับเรื่องกรรมเป็นหลักดังที่ได้อธิบายไว้ในบทที่ 3 และเมื่อเปรียบเทียบกับรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นอื่นแล้ว พบว่าการอธิบายเหตุผลการเกิดเหตุการณ์ต่าง ๆ ในเรื่องนั้น เรื่อง**พรหมจักร**สอดแทรกแนวคิดเรื่องกรรมเข้ามาเป็นเหตุผลอธิบายเหตุการณ์หรือชะตาชีวิตของตัวละครชัดเจนกว่าเรื่องอื่น

4.3.1 ความเชื่อเรื่องกรรมที่นำมาสู่ความขัดแย้งหลักของเรื่อง

ในเรื่อง**พรหมจักร**นั้น กล่าวถึงความเชื่อเรื่องกรรมที่นำมาสู่ความขัดแย้งหลักของเรื่องคือการพลัดพรากกันของพระยาพรหมจักรกับนางรัตนสีดา นำมาสู่สงครามในเมืองลังกา ซึ่งมูลเหตุเกิดจากอกุศลกรรมของพระยาวิโรหาราชที่ได้เข้าหานางสุธรรมา ทำให้นางผูกใจเจ็บลงมาเกิดเป็นนางสีดา อกุศลกรรมดังกล่าวได้ชักนำให้พระยาวิโรหาราชมาลักพานางสีดาไป ประกอบกับอกุศลกรรมที่พระยาพรหมจักรได้ก่อไว้ร่วมกับนางรัตนสีดาในอดีตชาติคือเคยพรากนกคุ้มผัวเมีย จึงทำให้ชาตินี้ต้องพลัดพรากจากกัน จะเห็นว่าการก่ออกุศลกรรมของตัวละครทั้งสามตัวนั้นทำให้เกิดผลกรรมที่สอดรับกันจนเกิดเป็นปมปัญหาหรือความขัดแย้งหลักของเรื่อง เมื่อเปรียบเทียบกับรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นอื่นนั้นพบว่า ความเชื่อเรื่องบุญกรรมที่นำมาสู่ความขัดแย้งหลักของเรื่องรามเกียรติ์ทั้งสี่ฉบับมีลักษณะใกล้เคียงกัน กล่าวคือ เป็นการก่ออกุศลกรรมของตัวละครปรปักษ์และตัวละครพระโพธิสัตว์ จึงทำให้เกิดอกุศลวิบากคือการพลัดพรากกันของพระรามกับนางสีดา

ในรามเกียรติ์ของท้องถิ่นเหนือคือ **หอรมาน** ไม่ได้กล่าวถึงบุรพกรรมที่ทำให้ตัวละคร พระโพิสสัตว์เกิดอุปสรรค มีแต่อกุศลกรรมที่ทศกัณฐ์เคยทำไว้ซึ่งปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นแทบทุกฉบับ นั่นคือการเข้าหาชายาของพระอินทร์ ที่ทำให้เกิดปมปัญหาหลักในเรื่องคือการลักพานางสีดาและสงครามของพระรามกับทศกัณฐ์ โดยนัยนี้ กรรมที่ก่อให้เกิดความขัดแย้งหลักคือ อกุศลกรรมของทศกัณฐ์ที่ทำความผิดต่อนางสุชาดา จึงต้องมาชดใช้ในชาติเดียวกัน แม้เรื่อง **หอรมาน** มิได้แทรกบุรพกรรมแต่ก็นับว่ากล่าวถึงเรื่องการกระทำที่ต้องได้รับผลตอบแทน นั่นคือการ อกุศลกรรมของทศกัณฐ์ นำไปสู่การเกิดของนางสีดาและการถูกทำลายล้างโดยกรรมชั่วของตนเอง

ส่วนในเรื่อง **พระลักพระลาม** นั้น กล่าวถึงการก่ออกุศลกรรมของตัวละครปรปักษ์คือการเข้าหานางสุชาดาของทศกัณฐ์ เช่นเดียวกับในรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นทุกฉบับ เหตุนี้ นางสุชาดาจึงมาเกิดเป็นนางสีดาเพื่อนำความหายนะมาให้ทศกัณฐ์ และอกุศลกรรมกรรมดังกล่าว นั้นสอดคล้องอกุศลกรรมที่พระรามก่อขึ้น คือการพานางสีดาข้ามมณีกาบเหาะหนีไปโดยไม่รอฟระฤกษ์ที่กำลังไปนำน้ำศักดิ์สิทธิ์มารดให้เป็นศิริมงคล พระฤกษ์จึงสาปแข่งให้ทั้งสองพลัดพรากจากกัน อาจกล่าวได้ว่าความขัดแย้งหลักของเรื่องเกิดจากการก่ออกุศลกรรมของทั้งตัวละครปรปักษ์ และตัวละครพระโพิสสัตว์เอง

แต่นั้น พระลามจึงทวายเป็นอุ้มเอานางลงแท่น สุดที่คิ่งอ่อนอ่อนพานฝ่าย คีตผง ท้าวก็ชมนางแก้วในปางผาสาท สุดทะยั้งล้ำนางฟ้าก็ไปพาน ท้าวก็ดัน ๆ ดิ้นมือกอดชมฮัก มือบายนมกอดชมดมแก้ม แล้วจึงบายเอาผ้าแสนค่าควรค่า ขอดอุ้มแก้วเลยอุ้มเจ็ยลง พระก็ไปแยงม้าอาชะไนย์มณีกาพย์ พระก็จับแคมม้า ทะยานขึ้นขีวหลัง ท้าวก็เอานางน้อยเทียมทวงฮักแคมแจบ สองแจ่มเจ้างามแย้ม เกิงกันแท้แล้ว เจ้าก็ผายผันม้าไปเป็องเฮ้วฮีบ พระลักษณเจ้าตนน้องแบกธนู บากี้ ไปทันม้าอาชะไนย์ฮักษาพี่ชายนั้น ย้านแต่โภยลวงต้องพาเจ้าลวงหนี ปสู

แต่นั้น สามกะสตร์เจ้าไปไกลกลายเขต จึงแล้ว บัดนี้ จักกล่าวถึงพระรัส สีแก่นไ้ไปเอาน้ำคว่ำมา ก่อนแล้ว เจ้าก็เสด็จสู่ห้องศาลาเขาจอด พระก็บ่เห็น สองกุมารที่ใด จึงแจ้งกับทั้งบ่เห็นนางสีดาแก้วจันทะแจ่ม พระนั้น พระก็คิดหยั่งฮู้ เลยต้านกล่าวถาม ดูรานางค่อมเป็ยฮู้ฮักษานาง เห็นเขาเอานางหนีแต่วันใดแท้ แต่่นั้น ชุมสาวใช้นารีนางค่อม เขาก็นบบาทให้รัสสีเจ้าบออกกอน เขาก็เอานางแก้ว หนีไปโดยฮีบ ขึ้นขีวม้ามะณีแก้วแผ่นผยอง พระเอย ปานนี้ขึ้นกายแดนชั้นเสนา พระราชา จึงแล้ว แต่่นั้น รัสสีบาทเจ้าคุมฮ้ายเคียดฟุน ภูก็อยากให้เขายืนยั้งล้ำท่า

เขตอายุ ว่าตาย บัดนี้ เขาเล่าดูง่ายทำงานพันลักหนี ดังนี้ ขอแกอินตาเจ้าหลัง
 ญาณตัดส่อง ดูเทอญ ขอให้เขาได้พัดพากบ้านกันแท้ยาวนาน เทียวเทอญ แต่นั้น
 พระก็ทำเนาตั้งภาวนาสติอยู่ ในกุ้แก้วบมีเอื้ออ่าวถึง แท้แล้ว

(พระลักพระลาม: 15 - 16)

ด้วยบาปกรรมที่พานางสีดาหนีพระฤๅษี พระรามและนางสีดาจึงต้องพรากจากกัน
 ซึ่งเหตุการณ์นี้ทำให้เรื่องดำเนินต่อไปจนถึงการรบกันของพระรามและทศกัณฐ์ และนำไปสู่จุดจบ
 ของทศกัณฐ์ซึ่งต้องชดใช้กรรมชั่วของตนที่เข้าหานางสุชาดาในตอนต้นเรื่อง

ส่วน**พระรามชาดก**ก็กล่าวถึงอกุศลกรรมที่ทศกัณฐ์เข้าหานางสุชาดาเช่นเดียวกัน ส่วน
 อกุศลกรรมของพระโพธิสัตว์นั้นได้เพิ่มเรื่อง “เกาะแม่ญาหมาลาย” ซึ่งเป็นเกาะที่ผู้หญิงที่ดำผัว
 จะต้องมาเกิดเป็นเมียหมาลายชดใช้กรรม เมื่อพระรามเดินทางไปถึงเกาะนั้น ปรากฏว่าหมาพากัน
 กูเข้ามากจะทำร้าย พระลักษณจึงแกว่งดาบกายสิทธิ์ทำให้หมาลายกระเด็นไปหมด ไม่สามารถ
 กลับมาที่เกาะได้อีก จึงเกิดอกุศลวิบากคือพระรามต้องพลัดพรากจากนางสีดา

ท้าวพระลักษณเห็นหมาลายกูกันมากจะทำร้ายตั้งนั้น ก็แกว่งดาบ
 กายสิทธิ์ชู มีแสงเป็นประกายพราวโพล่งไปทั้งท้องฟ้า ผุ่งหมาลายทั้งเกาะก็ปลิว
 กระเด็นไปตกไกลลิบลิบ จนไม่สามารถกลับมาได้อีก ภายหลัง พญารามราช
 ทราบจากหญิงชาวเกาะนั้นว่า เป็นพวกเมียหมาลาย ก็มีความเสียใจที่ก่อกรรมให้
 ผัวเมียพรากกัน เล็งเห็นว่าจะต้องถูกพลัดพรากจากเมียเพราะผลกรรมอันนี้ แต่ก็
 คงจะได้กลับคืนครอบครองกัน เพราะกรรมนั้นทำลงไปด้วยความกลัวหมาจะกัด

(พระรามชาดก: 45)

จะเห็นได้ว่า รามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นทุกฉบับนั้นให้ความสำคัญกับเรื่องกรรมที่นำมาสู่
 ความขัดแย้งหลัก คือการพลัดพรากระหว่างนางสีดากับพระรามจนนำมาสู่ศึกสงคราม โดยแทรก
 การก่อกรรมของตัวละครสำคัญเพื่อเป็นต้นเหตุที่นำไปสู่การพลัดพรากและการชดใช้กรรมในการ
 พลัดพรากนั้น ซึ่งทุกเรื่องกล่าวถึงการก่ออกุศลกรรมของตัวละครปรับภักษคือทศกัณฐ์ นั่นคือการ
 เข้าหาชยาของพระอินทร์ เป็นมูลเหตุทำให้ตนเองต้องถูกทำลายเพื่อชดใช้กรรมในตอนท้าย โดยที่
 ชยาพระอินทร์ลงมาเกิดเป็นนางสีดาผู้นำพาความพินาศมาสู่ทศกัณฐ์ อันเป็นคำสอนสำคัญ

อีกประการหนึ่งของเรื่องรามเกียรติ์ว่า การหลงในกามคุณของทศกัณฐ์นั้นย่อมนำพาความพินาศ มาสู่ตน ซึ่งรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นทุกฉบับได้แสดงตัวอย่างของกรรมข้อนี้ผ่านพฤติกรรม ของทศกัณฐ์นั่นเอง

นอกจากนั้น ทั้งสามเรื่องคือ **พรหมจักร** **พระลักพระลาม** **พระรามขาดก** กล่าวถึงการ ก่ออกุศลกรรมของตัวละครพระโพธิสัตว์ประกอบกันด้วย ทำให้เหตุผลในการพลัดพรากกัน ของพระรามกับนางสีดาเป็นที่ยอมรับของผู้ฟังหรือผู้อ่านมากขึ้น ด้วยเหตุว่าอกุศลกรรมที่ตัวละคร ก่อขึ้นย่อมนำมาสู่อกุศลวิบากที่พระรามต้องพลัดพรากจากนางสีดา มีเพียงเรื่อง **หอรมาน** เท่านั้นที่ มิได้กล่าวถึงการก่ออกุศลกรรมของตัวละครพระโพธิสัตว์เอาไว้

4.3.2 ความเชื่อเรื่องบุญกรรมที่ส่งผลต่อตัวละครพระโพธิสัตว์

ลักษณะที่สำคัญประการหนึ่งในความเชื่อเรื่องบุญกรรมที่ปรากฏในเรื่องคือ กรรมใด ก็ตามทีตัวละครเป็นผู้ก่อขึ้น แม้จะเป็นพระโพธิสัตว์ก็ต้องได้รับผลซึ่งเรียกว่า “วิบาก” นั้น เช่นเดียวกับตัวละครอื่น หากเป็นกุศลกรรมก็จะได้รับผลตอบแทนที่ดี หากเป็นอกุศลกรรมก็ย่อม ก่อให้เกิดอกุศลวิบาก คือเกิดอุปสรรคความขัดแย้งต่าง ๆ ในเรื่อง หรือเกิดความทุกข์เวทนาต่าง ๆ แก่ตัวละคร

ในเรื่อง **พรหมจักร** นั้นได้กล่าวถึงความเชื่อเรื่องบุญกรรมทั้งในทางที่เป็นกุศลกรรมและ อกุศลกรรมที่พระโพธิสัตว์ได้กระทำทั้งในชาติปัจจุบันและอดีตชาติ กุศลกรรมดังกล่าวคือการ บำเพ็ญทานบารมีทั้งในชาติก่อนและในชาติปัจจุบัน ดังที่ปรากฏในนิทานบูรพกรรมเรื่อง **เหตุที่ พระยาพรหมจักรได้ทิพยสมบัติและเป็นพระเจ้ากัณโฑ** ซึ่งทำให้พระองค์มีฤทธิ์เดชมากและ ได้เป็นพระเจ้ากัณโฑในตอนที่ท้ายเรื่อง

ส่วนอกุศลกรรมซึ่งทำให้เกิดอกุศลวิบากต่าง ๆ แก่พระโพธิสัตว์ เรื่อง **พรหมจักร** ได้ กล่าวไว้ 3 เรื่องดังที่แสดงไว้ในนิทานบูรพกรรมคือ 1) **เหตุที่พระยาพรหมจักรพลัดพรากกับ นางรัตนสีดา** 2) **เหตุที่พระยาพรหมจักรถูกธนูยิงที่พระบาท** และ 3) **เหตุที่พระยาพรหมจักรถูก พระยานาคลักพาตัวไปไว้ในเมืองบาดาล** ซึ่งอกุศลวิบากข้อแรกได้อธิบายไว้ในหัวข้อความเชื่อเรื่อง บุญกรรมที่นำไปสู่ความขัดแย้งหลักแล้ว ส่วนข้อ 2) **เหตุที่พระยาพรหมจักรถูกธนูยิงที่พระบาท** กล่าวถึงเหตุการณ์ที่พระยาพรหมจักรถูกหอกของพระยาวิโรหาราชว่าเป็นเพราะบูรพกรรมของ พระรามที่เคยยิงธนูถูกนกยูงจนได้รับทุกขเวทนา

จะเห็นได้ว่าเรื่อง **พรหมจักร** ให้ความสำคัญกับเรื่องการก่อกรรมและการได้รับผลกรรม ของตัวละคร แม้แต่ตัวละครพระโพธิสัตว์ก็ต้องรับผลกรรมที่ตนเองได้ก่อเอาไว้ เมื่อผู้วิจัยได้ศึกษา

เปรียบเทียบกับรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นอื่น พบว่ารามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นอื่นก็ให้ความสำคัญเรื่อง การก่อกรรมและการได้รับผลกรรมของตัวละครพระโพธิสัตว์เช่นกัน

ในเรื่อง**พระรามชาดก**นั้นกล่าวถึงสาเหตุที่พระรามถูกยิงเข้าที่ข้อเท้าว่าเป็นเพราะ อกุศลกรรมที่เคยก่อไว้ครั้งที่สังหารพาลี ก่อนตายพาลีได้ “ขอกรรม” หรือผู้กรรมไว้ว่าพระราม ต้องถูกยิงที่เท้าเหมือนตน

ท้าวสังคีพว่า “เขาก็บู้แจ้งว่าบ้านเมืองท่านอยู่ในที่นี้ เขาจึงมารบเร็วกัน ดอกตาย คั้นว่าแม่นแผ่นดินแห่งท่านเด่นั้น เหตุอันใดท่านจึงบ่บอกหลักหมาย คุยไว้ ให้เขาบู้แจ้งนั้นจา คั้นว่าเขาหากตายด้วยเหตุอันท่านยิงธนูศิลป์ใส่เขาสนนี้ เมื่อภายหลังพูนป็นธนูศิลป์แห่งบุคคลละผู้ใดผู้หนึ่งจงซ้ำถักตีนแห่งท่านเหมือน ดังเขาเจ็บปวดเวทนานี้เถิน”

(พระรามชาดก: 65)

ในศึกกลางกาครั้งที่สาม ทศกัณฐ์ได้ยิงธนูศิลป์โมกษศักดิ์มาที่พระราม เมื่อม้ามณีกาบเห็นธนู พุ่งมาก็บอกให้พระรามยื่นเท้าไปรับศรเพื่อที่จะได้ชดใช้กรรมที่พาลีเคยผูกเอาไว้

พญาราชพนาสวรเคียดแค้นอย่างดุเดือด ฃวยธนูศิลป์โมกษศักดิ์แผลงไป เสี่ยงสะเทือนสะท้านทั่วชมพูทวีป ม้ามณีกาบเห็นป็นศรพุ่งเป็นเปลวไฟวูเข้ามา จึงบอกพญารามราชให้ยื่นเท้าไปรับยอมต้องศร บุพกรรมตอนนี้จะได้หมด พญารามราชทำตามนั้น ป็นศรแทงพื้นดินออกหลังตีน สันศรเบื้องต่ำปักลงดินออก กราก ตัวศรหมุนทะลวงควงคว้านรอบ ๆ ตัว บังเกิดทุกขเวทนาแสนสาหัส

(พระรามชาดก: 92)

จะเห็นว่าในเรื่อง**พรหมจักร**และ**พระรามชาดก**แม้จะกล่าวถึงที่มาของอกุศลวิบากที่ พระโพธิสัตว์ต้องชดใช้แตกต่างกัน แต่ก็นับว่าพระโพธิสัตว์ได้ก่อกรรมแก่ผู้อื่นทำให้ได้รับ ทุกขเวทนา และต้องถูกหอกหรือธนูเช่นเดียวกับกรรมที่เคยก่อเอาไว้เพื่อชดใช้กรรมนั้น

ความเชื่อเรื่องบุญกรรมที่ส่งผลต่อตัวละครพระโพธิสัตว์ข้ออื่น ๆ ในเรื่อง**พระลักพระลาม** และ**พระรามชาดก** ปราบกฏตรงกันในเรื่องสาเหตุที่พระรามต้องกลายเป็นลิง แม้ว่าไม่ได้ระบุชัดว่า สาเหตุที่พระรามต้องกลายเป็นลิงนั้นเป็นเพราะได้ก่ออกุศลกรรมอันใดไว้ บอกไว้แต่เพียงว่าเป็น

กรรมเก่าที่ต้องชดใช้ แต่ก็แสดงให้เห็นถึงความเชื่อเรื่องบุญกรรมว่าชะตาชีวิตของตัวละครนั้นล้วนแล้วแต่ถูกกำหนดด้วยกฎแห่งกรรม ดังเช่นที่ปรากฏในเรื่อง**พระลักพระลาม**ว่า

เจ้าจึงกินหมากไม่มณีใครปลายปิด ก็จึงกายเกิดมาเป็นคนฮูปงามเดี๋ยวนี้ นับแต่พระหากเป็นลิงได้สามปีตัดเที่ยง เหวแล้ว เหลือที่ซ้อยหากให้อ้าฮ้องนำเจ้าทั่วไพ พระเอย บัดนี้ หมดเวรเจ้าตนพระอวนใช้ชาติ จึงแล้ว บุญหากซุซ้อยค้ำ พระองค์เจ้าก็จึงคืน พระเอย

แต่นั้น พระลามได้ยินคำทำวกล่าว ก็จึงคิดหุงฮู้เลยสดุ้งตื่นตน ทำวก็ซด ๆ ให้มือผ่าเผรียงอก โอนอ กรรมหากมาพาฮ้ายเวรังคืนคอบ หนีไปได้เวรซ้อยต่างสนอง บมีไฟหลักได้เหมือนดังเงาตน เดนอ ปคือเฮาหนีฝนแดดมายังหนีได้ หนีความฮ้อนกองไฟลนลวก ก็ดีท่อนเวรเฮาหนีบ่มม เทียวใช้ดังเงา แท้แล้ว

(พระลักพระลาม: 37)

เช่นเดียวกับเรื่อง**พระรามชาดก**ที่มีได้บอกว่าพระรามก่อนออกอุศลกกรรมใดเอาไว้ บอกเพียงว่าเทวดาดลใจพระรามกินผลต้นนิโครธจึงกลายเป็นลิง เพื่อให้อกไม่แตกตายด้วยความคิดถึงนางสีดา และต้องเป็นลิงต่อไปอีกราวสามปีจนกว่าจะสิ้นกรรม

เวลาเช้า พญารามราชตื่นขึ้น ไปเดินเล่นใต้ต้นนิโครธ เห็นหมากตกหล่นลงดินเป็นอันมาก จึงหยิบขึ้นมาชิมดู เป็นลูกทางกิ่งตะวันออก ก็กลายเป็นทะโมนใหญ่ไม่กลับเข้าปราสาท กระโดดป็นขึ้นไปอยู่บนง่ามนิโครธ ใต้ไปเก็บหมากนิโครธงามตะวันออกกินง่วนอยู่

นางเทวดาทราบดังนั้น จึงไปบอกท้าวพระลักษณ ท้าวปรับทุกข์กับม้ามณีกาบ ม้ากล่าวว่าเป็นเหตุด้วยเทวดาในปानीตนใจให้กินกลายเป็นลิงเสีย ถ้าขึ้นยังเป็นคนอยู่อกจะแตกตายเพราะคิดถึงนางสีดา หากกลายเป็นลิงจะได้ลืมเรื่องคิดถึงเสียชั่วคราว ท้าวพระลักษณถามว่า ทำอย่างไรจึงจะกลับเป็นคน ม้าตอบว่าเมื่อถึงคราวก็กลับเป็นคนเอง ซึ่งเป็นเวลาสามปี และชวนกันอยู่ที่ปราสาทต้นนิโครธนี้จนกว่าพญารามราชจะสิ้นกรรม

(พระรามชาดก: 53)

การสร้างเรื่องให้พระรามกลายเป็นลิงดังกล่าว ศิราพร (ฐิตะฐาน) ณ ถลาง (2522: 138) สันนิษฐานว่าการผูกเรื่องเช่นนี้เพื่อแสดงให้เห็นความใกล้ชิดของพระรามกับหนุมาน แม้ว่าการผูกเรื่องจะเป็นไปด้วยสาเหตุดังกล่าวก็ตาม แต่ก็เป็นตัวอย่างหนึ่งที่แสดงให้เห็นว่า ชะตาชีวิตของตัวละครนั้นล้วนแล้วแต่ถูกกำหนดด้วยกฎแห่งกรรม ความเชื่อเรื่องบุญกรรมจึงเป็นการให้เหตุผลที่กล่าวถึงความเป็นมาหรือพฤติกรรมของตัวละครที่ผู้ฟังหรือผู้อ่านยอมรับได้

ผู้วิจัยมีข้อสังเกตว่า ความเชื่อเรื่องบุญกรรมที่ส่งผลต่อพระโพธิสัตว์นั้น ในเรื่อง **พระหมัจจกร** กล่าวถึงเฉพาะบุรพกรรมหรือกรรมที่เคยก่อไว้ในอดีตชาติเท่านั้น ส่วนใน **พระลักพระลาม** และ **พระรามชาดก** นั้นกล่าวถึงอกุศลกรรมที่พระโพธิสัตว์ก่อไว้ในชาติภพนี้ จึงทำให้เกิดอกุศลวิบากในเรื่องขึ้น ซึ่งการกล่าวถึงความเชื่อเรื่องบุญกรรมในลักษณะที่แตกต่างกันนี้สอดคล้องกับลักษณะที่แตกต่างกันของตัวละครซึ่งผู้วิจัยจะกล่าวถึงในหัวข้อต่อไป

4.3.3 ความเชื่อเรื่องกรรมในต่อนางสีดาถูกลอยแพ

ในเรื่อง **พระหมัจจกร** กล่าวว่า เหตุที่นางสีดาต้องถูกลอยแพไปเนื่องจากบุรพกรรมที่นางเคยจับแมวไปลอยแพ เหตุผลเรื่องการลอยแพนี้ ผู้วิจัยได้กล่าวไว้ในบทที่ 3 ว่าทำให้เหตุผลในการดำเนินเรื่องเป็นที่ยอมรับของผู้อ่านมากขึ้น เพราะลักษณะนิสัยของพระยาวิโรหาราชหรือทศกัณฐ์ นั้นเป็นผู้ดีอันไม่ยอมฟังคำทัดทาน ของบรรดาเสนาอำมาตย์

เมื่อเปรียบเทียบกับเหตุผลของเรื่อง **พระลักพระลาม** และ **พระรามชาดก** พบว่าเรื่อง **พระลักพระลาม** และ **พระรามชาดก** ให้เหตุผลเรื่องการลอยแพนางสีดาว่าเป็นเพราะนางหยิบมีดขึ้นมาแทงทศกัณฐ์ในตอนที่เด็ก ดังเช่นที่ปรากฏใน **พระลักพระลาม** ว่า ทศกัณฐ์ (พญาฮาบมะนาสวน) นั้นไม่เชื่อคำทำนายของโหรว่ากุมาริจะนำภัยมาให้ตน จึงเลี้ยงดูนางต่อไปโดยไม่สนใจคำทำนาย แต่เมื่อนางโตขึ้นได้หยิบมีดขึ้นมาแทงทศกัณฐ์ ทำให้ทศกัณฐ์เชื่อคำทำนายของโหรและนำนางไปลอยแพ

แต่นั้น ผู้ผ่านพื้นพญาฮาบมะนาสวน ฟังหมอลอยแพเหตุการณ์ดูแจ้ง พระจึงจรรจาต้านดอมหมอมิเชื่อ คำนั้น เทื่อว่า ฮักลูกแก้วเสมอเพียงหน่วยตา อันว่า ศรีสะอาดแก้วเจ้าอ่อนกุมาริ ภูนี้ ก็บ่เป็นที่มาทำเวรแห่งเฮลือได้ อันว่า ศรีใจแก้ว เลาคิ่งงามเขียน ภูนั้น ลือจักละอ่อนน้อยวางไว้ที่ใด นี้เด แต่่นั้น พญาจึงต้านคน ซึ่งชันภายในหัตตะบาท สูงเอนางมาล่าแยงดูเทอญ เมื่อนั้น ฝูงไทคนใช้ไปเถิง นางนาถ ปะดับเคื่องย่องดีแล้วออกมา เขาก็เอนางแก้วสถิตย์เทิงเหนือแท่น ซ่อง

พระเนตรเจ้าบุญกว้างล้ำแยง พญาจึงเอาอ่อนน้อยนางคานโลมลูบ นางก็บายมิดน้อยได้แทงท้องพ่อตน แต่เนั้น พระก็ยินคาแค้นหือระทัยบมีปาก ก็จึงตัดส่องแจ้งเพียงหน้าที่โภย นางนี้ ก็หากสมเพศเพียงคือดั่งหมอทวาย แทนอ ผิวว่า นางมีกำลังแยงส่วนกุมระเมี้ยน สูงจเอาไปไว้ทางใดก็ตามช่าง สู้ท่อน อย่าได้เอาเลี้ยงไว้ภายหน้าปดี แท้แล้ว สูงจเอานางขว้ามสมุทรหลวงเหียวฮีบ อย่าได้ไว้แห่งห้องในท้องอ้งเมือง นั้นท่อน

(พระลักพระลาม: 5)

ส่วนใน**พระรามชาดก**ก็กล่าวไว้คล้ายคลึงกันคือ โหรทำนายว่านางสีดาจะนำความพินาศมาสู่ทศกัณฐ์ แต่ทศกัณฐ์ไม่เชื่อและเลี้ยงดูนางจนถึงหนึ่งขวบ นางได้ช่วยมิดขึ้นมาแทงทศกัณฐ์ ทศกัณฐ์จึงเชื่อในคำทำนายของโหรและนำนางสีดาลอยแพไป

นางจันทาทรงครรภ์ครบ 10 เดือน คลอดลูกเป็นหญิง อยู่มาธิดาอายุหนึ่งขวบ กำลังยกย่างไปมาและช่างพูด มีรูปโฉมงดงาม พญาราชพนาสรวรรักใคร่มาก โอบอุ้มขึ้นใส่ตักจูบหน้าจูบหัว พลางพูดว่าลูกเราน่ารักน่าเอนดูปานนี้ ไฉนหุยาจึงว่าจะเกิดมาทำร้ายพ่อ ไม่เห็นมีเค้าความเป็นจริงเลย กำลังจูบชมดมขม่อมอยู่ไปมา กุมารี่ช่วยเอามิดด้ามแก้วในชั้นหมากขึ้นมาแทงลูกคางพ่อ พญาราชพนาสรวเห็นจริงว่า คงเกิดมาฆ่าพ่อจริง จึงให้เอาไปลอยแพเสีย

(พระรามชาดก: 39)

จะเห็นว่าในขณะที่รามเกียรติ์ฉบับท้องถื่นทุกฉบับยังคงลักษณะของตัวละครทศกัณฐ์ไว้นั้นคือมีความดีอันไม่ฟังคำเตือนของข้าราชการบริวาร แต่ในที่สุดก็ต้องยอมลอยแพลูกสาวของตนคือนางสีดาออกไปจากเมือง สิ่งที่แตกต่างกันระหว่างเรื่อง**พระหมัจกร**และรามเกียรติ์ในท้องถื่นอีสานคือ ขณะที่รามเกียรติ์ของท้องถื่นอีสานพยายามจะให้ภาพของทศกัณฐ์ว่าเป็นผู้ที่ยังมีความเป็นมนุษย์ปุถุชน คือมีความรักต่อลูก จนไม่ยอมฟังคำเตือนของโหร แล้วจึงแทรกพฤติกรรมของตัวละครนางสีดาให้ทำร้ายบิดาในตอนที่เด็ก ทำให้ทศกัณฐ์ตัดสินใจลอยแพนางสีดา แต่ในเรื่อง**พระหมัจกร**ใช้ความเชื่อเรื่องบุญกรรมเข้ามาอธิบายเหตุผลในการดำเนินเรื่อง กล่าวคือ การเล่าถึงบุญกรรมว่านางเคยลอยแพแมวตัวหนึ่งเพื่อใช้เป็นเหตุผลทำให้นางสีดาต้องถูกลอยแพ

การเปรียบเทียบในข้อนี้ทำให้เห็นว่า เรื่อง **พระหมัจฉกร** ได้ใช้ความเชื่อเรื่องบุญกรรมมาเป็นตัวกำหนดชะตาชีวิตของตัวละคร และเป็นเหตุผลในการสร้างปมปัญหาในเรื่อง

4.3.4 ความเชื่อเรื่องกรรมในตอนพระรามถูกลักพาตัวไปเมืองบาดาล

ตอนพระรามถูกลักพาตัวไปบาดาลนี้เป็นตอนที่ปรากฏในเรื่อง **พระหมัจฉกร** **หอรมาน** และ **พระรามชาดก** ซึ่งในแต่ละฉบับก็จะให้เหตุผลการถูกลักพาตัวต่างกันไปในเรื่อง **หอรมาน** นั้นกล่าวว่า พระยานาคปีตตหลุ่มรู้สึกแค้นพระรามด้วยเหตุที่ลูกสาวคลออดลูกทั้ง ๆ ที่หาพ่อของเด็กไม่ได้ (ลูกสาวพระยานาคตั้งครรภ์เพราะได้กินเหงื่อโคลของหนุมาน) จึงแก้แค้นโดยแอบมาลักพาพระรามไปคุมขังในเมืองบาดาล

พินดั่งพระยาปีตตหลุ่มมันผิดใจ ย้อนลูกสาวมันมานทาง อันได้กินน้ำเพื่อหอรมานยามเมื่อมันเนรมิตเป็นปลามาผัดดู เมื่อพระยารามตอกหลักข้ามรอดกลางสมุทรนั้น มันก็อาฆาตว่า “พายหน้าหลังจักได้หันพระยารามคำบ่อยาชะแล” ว่าอัน ในคืนถ้วน 7 นั้น พระยาปีตตหลุ่มก็ออกมาลักเอาพระยารามไปด้วยรูก้านดอกบัว เอาไปใส่คอกเหล็ก 7 ชั้นไว้ที่จิมใกล้กับปราสาทแห่งตน แต่งรักษาตึนักในเมืองปีตตหลุ่มพูนแล

(หอรมาน: 27 - 28)

เช่นเดียวกับใน **พระรามชาดก** ที่กล่าวถึงพระยานาคปีตตหลุ่มเป็นผู้จับพระรามลงไปเมืองบาดาล แต่กล่าวถึงเหตุผลว่าเป็นเพราะคิดว่าพระรามเข้ามาบุกรุกที่เกาะทำให้รบกวน หากจับแม่ทัพไปฆ่าเสียก็จะสงบ จึงกำบังกายมาลักพระรามลงไปยังบาดาล

กล่าวถึงพระยานาคปีตตหลุ่มในพินน้ำใกล้ลงกา ได้ยินเสียงศิลปีศร เบื้องปรางค์มปนาทเป็นที่รำคาญนัก ขึ้นมาจากพินน้ำดูตามแคมฝั่ง เห็นผู้คนโยธาทหารล้นหลาม มีพญารามราชบัญชาทัพหนึ่งเด่นอยู่ คิดว่าทำวคนดิบตนนี้ยกพลเข้าบุกรุกในเกาะ ทำการรบพุ่งอึงมีไม่สงเสียง ถ้าเอาไปฆ่าเสียคนเดียวคงสงบ จึงรำยมนตรีกำบังตัวเข้าไปกลางค่าย เผอิญแม่ทัพนายกองง่วงใจกหลับสนิท

ก็ตรงไปจับพญารามราชมัต พญารามราชร้องเรียกใครต่อใครช่วยก็ไม่มีใครรู้จัก
พญาปัดตะลุมขุดตัวพญารามราชถูถ่วงลงไปในบาดาล ใส่คอกเหล็กไว้ในขวง
ค้อมของตน

(พระรามชาดก: 86)

ขณะที่ใน**พรหมจักร**กล่าวถึงเหตุการณ์ในตอนนั้นว่า พระยานาคซึ่งเป็นสหายของทศกัณฐ์
อาสาจับตัวพระรามไปยังเมืองบาดาลเพื่อตัดศึก และได้อธิบายเหตุการณ์ในตอนนั้นด้วยนิทาน
บุรพกรรม 2 เรื่องคือ 1) เหตุที่พระยานาคเป็นสหายพระยาวิโรหาราช เป็นเพราะผลบุญที่เคย
เกื้อกูลกันมาในชาติก่อน ในชาตินี้จึงได้มาเป็นสหายเกื้อกูลกันอีกครั้ง และ 2) เหตุที่พระยา
พรหมจักรถูกพระยานาคลักพาตัวไปไว้ในเมืองบาดาล ซึ่งกล่าวว่าเกิดจากกรรมที่พาลูกคนอื่น
ไปหาปลาโดยไม่บอกพ่อแม่ ทำให้พ่อแม่ได้รับทุกขเวทนา

พระพุทธเจ้าจักสำแดงยังกัมมวิบาก อันตนได้กระทำนั้นหื้อแจ้งแกภิกขุ
ทั้งหลาย ก็กล่าวว่า “อดีเต ภิกขเว กิร ปุพฺเพ คหปติยา สหปติยา มหาคาม
วสตีฯ ดังนี้ ภิกขเว ตูราภิกขุทั้งหลาย กิร ดังจักรู้มานี้ อหิ อันว่าภูพระตถาคตตะ ก็
ได้เกิดมาเป็นลูกชายแห่งกระฎพ้อเรือนผู้หนึ่งก็อยู่ด้วยกับเมีย ก็บ่มีลูกสักคน ก็อยู่
บ้านอันหนึ่งอันมีในเมืองพาราณสี วันนั้นแล ส่วนอันว่าพ้อเรือนผู้หนึ่ง เทียรยอมไป
ทับน้ำล้อมด้วยเฟือกแปลงตูปจำเฝ้าปลา แล้วก็มาสู่เรือนตนแล

เอกทิวส์ ยังมีในวันหนึ่ง มันก็จึงไปเฝ้าปลา เมื่อหาลำค้ำก็ออกไปจากบ้าน ก็
หันกุมमारน้อยผู้หนึ่งเป็นลูกชายเดียวแห่งกระฎอันหนึ่ง อันเหล่าน้อยนอกบ้านนั้น
มันก็ชวนเอากุมमारผู้หนึ่งไปว่า “ตูรากุมमार มิ่งจูงไปเฝ้าจำปลาไปด้วยกูในคืนนี้
เทอะ ภูหากจักป็นปลาแก่มิ่งชะแล” ว่าอัน กุมमारผู้หนึ่งมีใจใคร่ได้ปลา ก็ไปกับ
ด้วยชายผู้หนึ่งแท้ ก็ไปเฝ้าจำเลี้ยงคืนหนึ่ง

เถียงยามค้ำ พ้อแม่แห่งกุมमारผู้หนึ่งกับหันลูกตนมาเรือน ก็ไปจับหาลูก
แห่งตนกับหันที่ใด ก็ถามชาวบ้านชาวเรือนทั้งหลาย ไผ่ก็บู้บหันว่าอัน สองขาฉัว
เมียก็จกัันว่า “ลูกเรานี้ร่อยว่าโจรมาลักเอาเมื่อเขามาหันก็ชวนเอากว่าชะแล ก็บ่
ผียักข์แอวล่ามาหัน แล้วเอาไปกินก็บู้แล” ว่าอัน สองขาบ่หันลูกก็ชวนกันร้องให้
อยู่ทั้งคืน

ค้นรุ่งแจ้งมาแล้ว ชายพ่อเรือนผู้นั้นก็แบ่งปันปลาหื้อกุมमारผู้นั้นพอประ
 มาณ แล้วก็ชวนเอากันมาหาบ้านหาเรือนแห่งตนนั้นแล กุมमारก็มาสู่เรือนตน
 แล้วพ่อแม่ก็ถามว่า “เจ้าไปที่ใดชา ชายพ่อแม่ก็แฉวหาเชื้อเจ้าก็บ่หั้นบ่พบที่ใดแล”
 ว่าอัน

กุมमारกล่าวว่า “ชายพ่อเรือนผู้นั้น ก็ชวนเข้าไปอยู่จำปลาแล มันก็จึงปัน
 ปลาแก่ข้าแล” ว่าอัน ก็เอาปลานั้นมาหื้อพ่อแม่หั้นแล พ่อแม่กุมमारได้หั้นปลา ก็
 ลวดบ่ซ่างว่าสังแล

ก็ด้วยกัมมวิบากอันลักชวนเอาลูกท่านไปแล บ่ถามพ่อแม่เพิ่นนั้น หื้อพ่อ
 แม่ท่านได้มีคำโสกทุกขร้องไห้หาลูกนั้นแล เหตุตั้งอันพระยานาคจึงลักม่อยเอา
 พระยาไปสู่เมืองนาคพุ้นเพื่ออันแล

(พรหมจักร: 121 - 122)

เหตุการณ์ในตอนเดียวกันของเรื่อง **พรหมจักร** เรื่อง **หอรมาน** และ **พระรามชาดก** แสดง
 ให้เห็นว่าเรื่อง **พรหมจักร** ใช้ความเชื่อเรื่องบุญกรรมมาดำเนินเรื่องอย่างเด่นชัด ขณะที่ **หอรมาน**
 และ **พระรามชาดก** ให้เหตุผลในการถูกลักพาตัวของพระรามแตกต่างกันออกไป เรื่อง **พรหมจักร**
 ได้แสดงนิทานบูรพกรรม 2 เรื่องซึ่งอธิบายความสัมพันธ์ของตัวละคร และการกระทำของตัวละคร
 ได้สอดคล้องกันว่าเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในเรื่องนั้นล้วนแล้วแต่เกิดขึ้นเพราะผลแห่งกรรมที่ตัวละคร
 เคยได้กระทำมาแล้วในชาติก่อน

จะเห็นได้ว่า การใช้ความเชื่อเรื่องบุญกรรมดำเนินเรื่องนั้นเป็นสิ่งที่ปรากฏอยู่ในรามเกียรติ์
 ฉบับชาดกทุกฉบับ โดยเฉพาะความเชื่อเรื่องบุญกรรมที่นำมาสู่ความขัดแย้งหลักของเรื่อง คือการ
 ที่พระรามพลัดพรากจากนางสีดา ล้วนแล้วแต่เกิดขึ้นเพราะอกุศลกรรมของตัวละครศกัณฐ์ทั้งสิ้น
 และแทบทุกฉบับก็กล่าวถึงอกุศลกรรมของพระโพิธิสัตว์ประกอบกันเพื่อให้เหตุผลการพลัดพราก
 กันของตัวละครมีน้ำหนักมากขึ้น

ลักษณะสำคัญอีกประการหนึ่งคือความเชื่อเรื่องบุญกรรมซึ่งส่งผลกับตัวละคร
 พระโพิธิสัตว์นั้นปรากฏว่ามีแนวคิดตรงกันทั้งของทางภาคเหนือและอีสาน กล่าวคือ ตัวละคร
 พระโพิธิสัตว์นั้นย่อมอยู่ใต้กฎแห่งกรรมเช่นเดียวกับตัวละครอื่น ๆ หากพระโพิธิสัตว์ก่อกรรมใด
 ก็ย่อมต้องชดใช้กรรมนั้น ดังที่มีเรื่องการก่อกรรมของพระโพิธิสัตว์ที่นำมาสู่การถูกตัวละครปรปักษ์
 ทำร้ายคล้ายคลึงกัน

อย่างไรก็ตาม ความเชื่อเรื่องบุญกรรมที่ปรากฏในเรื่อง**พรหมจักร**เมื่อเทียบกับรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นอื่นแล้ว จะเห็นว่าเรื่อง**พรหมจักร**ใช้ความเชื่อเรื่องบุญกรรมมาดำเนินเรื่องเด่นชัดกว่าเรื่องอื่น เห็นได้จากการมีนิทานบุรพกรรมมาเป็นเครื่องกำหนดความเป็นไปในเรื่อง รวมถึงใช้เป็นเหตุผลที่อธิบายถึงสาเหตุแห่งชะตากรรมของตัวละครมากถึง 8 เรื่อง และเมื่อเปรียบเทียบกับเหตุการณ์ที่ตรงกันทุกฉบับ เช่น การลอยแพนางสีดา การที่พระรามถูกลักพาตัวไปยังบาดาล พบว่าเรื่อง**พรหมจักร**ใช้ความเชื่อเรื่องบุญกรรมมาเป็นเหตุผลของชะตาชีวิตตัวละคร ขณะที่เรื่อง**หอรมาน พระลักพระลามและพระรามขาดก**ให้เหตุผลอย่างอื่นซึ่งมิใช่การใช้ความเชื่อเรื่องบุญกรรม เช่น การลอยแพนางสีดาใน**พระลักพระลามและพระรามขาดก**ว่าเป็นเพราะพฤติกรรมของนางสีดาที่เป็นอันตรายต่อชีวิตของตนตามคำทำนาย

4.4 การเปรียบเทียบลักษณะตัวละคร

ลักษณะตัวละครที่ปรากฏในเรื่องรามเกียรติ์ฉบับขาดกทั้งสี่ฉบับ ยังรักษาลักษณะทั่วไปที่ผู้อ่านคุ้นเคยในเรื่องรามเกียรติ์ โดยเฉพาะสองตัวละครหลักคือพระรามและทศกัณฐ์ โดยพระรามนั้นมีลักษณะทั่วไปคือเป็นผู้มีคุณธรรม กล่าวหาญ ส่วนทศกัณฐ์นั้นเป็นตัวละครที่หลงอยู่ในกามคุณจนนำพาความพินาศมาสู่ตน อย่างไรก็ตาม ในกระบวนการปรับเปลี่ยนเป็นขาดกในเรื่อง**พรหมจักร** ผู้วิจัยพบว่าเนื้อเรื่องในหลายตอนได้ปรับเปลี่ยนไปพอสมควรเพื่อให้พระรามมีลักษณะคล้ายตัวละครพระโพธิสัตว์ในท้องถิ่นเหนือ เช่น เลี่ยงตอนที่ต้องสังหารตัวละครอื่น มีการแทรกเรื่องเพื่อแสดงความเมตตาของพระโพธิสัตว์ เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อให้ตัวละครพระโพธิสัตว์เป็นแบบอย่างของความคิดที่ผู้อ่านหรือผู้ฟังจะยึดถือเป็นแบบอย่างในการทำความคิด ดังที่ได้อธิบายไว้ในบทที่ 3

ส่วนตัวละครปรปักษ์คือทศกัณฐ์ ในเรื่อง**พรหมจักร**ยังคงเหมือนกับทุกสำนวนคือเป็นตัวละครที่ลุ่มหลงในกามคุณจนต้องพินาศ อย่างไรก็ตาม ภาพลักษณ์ของทศกัณฐ์ในรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นก็ได้เป็นผู้มีชาติกำเนิดต่ำต้อยหรือหยาบคายกักขฬะ เป็นผู้มีชาติกำเนิดสูง มีบุญที่เคยกระทำความดีมีฤทธิ์เดช และเป็นตัวละครเพื่อเปรียบเทียบบุญบารมีกับพระโพธิสัตว์

เมื่อผู้วิจัยได้ศึกษาเปรียบเทียบลักษณะตัวละครพระโพธิสัตว์และตัวละครปรปักษ์ทั้งสี่ฉบับแล้ว กลับพบว่าเนื้อเรื่องที่เกี่ยวข้องถึงพฤติกรรมของตัวละครพระโพธิสัตว์ในรามเกียรติ์ฉบับอื่น ๆ นั้นมิได้ปรับเปลี่ยนเพื่อให้พระรามพ้นจากการทำบาป ยังคงมีตอนที่พระรามต้องสังหารตัวละครอื่นตามที่ผู้ฟังหรือผู้อ่านคุ้นเคย นอกจากนั้นในรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นอีสาน พระรามยัง

เป็นผู้ก่อกรรมในชาตินี้ จึงทำให้ผลกรรมกลายเป็นอุปสรรคในเรื่อง ซึ่งผิดกับพระรามใน**พรหมจักร** ซึ่งไม่เคยก่อกรรมในชาติที่เป็น**พรหมจักร** อุปสรรคในเรื่องทั้งหมดล้วนเกิดจากบุรพกรรมทั้งสิ้น

ส่วนตัวละครประปักษ์อย่างทศกัณฐ์พบว่า มีลักษณะที่สอดคล้องกับพระยาวิโรหาราชในเรื่อง**พรหมจักร** กล่าวคือ เป็นผู้ที่มีชาติกำเนิดสูง มีบุญที่เคยกระทำจึงมีฤทธิ์เดช และเป็นตัวละครเพื่อเปรียบเทียบบุญบารมีกับพระโพธิสัตว์ ดังจะกล่าวเป็นลำดับดังนี้

4.4.1 ตัวละครพระโพธิสัตว์

ตัวละครพระโพธิสัตว์ในเรื่อง**พรหมจักร**นั้น ผู้แต่งได้สร้างให้เป็นบุคคลในอุดมคติ ไม่กระทำผิดศีลธรรม เน้นเรื่องการทำเพ็ญบุญบารมีโดยเฉพาะการทำเพ็ญทานบารมี ดังจะเห็นได้จากการปรับเปลี่ยนบางช่วงบางตอนที่พระรามต้องฆ่าตัวละครอื่นให้เป็นอย่างอื่นไป หรือการแทรกบางตอนเข้ามาเพื่อแสดงความเมตตาของพระโพธิสัตว์ ตอนท้ายที่แทรกเข้ามาเพื่อให้พระรามกลายเป็นพระมหากษัตริย์ผู้ใฝ่ในการทำทาน รวมถึงการให้บทบาทด้านการรบของพระลักษมณ์โดดเด่นขึ้นมาแทน ลักษณะดังกล่าวเป็นลักษณะตัวละครที่ปรากฏเฉพาะในเรื่อง**พรหมจักร** เมื่อศึกษาเปรียบเทียบกับตัวละครพระรามในฉบับอื่น พบว่าพระรามในฉบับอื่นมีลักษณะดังนี้

(1) มีการสังหารตัวละครอื่น

ดังที่ได้กล่าวไว้ในบทที่ 3 ว่า เนื้อเรื่องบางตอนในเรื่อง**พรหมจักร**นั้นได้เปลี่ยนแปลงไปในรายละเอียดบางช่วงบางตอน เนื้อเรื่องตอนที่ปรับเปลี่ยนจากความคุ้นเคยของผู้ฟังหรือผู้อ่านมีสองตอนสำคัญคือ ตอนที่พระรามเป็นผู้สังหารพาลี และเป็นผู้สังหารทศกัณฐ์ ในเรื่อง**พรหมจักร** นั้นได้ปรับเปลี่ยนให้เรื่องดำเนินไปว่า พาลีสิ้นชีวิตเอง และพระลักษมณ์เป็นผู้สังหารทศกัณฐ์ แต่ในรามเกียรติ์ฉบับชาดกของท้องถิ่นเหนืออีกเรื่องหนึ่งคือ **หอรมาน** และของท้องถิ่นอีสานนั้น ล้วนแล้วแต่มีเนื้อความสองตอนนี้ตรงกันว่า พาลีตายเพราะศรพระราม และพระรามเป็นผู้ลงมือสังหารทศกัณฐ์

ในเรื่อง**หอรมาน** เมื่อสุครีพขอเป็นพันธมิตรกับพระรามแล้ว พระรามก็ให้ผ้ากัมพลหนึ่งผืนแก่สุครีพไว้พันศรชะเพื่อแยกว่าใครคือสุครีพหรือพาลี แล้วสุครีพจึงเข้าไปทำพาลิรบ เมื่อพาลีออกมารบตามคำท้า พระรามก็แผลงศรใส่พาลีแต่พาลีคิดว่าศรเอาไว้ได้ จึงถามพระรามว่าเหตุใดจึงยิงตน พระรามตอบว่าเนื่องจากสุครีพนั้นมาขอตนเป็นที่พึ่งจึงต้องช่วย แต่หากพาลีรักชีวิตก็ยอมให้เลือดออกพอเป็นอาหารแมลงวันเพียง 1 อิม ก็จะไม่ยอมปล่อยไป พาลีไม่ยอมที่จะให้เลือดออกแม้เท่าเมล็ดงา ครั้นจึงเสียบอกพาลีตาย

...สุครีพก็รีบก็ถอยไปสู่พระยารามราชหันแล ค้นไปรอดพระยารามราชแล้ว พระยารามราชก็เอาธนูยิงภาวี่หันแลภาวี่มีกำลังมากนักก็ยับเอาปืนอันนั้นได้ ป่ทัน ถูกตนแล ปืนอันนั้นก็มีกำลังแล ค้นว่าเสียก็เที่ยงว่าจักปักเข้าตนภาวี่ตายชะแล ภาวี่ จึงถามว่า “ท่านมายิงตนเราด้วยเหตุใดนั้นชา” พระยารามราชกล่าวว่า “สุครีพเอา เราเป็นที่เพ็งแล้ว พายมาสู่สำนักเราแล้ว ท่านพ้อยไล่เลยเข้ามาถึงเขตแดนแห่งเรา ฉนั้น ก็เป็นโทษแก่ท่านแล ฝัว่าท่านยังรักชีวิตแห่งท่านดั่งอัน ก็ขอหื้อปืนถูกเสีย หนึ่ง 1 หื้อเลือดตกพ้อหื้อแมงวันกินอิมตัว 1 เทอะ”

ภาวี่ก็กล่าววว่า “เรานี้ก็หากเป็นเชื้อทำวพระยามหากษัตริย์ผู้ใหญ่ตน 1 ด่าย เราจักหื้อเลือดตกมาตราเม่าเม็ดงา 1 ดั่งอัน เราก็ยินละอายแก่โลกนักแล แหนมตายเสียก็แควนประเสฎฐแล” ภาวี่มีมานะฉนั้นป็นอันนั้นก็มีกำลังมากนัก ก็บ อาจจักทำได้ ปืนก็สลดเข้าตาภาวี่ก็ตายไปหันแล

(หอรมาน: 18 - 19)

เช่นเดียวกับเรื่อง**พระลักพระลาม**² ที่กล่าวถึงตอนพาลีถูกศรพระรามว่า สุครีพได้พบ พระรามและขอร้องให้ช่วยพาตนกลับเข้าเมือง สุครีพและพาลีต่อสู้กัน แต่พระรามยิงศรไม่ได้เพราะ ทั้งคู่เหมือนกันมาก ต่อเมื่อเอาปูนป้ายหลังจึงแยกออก พระรามจึงยิงพาลีได้แต่ยังไม่ตาย พระลักษณเข้าไปดูอาการพาลี และจะช่วยถอนพิษศรให้เพราะเห็นว่าพาลีสำนึกผิด แต่พาลีทน อับอายชาวเมืองไม่ได้จึงขอร้องให้พระลักษณฆ่าตนเสีย จะเห็นว่าในเรื่องยังคงเนื้อเรื่องที่พระราม แผลงศรใส่พาลีเอาไว้ แต่มีการปรับเปลี่ยนเนื้อเรื่องไปเล็กน้อยเพื่อเลี้ยงมิให้พาลีตายด้วยน้ำมือ พระรามมาเป็นตายเพราะพระลักษณเป็นผู้สังหาร

...เจ้าเอย เมื่อนั้น สิทธิเดชให้พระลามทงหลังล่า ก็จึงเห็นก่านป้างปูนแแต่้ม ที่หลัง เมียง ๆ ยู่ปูนท่อมืดงาดำ ส่นอยแล้วพระจึงทวายนุขึ้นยิงปืนเผ็ลียงผ่า แต่ ฉนั้น ป็นยังขึ้นเวหาผยของผ่า ไปแล้ว คิ่น ๆ ก้องเส็ยฟ้าผ่าเผ็ลียง ผุ่งหมู่คนหลายฉัน

² ทั้งเรื่อง**พระลักพระลาม**และ**พระรามขาดก** ชื่อตัวละคร สุครีพ และ พาลี เกิดการสับสนความ ทำให้ตัวละคร สุครีพชื่อคล้ายพาลี คือ พะลีจันทร ในพระลักพระลาม และท้าวพลีจันทร ในพระรามขาดก ส่วนพาลี ชื่อคล้ายสุครีพคือ สังคีป ในเรื่องพระลักพระลาม และท้าวสังคีพ ในพระรามขาดก (ศิวพร วิฐตะฐาน, 2522: 157-158)

เต็มเมืองสังคิบบ คื่น ๆ ก่องคือฟ้าผ่าเฉลี่ยลงถึคิ่งบานบุญปวตทวงทั้งสั้งบั้ง สังคิบบ
ท้าวเจ็บบวดป็นผ้ง บางามสลบท้าวลงมียั้ง ตกถึกพื้นธรณีสลบบอยู่...

...อันว่า เลาคิงค้อยคือคำเลหวลล่อ คั่นว่า ยังมีเล่าบ่อนแบ้วอายุแท้โลก
ลือ พระเอย ขอแก่พระบาทเจ้าพันทอนให้ตาย เทียวเทอญ ขอให้พระพันคอซ้า
ตายไปเสียสว่าง ก็ใจทอน ซ้อยจักเมื่อเกิดก้าเมืองฟ้าสู่สวรรค พระเอย เมื่อนั้น
พระลักก็บขึ้นคำท้าววางป็นปะปอย เสียแล้ว ป็นกัผ่นผ่าเนื้อตำต้องถึกไว สังคิบบ
เจ้าใจหลุดมีคืด บางามตายมอดไปมรเมี้ยน

(พระลักพระลาม: 40 - 41)

ส่วนในเรื่อง**พระรามชาดก** เนื้อเรื่องตอนสังหารพาลีคล้ายกับเรื่องพระลักพระลาม คือ
ใช้บุญบ้ายเป็นสัญลักษณ์แยกระหว่างสุครีพและพาลี และศรที่ยิงไปนั้นก็ไม่ได้ทำให้พาลีตาย
ในทันที มีการต่อรองว่าจะขอให้ร่างกายเป็นแผลเพียงเล็กน้อย แต่พาลีไม่ยอมให้ร่างกายของตน
มีบาดแผลจึงยอมตาย ทั้งยังสาปแช่งพระรามว่าจะต้องถูกศรพบกับทุกขเวทนาเช่นเดียวกับตน
ซึ่งบาปกรรมนี้ทำให้พระรามถูกศรทศกัณฐ์ในศึกลงกา

...ครั้นรบกันใหม่ พญารามราชจึงยิงธนูศรไปยิงฝ่าเท้าที่มีได้แต่
บุญ ท้าวสังคิพเจ็บบวดแสนสาหัส ก็หมดกำลังรบตกล้วลงกลางดินต่อหน้าพญา
รามราช ท้าวพระลักษณ์จึงไปจับสันป็นศรตั้งไว้กลัวว่าจะแล่นเข้าถึงหัวใจ ท้าว
สังคิพโกรธท้าวทั้งสองยิ่งนัก พุดว่าตนพีดพองตนน้องพิดใจก็รบกัน ธุระอะไร
ของผู้อื่นที่มาประสม พญารามราชว่าเพราะมารรบกันในเขตต์แดนของเรา ท้าว
สังคิพว่า “เสาก็บู้แจ้งว่าบ้านเมืองท่านอยู่ในที่นี้ เสาจึงมารบเร็วกันดอก
ตาย คั่นว่าแม่นแผ่นดินแห่งท่านเดดตั้งนั้น เหตุสันใดท่านจึงบ่บอกหลัก
หมายคุยไว้ ให้เสาบู้แจ้งนั้นจา คั่นว่าเสาหากตายด้วยเหตุอันท่านยิง
ธนูศรไปใส่เสานี้ เมื่อภายหน้าพุ่นป็นธนูศรแห่งบุคคละผู้ใดผู้หนึ่งจง
ซ้าถึกดินแห่งท่านเหมือนดั่งเสาเจ็บบวดเวทนานี้เถิน” พญารามราชได้ยิน
ท้าวสังคิพขอดกรรมท้าวเวร ก็มีใจเกรงกลัวบาปยิ่งนัก จึงอ่อนวอนว่าท้าวสังคิพก็
ใจบุญรู้หลัก อยาได้ขอดกรรมท้าวเวรแก่ตนเลย จะช่วยมิให้ตายด้วยธนูศรอันนี้
แต่จะต้องมีแผลเป็นสักเท่าเมล็ดข้าวเปลือก ท้าวสังคิพไม่ยอมให้ร่างกายตนมี
บาดแผลคมอาวุธแม้แต่น้อย เพื่อรักษารูปโฉมของตนที่เลื่องลือว่างดงาม ถ้าคองมี
แผลอาวุธให้เสียโฉมก็ตายเสียดีกว่า พญารามราชจึงวอนจะทำแผลเป็นนั้นให้

แป้วเท่าเมล็ดงา เท่าเส้นผม และแป้วที่สุดเท่าเส้นผมผ่าเจ็ดเสียง ทำวสังคีพก็ไม่ยอม เมื่อยังต้องมีรอยแผลก็ขอตายในที่สุด ไม่มีทางผ่อนผันเข้าหากันได้ พญารามราชก็บอกทำวพระลักษมณ์ให้ปล่อยศรปืนเข้าไปเสียบถึงหัวใจตาย ดวงวิญญาณลอยขึ้นไปหาพระอาทิตย์ผู้พ่อ

(พระรามชาดก: 65)

เช่นเดียวกับการสังหารทศกัณฐ์ในรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นทุกฉบับนั้นกล่าวตรงกันว่า เป็นฝีมือของพระราม ในเรื่อง **หอรมาน** พระรามรบกับทศกัณฐ์มานานไม่รู้ผล จึงถามพิเภกถึงวิธีฆ่าทศกัณฐ์ พิเภกกล่าวว่าต้องใช้ศรวิเศษชื่อ ทศพลควาวชิระ ซึ่งฝังอยู่ที่ใต้สมุทร หนุมานอาสาไปเอาศรเล่มนั้นมาให้พระราม เมื่อพระรามได้ศรทศพลควาวชิระจึงออกรบกับทศกัณฐ์เป็นครั้งสุดท้ายและเป็นผู้สังหารทศกัณฐ์

พระยารามก็ใช้หนังสือเข้าไปบอกราพณาสวรว่า “วันถ้วน 7 พายหน้าฉันเรา จักรบกันด้วยแถมชะแล” ในวันถ้วน 7 มารอดแล้ว ราพณาสวรก็ออกมา เนมิตตตสูงเพียงเขายุคันทร เหมือนดังรบถ่าก่อนนั้นแล พระยารามก็จับอยู่ป่าแห่งหอรมาน แล้วก็เอาปืนหล่มชื่อว่า “ทสพละ” นั้นรบด้วยกันไปมา แล้วพระยารามก็เอาปืนหล่มชื่อว่า ทสพละ นั้นยิงราพณาสวรแล ราพณาสวรก็ตายไปหั้นแล

(หอรมาน: 31 - 32)

ส่วนการรบกับทศกัณฐ์ในเรื่อง **พระลักพระลาม** กล่าวว่า พระรามเข้าชนช้างกับทศกัณฐ์ครั้งแรกที่ตัดศิระษะทศกัณฐ์ขาด ศิระษะนั้นลอยกลับมาติดใหม่ จนเมื่อฟันศิระษะขาดครั้งที่สอง แม่ธรณีจึงยึดศิระษะทศกัณฐ์เอาไว้ เมื่อทศกัณฐ์หาศิระษะตนเองไม่พบจึงตาย

...แต่นั้น พระลามเจ้านามหน่อจอมกระสัตร พระก็ยกธนูศิลป์ก่งยิงเพื่อน ฟั้น ปั้นก็ไปดำต้องตัดคอกพญาฮาบ หัวขาดแล้วควาน้อยหนึ่งมา พระก็ทำฤทธิให้เป็นหัวติดต่อ ยาบ ๆ ฟ้อนมาได้แล่นมา มันก็ถือหอกง้าวแล่นใส่สน ๆ แลเยอ...

...เมื่อนั้น พระลามนาถเจ้าหือระทัยกันสวาด ทำวก็คิดเคียดแท้ยมย้อย ย่าวไหล ก็จึงทวยทงแก้วธนูศิลป์หนักโกฏิ ยิงใส่พื้นธรณีไว้ยะโก ปั้นคาไว้เป็นสุเล็กหยั่ง ไปนั้น พระบ้ำเข้าไกวแกว่งธนูศิลป์ ปั้นดำต้องตัดคอกพญาฮาบ หัวขาดแล้ว

สะเด็นกึ่งกึ่งลง ถึกขุมเล็กได้ปะมาณชั่วพันวา บาไทพะลันถอดป็นดิ่งขึ้น แท้แล้ว
แต่นั้น ธรณีพื้นดินหลวงหับแจบ พญาสาบหาหวัปได้โดยข้าลวดตาย

(พระลักพระลาม: 106 - 107)

ในเรื่อง **พระรามชาดก** ทศกัณฐ์ถูกพระรามยิงด้วยอาวุธวิเศษคือปืนแก้ววิเชียรเพชร
จนร่างกายแหลกละเอียด ยมบาลมาจับตัวทศกัณฐ์ไปลงนรกไปชดใช้กรรม ได้รับทุกขเวทนา
แสนสาหัส

พญาราพณาสุวรรณเมื่อถูกม้ามณีกาบติดกระเด็นไปตกที่ปราสาท จึงเข้าไป
หานางจันทาขอลาตายในที่รบ นางจันทาบอกให้ส่งสืดาคืนเสีย พญาราพณาสุวรรณ
ไม่ยอม ยกทัพไปยังสนาม ให้ยิงศรไปเป็นอาณัติสัญญาณทำรบ พญารามราชยก
กระบวนเป็นมหาพยุหะ พร้อมด้วยวงศวานมิตรสหาย ทั้งสองฝ่ายรบรุกมุ่งผล
ที่สุดในคราวนั้น ลงท้ายพญารามราชเอาปืนแก้ววิเชียรเพชรยิงราพณาสุวรรณป
ละเอียด ตายไม่คืนเป็น ยมบาลทั้งสี่เร่งถันเข้ามามัดพญาราพณาสุวรรณดูลากอตุ
ลุดลงหม้อนรก ได้ทนทุกขเวทนานานนักหนา

(พระรามชาดก: 94 - 95)

จะเห็นว่า ในรามเกียรติ์ฉบับชาดกของทั้งท้องถิ่นเหนือและท้องถิ่นอีสาน แสดงฉากการฆ่า
ตัวละครอื่นของตัวละครพระโพธิสัตว์ แม้จะเห็นความพยายามหลบเลี่ยงเจตนาบ้าง อย่างเช่น
ตอนสังหารพาลีใน **พระลักพระลาม** ที่ปรับเปลี่ยนให้พระลักษณสังหาร แต่ก็ยังนับว่าสาเหตุ
การตายของพาลีทุกฉบับเป็นเพราะศรของพระรามนั่นเอง ส่วนในตอนสังหารทศกัณฐ์ก็เป็นฝีมือ
ของพระรามทุกฉบับ ดังนั้นจะเห็นว่า เนื้อเรื่องในตอนสังหารตัวละครอื่นที่เรื่อง **พรหมจักร**
ไม่เหมือนรามเกียรติ์ท้องถิ่นฉบับอื่นเป็นการปรับเปลี่ยนเนื้อหาอย่างมีนัยสำคัญ กล่าวคือ
วรรณกรรมเรื่อง **พรหมจักร** สร้างตัวละครพระโพธิสัตว์ให้ดำรงตนอยู่ในศีลธรรมเป็นสำคัญ และ
มิได้มุ่งให้บทบาทด้านการรบของพระรามใน **พรหมจักร** โดดเด่นไปกว่าการบำเพ็ญบารมี ทำให้
ตอนที่ต้องฆ่าตัวละครอื่นก็เลยให้เนื้อเรื่องเป็นอย่างอื่นไป และให้บทบาทในการรบโดดเด่นขึ้นมา
ในตัวละครพระลักษณแทน แต่สำหรับรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นเรื่องอื่นมิได้มีเจตนาจะสร้างตัวละคร
พระโพธิสัตว์ออกมาในลักษณะดังกล่าว จึงไม่มีความจำเป็นที่จะปรับเปลี่ยนเนื้อหาในตอนนี้ให้ผิด
ไปจากความคุ้นเคยของผู้ฟังหรือผู้อ่าน

(2) การลักขโมย

ดังที่ได้กล่าวไว้ในบทที่ 3 ว่าตัวละครพระโพธิสัตว์ในเรื่อง **พรหมจักร** เป็นผู้ดำรงตนตั้งมั่นในศีลธรรม มุ่งบำเพ็ญบารมีในฐานะพระโพธิสัตว์ กล่าวคือ มีลักษณะเป็นบุคคลในอุดมคติ เพื่อเน้นจริยาและบารมีของพระโพธิสัตว์ให้ผู้อ่านหรือผู้ฟังเกิดความศรัทธาในพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นลักษณะที่ใกล้เคียงกับตัวละครจำนวนหนึ่งในปัญญาสชาดกดังที่ได้กล่าวไว้ในบทที่ 3 เมื่อผู้วิจัยได้ศึกษาเปรียบเทียบกับตัวละครพระโพธิสัตว์ในรามเกียรติ์ฉบับชาดกของห้องถิ่นอีสานพบว่าตัวละครพระโพธิสัตว์มีลักษณะที่ไม่ดีประการหนึ่งคือ การลักขโมย ซึ่งการลักขโมยดังกล่าวเป็นการก่ออกุศลกรรมที่นำมาซึ่งอกุศลวิบากคืออุปสรรคในเรื่อง เช่นตัวละครพระรามในเรื่อง **พระลักพระลาม** ในตอนที่พระฤๅษียกนางสีดาให้แก่พระราม พระฤๅษีบอกว่าขอให้รอก่อนเพราะจะไปเอาน้ำที่แม่น้ำศักดิ์สิทธิ์มารดให้เป็นศิริมงคล แต่เมื่อพระฤๅษีเดินทางไป พระรามก็พาสีดาหนีไปทันที ด้วยผลกรรมนี้ พระฤๅษีจึงสาปให้ทั้งสองต้องพลัดพรากจากกัน

...แต่นั้น พระลามจึงทวายเป็นอ้อมเอานางลงแท่น สุดที่คิ่งอ่อนอ่อนวนปาน
ฝ่ายตีตผง ท้าวทศมนางแก้วในปางผาสาท สุดที่จะยั้งลักนางฟ้าก็ไปปาน ท้าวก็ดัน
ๆ ดิ้นมือกอดขมฮัก มือบายนมกอดขมดมแก้ม แล้วจึงบายเอาผ้าแสนคำควรค่า
ขอดอู่แก้วเลยอ้อมเจ็ยลง พระก็ไปแยงม้าอาชะไนย์มณีกาพย์ พระก็จับแคมม้า
ทะยานขึ้นขิวหลัง ท้าวก็เอานางน้อยเทียมทวงฮักแคมแจบ สองแจ่มเจ้างามแย้ม
เก็งกันแท้แล้ว เจ้าก็ผายผันม้าไปเปื่องเฮียวฮีบ พระลักษณะเจ้าตนน้องแบกธนู บาก็
ไปทันม้าอาชะไนย์ฮักษาพี่ชายนั้น ย้านแต่โภยล่องต้องพาเจ้าล่องหนี บอู้

แต่นั้น สามกะสัตรเจ้าไปไกลกลายเป็นเขต จึงแล้ว บัดนี้ จักกล่าวถึงพระวัส
สีแก่นไ้ไปเอาน้ำความา ก่อนแล้ว เจ้าก็เสด็จสู่ห้องศาลาเขาจอด พระก็บ่เห็น
สองกุมารที่ใด จึงแจ้งกับทั้งบ่เห็นนางสีดาแก้วจันทะแจ่ม พระนั้น พระก็คิดหยั่งฮู้
เลยต้านกล่าวถาม ดูรานางค่อมเปี้ยฮู้ฮักษานาง เห็นเขาเอานางหนีแต่วันใดแท้
แต่นั้น ชุมสาวใช้นารีนางค่อม เขาก็นบบาทให้วัสสีเจ้าบอกกอน เขาก็เอานางแก้ว
หนีไปโดยฮีบ ขึ้นขิวม้ามะณีแก้วแผ่นผยอง พระเคย ปานนี้ขึ้นกายแดนขึ้นเสนา
พระราช จึงแล้ว แต่มัน วัสสีบาทเจ้าคุมฮ้ายเคียดพุน กูก็อยากให้เขายืนยั้งล้ำท่า
เขตอายุ ว่าตาย บัดนี้ เขาเล่าดูง่ายทำงานพันลักหนี ดังนี้ ขอแก่นอินตาเจ้าหลัง

ญาณตัดส่อง ดูเทอญ ขอให้เขาได้พักพากบ้านกันแหม่นนาน เพียวเทอญ แต่นั้น
พระก็ทำเนาตั้งภาวนาสติตอญ ในกุ้แก้วบ่มีเอื้ออ่าวเถิง แหม่นแล้ว

(พระลักพระลาม: 15 - 16)

ตอนเดียวกันนี้ใน **พระรามชาดก** พระรามก็มีพฤติกรรมก็คล้ายคลึงกัน แต่เนื้อเรื่อง
ต่างกันตรงที่ยังมีทันที่จะได้พานางสีดาหนีไป พระฤๅษีก็กลับมาเสียก่อน

ครั้นพระฤๅษีเหาะไปแล้ว พญารามราชปรึกษากับท้าวพระลักษณณ์ว่า
พระฤๅษีก็ยกนางสีดาให้แล้ว เราควรกลับไปก่อนดี หรือจะอยู่คอยพระฤๅษี
ท้าวพระลักษณณ์ว่ากลับก่อนดีกว่า เพราะพระฤๅษีไปถึงสระอินดาต กว่าจะกลับมา
ถ้าเราสิ้นอายุเสียก่อนก็จะเหลวเปล่า...

กำลังนางสีดาสั่งเสียไว้อาลัยพวกบริวาร พระฤๅษีได้นำมาจากสระ
อินดาตแล้วกลับอาศรม ไม่เห็นท้าวพระลักษณณ์พระราม นึกเอะใจว่าท้าวพี่น้อง
มาขอนางสีดาแล้วหายไปไหน หรือลอบพานางสีดาหนีไปก่อน ก็รีบไปปราสาท
นางสีดา เห็นพญารามราชกำลัง “จูบชมดมชม่อม” สีดาเพลินอยู่ ท้าวพี่น้องเห็น
พระฤๅษีมา ก็ตกใจเป็นอันมาก กลัวจะทราบพิรุณว่ามาลักนางหนี

(พระรามชาดก: 46 - 47)

นอกจากนั้น ใน**พระรามชาดก**เริ่มต้น กลับเป็นพระรามที่ไปลักนางจันทา (ภรรยาของ
ทศกัณฐ์ในตอนแรก) ดังที่ในเนื้อเรื่องว่า

ท้าวพระลักษณณ์พระรามขึ้นหลังม้าทะยานข้ามพากไปยังฝั่งเมือง ถึง
ปราสาทท้าวราพณาสวร สั่งพระลักษณณ์ให้ขี่ม้าเดินตรวจระวังเหตุการณ์แล้วขึ้นไป
บนปราสาท เห็นท้าวราพณาสวรนอนหลับเป็นท่อนไม้ พี่นางจันทานั่งร้องไห้อยู่ที่
ปลายเท้า ก็ตรงเข้าไปจับข้อมือพี่นางบอกว่า ท้าวธตรฐให้มารับ จงรีบไปเดี๋ยวนี้
และพานางจันทาซึ่งไม่เต็มใจเลยแม้แต่น้อย ขึ้นหลังม้าออกจากเมืองไปพักอยู่ที่
ศาลานอกเมือง...

...ทำววิรุฬหกถามว่า เจ้าหนุ่มน้อยนี้หรือมาลักเอานางจันทา
เมียทำวราพณาสวรไป เราได้ยินว่ามาด้วยกันสองคนพี่น้อง หายไปไหนเสีย
คนหนึ่งเล่า ทำวพระรามว่า ทำวธรรฐบิดาใช้ให้มาเอาตัวนางจันทาคืนไปเมือง
จันทบุรีศรีสัตตนาคน

(พระรามชาดก: 16)

แม้ว่านางจันทาจะเป็นพี่สาวของทั้งสอง และทศกัณฐ์จะขู่เชิญนางมาจากทำวธรรฐ
(ทำวทศรถ บิดาของพระราม) ผู้เป็นลุงของตนก็ตามที่ แต่พฤติกรรมการนำพาคนไปโดยไม่บอก
กล่าวให้เจ้าของคือทศกัณฐ์ทราบเช่นนี้ก็นับว่าเป็นการขโมย จะเห็นว่าพฤติกรรมการทำผิดคือ
ข้อลักษณะนี้ปรากฏอยู่ในรามเกียรติ์ฉบับชาดกของอีสานทั้งสองฉบับ

(3) มิโทษะร้าย

นอกจากพฤติกรรมการลักขโมย ตัวละครพระรามทั้งสองเรื่องยังเป็นผู้มีโทษะร้าย
เห็นได้จากเรื่อง**พระลักพระลาม**ที่กล่าวถึงตอนพระรามตามกวาง พระลักษมณ์ได้ฝากนางสีดาไว้
กับแม่ธรณี เมื่อพระรามทราบเรื่องก็โกรธพระลักษมณ์และสบประมาทแม่ธรณี และเมื่อพระราม
ทราบว่านางสีดาหายก็โกรธพระลักษมณ์ถึงขนาดจะฆ่าพระลักษมณ์เสีย

แต่นั้นพระลามเลยโกรธกล้าเลยปะมาทคุณเสีย อันว่า แนวนตาบเห็นนี้
มึงสั่งมาฝาก นางนาถให้ธรณีนั่นดังใด ตั้งแต่เกิดมานับเห็นแม่ธรณี นี้เด มึงไป
ฝากกับผีसाงดังใดมีฐู้แต่นั้น นางนาถน้อยแก่นแก้วธรณี นางก็โกธาพุนบฮักษา
นางแก้ว เลยเล่าวางนางไว้บอาลัยก็ตามซ่าง...

แต่นั้น พระก็โกธาฮ้ายเมามัวคุมเคียด จักฆ่าพระลักเจ้าตนน้องคอบนาง
พระก็ถอดดาบกายอดาวงำเงือก พระลักเจ้าใจสทำนขาบทุล อันนี้ มันหากเป็นแต่
กรรมพระอวนเจ้าขอพรนำพี่ อวนเอย ชีวิตข้อยขอเทือเดียวพระเอย แม่นว่า พระบ่
เลี้ยงน้องไว้จักฆ่าพันเสีย ก็ดีท่อน ลอนว่า จักเห็นนางงามหากชิตาย คายคู้ พี่เอย
ผิวว่า พี่หากยังเลี้ยงน้องไปตามบาทบุญเฮือง ดังนั้น ก็เล่าไปชอกใช้หาแก้วหากจัก
เห็น บ่ฐู้

(พระลักพระลาม: 20 - 21)

เนื้อเรื่องในตอนนี้เป็นเช่นเดียวกับใน**พระรามชาดก**

ท้าวพระลักษณณ์ไปถึง สวณทางกับพญารามราชกลับ พญารามราชถามว่าไฉนจึงทิ้งนางสีดามา ท้าวพระลักษณณ์บอกเหตุแต่ต้น และว่าได้ฝากนางธรรณีไว้แล้ว พญารามราชเคียดนัก ว่าท้าวพระลักษณณ์ไม่เพียงซาอะอะไรเลย ไร้ใจแก่นางธรรณีซึ่งมิใช่คน นางธรรณีจะทำการช่วยเหลืออะไรได้

ฝ่ายนางธรรณีได้ยินพญารามราชดูถูกเช่นนั้นก็เคียด ปล่อยนางสีดาเสีย รูปโหง่นหินก็อุ้มนางสีดาเบาหวิวเหมือนยองฝ่าย พญาราพณาสวรดีใจ สั่งให้รูปอุ้มนางสีดารีบเหาะทะยานหนีตามไป

ท้าวพระลักษณณ์พระรามมาถึงที่ ไม่เห็นนางสีดา พญารามราชยิ่งเคียดจัดเป็นฟุนไฟ ชักดาบกายสิทธิ์ปราดออกมา ตั่งกะทำเอาท้าวพระลักษณณ์ว่าเพราะไม่ทำตามคำสั่ง ทิ้งนางสีดาเสีย จะไม่ไว้ชีวิต ท้าวพระลักษณณ์ตกใจกลัวลงกราบไหว้ขอชีวิต พูดว่าถ้าฆ่าเสียตนก็ตายเปล่า ถ้าอยู่ด้วยกันจะได้ช่วยกันตามหานางสีดา

(พระรามชาดก: 50 - 51)

ในเรื่อง**พระรามชาดก** พระรามแสดงความโกรธอย่างรุนแรงจนขาดสติอีกครั้งในตอนนางสีดาวาดรูป แม้นางสนมกำนัลจะแก้ต่างให้นางสีดาแล้ว แต่พระรามก็ไม่ยอมฟังเหตุผล จนสติวิเศษคู่บุญบารมีอย่างม้ามณีกาบคิดวิพากษ์วิจารณ์พระรามว่าไม่มีวิจารณ์ญาณ

พญารามราชประหลาดใจให้คั่นดู พบรูปพญาราพณาสวร ได้ความว่านางสีดาเขียน ก็โกรธกริ้วยิ่งนัก หาว่าเป็นชู้กับพญาราพณาสวร นางศรีพิมพา และพวกนางสนมอื่น ๆ ออกรับว่าเป็นผู้ขอให้นางสีดาเขียนให้ดู นางมิได้เขียนเอง พญารามราชไม่ฟังเสียง สั่งให้ท้าวพระลักษณณ์เอาไปฆ่า ท้าวพระลักษณณ์เข้าไปห้าม กลับกริ้วนัก ฉวยดาบกายสิทธิ์ออกมาจะฆ่าให้หมด

...ม้ามณีกาบชักใช้ทราบประพฤติเหตุแล้วคิดว่า พญารามราชนี้ไม่มีวิจารณ์ญาณเลย ตั้งแต่จะฆ่าท้าวพระลักษณณ์ครวนางสีดาหาย แล้วก็ฆ่านางสีดาอีก จึงบอกท้าวพระลักษณณ์ให้พานางสีดาไปฝากฤๅษีไว้ก่อนดีกว่า ขึ้นเราจะ

ไปพูดจากับคนที่ไม่ใช้การไต่สวน ก็จะเกิดวิวาทใหญ่โตต่อไปอีก เหมือนคำโลกว่า
นุ่งผ้าลายหมาเห่า เว้าคำเก่าผิดกัน

(พระรามชาดก: 98 - 99)

(4) การมีภรรยาหลายคน

ลักษณะการมีภรรยาหลายคน อาจไม่ปรากฏชัดนักในเรื่อง **พระลักพระลาม** เพราะภรรยาของพระรามนอกเหนือจากนางสีดาในเรื่อง **พระลักพระลาม** ก็คือนางแพงสี ซึ่งเสวยผลไม้แล้วกลายเป็นลิงเช่นเดียวกับพระราม จึงได้อยู่กินกันจนมีลูกคือหนุมาน แต่ในเรื่อง **พระรามชาดก** พระรามได้ผจญภัยไปในที่ต่าง ๆ และเมื่อเดินทางไปยังที่ใดก็มักจะได้ภรรยากลับมาด้วย ในเรื่องนี้พระรามมีภรรยามากถึง 13 คน (ตน) ได้แก่

1. ระหว่างเดินทางไปหานางจันทา ได้นางเทพธิดา 4 ตน ลูกสาวเศรษฐี 1 คน
2. ตอนพานางจันทากลับ ได้ลูกสาวพญานาค 2 ตน ลูกสาวเจ้าเมืองทวยหาญ 3 คน
3. กลับมาที่เมือง ได้ลูกสาวอุปราชา 1 คน
3. เดินทางไปแข่งยกศร ได้นางสีดา
4. ออกตามหานางสีดา กลายเป็นลิง ได้นางแพงสี

ลักษณะการมีภรรยาหลายใน **พระรามชาดก** ส่วนหนึ่งอาจเป็นเพราะเนื้อเรื่องในบั้นต้น (ก่อนเข้าสู่เรื่องนางสีดา) เป็นเรื่องราวที่คล้ายกับ **สังข์ศิลป์ชัย** (ศิราพร วิฐตะฐาน, 2522: 167) ซึ่งเป็นนิทานจักร ๆ วงศ์ ๆ ที่ชาวอีสานคุ้นเคย ลักษณะการได้ภรรยาตามรายทางเช่นนี้ก็จะเป็นลักษณะของตัวละครในนิทานพื้นบ้านอีสาน หากมองว่าเนื้อเรื่องในพระรามบั้นต้นเป็นเรื่องที่นำมาจากเรื่อง **สังข์ศิลป์ชัย** การได้ภรรยาหลายคนของพระรามก็มีใช่เรื่องแปลก และเมื่อนับเฉพาะเรื่องใน **พระรามชาดก** นั้นปลายที่พระรามได้ภรรยาสองคนคือ นางสีดา และนางแพงสี เรื่องก็ตรงกับ **พระลักพระลาม** ที่ได้ภรรยาสองคนเช่นกัน ซึ่งเรื่องของนางแพงสีที่เพิ่มเข้ามาน่าจะเป็นการพยายามผูกเรื่องเพื่อให้พระรามกับหนุมานมีความใกล้ชิดกันดังที่ศิราพร (วิฐตะฐาน) ณ ถลาง ได้สันนิษฐานไว้ (ศิราพร วิฐตะฐาน, 2522: 138)

การไม่ปรับเปลี่ยนเหตุการณ์การสังหารตัวละครอื่นของรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นอื่น ๆ ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าอาจเป็นเพราะการสังหารพาลีและทศกัณฐ์เป็นเนื้อเรื่องที่คุณอ่านคุ้นเคยกันดี นอกจากนั้นการสังหารตัวละครอื่นก็เป็นการแสดงความเก่งกาจของตัวละครพระรามอีกทางหนึ่ง รามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นอื่นจึงยังคงรักษาเหตุการณ์เดิมของเรื่องไว้ ซึ่งต่างจากเรื่องใน **พรหมจักร** ที่เลี่ยนเหตุการณ์ทั้งสอง เนื้อเรื่องในตอนสังหารตัวละครอื่นที่เรื่อง **พรหมจักร** ไม่เหมือนรามเกียรติ์

ท้องถิ่นฉบับอื่นเป็นการปรับเปลี่ยนเนื้อหาอย่างมีนัยสำคัญ นั่นคือทำให้ตัวละครพระโพธิสัตว์พ้นจากบาป ไม่เคยทำผิดศีล เพื่อที่จะได้เป็นตัวละครในอุดมคติ เป็นตัวอย่างให้ผู้ฟังหรือผู้อ่านได้ปฏิบัติตาม ซึ่งต่างจากรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นอื่นทั้งที่เรียบเรียงเป็นชาดกเหมือนกัน

และในการเปรียบเทียบกับรามเกียรติ์สำนวนท้องถิ่นอีสาน พบว่าสำนวนท้องถิ่นอีสานสร้างตัวละครพระโพธิสัตว์ที่มีด้านที่ไม่ดีด้วย เช่น การทำผิดศีล การมีโทสะร้าย อาจเป็นเพราะแนวคิดในการสร้างตัวละครพระโพธิสัตว์ของท้องถิ่นอีสานมิได้มุ่งจะให้ตัวละครเป็นแบบอย่างของความดี จึงแต่งเติมลักษณะที่เป็นปฏุชนมากขึ้นเพื่อให้มีความสนุกสนาน และเข้ากับลักษณะของเรื่องรามเกียรติ์ซึ่งมีลักษณะการผจญภัยที่สนุกสนาน สอดคล้องกับลักษณะตัวละครพระโพธิสัตว์ที่เป็นวีรบุรุษในนิทานพื้นบ้านอีสานในวรรณกรรมชาดกท้องถิ่นเรื่องอื่นของอีสาน

4.4.2 ตัวละครปรักษ์

ลักษณะตัวละครปรักษ์ในเรื่องพระรามคือทศกัณฐ์ ไม่ว่าจะเป็นสำนวนใด สิ่งทีเหมือนกันคือความลุ่มหลงในกามคุณ อาจเป็นเพราะด้วยเนื้อเรื่องที่บังคับว่าตัวละครทศกัณฐ์จะต้องลักนางสีดาไปจากพระราม หากไม่มีความลุ่มหลงในกามคุณก็ไม่มีเหตุผลมากพอที่ทศกัณฐ์จะลุ่มหลงนางสีดาและขโมยไปจากพระราม อย่างไรก็ตาม ในบทที่ 3 ผู้วิจัยได้ตั้งข้อสังเกตว่าทศกัณฐ์มิได้มีลักษณะเลวร้ายไปทั้งหมด เพราะเป็นผู้มีชาติกำเนิดสูง ไม่มีนิสัยเกะกะระราน อ่อนน้อมถ่อมตน เป็นผู้ปกครองที่ดี ซึ่งลักษณะดังกล่าวสอดคล้องกับทศกัณฐ์ในรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นของอีสาน

(1) มีชาติกำเนิดสูง

ในพระรามชาดก ทศกัณฐ์นั้นเป็นถึงท้าวมหาพรหมในชั้นออกนิษฐ์ แม้ว่าเมื่อกำเนิดมาจะไม่มีแขนขา แต่พระอินทร์ก็นำพระองค์ไปเข้าเฝ้าหลอมใหม่ให้มีรูปงาม

ท้าวมหาพรหมผู้หนึ่งอยู่ในชั้นออกนิษฐ์ ลีนอายุจุติลงมาถือปฏิสนธิในครรภ์แห่งราชเทวีท้าววิรุฬหกในคินนนั้น นางนิมิตต์ว่า แลเห็นดาวดวงหนึ่งมีรัศมี ผุดส่องขาวบริสุทธิ์หมดมลทินกว่าดาวทั้งหมดในหมื่นโลกธาตุ รุ่งขึ้นนางแก่นิมิตต์นั้นแก่พระสามี ท้าววิรุฬหกทำนายว่า จะได้บุตรชายมีปัญญาเฉลียวฉลาดมาก ต่อมา 10 เดือน ครบกำหนดก็ประสูติพระกุมาร รูปร่างผิดปกติไม่มีแขนขา ขาวนี้ขจรไปทั่วทั้งพระนคร ชาวเมืองจึงตั้งชื่อกุมารนั้นว่า เจ้าลูณลู

(พระรามชาดก: 3)

นอกจากจะมีชาติกำเนิดสูง ในตอนแรกที่เกิดมาแล้วได้ตอบปัญหาธรรมกับพระอินทร์ ทศกัณฐ์ยังเป็นผู้วิเศษนาปัญหาธรรมของพระอินทร์ได้อย่างลึกซึ้ง แสดงถึงสติปัญญาที่เฉลียวฉลาด และเข้าใจในหลักธรรมเป็นอย่างดี

พระอินทร์ถามว่า	หนึ่งไม่มีสอง ได้แก่อะไร
เจ้าลุนลู่แก้วว่า	พระพุทธรูปเจ้า
พระอินทร์--	สองไม่มีสาม ได้แก่อะไร
เจ้าลุนลู่--	รูปธรรมนามธรรม
พระอินทร์--	สามไม่มีสี่ ได้แก่อะไร
เจ้าลุนลู่--	เวทนา สุขทุกข์ อสุขมทุกข์
พระอินทร์--	สี่ไม่มีห้า ได้แก่อะไร
เจ้าลุนลู่--	อริยสัจสี่
พระอินทร์--	ห้าไม่มีหก ได้แก่อะไร
เจ้าลุนลู่--	เบญจศีล
พระอินทร์--	หกไม่มีเจ็ด ได้แก่อะไร
เจ้าลุนลู่--	อินทรียคือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ
พระอินทร์--	เจ็ดไม่มีแปด ได้แก่อะไร
เจ้าลุนลู่--	โพชฌงค์เจ็ด
พระอินทร์--	แปดไม่มีเก้า ได้แก่อะไร
เจ้าลุนลู่--	อุโบสถศีล

(พระรามชาดก: 4 - 5)

อย่างไรก็ตาม เมื่อได้ขึ้นไปชุบตัวใหม่แล้ว ทศกัณฐ์ก็ประพาศิตนเกะกะระรานถึงขนาดไป ชูเขี้ยวเอาลูกสาวจากลุงของตนมาเป็นภรรยา เป็นเหตุให้ท้าวธรรมรัฐคิดแค้นจึงขอให้พระลักษมณ์ พระรามลงมาจุติ การมีชาติกำเนิดสูงเช่นนี้จึงทำให้ทศกัณฐ์เป็นตัวละครประกอบที่ส่งเสริมให้ ชัยชนะของพระโพธิสัตว์ที่มีต่อตัวละครประกอบนั้นเป็นชัยชนะที่ยิ่งใหญ่ควรค่าแก่การสดุดี พระโพธิสัตว์ผู้มีบุญบารมี ดังที่ได้กล่าวไว้ในบทที่ 3 และทำให้ความเป็นคู่แข่งด้านบารมีชัดเจนขึ้น ดังจะกล่าวในหัวข้อต่อไป

(2) เป็นผู้มีความอ่อนน้อมถ่อมตน

ลักษณะความอ่อนน้อมถ่อมตนของทศกัณฐ์ที่ปรากฏใน**พรหมจักร** แม้จะไม่พบในเรื่อง**พระรามชาดก** แต่ก็ยังปรากฏใน**พระลักพระลาม** ดังเช่นในตอนที่ทศกัณฐ์ไปแข่งยกศร แม้จะพยายามไหว้เทวดาต่าง ๆ ของให้ช่วยก็ยังไม่อาจยกได้ พระฤๅษีสอนทศกัณฐ์ว่าให้หมั่นทำบุญ เมื่อมีบุญมากแล้วจะทำสิ่งใดก็ไม่ยากเกินความสามารถ แล้วจึงแสดงอิทธิฤทธิ์ให้ทศกัณฐ์เห็น ทศกัณฐ์เห็นดังนั้นก็ซาบซึ้งในคำสอนของพระฤๅษีมากนักถึงกับกราบลาโดยซ่อนเท้าพระฤๅษีไว้เหนือศีรษะ เป็นการแสดงความเคารพอย่างสูง

ค้นว่า ใฝ่บุญมากล้นทงเมืองทศราช ท่อแต่ปลายนิ้วก็อ้อมมือขึ้นก็หาก
 แกว่น พระเอย อันว่า เขาผู้ทงศีลสร้างภาวะนาฤทธิมาก แปะแต่ปลายนิ้วก็อ้อม
 สะเด็นขึ้นฮอดพรหม แท้ตาย แต่นั้น ผู้ก่งท้าวพญาฮาบมะนาสวณ พระก็ฟังกอนค
 ความแห่งรัศสีจาต่าน พญาก็ยिनก้วย่านชนหัวพองถกยอด เป็นที่ดังอ้อแท้พอย่าน
 สิ้นสาย เป็นที่อัศจรรยแท้ลือชาทั้งโลกเฮาแล้ว คิดว่ากุก็ดีขนาดแท้รัศสีเจ้าสิ้นกุ
 แท้นอ พญาฮาบก็อยู่บ่ได้ยินขามองค้ปะเสฐฐุ แท้แล้ว พญาก็แปะแผ่นพื้นดินเจ้า
 ไล่หัว พญาก็ลาบาทเจ้าพระรัศสีเสด็จจาก

(พระลักพระลาม: 9)

(3) การเป็นคู่เปรียบเทียบเรื่องบุญบารมี

ลักษณะการเป็นคู่เปรียบเทียบเรื่องบุญบารมีนั้นมิได้เห็นในพระรามชาดก เมื่อพระรามจะประสูตินั้น มารดาฝันว่าจะมีแก้วมณีที่ลงมาต่อสู้อกับแร่หิน แม้แร่หินจะมีฤทธิ์มาก แต่ก็ยังพ่ายต่อแก้วมณี ซึ่งก็หมายถึงทศกัณฐ์ที่พ่ายต่อบารมีของพระลักษมณ์พระรามนั่นเอง

สองเทพบุตรจตุจากดาวดึงส์ลงมาถือปฏิสนธิในครรภ์นางวิสุทธีโสดา
 คีนวันนั้นนางนิมิตต์ว่า ในขอบเขตต์จันทบุรีศรีสัตตนาคมืดมนอนธกาล แร่หิน
 ก้อนหนึ่งลอยลงมาฉายรัศมีสว่างไสวทั่วชมพูทวีป และแลเห็นแก้วมณีสองดวง
 ตกลงมาจากฟากฟ้า แผลดรัศมีรุ่งโรจน์ยิ่งกว่าแสงแร่หินนั้น แสงต่อแสงพุ่งไขน
 กระทบกัน ในที่สุดแร่หินสู้ไม่ได้ เลยตกไปยังท้องสมุทร

(พระรามชาดก: 11)

หรือเมื่อตอนที่พระลักษมณ์พระรามดีดสายธนูดังไปทั่วทั้งทวีป ทศกัณฐ์สังเกตเห็นด้วยตาพิพม์ ก็กล่าวว่าอาวุธของพระรามนั้นทรงฤทธิ์ยิ่งกว่าของตน ตนเองคงจะมีฤทธิ์เดชสู้ทั้งสองไม่ได้ อย่างแน่นอน

ในกาลต่อมา ท้าวพระลักษมณ์ดีดสายธนูมีขนิมตีปยาเล่น เสียงดังสนั่น ห้วนไหว ปานประหนึ่งว่าสายฟ้าผ่าทั่วชมพูทวีป ครั้นครั้นไปถึงชั้นดาวดึงส์ พระอินทร์ก็ทราบวาทะพบุตรทั้งสองลงไปเกิดในมนุษยโลกแล้ว เป็นท้าวพระลักษมณ์พระราม ท้าวราพณาสูรนอนอยู่กับนางจันทาในปราสาท ได้ยินเสียง ก็สะดุ้งตื่น เล็งดูด้วยตาพิพม์รู้ว่า เจ้าลักษมณ์รามเกิดในเมืองจันทบุรีศรีสัตตนาคนครี่มีเดชาานุภาพมาก ก็ชักหวาดหวั่นที่ได้ทำความร้ายไว้ต่อบิดาเขา กำลังนึกอยู่ เช่นนั้น ท้าวพระรามก็ดีดสายธนูเตชुकคสิปยาขึ้นอีก เสียงสนั่นเป็นครั้งที่สอง ดังยิ่งกว่าของท้าวพระลักษมณ์ สะเทือนสะท้านไปถึงชั้นอกนิษฐุ ท้าวราพณาสูรก็ครั้นคร้ามยิ่งขึ้น ท้าววิรุฬหกผู้บิดาถามลูกชายว่านั่นเสียงอะไร ท้าวราพณาสูรว่า เสียงสายธนูของลักษมณ์รามดีดเล่นที่เมืองจันทบุรีศรีสัตตนาคนครี่ อันเป็นเมืองของท้าวจรูญ ท้าวลักษมณ์รามสองพี่น้องนี้เป็นลูกของลุง เสียงสายธนูเตชुकคสิปยานี้ดังยิ่งกว่าเสียงสายธนูโมกษคักคสิปยาของตนเสียอีก เห็นตนเองจะมีฤทธิ์เดชาานุภาพสู้รามลักษมณ์ไม่ได้แน่

(พระรามชาดก: 12)

การที่ผู้แต่งสร้างให้ตัวละครประกอบอย่างทศกัณฐ์มิได้มีแต่ด้านเลวร้าย และแสดงการเปรียบเทียบบุญบารมีกับพระโพธิสัตว์ ส่วนหนึ่งอาจเป็นดังข้อสันนิษฐานของผู้วิจัยในบทที่ 3 ที่ว่า ผู้แต่งต้องการสร้างให้เป็นตัวละครเปรียบเทียบกับพระโพธิสัตว์เพื่อให้ความดีงามของพระโพธิสัตว์โดดเด่นยิ่งขึ้น แต่เมื่อพิจารณาร่วมกับลักษณะตัวละครพระโพธิสัตว์ของรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นอีสานที่มีได้มีแต่ด้านดีอย่างเดียวเหมือนในเรื่องพรหมจักร ผู้วิจัยจึงมีคำสันนิษฐานอีกประการหนึ่ง คือ การที่รามเกียรติ์ฉบับอีสานมิได้สร้างตัวละครพระโพธิสัตว์ให้เป็นแบบอย่างของคุณงามความดี และตัวละครประกอบก็มีได้เป็นตัวแทนความชั่วร้าย แต่ทั้งสองต่างก็เป็นปุถุชนผู้ยังมีกิเลสตัณหา ผู้แต่งอาจต้องการสร้างตัวละครใช้เป็นเครื่องเน้นย้ำความเชื่อเรื่องบุญกรรม คือทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว ไม่ว่าจะผู้ใดที่ยังมีความรัก โลก โกรธ หลง และก่อกรรมทำเข็ญขึ้น ผู้นั้นก็ย่อมตกอยู่ภายใต้กฎแห่งกรรม แม้ว่าจะเป็นผู้มีชาติกำเนิดสูง มีบุญบารมีซึ่งเป็นผลมาจากการบำเพ็ญบุญใน

ชาติก่อน หรือการมีปัญญามากของทศกัณฐ์ถึงขนาดตอบคำถามข้อธรรมได้อย่างลึกซึ้ง แต่ถ้าหากมัวเมาอยู่ในโมหะ หลงอยู่ในกามคุณ ไม่บำเพ็ญบารมีหรือประกอบกุศลกรรมเพิ่มเติม ทำยที่สุดย่อมนำพาตนเองไปสู่ความพินาศ

4.4.3 ความเชื่อเรื่องบุญกรรมที่สัมพันธ์กับลักษณะตัวละคร

ดังที่ได้กล่าวไว้ในหัวข้อ 4.3.3. ว่าความเชื่อเรื่องบุญกรรมที่ส่งผลต่อตัวละครพระโพธิสัตว์นั้นมีลักษณะที่แตกต่างกันคือ ในเรื่อง**พรหมจักร**นั้นกล่าวถึงเฉพาะบุรพกรรม นั่นคืออกุศลกรรมในอดีตชาติซึ่งเป็นเหตุให้เกิดอกุศลวิบากในชาติที่เป็นพระยาพรหมจักร ขณะที่รามเกียรติ์ของท้องถิ่นอีสานกล่าวถึงการก่ออกุศลกรรมในชาติที่เป็นพระราม ซึ่งทำให้เกิดอกุศลวิบากในชาติเดียวกัน เมื่อพิจารณาร่วมกับลักษณะตัวละครแล้วพบว่า ความเชื่อเรื่องบุญกรรมในเรื่องนั้นสอดคล้องกับลักษณะตัวละคร กล่าวคือ พระยาพรหมจักรในเรื่อง**พรหมจักร**นั้นเป็นตัวละครในอุดมคติ มีความเมตตากรุณา มุ่งบำเพ็ญบุญบารมีโดยเฉพาะทานบารมีเพื่อให้บรรลุพระสัมพันธัญญ์ จึงมีการเพิ่มหรือลดเนื้อหาบางตอน รวมถึงปรับเปลี่ยนเนื้อหาในบางตอน เพื่อให้พระโพธิสัตว์ไม่กระทำผิดศีลธรรม ดังที่ได้กล่าวไว้ในบทที่ 3 ดังนั้นอกุศลกรรมซึ่งก่อให้เกิดอกุศลวิบากในเรื่องจึงล้วนแต่เป็นอกุศลกรรมในอดีตชาติ เพื่อให้สอดคล้องกับลักษณะของตัวละครที่จะไม่ก่อกรรมทำผิดศีลในชาตินี้ ประกอบกับการแทรกคำสอนเรื่องการทำทานเพื่อบรรลุซึ่งโลกุตระสมบัติคือพระโพธิญาณและเรื่องพุทธพยากรณ์ในตอนท้ายเรื่อง ทำให้เห็นเป้าหมายของพระโพธิสัตว์ในเรื่องพรหมจักรคือการบรรลุนิพพาน การเสวยชาติเป็นพระยาพรหมจักรจึงต้องหลีกเลี่ยงที่จะก่อกรรมใดเพิ่มเติมในชาตินี้ และมุ่งบำเพ็ญบุญบารมีเพื่อบรรลุในเป้าหมายดังกล่าว

ขณะที่ตัวละครใน**พระลักษมณ์และพระราม**ชาติก่อน ตัวละครพระโพธิสัตว์ยังมีกิเลสคือความโลภ โกรธ หลง จึงได้ก่ออกุศลกรรมในชาติที่เป็นพระรามและต้องชดใช้กรรมที่ตนเองได้ก่อเอาไว้ อาจเป็นเพราะแนวคิดในการสร้างตัวละครพระโพธิสัตว์ของท้องถิ่นอีสานมิได้มุ่งจะให้ตัวละครเป็นแบบอย่างของความดี แต่เน้นการสอนเรื่องกฎแห่งกรรมให้เห็นชัดเจนว่าไม่ว่าจะเป็นตัวละครเอกหรือตัวละครประกอบ ก็ต้องได้รับอกุศลวิบากตอบแทน

จะเห็นว่าการศึกษาความเชื่อเรื่องบุญกรรมที่สัมพันธ์กับลักษณะของตัวละครเปรียบเทียบกับระหว่าง**พรหมจักร**และรามเกียรติ์ท้องถิ่นอีสาน ทำให้เห็นความแตกต่างของแนวคิดเรื่องบุญกรรมที่ผู้แต่งแทรกไว้ในเรื่องเพื่อใช้สั่งสอนผู้ฟังหรือผู้อ่าน เรื่องพรหมจักรนั้นกล่าวถึงวิบากซึ่งการชดใช้อกุศลกรรมในชาติก่อนของพระโพธิสัตว์ และในชาตินี้พระโพธิสัตว์จะไม่ก่ออกุศลกรรมเพิ่มอีก เพื่อไปสู่เป้าหมายคือการได้บรรลุพระสัมพันธัญญ์ ในขณะที่รามเกียรติ์

ของภาคอีสานเน้นการสอนเรื่องกฎแห่งกรรมว่าไม่ว่าจะเป็นตัวละครใดก็ต้องได้รับผลกรรมที่ตนเองก่อ อย่างไรก็ตาม ความเชื่อเรื่องบุญกรรมที่ปรากฏทุกเรื่องแสดงให้เห็นว่า กฎแห่งกรรมนั้นไม่มีใครหลีกเลี่ยงได้แม้จะเป็นพระโพธิสัตว์ก็ตาม นั่นคือลักษณะสำคัญของวรรณกรรมชาดกของไทย

การศึกษาเปรียบเทียบรามเกียรติ์ฉบับชาดกล้านนาเรื่อง **พรหมจักร** เปรียบเทียบกับรามเกียรติ์ฉบับชาดกเรื่องอื่น ๆ ทั้งของภาคเหนือและของภาคอีสาน ทำให้เห็นลักษณะความเป็นชาดกในวรรณกรรมเรื่องพรหมจักรชัดเจนขึ้น โดยในด้านรูปแบบนั้นพบว่าวรรณกรรมเรื่อง **พรหมจักร** มีองค์ประกอบครบถ้วนในด้านรูปแบบ ปัจจุบันวัตถุประสงค์คล้ายกับการเกิดซ้ำของอดีตวัตถุในเรื่อง และสโมธานของ **พรหมจักร** กล่าวถึงการกลับชาติมาเกิดได้อย่างครบถ้วนความสัมพันธ์ของตัวละครในเรื่องสอดคล้องกับความสัมพันธ์กับพระพุทธรองค์ในสมัยพุทธกาลมากกว่าฉบับอื่น แสดงให้เห็นว่าองค์ประกอบด้านรูปแบบทั้งหมดมีความสอดคล้องกับเนื้อหาของเรื่องมากกว่าฉบับอื่น แสดงให้เห็นว่าผู้แต่งมีเจตนาที่จะแต่งเรื่องนี้เพื่อใช้เป็นวรรณกรรมชาดกเพื่อใช้เทศน์สั่งสอนผู้ฟังหรือผู้อ่านอย่างแท้จริง

เมื่อเปรียบเทียบความเชื่อเรื่องบุญกรรมที่ใช้ในการดำเนินเรื่อง พบว่ารามเกียรติ์ฉบับชาดกทุกฉบับใช้ความเชื่อเรื่องบุญกรรมดำเนินเรื่อง โดยเฉพาะความเชื่อเรื่องบุญกรรมที่นำมาสู่ความขัดแย้งหลักของเรื่อง คือการที่พระรามพลัดพรากจากนางสีดา ทุกฉบับล้วนกล่าวตรงกันว่าเกิดขึ้นเพราะอกุศลกรรมของตัวละครทศกัณฐ์ ทำให้เกิดอกุศลวิบากและนำมาสู่จุดจบของทศกัณฐ์ในตอนท้าย และแทบทุกฉบับก็กล่าวถึงอกุศลกรรมของพระโพธิสัตว์ประกอบกันเพื่อให้เหตุผลการพลัดพรากกันของตัวละครมีน้ำหนักมากขึ้น นอกจากนี้ความเชื่อเรื่องบุญกรรมซึ่งส่งผลกับตัวละครพระโพธิสัตว์นั้นปรากฏว่ามีแนวคิดตรงกันทั้งฉบับภาคเหนือและอีสานคือ ตัวละครพระโพธิสัตว์นั้นย่อมอยู่ใต้กฎแห่งกรรมเช่นเดียวกับตัวละครอื่น ๆ

อย่างไรก็ตาม เรื่อง **พรหมจักร** มีการใช้ความเชื่อเรื่องบุญกรรมในการดำเนินเรื่องที่เด่นชัดกว่าเรื่องอื่น เห็นได้จากการมีนิทานบูรพกรรมมาเป็นเครื่องกำหนดความเป็นไปในเรื่อง รวมถึงใช้เป็นเหตุผลที่อธิบายถึงสาเหตุแห่งชะตากรรมของตัวละครมากถึง 8 เรื่อง และเมื่อเปรียบเทียบกับเหตุการณ์ที่ตรงกันทุกฉบับ เช่น การลอยแพนางสีดา การที่พระรามถูกจับไปเมืองบาดาลพบว่าเรื่อง **พรหมจักร** ใช้ความเชื่อเรื่องบุญกรรมมาเป็นเหตุผลของชะตาชีวิตตัวละคร

ความเชื่อเรื่องบุญกรรมนั้นยังสอดคล้องกับลักษณะตัวละครที่กล่าวมาข้างต้น คือตัวละครพระรามใน **พรหมจักร** เป็นบุคคลในอุดมคติ กระทำแต่ความดี ไม่ก่อกรรมเพิ่มเติมใน

ชาตินี้ มุ่งเน้นการบำเพ็ญบารมีเพื่อบรรลुพระโพธิญาณ อกุศลวิบากที่เกิดขึ้นเป็นอุปสรรคของตัวละครจึงเกิดขึ้นจากบุรพกรรมแต่เพียงอย่างเดียว ขณะที่ลักษณะของกรรมที่ปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นอีสานนั้นไม่ได้มุ่งเน้นความดีงามของตัวละคร จึงก่ออกุศลกรรมในชาติที่เป็นพระราม ทำให้เกิดอกุศลวิบากที่เป็นอุปสรรคข้อขัดแย้งในเรื่อง สอดคล้องกับลักษณะตัวละครที่ยังมีความรัก โลก โกรธ หลง จึงอาจทำผิดก่อกรรมในชาตินี้ได้

ในด้านตัวละครนั้น ลักษณะตัวละครในวรรณกรรมเรื่อง **พหุหมจักร** นั้นแตกต่างจากรามเกียรติ์ฉบับชาดกเรื่องอื่น ๆ ตัวละครพระโพธิสัตว์ในเรื่องพหุหมจักรเป็นแบบอย่างของความดีงาม ตั้งมั่นในศีลธรรม มีลักษณะเป็นบุคคลในอุดมคติ สอดคล้องกับลักษณะของตัวละครพระโพธิสัตว์ในท้องถิ่นเหนือซึ่งปรากฏอยู่ในวรรณกรรมชาดกของท้องถิ่นเหนือจำนวนหนึ่ง อาจสันนิษฐานได้ว่าเป็นความนิยมในการสร้างตัวละครให้เป็นแบบอย่างแก่ผู้ฟังหรือผู้อ่านให้เกิดความเลื่อมใสศรัทธา และนำพระจริยาวัตรของพระโพธิสัตว์ไปเป็นตัวอย่างในการดำเนินชีวิต จึงมีการปรับเนื้อหาบางส่วนเพื่อเลี้ยมมิให้พระโพธิสัตว์ฆ่าตัวละครอื่น แต่ในรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นฉบับอื่นนั้นยังคงตอนที่พระโพธิสัตว์สังหารตัวละครอื่นเอาไว้

เมื่อเปรียบเทียบกับตัวละครพระโพธิสัตว์ในรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นอีสาน พบว่า พบว่าตัวละครพระโพธิสัตว์มิได้เป็นแบบอย่างของความดีงาม แต่มีลักษณะเป็นพระเอกในนิทานที่มีภรรยาหลายคน นอกจากนั้นยังมีลักษณะที่ไม่ดีหลายประการ อาจเป็นเพราะแนวคิดในการสร้างตัวละครพระโพธิสัตว์ของท้องถิ่นอีสานมิได้มุ่งจะให้ตัวละครเป็นแบบอย่างของความดี แต่เน้นการสอนเรื่องกฎแห่งกรรมให้เห็นชัดเจนว่า ไม่ว่าจะ เป็นตัวละครเอกหรือตัวละครปรปักษ์ หากก่ออกุศลกรรมก็ต้องได้รับอกุศลวิบากตอบแทน นอกจากนั้นยังสร้างให้พระรามมีลักษณะเป็นวีรบุรุษในนิทานพื้นบ้านอีสาน อาจเป็นเพราะต้องการให้เกิดความสนุกสนาน และเข้ากับลักษณะเนื้อเรื่อง การผจญภัยของนิทานเรื่องพระราม

ลักษณะร่วมกันในด้านเนื้อหานี้พบว่ารามเกียรติ์ฉบับชาดกทุกฉบับเน้นความเชื่อเรื่องบุญกรรมซึ่งเป็นสิ่งสำคัญในการดำเนินเรื่อง ทำให้เกิดปัญหาและอุปสรรคต่าง ๆ ความเชื่อเรื่องบุญกรรมยังถือเป็นแนวคิดสำคัญที่ปรากฏอยู่ในเรื่องเพื่อใช้สั่งสอนผู้ฟังหรือผู้อ่านให้ตั้งมั่นอยู่ในศีลธรรม ซึ่งแนวคิดดังกล่าวอาจแสดงผ่านพฤติกรรมของตัวละครซึ่งได้ก่อกรรมในเรื่องและต้องรับผลกรรมที่ตนเองก่อ ไม่มีใครหลุดพ้นจากกฎแห่งกรรมไปได้ไม่ว่าจะเป็นตัวละครพระโพธิสัตว์ ตัวละครปรปักษ์ หรือตัวละครอื่น

ลักษณะตัวละครที่เป็นอุดมคติ มีจริยวัตรอันดีงามเพื่อให้ผู้อ่านเกิดความรู้สึกศรัทธาในพระพุทธศาสนานั้นเป็นลักษณะตัวละครพระโพธิสัตว์ที่ปรากฏในเรื่องพรหมจักร อันเป็นแบบอย่างแก่ผู้ฟังหรือผู้อ่านให้เกิดความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนา

บทที่ 5

ลักษณะร่วมบางประการของพรหมจักรกับปัญญาสชาดก

ในบรรดาพาหิรชาดกหรือชาดกนอกนิบาตในท้องถิ่นล้านนา นับว่า**ปัญญาสชาดก** เป็นวรรณกรรมชาดกที่ได้รับความนิยมมาก ดังที่ อุดม รุ่งเรืองศรี ได้ยกย่องว่า**ปัญญาสชาดก** เป็นเพชรเม็ดเอกของวรรณกรรมล้านนาไทย เพราะถือว่าเป็นงานที่ได้รับความนิยมเป็นอย่างมาก ไม่เฉพาะในท้องถิ่นเหนือเท่านั้น เนื้อเรื่องยังเผยแพร่ไปยังที่อื่นจนเกิดเป็นวรรณคดีมากมาย หลายเรื่อง (อุดม รุ่งเรืองศรี, 2546: 193-195) เนื้อหาในบทนี้จึงมุ่งที่จะศึกษาเปรียบเทียบวรรณกรรมเรื่อง**พรหมจักรกับปัญญาสชาดก**ซึ่งเป็นวรรณกรรมชาดกที่สำคัญของท้องถิ่นล้านนา ว่ามีลักษณะร่วมกันในบางประการอย่างไร อันจะแสดงให้เห็นความคิดบางประการซึ่งปรากฏร่วมกันในวรรณกรรมชาดกของท้องถิ่นล้านนา โดยผู้วิจัยจะศึกษาในประเด็นดังต่อไปนี้

5.1 ลักษณะร่วมบางประการด้านรูปแบบ

5.2 ลักษณะร่วมบางประการด้านเนื้อหา

5.1 ลักษณะร่วมบางประการด้านรูปแบบ

ในปัญญาสชาดก มีองค์ประกอบสำคัญในการประพันธ์อยู่ 4 ส่วน คือ 1) ปัจจุบันวัตถุ 2) อดีตวัตถุ 3) คาถา 4) สโมธาน หรือประชุมชาดก โดยไม่มีส่วนสำคัญหนึ่งที่เรียกว่า ไวยากรณ์ (นิยะดา เหล่าสุนทร, 2538: 76 – 81) ซึ่งองค์ประกอบทั้ง 4 ส่วน คล้ายคลึงกับองค์ประกอบในเรื่อง**พรหมจักร** ดังที่ได้กล่าวไว้ในบทที่ 3 ในข้อ 3.2. ว่าวรรณกรรมเรื่องพรหมจักรใช้รูปแบบการประพันธ์ที่คล้ายคลึงกับรูปแบบที่ปรากฏใน**ปัญญาสชาดก** กล่าวคือ กล่าวถึงปัจจุบันวัตถุ เชื่อมโยงไปสู่อดีตวัตถุ และปิดท้ายเรื่องด้วยสโมธานหรือประชุมชาดก ซึ่งเอื้อนทิพย์ พิระเสถียร (2529: 6) กล่าวว่าอดีตวัตถุคือตัวนิทานชาดกแท้ ซึ่งก็คือนิทานพื้นเมืองที่นำมาเล่าโดยอ้างว่า ตัวเอกของเรื่องคือพระโพธิสัตว์ ในที่นี้ก็คือเรื่องรามเกียรติ์ซึ่งสมมติตัวเอกคือพระรามให้เป็นพระโพธิสัตว์ โดยมีปัจจุบันวัตถุและสโมธานทำหน้าที่เดิมคือการเชื่อมโยงระหว่างอดีตกับปัจจุบัน และยังทำหน้าที่เพื่อเชื่อมโยงเนื้อหาในนิทานชาดกเรื่องนั้น ๆ ว่าเป็นเรื่องของพระพุทธเจ้า

ส่วนที่เป็นอดีตวัตถุนั้น นิยะดา เหล่าสุนทรกล่าวว่า เป็นนิทานที่มีที่มาจากหลายแหล่ง บางเรื่องเป็นนิทานที่มาจากพื้นเมือง เช่น *ปาจิตตกุมารชาดก* มาจากนิทานพื้นเมืองของอำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา *สุวรรณสังขชาดก* มาจากนิทานพื้นเมืองของอำเภอทุ่งยั้ง จังหวัดอุตรดิตถ์ บางเรื่องมีที่มาจากวรรณคดีพุทธศาสนาภาษาบาลีและสันสกฤต เช่น

ธรรมเนียมชนชาติ มาจากธรรมเนียมชนชาติ ในคัมภีร์รสุวาหินี กนกวรรณราชชาดก มาจาก กนกวรรณในคัมภีร์ทิพยาวทาน เป็นต้น (นิยะดา เหล่าสุนทร, 2538: 81 – 116) เมื่อตัวนิทาน ชาดกเหล่านี้นำมาแต่งเป็นเรื่องชาดกในปัญญาสาชดกก็จะใช้รูปแบบการประพันธ์คือกล่าวถึง ปัจจุบันวัตถุ เชื่อมโยงไปสู่อดีตวัตถุ และปิดท้ายเรื่องด้วยสโมธานหรือประชุมชาดก (เขื่อนทิพย์ พิระเสถียร, 2529: 6 – 7) ยกตัวอย่างเช่นเรื่อง *ปาจิตตกุมารชาดก* ซึ่งเป็นเรื่องที่มาจากท้องถิ่นอื่น กล่าวคือมีที่มาจากนิทานพื้นเมืองของจังหวัดนครราชสีมาคือเรื่อง ทำวปาจิตต์กับนางอรพิม (นิยะดา เหล่าสุนทร, 2538: 112) ก็กล่าวถึงปัจจุบันวัตถุว่า พระพุทธองค์กล่าวถึงพระรูปลักษณะ อังคางของพระนางพิมพาเมื่อบวชเป็นภิกษุณี และกล่าวว่าแม่ในอดีตนางพิมพาที่มีรูปลักษณะ อังคางเหมือนกัน แล้วจึงเชื่อมโยงเข้าสู่อดีตวัตถุซึ่งเป็นเรื่องทำวปาจิตต์กับนางอรพิม โดยมีคาถา ในเรื่องเป็นบทสนทนา และการกล่าวถึงสโมธานหรือประชุมชาดกว่าผู้ใดได้กลับมาเกิดเป็น ผู้ใดบ้างในตอนท้ายเรื่อง เรื่องซึ่งมาจากท้องถิ่นอื่นจึงถูกเชื่อมโยงด้วยรูปแบบการประพันธ์ ให้คล้ายคลึงกับเรื่องอื่น ๆ ในปัญญาสาชดก

เช่นเดียวกับวรรณกรรมเรื่อง *พรหมจักร* ซึ่งมีเค้าเรื่องมาจากเรื่องรามเกียรติ์ ที่กล่าวถึง การผจญภัยของพระราม การรบเพื่อชิงนางสีดา เมื่อนำมาประพันธ์เป็นเรื่องในพรหมจักรก็ใช้ รูปแบบการประพันธ์คล้ายคลึงกัน โดยเริ่มที่การกล่าวถึงปัจจุบันวัตถุว่า บรรดาพระสงฆ์สนทนากัน ถึงพระเทวทัตที่ได้กระทำโลหิตุปบาท (ทำให้พระพุทธเจ้าเลือดไหล) พระพุทธองค์จึงตรัสว่า แม่ในอดีตพระเทวทัตก็เคยกระทำโลหิตุปบาทมาก่อนแล้ว จากนั้นจึงเริ่มเล่าเรื่องพรหมจักร คือเรื่องรามเกียรติ์นั่นเอง โดยมีคาถาในเรื่องเป็นบทสนทนา แล้วจึงประชุมชาดกในตอนท้าย ดังที่ ผู้วิจัยจะแสดงแผนภูมิเปรียบเทียบดังต่อไปนี้

แผนภูมิที่ 5 เปรียบเทียบองค์ประกอบของเรื่องในปาจิตตกุมารชาดกและชาดกเรื่อง พรหมจักร

ปาจิตตกุมารชาดก

ปัจจุบันวัตถุ	อดีตวัตถุ	คาถา	สโมธาน
กล่าวถึงรูปโฉมงามของนางพิมพาในชาติปัจจุบัน เชื่อมโยงถึงอดีตชาติ	(เรื่องทำวปาจิตต์กับนางอรพิม)	(บทสนทนา)	(ประชุมชาดกว่าใครกลับมาเกิดเป็นใคร)

พรหมจักรชาดก

<p>ปัจจุบันวัตถุ กล่าวถึงพระเวททัตกระทำ โลहितุปบาทในชาติปัจจุบัน เชื่อมโยงไปถึงอดีตชาติ</p>	<p>อดีตวัตถุ (เรื่องรามเกียรติ์)</p>	<p>คาถา (บทสนทนา)</p>	<p>สโมธาน (ประชุมชาดกว่า ใครกลับมาเกิด เป็นใคร)</p>
--	---	----------------------------------	--

จะเห็นว่ารูปแบบการประพันธ์ใน**ปัญญาสาชดก**และเรื่อง**พรหมจักร**มีรูปแบบคล้ายคลึงกัน โดยมีองค์ประกอบคืออดีตวัตถุซึ่งเป็นตัวนิทานเดิม แล้วเชื่อมโยงว่าเป็นเรื่องชาดกโดยกล่าวถึงปัจจุบันวัตถุให้สอดคล้องกับอดีตวัตถุ โดยมีคาถาในเรื่องเป็นบทสนทนาหรือบทพรรณนาเพื่อให้คล้ายคลึงกับ**อรรถกถาชาดก** (นิยะดา เหล่าสุนทร, 2538: 79) แล้วจบเรื่องด้วยสโมธานเพื่อเชื่อมโยงเรื่องราวในชาดกให้คล้ายคลึงรูปแบบที่ปรากฏใน**อรรถกถาชาดก** เรื่องซึ่งมีที่มาจากที่อื่นจึงกลายเป็นเรื่องในชาดกได้

ลักษณะหนึ่งที่น่าสนใจก็คือ เรื่อง**พรหมจักร**เริ่มต้นด้วยปัจจุบันวัตถุว่า บรรดาพระสงฆ์สนทนาพาทีกันถึงพระเวททัตกระทำโลहितุปบาท (ทำให้พระพุทเจ้าเลือดไหล) พระพุทองค์ทรงสดับเรื่องราวที่พระสาวกสนทนากันด้วยทิพยโสต ก็ปรารภว่าจะแสดงธรรมให้พระสาวกฟัง จึงเสด็จออกมาไถ่ถาม เมื่อบรรดาพระสงฆ์กราบทูลถึงหัวข้อสนทนาดังกล่าว พระองค์ก็กล่าวขึ้นว่า แม้ในอดีตชาติ พระเวททัตก็เคยกระทำโลहितุปบาทแก่พระองค์มาก่อนแล้ว เมื่อตรัสแล้วก็นั่งอยู่กระทั่งมีพระสาวกองค์หนึ่งกราบทูลอาราธนาพระธรรมเทศนา พระองค์จึงเริ่มเล่าถึงชาดกเรื่อง**พรหมจักร**

เอกสุมี สมเย ยังมีในกาลคาบนี้ อันว่าเจ้าภิกขุทั้งหลาย ก็มานั่งพร้อมเพรียงกันในโรงธัมมสภาคสาลา ก็หือบังเกิดถ้อยคำอันเจียรจาซึ่งกันว่าดังนี้ "อาวุโส ดูราเจ้าทั้งหลาย ส่วนว่าท่านเวททัตเดรเทาผู้หนึ่ง ก็มีความวิตกกังขาขอยังพระพุทเจ้า แลปองบิบบเบียนใจ ๆ และกระทำโลहितุปบาท คือว่ากระทำหือเลือดตีนพระพุทเจ้าออก ก็มีหลายแล้วแล เมื่อพยายลุนบาปอันมันกะทำนั้นเป็นอันหนักนัก แผ่นดินแตกเป็นช่องสลูบมันตกไปในมหาอเวจีนารก เสวยทุกข์มากนักก็มีแล" ว่าอัน

เมื่อนั้นพระพุทเจ้าอันสถิตสำราญอยู่ในคันธกุฎี ก็ได้ยินถ้อยคำอันเจ้าภิกขุทั้งหลายเจียรจา กัน ด้วยทิพพิโสติวิญญูณแห่งตน เจ้าก็เสด็จออกมาจาก

คันธกุฎีด้วยลีลาอันงาม แล้วก็เข้าไปสู่โรงธัมมสภาคสาลา แล้วก็นั่งอยู่เหนือ
 อาสนาอันประเสริฐ อันเจ้าภิกษุทั้งหลายหากปูไว้เหนือแท่นธัมมาสนะ อันมีในท่า
 กลางโรงธัมมสภาคสานั้น พระพุทธเจ้าหากรู้ด้วยทิพพญาณะแห่งตนแล้ว คัน
 เข้าไปนั่งอยู่แล้ว ก็แสวงถามเชิงเจ้าภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษเว ดูราภิกษุทั้งหลาย
 ท่านทั้งหลายมานั่งพร้อมเพรียงกัน และเจียรจกกันด้วยถ้อยคำอันมีชื่อตั้งภาษา”
 ว่าอัน

เมื่อนั้นเจ้าภิกษุทั้งหลายก็เลิกอัญชูลีนมัสการไหว้พระพุทธเจ้าว่า “ภนุเต
 ภควา ข้าแต่พระพุทธเจ้าผู้ข้าทั้งหลายมาเจียรจกกันด้วยเทตทัต อันมีความอิจฉา
 วิตักมักใคร่บีบเบียนยังพระพุทธเจ้า และกะทำโลहितูปบาท คือว่าหือเลือดตีน
 พระพุทธเจ้าออก กัมมอันหนักเมื่อพานลุนก็ถึงเชิงอันฉิบหายตายลง แผ่นดินส
 ลับเอาตไปในมหาเวจันารก ได้เสวยทุกข์เวทนาหนักแล” ว่าอัน

เมื่อนั้นพระพุทธเจ้ากล่าวว่ “ภิกษเว ดูราภิกษุทั้งหลาย ส่วนอันว่าเทตทัต
 นี้กะทำร้ายแก่ภูพระตถาคตะ และกะทำร้ายหือเลือดตีนพระตถาคตะออกนี้ บ่เท่า
 มีในกาลบัดนี้สิ่งเดียวบมีนา ปพเพปิ แม่นในกาลเมื่อก่อนมันก็ยงธนูมาจับตีนกุต
 ถาคตะ ปางเมื่อเป็นโพธิสัตว์สร้างสมภารท่องเที่ยวไปมาในวัฏสงสารเมื่อก่อน ก็
 ยังมีตาย”

พระพุทธเจ้ากล่าวเท่านั้นแล้วก็ทรงตุมหิภาวะอยู่บปากั้นแล ในกาลนั้น
 เจ้าภิกษุทั้งหลาย ได้ยินคำพระพุทธเจ้ากล่าวเท่านั้นแล้ว ก็มักใคร่ฟังยังธัมมเทศ
 นาอันนั้น เจ้าภิกษุตนฉลาดด้วยโหวหาร จึงจักเลิกอัญชูลีนมัสการไหว้ขอพระธัมม
 เทศนาอันนั้นว่า “ภนุเต ภควา ข้าแต่พระพุทธเจ้า ผู้ข้าทั้งหลายขอพระพุทธเจ้าจุง
 เทศนาสำแดงยังธัมมอันเป็นอดีตะอันข้ามล่วงแล้วนั้น มาเทศนาสำแดงแก่ผู้ข้าทั้ง
 หลายบัดนี้เทอะ” ว่าอัน

(พรหมจักร: 1)

ลักษณะที่พระพุทธองค์ได้ทราบความที่พระสงฆ์สนทนากันด้วยทิพยโสต จึงเสด็จออกมา
 ถามเรื่องทีพระสงฆ์สนทนากัน แล้วกล่าวว่าในอดีตชาติพระองค์ก็เคยกระทำสิ่งนั้นหรือเคยเกิด
 เหตุการณ์นั้นมาแล้ว จากนั้นจึงนึ่งไปเพื่อให้พระสงฆ์ทูลอาราธนานำมาสู่การแสดงธรรมนั้นปรากฏ
 อยู่หลายเรื่องในปัญญาสชาดก เช่น สมุททโฆสชาดก สุธนุชาดก วิบุลราชชาดก ภัณฑาคารชาดก
 ปาจิตตกุมารชาดก สรรพสิทธิชาดก สุวรรณกัจฉปชาดก อรินทมชาดก สุวรรณสิริสาชาดก เป็นต้น

ดังเช่นในเรื่อง *สมุททโฆสชาดก* ที่กล่าวถึงปัจจุบันวัตถุว่า บรรดาสงฆ์กล่าวถึงพระพุทธรูปองค์ที่ทรง
 สละราชสมบัติเสด็จไปสู่พระนครอื่น แล้วทรงแสดงศิลปศาสตร์สำคัญถึง 64 อย่างจึงได้พระนาง
 พิมพา พระพุทธรูปเจ้าทรงทราบกระแสความสิ้นแล้ว เสด็จออกมาไถ่ถามเรื่องที่พระสงฆ์สนทนากัน
 แล้วจึงตรัสว่าเรื่องนี้เคยเกิดขึ้นในอดีตแล้ว เมื่อเห็นพระองค์ทรงนั่งอยู่ พระสงฆ์จึงอาราธนาให้
 พระพุทธรูปเจ้าตรัสเล่าเนื้อความในชาดก

วันหนึ่งภิกษุทั้งหลายนั่งประชุมกันในธรรมสภาศาลา สั่งสนทนาถึงเรื่องที่
 พระพุทธรูปองค์ทรงสละสิริราชสมบัติเพื่อจะใคร่ได้พระนางพิมพาโยสธรรว่า ดูกร
 อากุโสทั้งหลาย องค์สมเด็จพระศาสดาจารย์เจ้าของเราทั้งหลาย พระองค์ทรง
 สละราชสมบัติเสด็จไปสู่พระนครอื่น แล้วทรงแสดงศิลปศาสตร์สำคัญถึง 64
 อย่างจึงได้พระนางพิมพา

ฝ่ายองค์สมเด็จพระบรมศาสดา ได้ทรงสดับคำของพระสงฆ์ทั้งปวงนั้น
 ด้วยทิพยโสตญาณ จึงเสด็จจากพระคันธกุฎีไปสู่ที่ประชุม ทรงประทับ ณ ธรรม
 มาสน์สัตตัตถ์นามัย เปล่งพระสุรเสียงเพียงดังว่าเสียงแห่งท้าวมหาพรหมดำรัส
 ถามพระสงฆ์ถึงเหตุที่ประชุมสั่งสนทนากัน พระสงฆ์กราบทูลเรื่องที่กล่าวมานั้น
 ให้ทรงทราบทุกประการ สมเด็จพระพิชิตมารจึงตรัสว่าตถาคตจะได้สละพระราชา
 บิดามารดาแลราชสมบัติเพื่อพิมพา แล้วไปสู่พระนครอื่นในปัจจุบันชาตินี้ก็หาไม่
 แม้ในชาติหนหลังก็ได้สละพระราชาบิดามารดาแลราชสมบัติไปสู่พระนครอื่นเพื่อ
 ประโยชน์แก่พิมพาก็มี ตรัสเท่านั้นแล้วก็ทรงพระดุขณินภาพ พระสงฆ์ทั้งปวงจะใคร่
 ทราบเรื่องอันมีแล้วแต่ปางหลัง จึงกราบทูลอาราธนา องค์สมเด็จพระศาสดาจึง
 นำเรื่องอันมีแล้วแต่หนหลังมาแสดงว่า

สมุททโฆสชาดก

(กรมศิลปากร, 2549 ก: 2)

ปัจจุบันวัตถุซึ่งกล่าวว่าพระองค์ทรงทราบเรื่องด้วยทิพยโสต แต่ปรารถนาจะแสดงธรรม
 จึงเสด็จออกมาไถ่ถามพระสาวก เมื่อทราบเรื่องก็กล่าวว่าเรื่องนี้เคยเกิดขึ้นมาในอดีตแล้ว ตรัสแล้ว
 ก็นั่งอยู่ พระสาวกจึงทูลอาราธนาให้พระองค์ได้แสดงชาดกธรรม ลักษณะปัจจุบันวัตถุดังกล่าวนี้
 ปรากฏอยู่ในบางเรื่องของ *อรรถกถาชาดก* เช่น *จันทกุมารชาดก* ซึ่งกล่าวถึงปัจจุบันวัตถุว่า
 พระเทวทัตได้ให้นายขมังธนูไปดักยิงพระพุทธรูปเจ้า แต่ไม่มีผู้ใดยิงพระพุทธรูปองค์ได้เลย ต่างก็ทิ้งอาวุธ

และเข้าไปกราบขอขมาพระพุทธรูปเจ้า จากนั้นจึงออกบวชและได้บรรลุอรหัตต์ทุกคน เรื่องราวนี้ทราบถึงบรรดาพระสาวก ต่างคนจึงต่างกล่าวถึงพระเทวทัตว่าพยายามจะฆ่าคนจำนวนมาก เพียงเพราะมีจิตพยาบาทต่อพระศาสดาเท่านั้น พระพุทธรูปองค์นั้นทราบความสิ้นด้วยทิพยโสต จึงเสด็จออกมาไถ่ถามเรื่องที่พระสาวกสนทนากัน เมื่อพระสาวกกราบทูลเรื่องที่สนทนากันพระองค์จึงกล่าวว่า เรื่องนี้เคยเกิดขึ้นมาแล้วในอดีต แล้วจึงนิ่งอยู่ พระสาวกจึงทูลให้พระองค์แสดงเรื่องในอดีต ดังที่กล่าวไว้ในอรรถกถาว่า

...เรื่องนี้ได้ปรากฏในภิกษุสงฆ์. ภิกษุทั้งหลายสนทนากันในโรงธรรมสภาว่า ดูก่อนท่านผู้มีอายุ ได้ยินว่าพระเทวทัตได้กระทำความพยายามเพื่อจะปลงชีวิตชนเป็นอันมาก เพราะจิตก่อเวรในพระตถาคตเจ้าพระองค์เดียว แต่ชนเหล่านั้น อาศัยพระศาสดาได้รอดชีวิตแล้วทั้งสิ้น. ฝ่ายพระศาสดาเสด็จออกจากที่บรรทมอันเป็นทิพย์ เสด็จมายังโรงธรรมสภาตรัสถามว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บัดนี้พวกเธอนั่งประชุมกันด้วยเรื่องอะไรหนอ เมื่อภิกษุเหล่านั้นกราบทูลให้ทรงทราบ จึงตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย มิใช่แต่ในบัดนี้เท่านั้น แม้ในกาลก่อน พระเทวทัตก็กระทำความพยายามเพื่อที่จะฆ่าชนเป็นอันมาก อาศัยเราผู้เดียว เพราะจิตมีเวรในเรา ดังนี้แล้วได้ทรงนั่งเสีย เมื่อภิกษุเหล่านั้นทูลวิงวอนจึงทรงนำอดีตนิทานมาแสดงดังนี้

(มหามกุฏราชกุมาร, 2525 เล่ม 64: 152)

แม้จะกล่าวไม่ได้อย่างแน่ชัดว่าปัจจุบันวัตถุในเรื่อง **พรหมจักร** ได้เลียนแบบเหตุการณ์ที่พระพุทธรูปกระทำกระแสรสความสิ้นด้วยทิพยโสตมาจากเรื่องใด โดยอาจเลียนแบบมาจาก **ปัญญาสชาดก** ซึ่งรับอิทธิพลมาจาก **อรรถกถาชาดก** อีกชั้นหนึ่ง หรืออาจเป็นไปได้ว่าทั้ง **พรหมจักร** และ **ปัญญาสชาดก** ต่างก็ได้รับอิทธิพลมาจาก **อรรถกถาชาดก** แต่เนื้อความที่ปรากฏสอดคล้องกันดังที่ได้ยกตัวอย่างมาก็ทำให้เห็นได้ว่า นอกจากลักษณะร่วมด้านรูปแบบดังที่ได้กล่าวไว้ในบทที่ 3 ข้อ 3.2 แล้ว เนื้อความในปัจจุบันวัตถุของเรื่อง **พรหมจักร** ก็ยังมีเนื้อความคล้ายคลึงกันกับชาดกบางเรื่องใน **ปัญญาสชาดก** ซึ่งเชื่อมโยงให้เห็นลักษณะร่วมบางประการของเรื่อง **พรหมจักร** และ **ปัญญาสชาดก** ในด้านรูปแบบ

5.2 ลักษณะร่วมบางประการด้านเนื้อหา

เนื้อเรื่องโดยรวมของชาดกใน**ปัญญาสชาดก**นั้นคือเรื่องราวของพระโพธิสัตว์ที่มุ่งมั่นในการบำเพ็ญบารมีต่าง ๆ ด้วยความแน่วแน่อดทนจนบรรลุตามปณิธานที่ตั้งไว้ โดยเฉพาะเรื่อง การบำเพ็ญทานบารมีซึ่งมีเป็นจำนวนมากที่สุด นอกจากนั้นก็ยังคงกล่าวถึงคุณธรรมด้านอื่น ๆ ของพระโพธิสัตว์ เช่น เรื่อง**สมุททโฆษชาดก** กล่าวถึงพระโพธิสัตว์ได้นางวิณฑุมดีเป็นชายาด้วยความวิริยะ เรื่อง**สิริวิบุลยกิตติชาดก** พระโพธิสัตว์แสดงความกตัญญูโดยการสละชีวิตแทนพระบิดา ทำให้รอดพ้นจากการถูกประหารชีวิต เป็นต้น แต่ก็มีบางเรื่องซึ่งเน้นการผจญภัยของตัวเอกมากกว่าการบำเพ็ญบารมีแม้จะมีเป็นส่วนน้อย (นิยะดา เหล่าสุนทร, 2538: 117) เมื่อผู้วิจัยได้ศึกษาเปรียบเทียบเนื้อหาใน**พรหมจักร**และ**ปัญญาสชาดก**จึงพบความคล้ายคลึงกันในบางประการ เช่น วิธีการและอานิสงส์ของการให้ทาน การมุ่งบำเพ็ญทานบารมีเพื่อบรรลุพระสัมพันธูปัญญาของพระโพธิสัตว์ ความเป็นผู้มีเมตตาของตัวละครเอก โดยผู้วิจัยจะกล่าวถึงลักษณะร่วมในด้านเนื้อหา 2 ประเด็นคือ

5.2.1 ความเชื่อเรื่องบุญกรรม

5.2.2 ลักษณะตัวละครเอก

5.2.1 ความเชื่อเรื่องบุญกรรม

ความเชื่อเรื่องบุญกรรมที่ปรากฏในเรื่อง**ปัญญาสชาดก**นั้นเป็นแนวคิดสำคัญอย่างหนึ่งที่ผู้ประพันธ์ได้สอดแทรกไว้ในเรื่อง ดังที่ปรากฏในคำนำว่า

พระเถระผู้ประพันธ์หนังสือปัญญาสชาดกนี้ได้สอดแทรกคำสอนทางพระพุทธศาสนาไว้ในชาดกต่าง ๆ เช่น คีล การบริจาคทาน และไตรลักษณ์ เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อแสดงให้เห็นแบบอย่างของบุคคลผู้ประกอบกุศลกรรมแล้วได้รับผลดีตอบแทนและโทษของอกุศลกรรม อันมีส่วนสำคัญในการสนับสนุนคำสอนเรื่องกรรมที่ให้ผลเป็นจริงตามพระบาลีพุทธพจน์ที่ว่า **กल्याณการี กल्याณปาปการี จ ปापกั** ผู้ทำกรรมดีย่อมได้รับผลดี ผู้ทำกรรมชั่วย่อมได้รับผลชั่ว

(กรมศิลปากร, 2549 ก: คำนำ)

การสอดแทรกคำสอนเรื่องกรรมไว้ใน**ปัญญาสาตก**นั้นมีอยู่แทบทุกเรื่อง ทั้งเรื่องกุศลกรรมที่ตัวละครได้กระทำและได้รับผลตอบแทนที่ดี และอกุศลกรรมที่ตัวละครทำให้ตัวละครต้องประสบวิบาก เมื่อผู้วิจัยได้ศึกษาเปรียบเทียบกับเรื่องพรหมจักรนั้น พบลักษณะร่วมบางประการดังนี้

5.2.1.1 ความเชื่อเรื่องการประกอบกุศลกรรม

ในเรื่อง**พรหมจักร**มีนิทานแสดงบุรพกรรมอยู่ 2 เรื่องที่กล่าวถึงอานิสงส์แห่งการประกอบกุศลกรรมซึ่งส่งผลให้ได้รับอานิสงส์อันประเสริฐในชาติปัจจุบันคือ 1) เหตุที่พระยาวิโรหาราชมีเครื่องทิพย์และมีฤทธิ์มาก และ 2) เหตุที่พระยาพรหมจักรได้ทิพยสมบัติและเป็นพระเจ้าภรรยาตริราชนิทานบุรพกรรมที่กล่าวถึงเหตุที่พระยาวิโรหาราชมีเครื่องทิพย์และมีฤทธิ์มาก มีเนื้อความว่าพระยาวิโรหาราชได้เกิดเป็นกฏุมพีผู้มีความเลื่อมใสในพระปัจเจกพุทธเจ้าองค์หนึ่ง จึงนิมนต์พระปัจเจกพุทธเจ้าองค์นั้นมายังเรือนของตนและจัดภัตตาหารถวาย การทำทานครั้งนั้นชายกฏุมพีได้ตั้งจิตปรารถนาขอให้ตนได้ทิพยสมบัติและมีฤทธิ์มาก ซึ่งพระปัจเจกพุทธเจ้าก็กล่าวว่ขอให้ได้ตามความปรารถนา

พระปัจเจกเจ้าก็รับนิมนต์กฏุมพีกะ แล้วจำเนียรแต่นั้นไปพายหน้า พระปัจเจกเจ้าก็มารับทานแห่งกฏุมพีทุกวันแล กฏุมพีผู้นั้นคืนที่วัดอุจตุปัจเจกทั้ง 4 เป็นทานคือว่าผ้าจีวรเป็นทานแล้ว กฏุมพีผู้นั้นก็ปรารถนา “ขอหื้อมีเตชะฤทธิ์มีพระยาปัญญาและเครื่องทิพย์บังเกิดกับตน ในอนาคตะอันจักมาพายหน้านั้น จุงมีแกผู้ข้าเทอะ” ว่าอัน

พระปัจเจกเจ้าก็อนุโมทนาเชิงทานอันนั้นว่า “อิจฺจิตฺติ ยถา มณฺนิชฺชิตฺติ” ดังนี้ “คำมักคำปรารถนาแห่งอุปาสกะมีฉันใด ก็จุงพลันสมฤทธิ์ดังคำมักนั้นเทอะ” ว่าอัน

(พรหมจักร: 123)

ชาตกที่แสดงกุศลกรรมที่ตัวละครได้กระทำไว้ในชาติก่อน ซึ่งช่วยให้ชาตินี้กลายเป็นผู้มีฤทธิ์เดช ปรากฏในชาตกเรื่อง**วิภูฏังคสุลีสราชชาตก** กล่าวถึงพ่อค้าผู้หนึ่งนามกุลภัททกุมาร วันหนึ่งได้ออกไปค้าขายที่เมืองอื่นแล้วเห็นพระพุทธรูปมีนิ้วพระหัตถ์หักไปนิ้วหนึ่ง จึงนำดินเหนียวมา

ซุ่มแซมนิ้วของพระพุทธรูปนั้น ด้วยกุศลกกรรมนี้ทำให้เมื่อกุลภททกุมารสิ้นอายุขัยจึงได้เสวยสุขบนสวรรค์ และเมื่อจุติจากสวรรค์ก็มาเกิดเป็นพระเจ้าวัฏฏังคุลี ผู้มีฤทธิ์พิเศษคือมีนิ้วทิพย์ ชี้ไปยังผู้ใดก็พ่ายแพ้พระองค์ไปสิ้น ดังที่พระเจ้าวัฏฏังคุลีราชได้ทรงกล่าวว่า

ข้าแต่ท้าวสักกเทวราช ในชาติปางก่อนนั้นข้าพเจ้าเกิดเป็นพ่อค้า มีนามว่ากุลภททพานิช ได้ไปแสวงหาทรัพย์กับพวกพ่อค้าที่มีทรัพย์ด้วยกัน ข้าพเจ้าได้ไปเห็นนิ้วพระพุทธรูปอันหักอยู่นิ้วหนึ่งเท่านั้น ก็บังเกิดมีจิตยินดีประกอบด้วยความเลื่อมใส ไม่อาจนิ่งอดทนอยู่ได้ จึงเอาดินเหนียวมาขยำกับน้ำอ้อยปั้นนิ้วพระพุทธรูปปฏิมากรนั้นให้เป็นปรกติดี ด้วยจิตอันเลื่อมใสศรัทธาโดยอนุภาพแห่งบุญได้กระทำนิ้วพระพุทธรูปปฏิมากรให้ดีเป็นปรกติเป็นห้านิ้วนั้น มาชาตินี้ข้าพเจ้าจึงได้ชำนะข้าศึกด้วยอำนาจนิ้วที่ชี้ไป

(กรรมศิลปากร, 2549 ก: 301 – 302)

นอกจากนั้น แนวคิดเรื่องการถวายทานแด่พระพุทธเจ้าและพระสงฆ์ผู้เป็นทักษิณบุคคลนี้ก็พบใน**ปัญญาสชาดก**ถึง 16 เรื่อง (อาทิตย ธีรวิชัยกุล, 2552: 129) ซึ่งปรากฏเรื่องทีกล่าวถึงการถวายภัตตาหารแด่พระปัจเจกพุทธเจ้าคือ **สิริธรรชาดก** กล่าวถึงพระโพธิสัตว์เสวยชาติเป็นเศรษฐีนามว่าสิริธรร ได้ถวายภัตตาหารแด่พระปัจเจกพุทธเจ้า จึงได้รับอานิสงส์อันประเสริฐต่าง ๆ เช่น ปราสาททอง ทิพย์โภชนาหาร เทพยดาสักการบูชา ดังทีกล่าวไว้ว่า

สิริธรรเศรษฐีนั้น ครั้นเห็นพระปัจเจกโพธิเจ้าก็ดีใจว่าเราจะได้พบพระปัจเจกโพธิ์นี้ เป็นลาภของเรายิ่งใหญ่ ท่านมาแต่ไกลหวังจะอนุเคราะห์เรา จึงถือเอาภาตใส่ภัตตาหารยกขึ้นทูลเศียรเกล้าเข้าไปสู่สำนักพระปัจเจกโพธิ์ วางสำหรับนั้นบนบาตรแล้วทำความปรารภนาว่า ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าผู้เจริญ ด้วยอำนาจผลทานของข้าพเจ้านี้ ขอให้เทพยดาและมนุษย์ทั้งหลาย จำทำสักการบูชาใหญ่แก่ข้าพเจ้า อนึ่งเล่าขอให้ข้าพเจ้าได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าองค์หนึ่งในกาลภายหน้า พระปัจเจกโพธิ์นั้นกล่าวว่า ความปรารภนาของท่านจงสำเร็จเทอญแล้วก็กล่าวพระคาถาดังนี้ว่า

อิจจิตฺ ปตฺถิตฺ ตฺยหํ

สพฺเพ ปฺนฺเรตฺตฺ สงฺกปฺปา

ชิปฺปเมว สมฺมุตฺต

จฺนฺโท ปณฺณรโส ยถา

ความว่า ความประสงค์ที่ท่านปรารถนาแล้วด้วยใจ และความปรารถนา
ที่ท่านตั้งไว้ด้วยกายและวาจา จงสำเร็จแก่ท่านโดยเร็วพลัน

สิริธรรมาดก

(กรมศิลปากร, 2549 ก: 179)

การแทรกนิทานบุรพกรรมเรื่อง เหตุที่พระยาวิโรหาราชมีเครื่องทิพย์และมีฤทธิ์มาก
นอกจากจะเป็นการอธิบายเหตุผลที่มาของตัวละครว่าเหตุใดฝ่ายอธรรมจึงมีฤทธิ์มาก และเป็นการ
เปรียบเทียบบุญบารมีของตัวละครพระโพธิสัตว์กับตัวละครปรปักษ์ดังที่ได้กล่าวไว้ในบทที่ 3
ข้อ 3.3.4. แล้ว ยังแสดงให้เห็นความเชื่อเรื่องการประกอบกุศลกรรมในอดีตชาติทำให้มีฤทธิ์มาก
หรือได้สมบัติพิเศษในชาตินี้ และแสดงอานิสงส์ของการให้ทาน นั่นคือการถวายภัตตาหารแด่
พระปัจเจกพุทธเจ้า ซึ่งเป็นการทำทานที่ทำให้ได้รับอานิสงส์มาก

นิทานบุรพกรรมอีกเรื่องหนึ่งซึ่งได้แสดงความคิดเรื่องอานิสงส์ของการให้ทานคือ เหตุที่
พระยาพรหมจักรได้ทิพยสมบัติและเป็นพระจักรพรรดิราช มีเนื้อความกล่าวถึงยุคที่พระธัมมทัสสี
สัมมาสัมพุทธเจ้าได้เกิดมาเป็นพระพุทธเจ้าในโลกนี้ พระโพธิสัตว์ได้เสวยพระชาติเป็นสิริราชกุมาร
แห่งสิริรัมมตินคร เมื่อสิริราชกุมารอายุได้ 16 ปีก็เจนจบในศิลปศาสตร์ทั้งหมด พระบิดาจึงให้
อภิเษกกับนางปภาวัตติและยกราชสมบัติให้ พระยาสิริราช ในครั้งนั้นพระยาสิริราชพร้อมด้วย
พระมเหสี พระโอรสธิดา พระอนุชา ตลอดจนพระนัดดาและพระญาติทั้งหลายได้ทำบุญโดยสร้าง
กุฏิวิหารและถวายอัฐบริขารตลอดจนเครื่องไทยทานทั้งหมดแด่พระพุทธเจ้าและภิกษุสงฆ์
ทั้งหลาย แล้วจึงได้ตั้งความปรารถนาต่อหน้าพระพุทธองค์ว่าขอให้ผลบุญนี้ทำให้พระองค์ได้ตรัสรู้
เป็นพระพุทธเจ้า และขอย่าให้พลัดพรากจากวงศาคณาญาติที่ร่วมทำบุญกันมา พระธัมมทัสสี
สัมมาสัมพุทธเจ้าได้เล็งเห็นด้วยอนาคตญาณว่า ทุกอย่างจะเป็นไปตามความปรารถนาของ
พระยาสิริราช

โล ราชชา ส่วนพระยาตนนั้นก็ประกอบด้วยสัทธิปาสาทะในศาสนา
พระพุทธเจ้า พระกัมภักไคร่สร้างยังกุฏิวิหารตั้งอัน ก็เจียรจกกับด้วยน้องแห่งตนผู้
ชื่อว่าสุมนอุปราชา แล้วก็หื้อจลองยังกุฏิวิหาร ก็อาราธนายังพระพุทธเจ้าแล้ว
อรหันตาทั้งหลาย ก็มาเทศนาธัมม์หื้อฟังแล พระยาเจ้าทั้งสองผิวเมียบและน้องแห่ง

ตนลูกยิงลูกชาย ก็พร้อมกันทัน แล้วจึงไปหาช่างไม้และช่างดินทา แล้วก็หื้อ
ใช้ได้พอแล้วก็หื้อสร้างแปลงยังกุฏิวิหาร อันมีที่ป่าไผ่แต่เวียงเท่าใด

...ถัดจากนั้นพระยาเจ้าก็หื้อไปซื้อเอาลาน ไปหื้อนักปราชญ์อาจารย์เจ้า
ทั้งหลายฝูงสลาดนั้น หื้อแต่เขียนยังธัมมปิฎกาทังสามบวรมวลแล้ว พระยาเจ้า
อันเป็นกับด้วยนางเทวีและลูกทั้งสอง และน้องผู้มีชื่อว่า สมุนราชานั้น ก็มา
ตกแต่มนดกแล้วก็พร้อมกันเร่งดาวยังเครื่องทาน เป็นต้นว่าดอกไม้เงิน ดอกไม้คำ
และช่อน้อยทุงไซยและต้นกาลพฤกษ์ 4 ต้นตั้งไว้ 4 แจ่มนดก ดอกไม้เงิน 4 ต้น
ดอกไม้คำ 4 ต้น และเคื่องปริโภคฟ้าวตาลกลล้วยอ้อยเข้าต้มเข้าหนม และโภชนะ
อาหารและจีวรธัมมปริกขารเท่าได้ 1,000 กอง... พระยาก็ไปอาราธนายังเจ้าภิกขุ
สังฆะทั้งหลายว่าได้หมื่นตน มีพระพุทธรเจ้าเป็นประธาน ก็มารับเอายังกุฏิวิหาร...
พระยาก็หยาดน้ำหมายทาน แล้วก็ตั้งคำปรารภต่อหน้าพระพุทธรเจ้าว่า “ภนุเต
ภควา ข้าแต่พระพุทธรเจ้า อิมานิ สพุพทานิ สพุพญญ ตณญญาณปฏิเวทสุส นิพ
พานปัจจุโย โหตุ เม สมิซุณตุ ดังนี้ ภนุเต ภควา ข้าแต่พระพุทธรเจ้าผู้ข้าก็หื้อยัง
วัดอุทยานมีต้นว่ากุฏิวิหารเป็นเต้ากว่าสัพพทาน แก่สัพพัญญูพระพุทธรเจ้าเป็น
ประธานกว่าภิกขุสังฆะทั้งหลาย ข้าก็ปรารถนาเอายังโลกิยสัมปัตติอันใด คือว่า
เป็นพระยาอินทร์และพระยาพรหม, พระยาจักรวัดติราช, พระยาเอกราช, พระยา
สมันตราช, และพรหมณะคบตีเสฏฐีสักอันแล อิมานิ อันว่าสัพพทานทั้งมวลทั้ง
ฝูงนี้ จุ่งเป็นปัจจัยแห่งข้าอันจักได้ตรัสรู้ประยาสัพพัญญุตญาณเป็นพระตนหนึ่ง
โปรดเอายังสัตตโลกทั้งมวล หื้อได้ข้ามจากสังสารวัฏฏทุกขสิ่งเดียวแล อันว่าลูก
และน้องแห่งข้าอย่าได้พราดเสียกัน ตราบต่อเท่าอันได้เป็นพระตรัสประยา
สัพพัญญูในอนาคตกาล อันจักมาพายนานี้เทอะ” ว่าอัน

เมื่อนั้นพระพุทธรเจ้าตนชื่อว่า ธัมมทัสสี เสิงหันด้วยอนาคตญาณะหยั่งรู้
ว่า จักสมริทธิบวรมวลแก่พระยาดังอัน ก็ทำนายยังพระยาในท่ากลางภิกขุสังฆะ
เจ้าทั้งหลายว่า “อิมสมิ ภทฺท กปุเป อยฺ พุทฺโธติ ภวิสฺสติ” ดังนี้เป็นต้นแล “ภิกขเว
ดูราภิกขุทั้งหลาย อยฺ ราชา อันว่าพระยาตนนี้จักได้เป็นพระพุทธรเจ้าตนหนึ่งชื่อว่า
โคตมะ ในภทฺทกัปปิหมื่นชะแล”

(พรหมจักร: 162 - 163)

แนวคิดเรื่องการสร้างกุฏิวิหารและถวายเป็นเครื่องอัฐบริวาร นำมาสู่การได้ทิพยสมบัติและเป็นพระยาจักรพรรดิราชนี้คล้ายคลึงกับเรื่อง*สุทัสนชาดก* ซึ่งพระโพธิสัตว์ได้เสวยชาติเป็นเศรษฐี ได้สร้างบรรณศาลาถวายเป็นที่พำนักแก่พระเถระ นอกจากนั้นยังได้บำรุงอุปฐากพระเถระโดยถวายเป็นไตรจีวรและภัตตาหารอยู่เป็นนิตย์ ด้วยอานิสงส์นี้จึงทำให้เศรษฐีได้ไปเกิดในเทวโลกเมื่อสิ้นอายุขัย และกลับมาเกิดเป็นพระเจ้าบรมจักรพรรดินามพระเจ้าสุทัสนมหาราช มีแก้ว 7 ประการ คู่บุญบารมี และมีมนุษยสมบัติบริบูรณ์ ดังที่ได้กล่าวไว้ในเรื่อง*สุทัสนชาดก*ว่า

มีคำกลางถามขึ้นมาว่า รัตน 7 ประการนี้มาจากสถานที่ใด มีคำวิเศษนาว่า จักรแก้วมาจากมหาสมุทร ช้างแก้วมาจากตระกูลช้างฉัททันต์ ม้าแก้วมาจากตระกูลม้าลาหก นางแก้วมาจากอตุรุกรูทวิป ดวงแก้วมณีมาจากวิบูลบรรพต ขุนคลังแก้วเกิดขึ้นในกุสาวดีราชธานีนั้น ขุนพลแก้วมาจากชมพูทวีป รัตน 7 ประการเหล่านี้ มาจากที่นั่น ๆ แล้วมาปรากฏในกุสาวดีราชธานีมหานคร ๙ สมบัติเหล่านี้เกิดมีขึ้นแก่พระเจ้าสุทัสนมหาราชด้วยผลกรรมอะไร ๙ ปราสาทถึงแปดหมื่นสี่พัน ปราสาทกับทั้งเรือนคลัง ได้บังเกิดมีขึ้นด้วยผลอันไหลมาจากการถวายเป็นบรรณศาลาน้อยหลังหนึ่ง ดวงแก้วมณีโชติถึงแปดหมื่นสี่พันดวงได้เกิดขึ้นด้วยอานิสงส์ที่ถวายเป็นที่ปดวหนึ่ง พระราชบุตรถึงแปดหมื่นสี่พันองค์ได้เกิดมีขึ้นด้วยอานิสงส์ที่ถวายเป็นที่อันหนึ่ง พระราชบุตรแต่ละองค์ ๆ ล้วนแก้วกล้าสามารถจะย้ายยี่เสนาของปรปักษ์ให้ย่อยยับถึงซึ่งความชนะวิเศษตลอดชมพูทวีป สรรพสิ่งทั้งปวงอย่างละแปดหมื่นสี่พัน ได้เกิดมีแก่พระเจ้าสุทัสนมหาราชนั้นด้วยอานิสงส์วิตุทานที่ได้ถวายเป็นเจ้าแต่ละสิ่ง ๆ

สุทัสนชาดก

(กรมศิลปากร, 2549 ก: 179)

ซึ่งทั้ง**พรหมจักร**และ*สุทัสนชาดก*ต่างก็คล้ายกับเรื่องใน*มหาสุทัสนสูตร* เรื่องพระเจ้าจักรพรรดิมหาสุทัสนะ ดังที่ได้กล่าวไว้ในบทที่ 3 แสดงให้เห็นถึงแนวคิดเรื่องการทำบุญซึ่งทำให้ได้เป็นพระจักรพรรดิราชที่ปรากฏร่วมกันทั้งสองเรื่อง โดยพรหมจักรอาจรับแนวคิดมาจากเรื่อง*สุทัสนชาดก* หรือทั้งสองเรื่องต่างก็รับอิทธิพลมาจาก*มหาสุทัสนสูตร*ก็เป็นได้ นอกจากนี้ แนวคิดและลักษณะการประกอบกุศลกรรมในการทำทานอย่างอื่น เช่น การถวายเป็นกุฏิและตั้งจิตอธิษฐานว่าขอให้ได้รับพรุพระโพธิญาณในภายหน้า จึงทรงได้รับพุทธพยากรณ์ ต่อมาจึงได้มาเกิด

เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ แนวคิดดังกล่าวนี้ปรากฏในเรื่อง *นรวิภูจินทานชาดก* และ *อติเทวราชชาดก* ใน *ปัญญาสาตก* เช่นกัน

จะเห็นว่านิทานบุรพกรรมที่สอดแทรกในเนื้อเรื่อง **พรหมจักร** ซึ่งกล่าวถึงการประกอบกุศลกรรมและอานิสงส์แห่งกุศลกรรมนั้นมีความสอดคล้องกับเรื่องที่ปรากฏใน *ปัญญาสาตก* ทั้งวิธีการในการบำเพ็ญทาน เช่น การถวายภัตตาหารแด่พระปัจเจกพุทธเจ้า การสร้างศาลา ถวายเครื่องอัฐบริขาร และผลแห่งการบำเพ็ญทานดังกล่าวซึ่งทำให้ตัวละครได้รับทิพยสมบัติหรือได้เป็นจักรพรรดิราช แสดงให้เห็นว่าวรรณกรรมชาดกของภาคเหนือให้ความสำคัญเรื่องการทำทานและการบำเพ็ญทานบารมีของพระโพธิสัตว์ จึงได้สอดแทรกเรื่องการทำทานลงไปในเรื่อง และกล่าวถึงอานิสงส์ของการทำทานด้วยการทำทานเช่นนี้จะให้ผลกับตัวละครเช่นใดในเรื่อง อันถือเป็นหนึ่งในลักษณะที่ปรากฏร่วมกันของเรื่อง **พรหมจักร** และ *ปัญญาสาตก* และการแทรกเรื่องพระยาวิโรหาราชทำทานลงไปในเรื่องนอกจากจะเป็นการอธิบายเรื่องฤทธิ์เดชของตัวละครพระยาวิโรหาราช ยังแสดงให้เห็นว่าการทำทานนั้นไม่ว่าผู้ใดจะเป็นผู้ทำทานก็ย่อมได้รับอานิสงส์เช่นกัน

5.2.1.2 ความเชื่อเรื่องการพลัดพรากอันเกิดจากอกุศลกรรม

ศรีศักร วัลลิโภดม กล่าวว่าการพลัดพรากของตัวละครเป็นลักษณะเด่นของนิทานชาดก โดยเฉพาะใน *ปัญญาสาตก* เพราะเป็นการสอนเรื่องบุรพกรรมอันทำให้เกิดผลสืบเนื่องมาถึงชาติปัจจุบัน เพื่อให้คนยอมรับว่าการพลัดพรากเป็นเรื่องปกติธรรมดาของมนุษย์ (ศรีศักร วัลลิโภดม 2531: 6) การพลัดพรากกันของตัวละครเอกใน *ปัญญาสาตก* จึงเกี่ยวเนื่องกับคำสอนเรื่องบุญกรรม นั่นคือการที่ตัวละครเอกทั้งสองเคยก่อกรรมไว้ในอดีตชาติ ในชาติปัจจุบันจึงต้องพลัดพรากจากกัน เช่น การพลัดพรากกันด้วยเหตุที่ร่วมกันกลั่นแกล้งสามเณรให้ตกน้ำ ดังที่ปรากฏในเรื่อง *สมุทโฆษชาดก* *สุธนุชาดก* *สังขปัตตชาดก* และ *จันทรคาชชาดก*

เรื่อง **พรหมจักร** มีเหตุการณ์สำคัญในเรื่องคือการลักพาตัวนางเอกทำให้ตัวละครเอกทั้งสองต้องพลัดพรากจากกัน โดยในเรื่อง **พรหมจักร** ได้อธิบายว่าการพลัดพรากกันของตัวละครนั้นเกิดจากบุรพกรรมที่ทั้งคู่ได้กระทำคือ การพรากนกคุ้มผัวเมียจากกัน ดังที่ปรากฏในเรื่องว่า

เถียงามแลง ชายผู้เป็นผัวก็ไปแฉ้วป่าหาไม้และหลัวมาดั่งไฟ ต้มเข้าหุง
กินเข้าแลง ก็ไปหันรงนกคุ้มอยู่ในประเทศที่หนึ่ง... ชายผู้นั้นก็ค่อยหย่องไปยับเอา
แม่กกคุ้มตัวนั้นได้แล้ว ว่าจักเอามากินกับเข้าแลงว่าอัน...

ยามนั้นหญิงผู้เป็นเมียชายผู้นั้น ก็เข้าไปเอาแม่กชุ่มตัวนั้นแล้วก็กล่าวว่า
“ดูราเจ้ากุนกตัวนี้มาหารังมันบ่หันเมียมัน ก็บินไปและเดินไปฉันนั้น เจ้าจูงเอาไป
ส่งไว้ที่เก่าเทอะ คับเอาไปส่งไว้ เจ้าก็จักได้วิบากภายนอกหน้าแล” ว่าอัน

ชายผู้เป็นผู้นั้นก็ฟังคำเมีย มันก็จูงเอาไปส่งที่เก่ามันนั้นแล ด้วยกัมม
วิบากเท่านั้นก็บ่หาย ก็มาสนองตอบหื้อเพื่อนได้มาลักเอาเมียหนีกว่า นั้นแล

(พรหมจักร: 60)

การพลัดพรากจากกันด้วยเหตุที่ทรมานสัตว์เช่นนี้ ปรากฏใน**ปัญญาสชาดก** 2 เรื่องคือ **สุกมิตตชาดก** และ**รถเสนชาดก** ใน**สุกมิตตชาดก**กล่าวถึงเหตุแห่งการพลัดพรากของพระเจ้า **สุกมิตต** พระมเหสีและกุมารว่าเป็นเพราะกรรมที่เคยร่วมกันทำให้ลูกนกประสบทุกขเวทนาใน **ชาติ**ก่อน ส่วนใน**รถเสนชาดก**กล่าวว่า ชาติก่อนนางสิบสองเคยจับลูกสุนัขไปปล่อยป่า และ เคยแทงดวงตาปลา ชาตินี้จึงถูกพ่อแม่พาไปปล่อยในป่าและถูกควักดวงตาทั้ง ดังที่ผู้วิจัยจะ ยกตัวอย่างเรื่อง**สุกมิตตชาดก**ซึ่งกล่าวถึงบุรพกรรมที่ต้องพลัดพรากกันว่า

ในที่นี้มีคำถามว่า กษัตริย์ทั้งสองต้องพลัดพรากจากกันไปอย่างนี้เพราะทำ **กรรม**อะไรไว้ มีคำแก้ว่า กษัตริย์ทั้งสองนั้นเมื่อชาติก่อนเดินไปตามมัคคันดร พวกกัน **หยุด**รับร้อน ณ ร่มรุกขแห่งหนึ่ง กุมารทั้งสองพี่น้องได้ยินเสียงลูกนกแขกเต้า **ร้อง**อยู่บนยอดไม้ อยากจะได้เอามาเล่นร้องให้วิงวอนมารดา มารดาจึงบังคับสามี **ให้**ไปจับเอามา สามีนั้นจับลูกนกแขกเต้าได้ส่งให้กุมาร กุมารเล่นแล้วได้ถอนขน **ลูก**นกแขกเต้าสามขนหลุดไป เลือดนกก็หลังไหลด้วยความทุกขเวทนา ภายหลัง **จึง**ปล่อยลูกนกแขกเต้าไว้ดังเก่า ด้วยวิบากผลเพียงเท่านี้ กษัตริย์ทั้งสองพระองค์ **ต้อง**พลัดพรากจากกันถึงห้าร้อยชาติด้วยประการฉะนี้

(กรมศิลปากร, 2549ก: 168)

การนำความเชื่อเรื่องกรรมมาใช้อธิบายเหตุแห่งการพลัดพรากกันของตัวละคร แสดง **ให้**เห็นความเชื่อเรื่องกรรมที่สอดแทรกอยู่ในวรรณกรรมชาดก กล่าวคือ อุกุศลกรรมที่ตัวละครเอก **ได้**กระทำไว้ในชาติก่อนทำให้เกิดอกุศลวิบากคือการพลัดพรากกันของตัวละครเอกในชาตินี้ **เป็น**ลักษณะสำคัญอย่างหนึ่งซึ่งปรากฏทั้งใน**ปัญญาสชาดก**และ**พรหมจักร**

อีกประการหนึ่ง อกุศลกรรมที่ตัวเองได้กระทำทั้งใน**ปัญญาสชาติก**และ**พรหมจักร** ทุกเรื่องล้วนแต่เป็นบุรพกรรมทั้งสิ้น ซึ่งสอดคล้องกับลักษณะของนิทานชาติกในท้องถื่นเหนือ กล่าวคือ ตัวละครพระโพธิสัตว์ในท้องถื่นเหนือมักจะเป็นตัวละครที่กระทำแต่ความดี เสริมสร้าง บุญบารมีในชาตินี้เป็นสำคัญ หากไม่มีกรรมในชาติก่อนเป็นอุปสรรคในเรื่อง การที่พระโพธิสัตว์ ประสบบุพกรรมในชาตินี้ย่อมไม่สมเหตุสมผล เพราะผู้ทำกรรมดีย่อมต้องได้รับแต่ผลตอบแทนที่ดี ดังที่นิยะดา (สาริกภูติ) เหล่าสุนทร กล่าวไว้ว่า

การเสนอความคิดเรื่องบุรพกรรมนี้ มักปรากฏในโครงเรื่องซับซ้อนที่มีการพลัดพรากระหว่างตัวละครฝ่ายธรรม โดยเฉพาะพระเอก นางเอก หรือ มิฉะนั้นก็จะปรากฏในตอนที่พระเอกหรือนางเอกต้องตกทุกข์ได้ยาก ด้วยเหตุว่าตัวละครเหล่านี้เป็นผู้มีจริยวัตรที่งดงาม เพียบพร้อมด้วยคุณธรรมที่ล้ำเลิศ จึงไม่สามารถจะอธิบายได้ว่า เพราะเหตุใดผู้ที่ประกอบด้วยความดี เช่นนี้จึงต้องประสบกับความทุกข์ยาก บางครั้งต้องพลัดพรากจากผู้เป็นที่รัก นอกเสียจากจะเชื่อมโยงไปยังความคิดเรื่องบุรพกรรม ซึ่งเป็นความเชื่อที่ยังลึกในพุทธศาสนิกชนชาวไทยมาช้านานจนกระทั่งทุกวันนี้

การแทรกคำสอนเรื่องบุรพกรรมนี้เป็นกลวิธีที่ชาญฉลาดที่จะโน้มน้าวจิตใจผู้อ่านผู้ฟังให้เห็นคุณค่าของการประกอบกุศลกรรมและโทษของอกุศลกรรม กล่าวคือ นอกจากผู้แต่งจะแสดงให้เห็นว่ากรรมในปัจจุบันชาติสามารถจะส่งผลต่อผู้กระทำได้แล้ว ยังได้กล่าวถึงบุรพกรรมซึ่งมีส่วนสนับสนุนหรือขัดขวางพฤติกรรมของตัวละครฝ่ายธรรมอีกด้วย แนวความคิดเรื่องบุรพกรรมนี้ มีส่วนที่จะเอื้ออำนวยต่อคำสอนในเรื่องกรรมให้เห็นจริงจังขึ้น และเป็นเหตุผลหนึ่งที่จะอธิบายถึงการพลัดพรากระหว่างตัวละครฝ่ายธรรมได้อย่างกลมกลืน และเหมาะสม

(นิยะดา สาริกภูติ, 2524: 295 – 296)

จะเห็นได้ว่าความเชื่อเรื่องบุญกรรมซึ่งเป็นส่วนสำคัญในเรื่อง**พรหมจักร** มีลักษณะร่วมบางประการกับแนวคิดเรื่องกรรมที่ปรากฏใน**ปัญญาสชาติก** ทั้งเรื่องการประกอบกุศลกรรมอันนำมาซึ่งอันนิสงส์อันประเสริฐต่าง ๆ คล้ายคลึงกับวิธีการและผลแห่งกุศลกรรมในเรื่อง**พรหมจักร**

และการนำความคิดเรื่องกฎแห่งกรรมมาอธิบายเรื่องการพลัดพรากที่เกิดจากอกุศลกรรมที่ตัวละครได้ก่อไว้ในชาติก่อน

5.2.2 ลักษณะตัวละครเอก

ลักษณะตัวละครเอกใน**ปัญญาสชาดก**นั้น นิยะดา เหล่าสุนทร กล่าวว่าในเรื่อง**ปัญญาสชาดก**มีโครงเรื่องและลักษณะเรื่องอยู่ 2 แบบ แบบแรกคือเรื่องราวของพระโพธิสัตว์ที่มุ่งเน้นการบำเพ็ญบารมี เรียกว่าโครงเรื่องแบบฉบับ ซึ่งตัวละครเอกจะมีลักษณะเป็นตัวละครในอุดมคติ ไม่ประพฤติผิดศีลธรรม แบบที่ 2 คือโครงเรื่องเรื่องผจญภัย มีเนื้อเรื่องเน้นแสดงความเก่งกล้าสามารถในการรบพุ่งของพระเอก แสดงการผจญภัยของพระเอก ไม่ได้เน้นเรื่องการทำเพ็ญบารมี มีเรื่องเช่นนี้อยู่ทั้งหมด 9 เรื่อง ได้แก่ *วรวงสชาดก* *สีหนาทชาดก* *สุวรรณสังขชาดก* *เทวันธชาดก* *สุบินชาดก* *สุวรรณวงศชาดก* *วรรณชชาดก* และ*จันทคาธชาดก* (นิยะดา เหล่าสุนทร, 2538: 117 – 130)

แม้ว่าเรื่อง**พรหมจักร**ที่มีเค้าเรื่องมาจากเรื่องรามเกียรติ์ ซึ่งเรื่องแต่เดิมจะมีลักษณะของเรื่องเป็นการผจญภัยของตัวเอก แต่ลักษณะของตัวละครพระโพธิสัตว์คือพระยาพรหมจักรกลับมีลักษณะคล้ายคลึงกับตัวละครในโครงเรื่องแบบฉบับมากกว่า ดังที่ได้กล่าวไว้ในบทที่ 3 ข้อ 3.3.4. เรื่องตัวละครเอกว่า ตัวละครเอกในเรื่องคือพระยาพรหมจักรได้มีการปรับเปลี่ยนเหตุการณ์ในบางตอนเพื่อให้ตัวละครพระรามไม่กระทำผิดศีลธรรม เช่น การปรับเปลี่ยนเรื่องราวตอนที่ต้องสังหารตัวละครอื่นเพื่อเลี้ยงมิให้พระโพธิสัตว์ก่อกรรม ซึ่งรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นอื่น ๆ ไม่มีฉบับใดเลยที่เปลี่ยนตอนดังกล่าวให้ผิดแปลกไปจากความคุ้นเคยของผู้อ่านหรือผู้ฟังดังที่ได้กล่าวไว้ในบทที่ 4 และการเน้นเรื่องการทำเพ็ญบารมีโดยเฉพาะการทำเพ็ญทานบารมี ซึ่งปรากฏในเนื้อหาตอนที่ 9 -10 ที่กล่าวถึงการบำเพ็ญทานบารมีของพระยาพรหมจักร ตลอดจนการเพิ่มเรื่องราวบางตอนเข้ามาซึ่งไม่มีในรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นฉบับอื่นเพื่อแสดงให้เห็นความเมตตาของพระโพธิสัตว์ ซึ่งเมื่อผู้วิจัยได้ศึกษาตัวละครเอกในเรื่อง**พรหมจักร**เปรียบเทียบกับตัวละครเอกใน**ปัญญาสชาดก**พบว่า มีลักษณะร่วมกันดังต่อไปนี้

(1) พระโพธิสัตว์เป็นผู้ฝึกฝนในการทำทาน โดยมีเป้าหมายคือการบรรลุพระสัมพันธญาณ

เรื่องราวในตอนท้ายของ**พรหมจักร**กล่าวถึงการบำเพ็ญทานบารมีของพระยาพรหมจักร โดยการตั้งโรงงานและบริจาคทานโดยมีจุดมุ่งหมายคือการได้บรรลุพระสัมพันธญาณ โดยไม่สนใจในโลกียสมบัติ ลักษณะพระโพธิสัตว์เป็นผู้ฝึกฝนในการทำทาน โดยมีเป้าหมายคือการบรรลุ

พระสัพพัญญุตญาณนี้เป็นลักษณะตัวละครที่ปรากฏมากในปัญญาสาตก ดังที่ อาทิตยชีรณิขย์กุล กล่าวไว้ในปัญญาสาตกจำนวน 61 เรื่อง มีชาตกที่มีทานและทานบารมีเป็นแนวคิดสำคัญ 29 เรื่อง และการบำเพ็ญทานบารมีของพระโพธิสัตว์ก็ล้วนแต่มีเป้าหมายอยู่ที่การบรรลุพระสัพพัญญุตญาณในภายหน้า (อาทิตยชีรณิขย์กุล, 2552: 103) ดังที่ปรากฏในการตั้งจิตอธิษฐานเมื่อจะบำเพ็ญทานบารมีของพระโพธิสัตว์ ยกตัวอย่างเช่น มหาสุรเสนชาตก กล่าวถึงพระโพธิสัตว์ได้ช่วยชาติเป็นพระเจ้ามหาสุรเสน ได้ทรงสละเศียรแก่พระอินทร์ที่แปลงเป็นพราหมณ์ศีรษะขาดมาขอพระเศียร ก่อนที่พระองค์จะตัดพระเศียรตนเองก็ได้ตั้งประกาศแก่เทวดาทั้งหลายว่า ขอให้เทวดาเป็นประจักษ์พยาน ในการบริจาคทานครั้งนี้พระองค์ไม่มุ่งหวังในสมบัติอื่นใดทั้งสิ้นนอกจากพระสัพพัญญุตญาณ ดังที่ปรากฏในเรื่องว่า

ขณะนั้นพระองค์ทรงหยิบพระขรรค์มา เริ่มจะปลงพระเศียรของพระองค์ แล้วเป็นพระพักตร์ขึ้นสู่อากาศประกาศว่า ขอหมู่เทวดาเจ้าทั้งหลายจงเล็งดูการบริจาคทานของข้าพเจ้า จักรวัตติสมบัติ ฌกามาวจรสมบัติ พรหมสมบัติ บัจเจกพุทธสมบัติ ข้าพเจ้าไม่ขอปรารถนาด้วยการบริจาคทานนี้ ขอแต่จงเป็นบัจจัยแห่งพระสัพพัญญุตญาณ อันทำประโยชน์ให้แก่สรรพโลกได้ฉะนี้

มหาสุรเสนชาตก

(กรมศิลปากร, 2549 ก: 218 - 219)

สอดคล้องกับความมุ่งหมายของพระยาพรหมจักรที่ได้ตั้งจิตอธิษฐานเมื่อบำเพ็ญทานบารมีว่าไม่ปรารถนาโลกียสมบัติ มุ่งแต่พระสัพพัญญุตญาณเท่านั้น

เจ้าก็หื้อทานแล้ว ก็ปรารถนาเอายังโลกียสมบัติสังสกอันแล เจ้าก็เท่าปรารถนาเอายังประยาสัพพัญญุตญาณสิ่งเดียวแล แม่นว่านางอัคคมเหสีเทวีทั้ง 2 ก็สาธุอนุโมทนาทานกับด้วยพระยาจักรวัตติ ตนเป็นเจ้าสามีกาตนประเสริญ นางก็ปรารถนาติดตามเจ้าตราบต่อเท่าถึงนิพพานก็มีแล บ่เท่าแต่นั้น พระยาจักรวัตติราชก็สละเข้าของ หื้อเป็นทานแก่ท้าวพระยา เสนาอามาจและคนทั้งหลายทุกวันบ่ขาดสายแล บ่เท่าแต่นั้น เจ้าก็หื้อนางทั้งสองเอาผ้าทิพแต่ต้นกาล พกษทิพ มาหีบเป็นจิวรหื้อเป็นทานแก่เจ้าสมณะพราหมณ์ทั้งหลาย และหื้อ

เข้าน้ำโภชนาอาหาร เสนาสนะคิลานปัจฉัยเป็นทาน แก่สมณะพราหมณ์ทั้งหลาย
ทุกเมื่อปชาดสายแล

(พรมจักร: 160)

ลักษณะของพระโพธิสัตว์ผู้ฝึกฝนในการทำทาน โดยไม่ปรารถนาโลกียสมบัติ มีเป้าหมายคือการบรรลุพระสัพพัญญุตญาณที่ปรากฏร่วมกันในเรื่องจำนวนมากใน**ปัญญาสชาดก**และเรื่อง**พรมจักร**นี้แสดงให้เห็นว่า วรรณกรรมชาดกในท้องถิ่นเหนือนั้นนิยมสร้างให้ตัวละครพระโพธิสัตว์เป็นผู้ฝึกฝนในการทำทาน ทำให้ผู้ฟังหรือผู้อ่านเกิดความศรัทธาในพระโพธิสัตว์ผู้ยอมเสียสละทุกอย่างเพื่อการบรรลุพระโพธิญาณและนำพาสรรพสัตว์ให้พ้นจากสังสารวัฏ นอกจากนี้ยังเป็นการเชิดชูคุณค่าของพระโพธิญาณว่ามีคุณค่าสูงสุดเหนือสิ่งอื่นใดด้วย ดังที่อาทิตย ธีรวัฒนศัพท์กุล กล่าวว่

...การที่พระโพธิสัตว์เป็นแบบอย่างของการให้ทานโดยการให้ที่ยิ่งเกินเป็นการสร้างแรงบันดาลใจให้เกิดความศรัทธาในการให้ การเสียสละ และความศรัทธากล้าหาญในพระพุทธเจ้าที่ทรงบำเพ็ญบารมีอย่างอุกฤษฏ์ด้วยความยากลำบาก ด้วยจิตใจที่กล้าหาญมั่นคง ด้วยความกรุณาหวังจะเปลื้องสรรพสัตว์ออกจากสังสารวัฏทุกข์ ดังจะสังเกตได้จากปัจจุบันวัตถุที่มักจะเป็นการที่พระภิกษุสนทนากันเรื่องทานบารมีอันยิ่งใหญ่ หรือความเป็นผู้ไม่อिमในทานของพระพุทธเจ้า

การให้ที่ยิ่งเกินด้วยการบริจาคทุกสิ่งทุกอย่างเพื่อพระโพธิญาณ โดยไม่หวั่นไหว ไม่ย่อท้อ เท่ากับเป็นการเชิดชูคุณค่าของพระโพธิญาณ คือการตรัสรู้เพื่อประโยชน์ของสรรพสัตว์ไว้เหนือสิ่งอื่นใด

(อาทิตย ธีรวัฒนศัพท์กุล, 2552: 150)

การบำเพ็ญทานบารมีเพื่อมุ่งที่จะบรรลุพระสัพพัญญุตญาณของพระยาพรมจักรนี้ยังมีข้อเปรียบเทียบกับตัวละครปรปักษ์คือพระยาวิโรหาราชที่ได้บำเพ็ญทานในอดีตชาติเช่นกัน แต่พระยาวิโรหาราชกลับมุ่งหมายในโลกียสมบัติคือทิพยสมบัติและฤทธิ์เดช ซึ่งในที่สุดก็เสื่อมสลายไป ยิ่งช่วยขับเน้นให้การบำเพ็ญทานเพื่อการบรรลุพระสัพพัญญุตญาณของพระยาพรมจักรเป็นแบบอย่างเพื่อสอนและสร้างศรัทธาในการทำทาน ทำให้ศาสนิกชนเกิดความศรัทธา

ในพระโพธิสัตว์ผู้มุ่งมั่นบำเพ็ญทานบารมีเพื่อสั่งสมเป็นปัจจัยให้บรรลุเป้าหมายสูงสุดคือ พระโพธิญาณ ดังที่ได้กล่าวไว้ในบทที่ 3

(2) พระโพธิสัตว์เป็นผู้มีความเมตตา สั่งสอนผู้หลงผิดให้กลับใจ

ลักษณะของพระโพธิสัตว์ผู้มีความเมตตาทุกรุ่นนี้มีปรากฏในบางเรื่องของ**ปัญญาสชาดก** เช่น ใน**สิทธิสารชาดก** พระโพธิสัตว์ให้อภัยแม้แต่ผู้ที่มุ่งจะฆ่าตน **สมุททโฆษชาดก** และ**จันทรชาดก** พระโพธิสัตว์ทรงใช้ของวิเศษของตนช่วยชีวิตผู้อื่นและรักษาผู้ที่ตกทุกข์ได้ยาก **วนาวนชาดก** กล่าวถึงพระโพธิสัตว์เสวยชาติเป็นวนาวนกุมารตกลงไปในเหว ทรมานด้วยความหิวโหย แต่เมื่อ เทวดาลองใจโดยแปลงเป็นกระต่ายวิ่งมาล้มลงตรงหน้า พระองค์ก็กลับปล่อยกระต่ายไปโดยไม่ทำอันตรายใด ๆ แสดงให้เห็นถึงความเมตตาอย่างสูงของพระโพธิสัตว์ (เอื้อนทิพย์ พีระเสถียร, 2529: 167 – 168) ดังที่นิยะดา เหล่าสุนทร กล่าวว่าตัวละครพระโพธิสัตว์ส่วนมากใน**ปัญญาสชาดก**นั้น เป็นผู้มีความเมตตาต่อสรรพสัตว์แม้แต่กับศัตรู หากศัตรูจะพินาศก็เพราะถูกสิ่งศักดิ์สิทธิ์ลงโทษ ดังที่กล่าวไว้ว่า

การลงโทษตัวละครฝ่ายอธรรมในโครงเรื่องแบบฉบับนั้นไม่ปรากฏบ่อยนัก เพราะหลังจากที่ตัวละครฝ่ายอธรรมได้ฟังโอวาทของพระเอก ก็กลับใจหันมาประพฤติแต่ความดีงามสืบไป ดังเช่น ชันตารักษ์ใน**สุธนูชาดก** หรือถ้าจะมีการลงโทษก็จะเป็นหน้าที่ของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ดังเช่นใน**สิริวิบุลยกิตติชาดก** พระราชาผู้เป็นพาลถูกแผ่นดินสูบเพราะมีจิตประทุษร้ายมุ่งล้างผลาญพระเอก การที่พระเอกไม่มีความเกี่ยวข้องกับการลงโทษนี้อธิบายได้ว่า เป็นเพราะพระเอกเป็น ผู้มีคุณธรรมล้ำเลิศ มีความเมตตา กรุณาต่อสรรพสัตว์โดยไม่เลือกหน้า แม้แต่ศัตรูก็ตาม

(นิยะดา เหล่าสุนทร, 2538: 125)

ลักษณะพระโพธิสัตว์ซึ่งมีเมตตา ให้อภัยแม้แต่ผู้ที่มุ่งจะฆ่าตน ในเรื่อง**พรหมจักร** นั้นนอกจากจะแสดงไว้โดยการเลี้ยงมิให้พระยาพรหมจักรฆ่าตัวละครอื่นโดยปรับเปลี่ยนบางตอนให้ตัวละครเสียชีวิตเอง หรือให้ผู้อื่นเป็นผู้ลงมือสังหาร ดังที่ได้กล่าวรายละเอียดไว้ในบทที่ 3 แล้ว ยังมีอีกตอนหนึ่งใน**พรหมจักร**ที่แสดงถึงความเมตตาของพระโพธิสัตว์คือ ตอนพระยาพรหมจักรรบกับ

ยักษ์และได้แก้วทิพพจักขุ ซึ่งตอนนี้มีคความน่าสนใจคือ นอกจากพระยาพรหมจักรจะให้ภัยยักษ์ที่มุ่งจะฆ่าตนแล้ว ยังได้สั่งสอนให้ยักษ์ผู้หลงผิดกลับตัวกลับใจอีกด้วย

การสั่งสอนผู้หลงผิดให้กลับใจด้วยธรรมะ ปรากฏอยู่ในบางเรื่องใน **ปัญญาสชาดก** อาทิ **สุธนูชาดก ปาจิตตกุมารชาดก เทวันธชาดก วนาวนชาดก** ยกตัวอย่างเช่นเรื่องวนาวนชาดก กล่าวถึงพระโพธิสัตว์เสวยชาติเป็นวนาวนกุมาร ได้ออกตามหาพระราชาบิดาและพระราชมารดาที่พลัดพรากกันไปจนหลงเข้าไปในสระโบกขรณีของยักษ์ ยักษ์จึงจับพระโพธิสัตว์หมายจะเคี้ยวกิน พระโพธิสัตว์จึงถามว่ายักษ์มีสิทธิอันใดจะกินผู้คนได้ ยักษ์จึงตอบว่าทำวฤเวระเป็นผู้อนุญาตตนเว้นแต่ผู้ใดซึ่งรู้จักกรรมและอกรรมจึงจะรอดพ้นจากการเป็นอาหาร พระโพธิสัตว์จึงแสดงธรรมจนยักษ์กลับใจ ไม่กินสิ่งมีชีวิตอีกต่อไป ดังที่ปรากฏในเรื่องว่า

ฝ่ายกาลยักษ์แลเห็นพระโพธิสัตว์ราชกุมารนั้น มีรูปร่างยิ่งและมีผิวดังทองคำ ควรเป็นที่นำมาซึ่งความเลื่อมใส ทั้งประกอบด้วยวัยกำลังหนุ่มน้อย ก็เกิดความรักใคร่ในพระโพธิสัตว์ราชกุมารนั้น จึงมีวาจาว่า ดูกรรมาณพ ตัวท่านกำลังหนุ่มน้อย ท่านต้องเป็นภักษาหารของเรา...ดูกรรมาณพ ทำวฤเวระราชได้อนุญาตเราไว้ว่า ถ้าผู้ใดรู้จักกรรมและอกรรม ผู้นั้นไม่เป็นภักษาหารของเรา...ดูกรยักษ์ เรา รู้จักกรรมและอกรรมอยู่ เราไม่ใช่ภักษาหารของท่าน ดูกรรมาณพ หากท่านรู้ท่านจงกล่าวให้เราฟัง...

ในลำดับนั้น พระโพธิสัตว์ราชกุมารก็ขึ้นนั่งบนธรรมาสน์ ให้ยักษ์นั้นสมาทานศีลห้าแล้ว เมื่อจะแสดงธรรมด้วยพุทธลีลาศ คือตามอย่างธรรมเนียมของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย จึงกล่าวเตือนว่า ดูกรยักษ์ ท่านจงเงี่ยโสตลงสดับธรรมในกาลนี้ แล้วจึงกล่าวพระคาถาทิ้งสามว่า

ธมฺโม กุสโล เจว	อธมฺโม อกุสโล จ
อุโภ น สมวิปากิโน	ธมฺโม จ สคฺคมฺเปติ
อธมฺโม นิริยํ เนติ	ปณฺทิตโต หิ วิชานิย
ธมฺโม อนาวิโล เจว	มณฺธิไซฺติ ยถา รุจิ
อธมฺโม อสุจิกิโป	คามสุกโร วิย จ
ธมฺโม มฺนีหิ ปสฺสฺฐิฏฺฐ	อธมฺโม วิญญฺหิ ครหิต๑

ความว่า ธรรมได้แก่ธรรมที่เป็นกุศล อธรรมได้แก่ธรรมที่เป็นอกุศล ธรรมที่เป็นกุศลและธรรมที่เป็นอกุศลทั้งสองนี้ มีวิบากผลไม่เสมอกัน ธรรมที่เป็นกุศลย่อมให้สัตว์ถึงสุคติสวรรค์ ธรรมที่เป็นอกุศลย่อมนำสัตว์ไปสู่นรก ผู้ที่เป็นบัณฑิตรู้

ชัดแล้วอย่างนี้เทียว อนึ่งธรรมเป็นของบริสุทธิ์ใสสะอาด เปรียบดังแก้วมณีโชติที่มี
รัศมีรุ่งเรือง ส่วนธรรมเป็นของเศร้าหมองไม่สะอาดเปรียบดุจสุกรในบ้าน ธรรม
เป็นสิ่งที่นักปราชญ์ทั้งหลายสรรเสริญ ส่วนธรรมเป็นสิ่งที่นักปราชญ์ทั้งหลายติ
เตียน

เออ มหาสตุเต เมื่อพระยามหาสัตว์แสดงธรรมเทศนาอยู่อย่างนี้ สองสามี
ภรรยาคือกาลยักษและนางกาลยักษนี่ก็ซ้องสาธุการ ขณะนั้น กาลยักษจึงถอด
เขี้ยวแก้วมณีออกบูชาธรรม แล้วจึงกล่าวว่า คุณรทนามผู้เป็นสัตตบุรุษ จำเดิมแต่นี้
ไป ข้าพเจ้าจะไม่กลืนกินสัตว์ที่มีชีวิตอีกต่อไป

วนาวนชาดก

(กรมศิลปากร, 2549 ข: 14 - 15)

การแสดงความเมตตากรุณาและการสั่งสอนผู้กระทำผิดให้กลับใจดังกล่าวนี้นี้คล้ายคลึงกับ
ตอนพระยาพรหมจักรรบกับยักษ์และได้แก้วทิพพจักขุ ซึ่งกล่าวถึงพระยาพรหมจักรรบยักษ์
ระหว่างที่ออกตามหานางรัตนสีดา แม้ยักษ์หมายจะเอาชีวิต แต่พระองค์ก็เพียงแค่แสดงฤทธิ์
เพื่อให้ยักษ์เกิดความเกรงกลัว แล้วจึงสั่งสอนให้ยักษ์กลับใจ ดังที่ปรากฏในเรื่องพรหมจักรว่า

ตั้งจากรูมานี้ โภธิสัตว์เจ้าเกิดมาปางนั้น ก็ประกอบไปด้วยเดชะกำลังได้
เท่าช้างพรายสาร 700 ตัวแล ตั้งว่าจักตีหื้อมันเป็นกระจวนไปก็ได้ แม่นจักตัด
หัวมันหื้อเป็น 7 บั้ง 7 ท่อน ก็ได้ เท่าว่าโภธิสัตว์เจ้ามีมหากรุณามา บ่มักใคร่ฆ่า
(ฆ่า) หื้อมันตาย ก็เท่าคำรามหื้อมันอ่อนยอบแล้วกล่าวว่า “ดูรายักษ์ร้าย กูจักยิง
มึงหื้อขาดด้วยปืนธนู กูจักชักลากดาบแก้วฟันหัวมึงเสีย ตามตั้งฤทธิกูชะแล กูก็
บไว้ชีวิตมึงตัวร้ายนักแล” ว่าอัน

ยักษ์ตัวนั้นมันก็กลัวตายนัก เหตุว่าจักทำวงดิงตนก็บได้ ก็จึงมีคำไหว้ขอ
ชีวิตซึ่งพระโภธิสัตว์เจ้าว่า “ข้าแต่เจ้าตนมีบุญและเดชะฤทธิอันมาก ขอเจ้ากูจ้ง
ไว้ชีวิตแก่ข้าแต่เทอะ ค้นว่ามหาราชาเจ้าแลไว้ชีวิตแก่ข้าตั้งอัน ข้าก็จักบูชาคุณเจ้า
กูชะแล” ว่าอัน...

โภธิสัตว์เจ้าก็ฉนเข้าแล้วก็หื้อคำสอนแก่ยักษ์ผู้นั้นว่า “ดูรามหายักษ์ แต่
กาลนี้ไปพายหน้า ท่านอย่าได้กะทำอันหยาบช้ากล้าแข็ง และกะทำร้ายแก่ท่าน

ผู้อื่น คือว่า ข้า (ฆ่า) สัตต์ัดชีวิตแก่ท่านและสัตว์ทั้งหลายเทอะ ท่านจงเลี้ยงชีวิต
ด้วยอันชอบเทอะ” ว่าอันหันแล

(พรหมจักร: 49 - 50)

เนื้อหาในตอนพระยาพรหมจักรรบกับยักษ์และได้แก้วทิพจักขุนี้ ผู้วิจัยพบว่าเป็นตอนที่
เพิ่มเข้ามาในเรื่องพรหมจักร เนื่องจากไม่พบในรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นอื่น ๆ จึงอาจกล่าวได้ว่า
ตอนนี้เพิ่มเข้ามาเพื่อแสดงความเมตตาของพระโพธิสัตว์คือพระยาพรหมจักรที่ให้ภัยได้แม้แต่ผู้ที่
มุ่งหมายจะเอาชีวิตตน และยังช่วยสั่งสอนให้ตัวละครได้กลับตัวกลับใจ ลักษณะที่ปรากฏร่วมกัน
ของเรื่องใน **ปัญญาสชาดก** และเรื่อง **พรหมจักร** ข้อนี้แสดงให้เห็นถึงความนิยมในการสร้างตัว
ละครพระโพธิสัตว์เป็นผู้มีความเมตตาต่อสรรพสัตว์ และช่วยสั่งสอนผู้หลงผิดให้กลับใจ อันจะทำให้
ให้ผู้ฟังหรือผู้อ่านเกิดความศรัทธาและยกย่องพระโพธิสัตว์ผู้เปี่ยมด้วยความเมตตาคุณา

(3) การออกเดินทางเพื่อตามหานางคુંบุญ

เรื่อง **พรหมจักร** กล่าวถึงมูลเหตุการออกเดินทางของพระยาพรหมจักรคล้ายคลึงกับ
เรื่องราวบางเรื่องใน **ปัญญาสชาดก** กล่าวคือ มูลเหตุที่พระรามออกเดินทางในเรื่องทศรถชาดกและ
เรื่องรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 กล่าวถึงมูลเหตุที่พระรามต้องออกเดินทางว่าเป็นเพราะนางไภยกษี
(นางไภยกษี) ทูลขอราชสมบัติให้ลูกชายของตน พระรามจึงต้องออกไปอยู่ป่า แต่ในเรื่อง
พรหมจักร นั้นกล่าวถึงมูลเหตุที่ท้าวพรหมจักร (พระราม) ออกเดินทางว่า คืบหนึ่งพระยาพรหมจักร
ฝันว่าพระองค์เสด็จประพาสป่าและได้นางเทพธิดาองค์หนึ่งเป็นชายา แล้ววิทายาธคนหนึ่งก็มา
ลักพาเอานางเหาะหนีไป เมื่อพระองค์ตื่นจึงรู้ได้ด้วยปัญญาว่านิมิตฝันนี้บอกว่าจะได้นาง
ผู้ซึ่งเคยทำบุญร่วมกันมาแต่บุรพชาติมาเป็นอัศวินเหาะ ท้าวพรหมจักรคิดที่จะออกติดตามหานาง
จึงลาพระบิดามารดาและฝากบ้านเมืองไว้กับท้าวธรรมจักร แล้วออกเดินทางเพื่อตามหานางคુંบุญ
ดังที่ปรากฏในเรื่องว่า

เอกรตุติยา ยังมีในคืบหนึ่ง พระยาพรหมจักรตนนั้นก็นอนเหนืออาสนา
อันมีศรีสวัสดิ์ก็ได้ยังนิมิตฝันว่า “ตนแห่งเจ้าเสด็จออกจากปราสาทนิเวศแห่งตน
ไปจะเดินแคว่ล่าไปมาในป่ากว้างกลางเทศท้องดงรี อันมีหมู่ไม้อันฝั่งเป็นดอก
บานงามหลายสิ่ง หอมระยิบนานา พระยาภิรมย์หันแม่ น้ำอันใสงามและมีกลิ่นอัน
คันระหอม ฝันว่าตนเจ้าลงไปอาบน้ำในสระที่หอหายร้อนกระหายใจที่อรจะจับไป อัน

ว่าสระอันนั้นดาสะเต็มไปด้วยดอกบัวทั้งหลายมีวิวัฒนะ 5 จำพวก คือว่าดอกพ้าน ดอกจักร ดอกนิลบุล และดอกผักตบเทศ อันวิเศษหอมเนื่อง ผันว่าเด็ดเอาดอกไม้ทั้งหลายอันหอมมาตัดทรงในหูทั้ง 2 อันว่าละอองไภสรดอกไม้ นั้น ก็หล่นตกเหนืออกแห่งตนเจ้าว่าอัน เมื่อนั้นท้าวก็ผันว่าได้กอดชมนางเทพไว้ ได้เป็นแก้วเม็ยขวัญ แขนบข้างเทียมตน ผันว่าพระยารัตนหนึ่ง ก็สยงมาลักเอานางเหินกว่าหนีไปไกล พรากเจ้า นางหน่อหน้าหายไป” เจ้าก็ตกใจสะดุ้งตื่นคันขึ้นแล้วความฝัน ก็รู้แจ้ง ด้วยพระยาแห่งตนว่า “นิมิตรผันอันภูหากผันนี้ ยังจักได้นางผู้หนึ่งมาเป็นอัคคชทายา เทวีผู้มีบุญ หากได้สร้างสมกับกันแต่ปุพพชาติหลังมาบ่คลาดแต่ดีหลีแล เท่าว่าจัก ปองเอามา พายหน้าหากแดนได้สมาคมแท้ชะแล” ว่าอันฉันนี้ เจ้าก็มีใจข้องอยู่ชู้ วันยามเจ้าก็มีความมักใคร่ไปแคว่แสวงหาขังนางเทพไว้ หื้อได้รู้ข่าวว่ายังมี จึงเมื่อ ให้อักราบิธาขทำวปีตามีวาจาไซกล่าววว่า “เทวะ ข้าแแต่มหาธาชะเป็นเจ้า ข้า ลูกเต่าก็ได้เห็นยังนิมิตรอันหลากได้นางนาฏให้ผู้หนึ่งมา เป็นอัคคมเสีตนยคยั้ง ข้า ขอพระปีตาเจ้าปลงวาง หื้อข้าได้รู้ห้วงหนทาง ข้าจักไปหานางงามเม็ยแก้วแก่นไ้ ยอดสยใจ หื้อได้เส็ยความมักแห่งข้าเทอะ คันว่าข้าไปได้นางแล้ว ก็จักเซ็ยมา รอด ได้ชมยอดจอมขวัญ หันหน้าพ่อและแม่ทั้งสองชะแล” ว่าอัน

(พรหมจักร: 38)

การออกเดินทางด้วยเหตุผลเรื่องการตามหานางคู้บุญนี้ คล้ายกับเรื่องราวใน **ปัญญาสชาดก** บางเรื่อง เช่น **สมุททโฆสชาดก ปาจิตตกุมารชาดก เทวันธกุมารชาดก สุบินชาดก** (เอื้อนทิพย์ พีระเสถียร, 2529: 165) ยกตัวอย่างเช่น **สมุททโฆสชาดก** ในปัญญาสชาดกที่กล่าวว่า พระโพธิสัตว์ผู้เสวยราชย์เป็นสมุททโฆสกุมาร ได้ยินเรื่องของนางวินทุมดีว่าเป็นราชธิดาผู้งดงาม แห่งรัมมบุรนคร ก็ทรงปรารถนาจะได้เป็นคู่ครองกับนาง จึงทูลลาพระราชบิดามารดาเพื่อออกตามหานางวินทุมดี

...รุ่งเช้าจึงเสด็จเข้าไปเฝ้าพระราชบิดามารดากราบทูลคดีนั้นให้ทรง

ทราบ แล้วกราบทูลลาเพื่อจะเสด็จไปดูพระราชธิดาด้วยพระศากาว่า

อาปุจฉามิ ตูว์ ตาต

คจฉามิ ปุรมุตตม

โอกาสึ ยทิ ลภามิ

คจฉามิ มยหํ ปุริ

สิริสีหนรคุดโต

ราชา ตสฺส ปน ธิดา

อโนปมาปี ลกขณา

สทิสสา เทวกถญญาหิ

ทฏฐุมิจฺจามิ ตํ สฺภํ

ความว่า ข้าแต่พระชนกชนนี ข้าพระองค์จะขอถวายบังคมลาไปสู่นครอัน
อุดม ซึ่งมีนามว่ารัมมบุรี ถ้าข้าพระองค์ได้โอกาสแล้วก็จะไปยังเมืองรัมมบุรี ก็แล
เมืองนั้น พระราชาทรงนามว่าสิริสีหนรคุดเป็นอธิบดีครองอาณาจักร ธิดาของ
พระราชานั้นมีลักษณะหาผู้ใดเปรียบมิได้ งามประดุจดั่งว่านางเทพอัปสรกัญญา
ข้าพระองค์ปรารถนาจะไปเห็นนางงามนั้น พระพุทธเจ้าข้า

สมุทฺทโฆสชาตก

(กรมศิลปากร, 2549 ก: 45)

การออกเดินทางของพระยาพรหมจักรในเรื่อง **พรหมจักร** ซึ่งปรับเปลี่ยนจากความขัดแย้ง
ในราชสำนักเป็นเรื่องของการตามหานางคۇบญู ส่วนหนึ่งอาจเป็นเพราะในเรื่องมีตัวละครน้อย คือ
มีตัวละครเพียงพรหมจักรและรัมมจักรซึ่งเป็นพี่น้องคۇบญู การจะให้ทั้งสองมีความขัดแย้ง
ก็ย่อมไม่สมเหตุสมผล จึงแสดงเหตุผลในการออกเดินทางของพระรามเป็นการตามหานางคۇบญู
เหมือนในเรื่อง **สมุทฺทโฆสชาตก** และเรื่องอื่น ๆ แทน ดังที่ปรากฏในตอน พระยาพรหมจักร
ออกตามหานางคۇบญู แสดงให้เห็นถึงการสอดแทรกเหตุผลในเรื่องที่มีลักษณะคล้ายคลึงกัน

จะเห็นได้ว่าลักษณะตัวละครเอกคือพระโพธิสัตว์ที่ปรากฏในเรื่อง **พรหมจักร** นอกจาก
จะมีการปรับเปลี่ยนบางตอนเพื่อเลี่ยงมิให้พระโพธิสัตว์ก่อกรรมดังที่ได้กล่าวอธิบายไว้ในบทที่ 3
แล้ว ยังมีการเน้นเรื่องการทำเพ็ญทานบารมีและความเมตตาของพระโพธิสัตว์ ซึ่งสอดคล้องกับ
ลักษณะตัวละครจำนวนหนึ่งใน **ปัญญาสชาตก** โดยเฉพาะเมื่อพิจารณาจากเนื้อความที่ปรากฏใน
เรื่องพรหมจักรนั้น จะเห็นว่ามีความคล้ายคลึงกับเนื้อความที่ปรากฏในเรื่อง **ปัญญาสชาตก** เช่น
การตั้งจิตมั่นในการบรรลุพระสัมพัญญุตญาณ การแสดงความเมตตาต่อผู้มั่งร่ำรวย หรือในตอนที่มี
เนื้อความต่างจากรามเกียรติ์ฉบับอื่น เช่นในตอนการออกตามหานางคۇบญู ก็มีเนื้อหาใกล้เคียงกับ
บางเรื่องใน **ปัญญาสชาตก** ลักษณะร่วมที่ปรากฏจึงแสดงให้เห็นถึงความนิยมหรือความคิด
ที่มีร่วมกันบางประการของชาตกท้องถิ่นล้านนาในการสร้างตัวละครพระโพธิสัตว์

กล่าวโดยสรุป **พรหมจักร**และ**ปัญญาสชาติ**ก็มีลักษณะร่วมทางด้านรูปแบบและเนื้อหา บางประการ ลักษณะร่วมด้านรูปแบบนั้นคือการใช้รูปแบบการประพันธ์ซึ่งประกอบด้วย ปัจจุบันวัตถุ อดีตวัตถุ คาถา และสโมธาน การใช้รูปแบบการประพันธ์ดังกล่าวก็เพื่อที่จะเชื่อมโยง เรื่องรามเกียรติ์ให้กลายเป็นเรื่องชาดกอย่างสมจริง โดยในส่วนของปัจจุบันวัตถุ เมื่อเปรียบเทียบ เนื้อความก็พบว่า มีลักษณะคล้ายคลึงกับชาดกใน**ปัญญาสชาติ**บางเรื่อง

ลักษณะร่วมด้านเนื้อหา เรื่อง**พรหมจักร**และ**ปัญญาสชาติ**ต่างก็แทรกความเชื่อ เรื่องบุญกรรมเป็นคำสอนสำคัญในเรื่อง โดยกล่าวถึงการประกอบกุศลกรรมโดยเฉพาะการทำทาน และอานิสงส์ของทานที่คล้ายคลึงกัน ขณะเดียวกันก็ได้ใช้ผลแห่งอกุศลกรรมในอดีตชาติมาอธิบาย การพลัดพรากของตัวละครในเรื่องเช่นกัน

ตัวละครเอกผู้มีจริยาวัตรดีงาม มุ่งบำเพ็ญทานบารมีเพื่อบรรลुพระสัมพันธูปัญญา มีความเมตตากรุณาอย่างสูงต่อสรรพสัตว์ และเป็นศิรัทธาของศาสนิกชนดังที่ปรากฏในเรื่อง **พรหมจักร** ก็คล้ายคลึงกับลักษณะตัวละครจำนวนหนึ่งใน**ปัญญาสชาติ**ที่เน้นเรื่องการทำทานบารมีเพื่อบรรลुพระสัมพันธูปัญญาและความมีเมตตาต่อสรรพสัตว์ ลักษณะร่วมที่ปรากฏ ดังกล่าวจึงแสดงให้เห็นถึงความนิยมในการสร้างตัวละครพระโพธิสัตว์ให้เป็นผู้มีจริยาวัตรดีงาม และแสดงให้เห็นถึงแนวคิดร่วมกันบางประการของ**พรหมจักร**และ**ปัญญาสชาติ**ในการสร้างตัวละครพระโพธิสัตว์

บทที่ 6

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

วิทยานิพนธ์เล่มนี้ศึกษารามเกียรติ์ฉบับล้านนาเรื่อง **พรหมจักร** ในฐานะวรรณคดีชาดก และศึกษาเปรียบเทียบกับรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นอื่นโดยศึกษาจากต้นฉบับที่ผ่านการปริวรรตในด้านรูปแบบและเนื้อหา เพื่อแสดงให้เห็นว่า วรรณกรรมเรื่อง **พรหมจักร** ซึ่งมีเค้าโครงเรื่องมาจากเรื่องรามเกียรติ์นั้นมีกระบวนการปรับเปลี่ยนเรื่องให้กลายเป็นชาดกอย่างไร และมีลักษณะร่วมหรือแตกต่างจากวรรณกรรมซึ่งมีเค้าโครงเรื่องมาจากเรื่องรามเกียรติ์ของท้องถิ่นอื่นอย่างไร นอกจากนี้ยังได้ศึกษาเปรียบเทียบกับ **ปัญญาสชาดก** ซึ่งเป็นวรรณกรรมชาดกที่สำคัญของท้องถิ่นเหนือเพื่อแสดงให้เห็นความคิดบางประการซึ่งปรากฏร่วมกันในวรรณกรรมชาดกของท้องถิ่นเหนือ

6.1 สรุปผลการวิจัย

ผลการศึกษาด้านรูปแบบ พบว่ารามเกียรติ์ฉบับล้านนาเรื่อง **พรหมจักร** มีรูปแบบการประพันธ์คล้ายคลึงกับรูปแบบใน **ปัญญาสชาดก** กล่าวคือ มีองค์ประกอบของเรื่องได้แก่ ปัจจุบันวัตถุ อดีตวัตถุ คาถา และสโมธาน

แต่เดิมองค์ประกอบสำคัญที่ปรากฏใน **อรรถกถาชาดก** ประกอบด้วยปัจจุบันวัตถุ อดีตวัตถุ คาถา ไวยากรณ์ และสโมธาน ต่อมาเมื่อสืบทอดมายัง **ปัญญาสชาดก** ส่วนที่เรียกว่า ไวยากรณ์ได้เลือนหายไป จึงเหลือองค์ประกอบของเรื่องเพียงปัจจุบันวัตถุ อดีตวัตถุ คาถา และสโมธาน แม้ว่าบางเรื่องใน **ปัญญาสชาดก** จะไม่มีปัจจุบันวัตถุ แต่ก็นับว่าเรื่องส่วนมากมีองค์ประกอบดังกล่าวครบถ้วน รูปแบบการประพันธ์ดังกล่าวปรากฏร่วมกันในวรรณกรรมชาดกในสมัยหลัง รวมทั้งในวรรณกรรมเรื่อง **พรหมจักร**

เมื่อศึกษาเปรียบเทียบกับรามเกียรติ์ฉบับชาดกล้านนาเรื่อง **พรหมจักร** เปรียบเทียบกับรามเกียรติ์ฉบับชาดกเรื่องอื่น ๆ ทั้งของภาคเหนือและของภาคอีสาน พบว่าวรรณกรรมเรื่อง **พรหมจักร** มีองค์ประกอบครบถ้วนในด้านรูปแบบ ปัจจุบันวัตถุสอดคล้องกับการเกิดซ้ำของอดีตวัตถุในเรื่อง สโมธานของ **พรหมจักร** กล่าวถึงการกลับชาติมาเกิดได้อย่างครบถ้วนและความสัมพันธ์ของตัวละครในเรื่องสอดคล้องกับความสัมพันธ์กับพระพุทธองค์ในสมัยพุทธกาล แสดงให้เห็นว่าองค์ประกอบดังกล่าวนี้มีความสอดคล้องกับเนื้อหาของเรื่องมากกว่าฉบับอื่น

แสดงให้เห็นว่าผู้แต่งมีเจตนาที่จะแต่งเรื่องนี้โดยให้ความสำคัญในด้านรูปแบบเพื่อที่จะเชื่อมโยงเรื่องราวเกียรติให้กลายเป็นเรื่องชาดกเหมือนในคัมภีร์พุทธศาสนา

ลักษณะสำคัญอีกประการหนึ่งในวรรณคดีชาดกของไทยคือ การแทรกความเชื่อเรื่องบุญกรรมในเนื้อเรื่อง ผู้แต่งได้นำมาใช้สร้างปมปัญหาหรือความขัดแย้งในเรื่องทำให้เรื่องดำเนินไปภายใต้กฎแห่งกรรม กุศลกรรมหรืออกุศลกรรมเป็นสิ่งที่คอยกำหนดชะตาชีวิตตัวละครหรือความสัมพันธ์ของตัวละคร ทำให้เรื่องดำเนินไปอย่างสมเหตุสมผลมากขึ้น นอกจากนั้นความเชื่อเรื่องบุญกรรมที่ใช้ในการดำเนินเรื่องยังเป็นการแสดงอุทาหรณ์เตือนใจให้ผู้ฟังหรือผู้อ่านให้ตระหนักถึงความสำคัญในการก่อกุศลกรรมหรืออกุศลกรรมว่าจะส่งผลต่อชีวิตของตนเอง เช่นเดียวกับตัวละครในเรื่อง การศึกษาเปรียบเทียบกับ**ปัญญาสชาดก**ยังแสดงให้เห็นว่าชาดกของท้องถิ่นล้านนาให้ความสำคัญเรื่องการประกอบกุศลกรรมโดยเฉพาะทานบารมี ดังจะเห็นได้จากการแทรกเรื่องการทำทานและอานิสงส์ของการทำทาน การบำเพ็ญทานบารมีของพระโพธิสัตว์เพื่อมุ่งบรรลุพระสัมโพธิญาณ

เมื่อศึกษาเปรียบเทียบกับรามเกียรติ์ฉบับอื่นพบว่า การใช้ความเชื่อเรื่องบุญกรรมดำเนินเรื่องนั้นเป็นสิ่งที่ปรากฏอยู่ในรามเกียรติ์ฉบับชาดกทุกฉบับ โดยเฉพาะความเชื่อเรื่องบุญกรรมที่นำมาสู่ความขัดแย้งหลักของเรื่อง อย่างไรก็ตาม ความเชื่อเรื่องบุญกรรมที่ปรากฏในเรื่อง**พรหมจักร**เมื่อเทียบกับรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นอื่นแล้ว จะเห็นว่าเรื่อง**พรหมจักร**ใช้ความเชื่อเรื่องบุญกรรมมาดำเนินเรื่องเด่นชัดกว่าเรื่องอื่น เห็นได้จากการมีนิทานบูรพกรรมมาอธิบายถึงสาเหตุแห่งชะตากรรมของตัวละครมากถึง 8 เรื่อง และเมื่อเปรียบเทียบกับเหตุการณ์ที่ตรงกันทุกฉบับ พบว่าเรื่อง**พรหมจักร**ใช้ความเชื่อเรื่องบุญกรรมมาเป็นเหตุผลของชะตาชีวิตตัวละครมากกว่าเรื่องอื่น

ความเชื่อเรื่องบุญกรรมที่ปรากฏในเรื่อง**พรหมจักร** สอดคล้องกับความเชื่อเรื่องบุญกรรมใน**ปัญญาสชาดก**หลายประการ ทั้งในแง่ของการประกอบกุศลกรรม ซึ่งกล่าวถึงรูปแบบการทำบุญ และอานิสงส์ของบุญที่ตัวละครได้กระทำคล้ายคลึงกัน และการพลัดพรากอันเกิดจากอกุศลกรรมก็เป็นแนวคิดสำคัญที่ปรากฏร่วมกันทั้งใน**พรหมจักร**และ**ปัญญาสชาดก**

การศึกษาความเชื่อเรื่องบุญกรรมที่สัมพันธ์กับลักษณะของตัวละครเปรียบเทียบกันระหว่าง**พรหมจักร**และรามเกียรติ์ท้องถิ่นอีสาน ทำให้เห็นความแตกต่างของแนวคิดเรื่องบุญกรรมที่ผู้แต่งแทรกไว้ในเรื่องเพื่อใช้สั่งสอนผู้ฟังหรือผู้อ่าน เรื่อง**พรหมจักร**นั้นกล่าวถึงวิบากซึ่งการชดใช้อกุศลกรรมในชาติก่อนของพระโพธิสัตว์ และในชาตินี้พระโพธิสัตว์จะไม่ก่ออกุศลกรรมเพิ่มอีกเพื่อไปสู่เป้าหมายคือการได้บรรลุพระสัมโพธิญาณ ในขณะที่รามเกียรติ์ของภาคอีสาน

เน้นการสอนเรื่องกฎแห่งกรรมว่าไม่ว่าจะเป็นตัวละครใดก็ต้องได้รับผลกรรมที่ตนเองก่อ
อย่างไรก็ดี ความเชื่อเรื่องบุญกรรมที่ปรากฏทุกเรื่องแสดงให้เห็นว่า กฎแห่งกรรมนั้นไม่มีใคร
หลีกเลี่ยงได้แม้จะเป็นพระโพธิสัตว์ก็ตาม นั่นคือลักษณะสำคัญของวรรณกรรมชาดกของไทย

ผลการศึกษาด้านเนื้อหา พบว่าวรรณกรรมเรื่อง **พรหมจักร** ซึ่งได้รับเค้าเรื่องมาจาก
เรื่องรามเกียรติ์นั้นได้มีการปรับเปลี่ยนตัวละครพระโพธิสัตว์ให้เข้ากับลักษณะของชาดกมากขึ้น
จากเดิมที่พระรามเป็นนักรบผู้เก่งกาจก็เปลี่ยนมาเน้นเรื่องการทำบุญบารมีเพื่อบรรลु
พระสัมพันธูปัญญาของพระโพธิสัตว์ มีการหลีกเลี่ยงบางตอนที่พระโพธิสัตว์ต้องฆ่าตัวละครหรือ
ต้องก่อกรรม และมุ่งเน้นการยกย่องตัวละครพระโพธิสัตว์ในแง่ของการเป็นตัวละครในอุดมคติ
มีพระจริยาวัตรดีงาม เปี่ยมด้วยความเมตตากรุณา ผักไฟในการทำบุญโดยมีเป้าหมายคือการ
บรรลุพระสัมพันธูปัญญา ซึ่งเป็นลักษณะที่คล้ายคลึงกับตัวละครจำนวนหนึ่งใน **ปัญญาชาดก**

เมื่อศึกษาเปรียบเทียบกับรามเกียรติ์ฉบับชาดกของอีสาน พบว่าลักษณะตัวละครใน
วรรณกรรมเรื่อง **พรหมจักร** นั้นแตกต่างจากรามเกียรติ์ฉบับชาดกของอีสาน ตัวละครพระโพธิสัตว์
ในเรื่อง **พรหมจักร** เป็นแบบอย่างของความดีงาม ตั้งมั่นในศีลธรรม ในขณะที่ตัวละครพระโพธิสัตว์
ในรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นอื่นมิได้เป็นแบบอย่างของความดีงาม แต่มีลักษณะเป็นพระเอกในนิทาน
วีรบุรุษที่มีภรรยาหลายคน นอกจากนั้นยังมีลักษณะที่ไม่ดีหลายประการ อาจสันนิษฐานได้ว่าเป็น
ความนิยมของท้องถิ่นเหนือในการสร้างตัวละครให้เป็นแบบอย่างแก่ผู้ฟังหรือผู้อ่านให้เกิดความ
เลื่อมใสศรัทธา และนำพระจริยาวัตรของพระโพธิสัตว์ไปเป็นตัวอย่างในการดำเนินชีวิต
ส่วนแนวคิดในการสร้างตัวละครพระโพธิสัตว์ของท้องถิ่นอีสานมิได้มุ่งจะให้ตัวละครเป็นแบบอย่าง
ของความดี แต่เน้นการสอนเรื่องกฎแห่งกรรมให้เห็นชัดเจนว่าไม่ว่าจะเป็นตัวละครเอกหรือ
ตัวละครปรปักษ์ หากก่ออกุศลกรรมก็ต้องได้รับอกุศลวิบากตอบแทน นอกจากนั้นยังสร้างให้
พระรามมีลักษณะเป็นวีรบุรุษในนิทานพื้นบ้านอีสาน อาจเป็นเพราะต้องการให้เกิด
ความสนุกสนาน และเข้ากับลักษณะเนื้อเรื่องการผจญภัยของนิทานเรื่องพระราม

การศึกษารามเกียรติ์ฉบับล้านนาเรื่อง **พรหมจักร** ในฐานะวรรณคดีชาดกจึงทำให้เห็นการ
ปรับเปลี่ยนเรื่องที่ถูกอ่านคุ้นเคยให้กลายเป็นชาดกกว่ามีลักษณะหรือกระบวนการเช่นไร
และมีลักษณะร่วมกับวรรณกรรมชาดกในท้องถิ่นเดียวกันอย่างไร อันจะเป็นประโยชน์
ต่อการศึกษาวรรณกรรมเรื่องอื่นในแง่ของวรรณคดีชาดกต่อไป

6.2 อภิปรายผลการวิจัย

6.2.1 กฎแห่งกรรม: ลักษณะสำคัญของวรรณกรรมชาดกของไทย

นิทานเรื่องพระรามซึ่งเป็นเรื่องที่ได้รับคามนิยมมากในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ รวมถึงในประเทศไทยซึ่งมีการเรียบเรียงเป็นฉบับราชสำนักและฉบับท้องถิ่นมากมายหลายฉบับ การเรียบเรียงเรื่องซึ่งได้รับความนิยมในรูปแบบวรรณกรรมชาดกซึ่งมีลักษณะเฉพาะบางประการ ในแต่ละท้องถิ่นจึงทำให้เห็นกระบวนการปรับเปลี่ยนเรื่องให้กลายเป็นชาดกว่ามีลักษณะร่วมกัน หรือมีลักษณะที่แตกต่างกันในแต่ละท้องถิ่นอย่างไร

ลักษณะที่สำคัญที่สุดของวรรณกรรมชาดกของไทยซึ่งผู้วิจัยได้แสดงให้เห็นผ่านการเปรียบเทียบเรื่องเดียวกันในสำนวนท้องถิ่นที่แตกต่างกัน คือเปรียบเทียบ **พรหมจักร** และรามเกียรติ์ฉบับชาดกของท้องถิ่นอื่น ซึ่งผู้วิจัยได้เปรียบเทียบทั้งรูปแบบและเนื้อหา มีผลการศึกษามีรายละเอียดแตกต่างกันไปในแต่ละฉบับดังได้สรุปไว้ก่อนหน้า แต่สิ่งหนึ่งซึ่งปรากฏร่วมกันในรามเกียรติ์ฉบับชาดกทุกฉบับคือการสอดแทรกแนวคิดเรื่องกฎแห่งกรรมให้เห็นอย่างชัดเจน แม้รายละเอียดจะแตกต่างกันบ้าง เช่น ในท้องถิ่นเหนือกล่าวว่าเป็นบุรพกรรมทำให้เกิดผลในชาตินี้ ส่วนท้องถิ่นอีสานแสดงให้เห็นการก่อกรรมและได้รับผลตอบแทนในชาติเดียวกัน ดังที่ได้กล่าวมาแล้วในงานวิจัย อย่างไรก็ตาม จะเห็นว่ารามเกียรติ์ฉบับชาดกทุกฉบับมีการแสดงเหตุแห่งกรรม และผลตอบแทนที่ตัวละครได้รับจากการก่อกรรมนั้น ๆ และแม้แต่พระโพธิสัตว์ก็มีอาจหลีกเลี่ยงกฎแห่งกรรมไปได้ แนวคิดเรื่องกรรมจึงเป็นแนวคิดที่ปรากฏชัดเจนที่สุดในรามเกียรติ์ฉบับชาดกทุกฉบับ แสดงให้เห็นว่า นิทานเรื่องพระรามซึ่งได้รับความนิยมมาก และมีการเรียบเรียงเป็นหลายฉบับหรือหลายสำนวน แต่เมื่อเรียบเรียงเรื่องรามเกียรติ์เป็นฉบับชาดก ไม่ว่าจะเป็ฉบับชาดกของท้องถิ่นใดในไทยก็ต้องแสดงให้เห็นถึงแนวคิดเรื่องกฎแห่งกรรมที่ชัดเจน เป็นการแสดงให้เห็นถึงลักษณะสำคัญของวรรณกรรมชาดกของไทย

6.2.2 ความเป็น “วีรบุรุษ” ของพระรามในฐานะพระโพธิสัตว์

นิทานเรื่องพระรามและวรรณกรรมชาดกนั้นมีความเกี่ยวข้องกันมาเนิ่นนาน เรื่องราวจาก “คาถานาราค์สี” ซึ่งเป็นบทเพลงสำหรับขับร้องสรรเสริญวีรบุรุษ เมื่อไปปรากฏในเรื่อง **รามายณะ** ตัวละครพระรามก็กลายเป็นวีรบุรุษในทางหนึ่ง คือเป็นนักรบผู้เก่งกาจ เป็นกษัตริย์ผู้ทรงธรรม แต่เมื่อพระรามได้ปรากฏบทบาทในฐานะพระโพธิสัตว์ ความเป็น “วีรบุรุษ” ของพระองค์ได้แสดงออกผ่าน “การบำเพ็ญบารมี” ซึ่งเป็นลักษณะสำคัญของตัวละครพระโพธิสัตว์ ตัวละครพระรามปรากฏบทบาทเป็นพระโพธิสัตว์ในชาดกเรื่องที่ 461 ในเอกาทศนิบาตชื่อว่า **ทศรถชาดก** ซึ่งปรากฏเค้าเรื่องพระรามตั้งแต่เรื่องที่พระรามถูกขับไล่ออกจากเมืองจนถึงตอนที่พระภทมมาทูล

เชิญให้กลับไปครองราชย์แต่พระองค์ยึดมั่นในคำสัตย์จึงไม่ยอมกลับจนกว่าจะครบ 12 ปี ในอรรถกถาได้กล่าวถึงปัจจุบันวัตถุว่า พระพุทธองค์เห็นภุมมที่ผู้หนึ่งมีความเศร้าโศกในการตายของบิดามาก จึงได้ตรัสยกชาดกนี้ขึ้นมา แสดงถึงปัญญาของพระโพธิสัตว์ที่เข้าใจในธรรมะว่ามนุษย์ทุกคนเกิดมาแล้วก็ล้วนต้องตาย นักปราชญ์ผู้ต้องแท้ในสภาวะธรรมจึงข่มใจไม่เศร้าโศกในการตายของบิดาได้ จะเห็นว่าลักษณะคำสอนดังกล่าวเป็นคำสอนในทางพระพุทธศาสนา (วิสุทธิบัญญัติ, 2546: 6) ลักษณะของพระรามที่ปรากฏในอรรถกถาชาดกจึงเป็นลักษณะตัวละครผู้มีปัญญา ได้แสดงปัญญาบารมีว่าเหตุใดจึงไม่ควรเสียใจเรื่องการสูญเสียบิดา เนื่องจากความมุ่งหมายของเรื่องคือการสอนธรรมะว่าการพลัดพรากเป็นเรื่องธรรมดาอันเอง

เมื่อนิทานเรื่องพระรามมาปรากฏในสังคมไทย ความเป็น “วีรบุรุษ” ของพระองค์ก็ได้ปรากฏในลักษณะต่าง ๆ กันไป เช่น ในเรื่องรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 พระรามกลายเป็นนักรบผู้กล้าหาญ เป็นกษัตริย์ผู้ทรงธรรม ซึ่งก็คือภาพสะท้อนขององค์พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช พระมหากษัตริย์ในรัชสมัยที่มีการเรียบเรียงเรื่องรามเกียรติ์ฉบับนี้เอง (มณีปิ่นพรหมสุทธิรักษ์, 2525: 13 – 21)

ในฐานะวรรณคดีชาดก ความเป็น “วีรบุรุษ” ของพระรามในฐานะพระโพธิสัตว์ที่ปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับชาดกซึ่งผู้ฟังหรือผู้อ่านเป็นชาวบ้านในท้องถิ่นนั้นมีความแตกต่างกันไป แม้ว่าจะได้ชื่อว่าพระโพธิสัตว์เช่นเดียวกัน แต่บางท้องถิ่นอาจสร้างให้พระรามเป็น “วีรบุรุษ” ในฐานะพระเอกในนิทานพื้นบ้าน หรือเรื่องจักร ๆ วงศ์ ๆ ซึ่งเข้ากับลักษณะเรื่องพระรามที่มีการผจญภัยไปในที่ต่าง ๆ ดังเช่นที่ปรากฏในเรื่อง พระลักพระลาม และ พระรามชาดก แต่สำหรับในเรื่องพรหมจักร ความเป็น “วีรบุรุษ” ของพระองค์ยังคงเป็นลักษณะที่สอดคล้องกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา คือการแสดงความเป็นวีรบุรุษผ่าน “การบำเพ็ญบารมี” โดยเฉพาะในเรื่องทานบารมี ซึ่งเป็นลักษณะสำคัญที่ปรากฏคล้ายคลึงกันกับตัวละครในปัญญาสาชดก วรรณกรรมชาดกเรื่องสำคัญของท้องถิ่นล้านนา ตัวละครพระรามในพรหมจักรซึ่งเป็นวรรณกรรมชาดกในท้องถิ่นเดียวกันจึงมีลักษณะตัวละครที่คล้ายคลึงกัน ทำให้เห็น “อุดมคติ” ของพระโพธิสัตว์ในท้องถิ่นเหนือซึ่งมุ่งเน้นการบำเพ็ญทานบารมีและการตั้งมั่นในศีลธรรมเป็นสำคัญ

การศึกษาวรรณกรรมเรื่องพรหมจักรจึงทำให้เห็นการสืบทอดความเป็น “วีรบุรุษ” ของพระรามจากต้นเค้าที่เก่าแก่ที่สุดคือคาถานาราคีสี ผ่านการตีความ การสร้างความหมายของวีรบุรุษในยุคสมัยและบริบททางสังคมหรือความเชื่อทางศาสนาที่แตกต่างกัน และสืบทอดมาจนกระทั่งกลายเป็นพระยาพรหมจักร ตัวละครพระรามที่มีอัตลักษณ์เฉพาะตัวในเรื่องพรหมจักร

6.3. ข้อเสนอแนะ

ผู้สนใจเรื่องชาดกอาจศึกษาวรรณกรรมชาดกในแง่มุมต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

6.3.1 ศึกษากระบวนการทำนิทานพื้นบ้านอีสานและนิทานพื้นบ้านล้านนาเรื่องอื่น ๆ ให้กลายเป็นวรรณกรรมชาดก เช่น เรื่องปาจิตตกุมารชาดก ซึ่งแต่เดิมเป็นนิทานพื้นบ้านของท้องถิ่นอีสานที่กลายมาเป็นวรรณกรรมชาดกเรื่องหนึ่งในปัญญาสชาดก

6.3.2 ศึกษาเปรียบเทียบวรรณกรรมซึ่งมีการเรียบเรียงทั้งในรูปแบบชาดกและรูปแบบอื่น เช่น วรรณคดีการแสดง เพื่อแสดงให้เห็นว่ากระบวนการปรับเปลี่ยนเรื่องดังกล่าวให้เป็นชาดกนั้นมีวิธีการอย่างไรบ้าง

6.3.3 ศึกษาเปรียบเทียบชาดกเรื่องเดียวกันในท้องถิ่นเหนือและท้องถิ่นอีสานว่ามีแนวคิดเหมือนหรือแตกต่างกันอย่างไรบ้าง อันจะเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาวรรณคดีชาดกมากขึ้น

รายการอ้างอิง

- จันทิมา อัมฤทธิ. การศึกษาเรื่องสุพรรณมโฆชาสำนวนท้องถิ่นอีสาน. วิทยานิพนธ์ปริญญา
มหาบัณฑิต, สาขาวิชาจารึกภาษาไทย คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2530.
- จารุบุตร เรืองสุวรรณ. **ของดีอีสาน**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: ม.ป.ท., 2520.
- จารุวรรณ ธรรมวัตร. **ลักษณะวรรณกรรมอีสาน**. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2521.
- จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. พระราชวิจารณ์ว่าด้วยนิทานชาดก ใน **ประชุมศิลา
จารึกหลักที่ 5**. พระนคร: คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนัก
นายกรัฐมนตรี, 2515.
- ฉันทัส ทองช่วย. **ศึกษาเปรียบเทียบวรรณกรรมท้องถิ่นใต้กับภาคกลาง**. วิทยานิพนธ์ปริญญา
มหาบัณฑิต, ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ,
2522.
- ฉัตรยุพา สวัสดิพงษ์. **การเปรียบเทียบรามเกียรติ์ฉบับล้านนากับภาคใต้**, เชียงใหม่:
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2522.
- เฉลิม มากนวล. **การวิเคราะห์เปรียบเทียบนิทานชาดกกับนิทานอีสป**. วิทยานิพนธ์ปริญญา
มหาบัณฑิต, ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2517.
- ชฎารัตน์ สุนทรธรรม. **การศึกษาเรื่องรามเกียรติ์สำนวนท้องถิ่นอีสาน**. วิทยานิพนธ์ปริญญา
มหาบัณฑิต, ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2522.
- ดรรคา วรรณนิช. **การศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมล้านนาไทยเรื่องกำพร้าหมาดำ**. วิทยานิพนธ์
ปริญญามหาบัณฑิต, สาขาวิชาจารึกภาษาไทย คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร,
2526.
- ตรีศิลป์ บุญขจร. **วรรณกรรมประเภทกลอนสวดภาคกลาง: การศึกษาเชิงวิเคราะห์**. กรุงเทพฯ:
สถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547.
- ทรัพย์ ประกอบสุข. **วรรณคดีชาดก**. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2527.
- นियะดา สาริกฤติ. **ปัญญาชาดก : ประวัติและความสำคัญที่มีต่อวรรณกรรมร้อยกรอง
ของไทย**. วิทยานิพนธ์ปริญญาดุริยางค์บัณฑิต, ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2524.

- นิยะดา เหล่าสุนทร. **ปัญญาสชาดก: ประวัติและความสำคัญที่มีต่อวรรณกรรมร้อยกรองของไทย**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แม่คำผาง, 2538
- ประคอง กระแสชัย. **วรรณกรรมลานนาไทยเรื่องพรหมจักร: การศึกษาเชิงวิเคราะห์**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, สาขาวิชาจารึกภาษาไทย คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2524.
- บาหยัน อิ่มสำราญ. **เรื่องสั้นและนวนิยายไทย**. นครปฐม: ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2540.
- ประคอง นิมมานเหมินท์. **มหาชาติลานนา : การศึกษาในฐานะที่เป็นวรรณคดีท้องถิ่น**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2526.
- ประคอง นิมมานเหมินท์. **ลักษณะวรรณกรรมภาคเหนือ**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2509.
- ประคอง นิมมานเหมินท์. **นิทานเรื่องพระรามในบริบทสังคมไทย**. ใน **เอกสารประกอบการประชุมวิชาการ นิทานเรื่องพระราม รามายณะ และรามเกียรติ์**, หน้า 1 – 19 . คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546. (อัดสำเนา)
- ประคอง นิมมานเหมินท์ และทรงศักดิ์ ปรางค์วัฒนากุล (บรรณาธิการ). **ลานนาไทยคดี**. เชียงใหม่: ศูนย์หนังสือเชียงใหม่, 2521.
- ประพจน์ อัครวิรุฬห์การ. **โพธิสัตว์จรยา : มรรคาเพื่อมหาชน**. กรุงเทพฯ : โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546.
- ปรีชา นุ่นสุข. **อิทธิพลมหากาพย์รามายณะในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การศาสนา, 2528.
- พงจันทร์ ศรัทธา. **นิทานไทย จากวรรณคดี-ชาดกและนิทานปรัมปรา**. กรุงเทพฯ : เสริมวิทย์บรรณาการ, 2518.
- พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542**. กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์, 2545
- พรธมเพ็ญ เครือไทย. ผู้รวบรวม. **วรรณกรรมพุทธศาสนาในล้านนา**. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2540.

พรวิภา วัฒนรัชานากุล. การศึกษาบทบาทของผู้หญิงในอรรถกถาชาดกกับชาดกที่แต่งใน
ประเทศไทย. วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต, ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2534.

พระคัมภีร์ชาดกแปล ฉบับ ส.อ.ส. เล่ม 1 อรรถกถา เอกนิบาต ภาค 1. กรุงเทพฯ:
สหการพิมพ์, 2493.

พระมหาณรงค์ เพชรบุญดี. การศึกษาเชิงวิเคราะห์บทบาทของผู้หญิงร้ายในชาดกกุฎกถา.
วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต, ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, 2539.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยูรธ ปยุตโต), **กรรม ตามนัยแห่งพุทธธรรม**, กรุงเทพฯ: มูลนิธิพุทธธรรม,
2531.

พระสารประเสริฐ. **พระรามชาดก**. [มปท.], 2507.

พระอริยานุวัตร เขมจารีเถระ. **พระลัก – พระลาม รามเกียรติ์สำนวนเก่าของอีสาน**. กรุงเทพฯ:
มูลนิธิเสฐียรโกเศศ-นาคะประทีป, 2518.

พัชลินจ์ จินนุณ. การวิเคราะห์นุমানในรามเกียรติ์ฉบับต่าง ๆ. วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต,
ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2547.

พิชิต อัครนิจ. **ศึกษาเปรียบเทียบรามเกียรติ์ฉบับต่าง ๆ ของล้านนา**. วิทยานิพนธ์ปริญญา
มหาบัณฑิต, ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2522.

พิชิต อัครนิจ และคณะ. **การศึกษาเชิงวิเคราะห์ปัญญาชาดกฉบับล้านนาไทย**. เชียงใหม่:
ภาควิชาภาษาไทย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2541.

พุทธเลิศหล้านภาลัย, พระบาทสมเด็จพระ. **บทละครเรื่องรามเกียรติ์**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภา,
2510.

มณีปิ่น พรหมสุทธิรักษ์. **บทละครเรื่องรามเกียรติ์ ภาพสะท้อนพระพุทธรูปอดฟ้าจุฬาลงกรณ์**. ใน
วารสารอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร. 5 (มกราคม 2525) : 22 – 30.

ม.ศรีบุษรา (นามแฝง) . **ลังกาสิบโน (รามเกียรติ์ของไทย)**. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์, 2534.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. **พระสูตรและพระอรรถกถาแปล ขุททกนิกายชาดก เล่มที่ 3 ภาคที่ 1**.
กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2525.

- มหามกุฏราชวิทยาลัย. **พระสูตรและพระอรรถกถาแปล ชุททกนิกายชาดก เล่มที่ 3 ภาคที่ 2.**
กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2525.
- มหามกุฏราชวิทยาลัย. **พระสูตรและพระอรรถกถาแปล ชุททกนิกายชาดก เล่มที่ 3 ภาคที่ 4.**
กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2525.
- มหามกุฏราชวิทยาลัย. **พระสูตรและอรรถกถาแปล สังยุตตนิกาย สคาถวรรค เล่มที่ 1 ภาคที่ 1.**
กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2525.
- มหามกุฏราชวิทยาลัย. **พระสูตรและอรรถกถาแปล อังคุตตรนิกาย ดิกนิบาต เล่มที่ 1 ภาคที่ 3.**
กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2525.
- ลยาศรี หุ่นชนะเสรี. **การศึกษาเชิงพิจารณาจิตอันนำนาไทยเรื่องกำกอดำ.** วิทยานิพนธ์
ปริญญาามหาบัณฑิต, สาขาวิชาจารึกภาษาไทย คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัย
ศิลปากร, 2526.
- วัฒน์ชัย หมั่นยิ่ง. **ภาพลักษณ์ผู้ปกครองในบทละครรามเกียรติ์สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี.**
วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต, สาขาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร,
2517.
- วิทย์ ศิวะศรียานนท์. **วรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์.** กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช, 2531.
- วินัย ภูระหงษ์. **พระสุธน – นางมโนราห์: การศึกษาเปรียบเทียบที่มาและความสัมพันธ์ระหว่าง
ฉบับต่าง ๆ.** วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต, สาขาวิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2520
- วิภา กงกะนันท์. **วรรณคดีศึกษา.** กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช, 2533.
- วิสุทธิ บุญยกุล. รามายณะ, รามเกียรติ์และพระลักษมณ์. ใน **วารสารราชบัณฑิตยสถาน 20**
(เมษายน – มิถุนายน 2538) : 41 – 52.
- วิสุทธิ บุญยกุล. กำเนิดและวิวัฒนาการเรื่องพระรามในอินเดีย. ใน **เอกสารประกอบการประชุม
วิชาการ นิทานเรื่องพระราม รามายณะ และรามเกียรติ์,** หน้า 1 – 9. คณะอักษรศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546. (อัดสำเนา)
- วิสุทธิ บุญยกุล. เรื่องพระลักษมณ์พระรามของอีสาน. ใน **เอกสารประกอบการประชุมวิชาการ
นิทานเรื่องพระราม รามายณะ และรามเกียรติ์,** หน้า 1 – 4. คณะอักษรศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546. (อัดสำเนา)

ศรีศักร วัลลิโภดม. อันเนื่องด้วยวัฒนธรรมท้องถิ่น ใน **พื้นที่พื้นฐาน**. กรุงเทพฯ: ศิลปวัฒนธรรม, 2531.

ศักดิ์ศรี แย้มนัตดา. **วรรณคดีพุทธศาสนาพากย์ไทย**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : อมรินทร์
พรินติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2545.

ศักดิ์ศรี แย้มนัตดา. รามบัณฑิต. ใน **เอกสารประกอบการประชุมวิชาการ นิทานเรื่องพระราม
รามายณะ และรามเกียรติ์**, หน้า 1 – 11. คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
2546. (อัดสำเนา)

ศิวาพร ลีตะฐาน. **รามเกียรติ์: ศึกษาในแง่การแพร่กระจายของนิทาน**. วิทยานิพนธ์ปริญญา
มหาบัณฑิต, ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2522.

ศิวาพร ลีตะฐาน ณ ถลาง. **ในท้องถิ่นมีนิทานและการละเล่น การศึกษาคติชนในบริบททาง
สังคมไทย**. กรุงเทพฯ: มติชน, 2539.

ศิวาพร ณ ถลาง (บรรณารักษ์). **ไวยากรณ์ของนิทาน: การศึกษานิทานเชิงโครงสร้าง**. กรุงเทพฯ:
ศูนย์คติชนวิทยา และภาควิชาภาษาไทย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544.

ศิวาพร วัฒนรัตน์. **การศึกษาเปรียบเทียบวรรณกรรมเรื่อง “นางผมหมอม” ฉบับล้านนากับฉบับ
อีสาน**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, สาขาวิชาภาษาและวรรณกรรมล้านนา
คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2532.

ศิลป์ากร, กรม. **ปัญญาสชาดก เล่ม 1**. พระนคร: ศิลปบรรณาคาร, 2549.

ศิลป์ากร, กรม. **ปัญญาสชาดก เล่ม 2**. พระนคร: ศิลปบรรณาคาร, 2549.

ศิลป์ากร, กรม. **พื้นอีสาน ตำนานและนิทานพื้นบ้านอีสาน**. กรุงเทพฯ: กรมศิลป์ากร, 2531.

สมพร สิงห์โต. **ความสัมพันธ์ระหว่างรามายณะของวาลมิกีและพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 1**.
วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, 2517.

สร้อยดี อ่องสกุล. **ประวัติศาสตร์ล้านนา**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: โครงการวิชาการ สำนักพิมพ์
อมรินทร์, 2539.

สายวรุณ น้อยนิมิตร. **อรรถกถาชาดก : การศึกษาในฐานะวรรณคดีคำสอนของไทยและ
ความสัมพันธ์กับวรรณคดีคำสอนเรื่องอื่น**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, ภาควิชา
ภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542.

- สิงชะ วรรณสัย (ปริวรรต). **ชาดกนอกนิบาตเรื่องพรหมจักร**. เชียงใหม่: ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2522.
- สิงชะ วรรณสัย (ปริวรรต). **หอรมาน**. เชียงใหม่: ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, [มปป.].
- สิทธา พิณภูวดล และนิตยา กาญจนะวรรณ. **ความรู้ทั่วไปทางวรรณกรรมไทย**. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช, 2520.
- สีปงศ์ ธรรมชาติ. **วรรณคดีชาดก**, กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2542
- สุภาพวรรณ ฦ บางช้าง. **มหาชาติ เอกสารประกอบการประชุมวิชาการและการเทศน์มหาชาติ**. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2524.
- สุรพงษ์ ไสถณะเสถียร. **วิเคราะห์รามเกียรติ์: การแปลความหมายทางการเมือง**. วิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต, ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2526.
- สุนีย์ ชวนสนิท. **วิเคราะห์รายยาวมหาเวสสันดรชาดกทางวัฒนธรรมไทย**. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2519.
- เสฐียรโกเศศ. **อุปกรณ์รามเกียรติ์**. กรุงเทพฯ : ศยาม, 2550.
- เสาวณิต จุลวงศ์. **โครงสร้างของสังคมในรามเกียรติ์ฉบับพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 1**. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2519.
- อรไท ผลดี. **การศึกษาเชิงพิจารณาเนื้อหาเรื่องชุมพุราชแดงเขียว**. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, สาขาวิชาจารึกภาษาไทย คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2528.
- อาทิตย์ ชีรวณิชย์กุล. **ทานและทานบารมี : ความสำคัญที่มีต่อการรังสรรค์วรรณคดีไทยพุทธศาสนา**. วิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต, ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2552.
- อุดม รุ่งเรืองศรี. **วรรณกรรมล้านนา**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2546.
- อนุสรณ์ อุณโณ. **การวิเคราะห์ชาดกภูฏกถด้วยทฤษฎีมานุษยวิทยาสัญลักษณ์**. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, ภาควิชาวรรณคดีเปรียบเทียบ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539.

เอกสารประกอบการประชุมวิชาการ นิทานเรื่องพระราม รามายณะ และรามเกียรติ์. คณะ

อักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546. (อัดสำเนา)

เอื้อนทิพย์ พีระเสถียร. การศึกษาเชิงวิเคราะห์แบบเรื่องและอนุภาคในปัญญาสชาดก.

วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์

มหาวิทยาลัย, 2529.

ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์

นายวุฒินันท์ ชัยศรี เกิดเมื่อวันที่ 15 พฤษภาคม 2530 ที่จังหวัดชัยภูมิ จบการศึกษาระดับอักษรศาสตรบัณฑิต เกียรตินิยมอันดับ 2 จากคณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร เมื่อปีการศึกษา 2551 และเข้าศึกษาต่อระดับอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในปีการศึกษา 2552